

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNÉE IX.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

A

ZGODOVINSKI DEL
CLASSE HISTORIQUE

B

PRIRODOSLOVNI DEL
CLASSE DES SCIENCES NATURELLES

UREDIL — RÉDIGÉ PAR
DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA

1928

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO / TISK J. BLASNIKA
NASL. V LJUBLJANI / ODGOVOREN M. ROŽANEC

Pričujoča »Valvasorjeva« številka **Glasnika** je izšla za zgodovinski in prirodoslovni del izjemoma pod skupnim uredništvom. To se je moralo zgoditi iz knjižnično-tehničnih ozirrov, ker bi se sicer letniki zgodovinskega dela ne ujemali s štetjem letnikov pridroslovnega dela. — Letnik X. »Glasnika« izide jeseni l. 1929.

Člani »Muzejskega društva za Slovenijo« plačajo na leto 25 Din članarine in prejemaajo »Glasnik« brezplačno. — V knjigarnah stane naročnina za »Glasnik« 50 Din za letnik.

Gg. člane prosimo, da poravnajo članarino. Ako ste morda priloženo položnico poštne hranilnice založili, porabite položnice, ki jih dobite na vsaki pošti ter jih primerno izpolnite. Naš račun pri poštni hranilnici ima št. 10.773 in (še stari) naslov: Muzejsko društvo za Kranjsko, Ljubljana.

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova cesta 24 (Narodni muzej).

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. — Ponatiskovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise je dovoljeno samo s pritvijo pisatelja in uredništva.

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNÉE IX.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

A

ZGODOVINSKI DEL
CLASSE HISTORIQUE

B

PRIRODOSLOVNI DEL
CLASSE DES SCIENCES NATURELLES

UREDIL — RÉDIGÉ PAR
DR. JOSIP MAL

15641

LJUBLJANA

1928

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO / TISK J. BLASNIKA
NASL. V LJUBLJANI / ODGOVOREN M. ROŽANEC

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULETIN

DE L'ASSOCIATION DE MUSÉE DE SLOVÉNIE

1-4. ČASNIK

ANNEE IX

KLASISKA ZGODOVINA
CLASSE HISTORIQUE

B

PRIRODOSLOVNI DEL
CLASSE DES SCIENCES NATURELLES

URADIL — RÉDIGÉ PAR
DR. JOSIP MAL

1554 II

030024907

LJUBLJANA

1919

IZDAJA IN VAIAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO I TER J. BLASNIK
VSAJ V LJUBLJANI I ODGOVOREN M. ROZANEC

KAZALO.

INDEX.

Stelè France , Valvasorjev krog in njegovo grafično delo.	— Le groupe de Valvasor et son travail graphique	5— 50
Rus, dr. Jože , Schoenleben in Valvasor.	— Schoenleben et Valvasor	50— 69
Stelè France , Valvasorjeva Ljubljana.	— Ljubljana chez Valvasor	70— 98
Dolenc, dr. Metod , Valvasor in slovenska ljudska sodišča.	— Valvasor et les tribunaux populaires slovènes	99—106
Burian, dr. V. , O Schoenlebnovih in Valvasorjevih čeških virih.	— Les sources tchèques de Schoenleben et de Valvasor	106—108
Vrhovnik Iv. , Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?	— La bibliothèque de Valvasor, comment est-elle parvenue à Zagreb?	108—110
Slike (1—48) na prilogi.	— Annexe, illustrations (1—48)	

Valvasorjev krog in njegovo grafično delo.

France Stelè.

Résumé. Der Verfasser macht uns mit neuem Material aus der Valvasor-bibliothek, die sich gegenwärtig in der Universitätsbibliothek in Zagreb befindet, bekannt. Es sind das: 1. Eine ca 10.000 Blätter zählende aus 17 Foliobänden bestehende graphische Sammlung, 2. ein Skizzenbuch zur Topographie von Kärnten, 3. ein Skizzenbuch zur Topographie von Krain, 4. eine Sammlung von Probeabdrücken der Platten zur Ehre des Herzogthums Krain, 5. Zeichnungen J. Kochs zum 2. und 3. Teil des *Theatrum mortis humanae tripartitum*, 6. eine kleine Sammlung von Skizzen nach Blumen, Kostümen, usw. und 7. das grosse Wappenbuch, von B. Ramschüssel für Valvasor gemalt.

Aus der graphischen Sammlung werden in erster Linie diejenigen Blätter hervorgehoben, die wie immer für die Kulturgeschichte von Slovenien oder für die Kenntnis des Valvasorwerkes von Wichtigkeit sind. In den Skizzenbüchern und Probedrucken tritt uns Valvasor endlich auch als Zeichner und Graphiker-Dilettant entgegen. Es wird ferner auf das Verhältnis der Skizzen zum erschienenen graphischen Werke hingewiesen und werden charakteristische Beispiele Valvasorischer Zeichnungsart und einige, für die Reproduktion nicht verwendete Zeichnungen aus Krain und Kärnten mitgeteilt.

Von Wichtigkeit ist auch die Konstatierung, dass ein grosser Teil der graphischen Sammlung aus dem Nachlasse des bisher nur dem Namen nach bekannten Malers Georg Wubitsch aus Moste bei Kamnik in Oberkrain stammt, dessen Tätigkeit in die Mitte des XVII. Jhrh. fällt und dessen Verbindung mit Valvasor durch die Familie Ramschüssel vermutet wird.

Weitere Artikel über den um Valvasor gesammelten Künstlerkreis und eine Würdigung seines graphischen Werkes werden in Aussicht gestellt.

Valvasor tvori s svojim delom eno najsvetlejših točk v naši domači kulturni zgodovini. Od srede XIX. stol., ko se je pojavilo intenzivno zanimanje za zgodovinske spomine preteklosti, je on našemu polizobražencu in lokalnemu zgodovinarju zgodovinski vir neomajne avtoritete, posebno še odkar je Peter Radics oskrbel novo izdajo njegovih dveh glavnih del o Kranjski in Koroški.¹⁾ Peter Radics je tudi položil temelj sodobni literaturi o Valvasorju in njegovem delu s tem, da je raziskal vse dosegljivo gradivo in ga objavil v celi seriji spisov,²⁾ katerih izsledke je zbral v knjigi Johann Weikhard Freiherr von Valvasor l. 1910. (založila Kranjska hranilnica).

Z Radicsevimi razpravami pa so problemi, zvezani z Valvasorjem in njegovim delovanjem, še komaj načeti. Njegove izsledke smemo smatrati samo kot voditelja po daleč raztresenih in poprej neizsledenih virih. Najvažnejšega za sodobnost, kritičnega pretresa Valvasorjevega dela, pa se Radics ni mogel več lotiti, ker je svoje moči izčrpal v zbiranju podatkov in dokumentov k Valvasorjevemu življenjepis in zunanji zgodovini njegovega dela. Za znanost in posebno sodobno porabnost Valvasorjevih del glavna

¹⁾ Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor. 2te unveränderte Auflage, J. Krajec, Novo mesto, 1877 in: Das Erz-Herzogthum Kärnten v. J. W. Freih. v. Valvasor. 2te unveränderte Auflage, 1882, J. Krajec, Novo mesto. — L. 1918. pa je izšla v skupni založbi R. Raunecker's Antiquariat v Celovcu in Frankfurter Kunstverein faksimilna izdaja Topogr. Archid. Carinthiae antiquae et modernae completa.

²⁾ Glavna sta: P. v. Radics, Valvasor. Biographische Skizze, Graz, Leuschner & Lubensky, 1866 in: P. v. Radics, Johann Weikhard Freih. von Valvasor. Ein Lebensbild. Wien, Verl. der Oesterreichisch-Ungarischen Revue, 1896.

vprašanja, kakor njegova kulturnozgodovinska geneza in vloga, zanesljivost njegovih podatkov, kritičnost v uporabljanju gradiva, dokumentarična vrednost njegovih topografskih slik, postanek njegovega ilustrativnega dela, kaj pravzaprav pomeni za našo kulturno in umetnostno zgodovino krog njegovih sodelavcev, na kakšnem umetniškem nivoju se giblje — vse to so odprta vprašanja, ki silijo h kritičnemu pretresu in ugotovitvi dejstev, ki bodo šele predstavila Valvasorja v njegovi absolutni vrednosti, dočim se do danes njegovo vrednotenje giblje samo na črti poljudnega vseznala, ki zna odgovoriti na vsako lokalno zgodovinsko vprašanje. Vendar Radics ne samo da teh vprašanj ni načel, ampak je tudi, če jih je kje načel, še bolj potreben kritičnega pretresa, kakor Valvasor sam, o čemer nam priča študija dr. Rusa^{2a)} v pričujočem zborniku. Tako stoji naša sodobna zgodovinska stroka pred dejstvom, da imamo v Valvasorjevem delu pač predragoceno sirovino, ki jo s primerno kritiko lahko stalno s pridom uporabljamo, da pa so iz velikega kupa Radicsevih del o Valvasorju brez opreznije kritike porabna samo dejstva, ki jih je zbral iz arhivov in Valvasorjevega dela samega, drugače pa je vsako vprašanje treba načeti iznova in, kolikor se da, brez ozira na Radicsa.

Z razvojem naše domače kulturne in umetnostne zgodovine neposredno pred in posebno po svetovni vojni je postalo aktualno vprašanje Valvasorjevega grafičnega dela in kroga, ki ga je ustvaril. Da se to vprašanje bolje osvetli, nam omogočuje doslej popolnoma neizrabljeno gradivo iz Valvasorjeve zapuščine, ki je prišlo l. 1690. z Valvasorjevo knjižnico vred v Metropolitansko biblioteko v Zagreb, ž njo pa l. 1916. v Vseučiliško knjižnico v Zagrebu. Radics je to gradivo pred več ko pol stoletjem odkril, opozoril nanj že v svoji graški monografiji o Valvasorju, a je kljub temu z vsem svojim delom šel mimo njega, kot da ga ni poznal. Tako bo naša študija prva v slovenski literaturi, ki bo poskusila izrabiti to gradivo za osvetlitev Valvasorjevega delovanja, in bo tudi prva, ki opozarja pri nas na veliko, doslej nedvignjeno bogastvo tega gradiva.

Trem zagrebškim znanstvenikom se imamo zahvaliti, da je to obsežno gradivo danes že s precejšnjo lahkoto porabno, in sicer kanoniku dr. Ljudevitu Ivančanu, ki je sestavil popis grafične zbirke, vseuč. prof. in ravnatelju grafične zbirke vseuč. knjižnice dr. Arturju Schneiderju, ki je prvi znanstveno uporabil to gradivo, in biv. ravnatelju vseuč. knjižnice, vseuč. prof. dr. Fancevu, ki še sedaj vodi sistematični pregled bivše metropolitanske knjižnice in odkriva njene zaklade. Četudi to delo še ni dovršeno, so vendar danes že v redni evidenci vsi oni deli Valvasorjeve zapuščine, ki jih omenja Radics in tudi nekateri novi. Pričakovati pa smemo še marsikaj doslej neznanega in če že danes objavljam to študijo, me k temu sili samo ozir na odkritje plošče na Valvasorjevi rojstni hiši in pa prepričanje, da je vprašanje, ki sem si ga stavil, z doslej znanim gradivom že toliko pojasnjeno, da ni pričakovati bistvenih sprememb dosedanjih izsledkov. Obenem je že zadnji čas, da dobi slovenska znanost vpogled v to gradivo in se načne njega sistematična izraba tudi v drugih ozirih.

Naša študija se bo v prvem delu pečala samo z gradivom v zagrebški vseuč. knjižnici, v drugem delu z Valvasorjevo grafično delavnico, njenimi izdelki in tako zvanim Valvasorjevim umetniškim krogom, v tretjem pa bo označena pričevalna in umetniška vrednost del Valvasorjevega kroga in kulturno zgodovinski milje, iz katerega je to delo izrastlo ter njegova vloga v domači umetnostni zgodovini.

^{2a)} „Schoenleben in Valvasor“.

I. Gradivo v Metropolitanski knjižnici.

Doslej znano in dostopno, za studij Valvasorjevega grafičnega dela važno gradivo obsega: 1. Valvasorjevo zbirko grafik in risb. — 2. Zbornik skic za topografijo Koroške. — 3. Zbornik skic za topografijo Kranjske. — 4. Zbornik poskusnih odtiskov plošč za Ehre des Herz. Krain. — 5. Kochove predloge za 2. in 3. del Theatrum mortis humanae. — 6. Zbirko risb kostimov, cvetlic itd. — 7. Knjigo grbov, slikano po B. Ramschisslu.

1. Valvasorjeva grafična zbirka

je obsegala prvotno 18 vezanih folio zvezkov, v katere so nalepljeni zbrani listi. Ohranjenih je sedaj samo še 17 zvezkov, četrti se je še pred l. 1815. izgubil³⁾ in je njegova usoda in vsebina doslej popolnoma neznana. K uporabnosti te zbirke je mnogo pripomogel kanonik dr. Lud. Ivančan, ki je izdelal popis vsebine zvezkov in alfabetični seznam umetnikov, zastopanih v zbirki. Ta seznam je tudi nam služil kot prvo vodilo po tem obsežnem gradivu. Javnost pa je prvi opozoril na bogato vsebino te zbirke Artur Schneider z objavo Callottovih risb⁴⁾ in s prireditvijo razstave Dürerjevih grafik iz te zbirke v „Dürerjevem letu“ 1928.⁵⁾ Njen pomen za naše znanje o Valvasorju je pa ostal Radicsu neodkrit in tudi nihče drugi ga doslej ni pregledal od te strani. Naš namen je v glavnem, dati pregled vsega, kar je kakorkoli važno za našo umetnostno in kulturno zgodovino. Podrobne studije pa bodo šele mogle resnično izčrpati to bogato zakladnico.

Zbirko sestavlja sedaj 17 ogromnih foliozvezkov, v katere so nalepljeni tiski, risbe in skice, večinoma po ena na eni strani, izjemoma pa tudi po več, ako so majhne. Velikost knjige znaša 31×40 cm, velikost listov $30,5 \times 38,6$ cm. Vsi zvezki so enako vezani v rujavno usnje; hrbet je okrašen s pozlačeno vtisnjeno ornamentiko. Zgoraj ima nalepljeno označbo. Na notranji strani prednjih platnic je prilepljen znani Valvasorjev ex libris. Vsaka zbirka ima tiskan naslov, ki označa vsebino in letnico 1685, ki nam sporoča čas postanka zbirke.

Iz alfabetičnega seznama v rokopisnem popisu zbirke, sestavljenem po kanoniku dr. L. Ivančanu, posnemamo, da so v nji zastopani sledeči umetniki in grafiki:⁶⁾

Audran Charles; Aldegrevier Henrik; AM (Monogr. 213); A. V. 1520 (Augustini Veneziano); Altdorfer Albert; AS 1540 (Monogr. 18); AH; Amann Jost; Alaert Claas; Aubry Peter; Azelt = Axelt I.; Amling; Aubry Abraham; Auroux N.; Alberti Cherubino; AB; AEV 1543; Andreani Andrea; AH; Atzenbach Gerhard; Casembrot Abraham; B. O.; Beham Hans Sebald; Bink Jacobus Coloniensis; Brosamer Hans; BSB (Bartsch IX. fl. 545); B. I. (Mon. 37); Bol Hans; Bosseti; Barbe Joann. Bapt.; Bloemaert Cornelius; B. V.; Brechtel Joachim; Balu de Pet; Bidenharther Thobias; Blaeu Johan et Wilhelm; Baudoux de Robb.; Brunn Isaac; BHB 1570; F. B. 1559; Bry Johannes Theodorus de; Bayvin René = Renatus; Bye de Marc; **Boener Joh. Alexander**; Bella della Stephano; Bosse Abraham; B (Maestro del Dado); Baderna Bartholomeo; Brebiette Pierre; Bailly; Bry Johann Israel; Baur Johann Wolfgang; Blond Alex. Joh. le; BDC; Boldroni Niccolo; B. Pr. F. 1613; Berg von Jonn; Bruyn de Abraham; Brentel Friedrich; Bolsuerd Childerik Adam; Bonasoni Julio;

³⁾ Katol. List, 1913, str. 2.

⁴⁾ Dr. Artur Schneider: Izvorni crteži Callotovi u Metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj. Zagreb, 1913.

⁵⁾ Poročilo o tem v: Morgenblatt, 1928, št. 99, str. 33. Dr. Artur Schneider: Albrecht Dürers Werke in Zagreb.

⁶⁾ V tem seznamu ni cele vrste domačih umetnikov, katerih dela pa bomo podrobno označili v specialnem pregledu vsebine in tudi nekaterih drugih, vendar pa ta imena zadostujejo za označbo interesne sfere te zbirke.

Borcht Heinrich van de; Bos = Bosch = Bosco Hieronimus; Bruyn Nicolaus de; Borgiani Orazio; Bouttats Gaspar; B. R.; Briot Marie; Borcht van der Peter; CD 1535; Cavalleris Giovanni Battista de; C. S.; Collaert Hans; Custos Dominicus; Cort Cornelius; Callot Jaques; Collignon François; Court de la; Carraci Augustino; Cars F.; C. L.; Cranach Lukas; Carpi de Hugo; Custos Rafael; C. H.; Cochin Nicolas; C. M. F. (Conrad Meyer); Campagnola Dominico; C. S. A.; Chaperon Nicolas; Clouet Albertus; Cock Hieronimus; Chauveau François; Chouveau Jean; Caukercken Corn: van; Congio Camillo; Collaert Andrianus; Dominicus Custos; Dürer Albrecht; D. H. (Daniel Hopfer); D. S. (David Saldörfer?); David Charles; Dalen van Conrad; Drebbel Cornelius; Dorigny Michel; Dolendo Barthol. in Zacharias; Dürr Joannes; D. K.; Danckerts; Diepenbeck Abracham; Duvet Johannes; Derbage; DMF; Duetecum Joannes et Lucas 1568; Dücker Franciscus; Eisenhout Anton; Ens Caspar; Eimart Georgius Christoph ml.; Eillarts Johann Frisius; Eynhouedts R.; ENSR; EM; Fr. Con. fec. 1671; Franck I.; FP; FT (Monogr. 92); FH; F. B. 1559; Frisius Simon; Fleischberger Johann Friedrich; Flandri Ludovicus; Fröhlich A.; FO; FE; Franco Giovan Battista; Franco Giacomo; Fenntzel Gregorius; Fuchy Adam; Frommer Wilhelm; Frejo; Fontana Girardo; Fries de Io; Farinati Horatio; Facini Pietro; Faber H. I.; Flint Paulus; Firens Petrus; G. C. S. f.; Gerhart; Guidi Rafael; G. st: W f; G. P. P. fc.; G. R. W. AE 12; G. W. (Monogr. 105); G. W. B. (Monogr. 330); Glockedorn Georg; Gourmont Jean; Gheyn Jacobus de, st. in ml.; Goltzius Heinrich; Grimm Simon; Goirand C.; Greischer Mathias; Galle Philipp; Greuter Mathias; Ghisi Adamo; Gerardini Melchior; Göttlich Paulus; Godtlich Marcus; Galle Theodor; Ghisi Mantovano Giorgio; Galle Cornelius; Ghandini Alessandro; Granthomme Jacobus; Gaultier L.; Gaudar Gaspar; Grahle Kunra(d); Goltius Julius; Halbeeck van Johann; Heyden Ygidius van der; Haffner Melchior; HB; H. P. 1558; HL 1522; Hopfer Jeronimus; Hopfer Daniel; Heinrich Ulrich; HA; HM 1526; HS; Hollar Wenzel; Houve Paul de; H. T.; Heckenauer Leonhard; Heyden ab Jacop; Hulsius (Hulsen) Fridericus; Hertoucks st.; Hoffman Paulus; Hogenberch Johann; Huret; Hildebrand C.; Hipschmann Sigmund Gabriel; Huberti Gaspar; Hondius Heinrich; Haelweg Albert; Hoffman Jacobus; HS; Isselburgius Petrus; I. C.; Iode de Gerhard; IA; IHVF; IB (Bartsch 170a); IW 1565; IH (Hieronimus Hopfer); Jenichen Balthasar; IS 1564 (Monogr. 184); Iode Petrus de; IAB; I; Jenet Sebastian; Kellerdaler Hans; Kilian Lucas; Küsel Johanna Sibylla; Küsel Matheus; Küsel Melchior; Kilian Philippus; Kilian Wolfgang; Kohl Andreas; Kilian Bartolome; Kalle Albert Christian; Kieser Eberhard; Krüger Dietrich; König Peter; Kager Joh. Mathaeus; Keller Georg; Kühlehn Balthasar; Leyden van Lucas; Lautensack Hans Sebald; Lorch Melchior; Laulne Etienne; Leu de Thomas; Ladenspelder Hans; Lang Mauritius; Lauvers Conrad; Lasne Michael; Lafreri Antonio; Lerch I. M.; Leipoldt Joannes; L. S.; Landry; Lederer Hieronimus; Londerseel van Joannes; Lievens Jan; Lucini Fran.; MZ (Monogr. 251); Maes Peter; Merian Mattheus st. in ml.; Matham (Maetham) Jacob; Mortier du Hugues; Meyer Conrad; Maffei Nicolaus Franciscus; Mallery v. Carl in Filip; MF; MW; Merlon von Theodor; Merica Petrus a; Manasser Joh. Gaspar; Marot Jean; Meyer Dietrich à; Marin; Müller Hermann; Manasser Daniel; Meuris Guilom; Merlo Giovanni; Moncornet Balt.; Mellan Claude; Mercator Gerhard; Merch; **Mingersdorf Peter**; N. G. f.; Natalis Michael; **Nypoort Justus van der**; Ordanie Eduard de; Ostade Adrian van; Pittoni Batista; Place Franz; Pasqualini Giovanni Bapt.; Passe de Simon; Polizzo Vincenzo Patermitano; Pencz Georg; Passe Crispin van de (Passaeus); Persym Reginer; Potre (= Pautre) le Jean; Perelle Gabriel; Pilly Nicolas; Picart Jean; PG (Philipp Galle); Picout Robert; Perrier François; PPTF; Persin Reginer; Perelle Nicolas; Po de Pietro; Piccini Giacomo; Pfann Johannes; Pfann Wilhelm; Pool Matthis; Panderem Eghert van; Quiter H. H.; Quast Pieter; Reiner Joan Alexander; Rembrandt H. van Ryn; **Ritter Paulus**; Rossetti Dominico; Regnesson Nicolas; Ravena de Marco - Dente; Roger; R. A. 1525; R. C. F.; Raeven (= Raben) Servatus; Rotta Martin; Recknagel B.; Roy le Henry; Ryckemans Clas; Regnartius; Reyttter Bartime; Roadelstet Peter; Sadeler Aegidius = Gilles; Saecuredam Jan; Solis Virgil; Solis Nicolaus; Sadeler Johann; Sandrart von Maria Suzana; Sadeler Justus; Sadeler Raphael, st. in ml.; Sibmacher Johann; Salamanca Antonio; Soutman Peter; SF; SJ; Sandrart van Jacob; Sten F. van den; Savé Jean; Scolari Stefano; Sommer van Mathias; Sadeler Tobias; Sandrart Joahim; Seitz = Setz G. Chri.; Sion von Paulus; Silvestre Israel; **Spillmann**; Stella Jaques; Spirinx Louis; Sadeler Marcus; Strauch Lorenz; Schongauer Martin; Schau Balthasar; Schärer L.; Schurtz Cornelius Nicolaus; Scheyndel van Georg; Schuppen van Peter; Schollenberger Hans Jacob; Schman Wilhelmus; Schmischekh Christian; Schnitzer Lucas; Schmidt Joannes; Schreuder T.; Schut Cornelius; Schwanenburch Willem; Schnitzer Lucas; Thünckel Joannes; Trente da Antonio; TN (moijster z mišnico); Testa Pietro Luchesini; **Trost Andreas**; Thourneyser Jean Jaques; Troschel Peter; TS; Teniers David; Troschel Hans; Turpinus Joannes; Todeschi Pietro; Tempesta

Antonio; Umbach Jonas; WK; V. C.; V. G. (Mon 318); Veneziano Augustino; Velde Jan van de; Vorsterman Lucas ml.; Vlied van Jan Georg; Vico Aenea; Valck Petrus; Vicentini de Trento Gianicolo; Vorsterman Lucas st.; Veen Gysbrecht van; Vischer Jan de; **Valvasor J. W.**; **Vischer Georg Mathaeus**; Weert I. de; Wierx Hieronimus; Wenceslaus von Olmütz; Wolfgang Georgius Andreas; Walch Georg; W. H.; Westerhout Arnold van; Witdouch (= Witdoeck) Hans; Walachrich S. G.; Wening Michael; Weyen Herman; **Wierx Joannes**; Weingant Friderick; **Wierx Anton**; Zündt Mathis; Zaech Bernhardus; Ziarnko Jan (= le Grain); Zeeman.

Naj sledi kratek sumaričen pregled vsebine posameznih zvezkov, s posebnim ozirom na one liste, ki so kakorkoli važni v zvezi z Valvasorjevo delavnostjo ali sploh za našo kulturno in umetnostno zgodovino.

Tomus I. Vnderschiedliche Biblische alt- vnd neues Testaments auch allerley andere Geistliche Kupfferstich welche von vnderschiedlichen Mahlern Kupfferstechern vnd andern Künstlern inventirt gezeichnet vnd ins Kupffer gestochen Mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor Freyherrn etc. zu Wagensperg in Crain Anno 1685.

439 listov.

L(ist) 2. — Die Histori von Unßerm StamVatter Adam — I. A. Böner f.

L. 9—12. — 4 slike iz raja. — A. Blömaert inuenit — M. Sadler excud. Na hrbtu podpis **Wubitsch**.⁷⁾

L. 65. — Vojne scene. A. Tempeest inven. — C. Ryckemans schulp. — CIVisscher⁸⁾ excud. — **Wubitsch**.

L. 66—78. — Serija z nasl. Patientiae Davidis Regis — Martin de Vos figur. — J. Sadler auctor et excu. — Na 66 in 78 G. W.⁹⁾

L. 92—127. — Imagines et figurae bibliorum. Exprim. Jacobus Villanus A. D. 1581. — P. V. Borcht — G. W.

L. 217—221. — Aug. Broeun. — Petr(us) Ouer: ex. — **Wubitsch**.

L. 256. — Lotove hčere, okamenela žena v ozadju; 16,2 × 13 cm; — loan. **Khoh** delin: — W a(!) excud:¹⁰⁾ — A: **Trost** f.

L. 275—277. — Podobice. Na sv. Trojici podpis J. v. d. **Nypoort**.

L. 283. — **Kostanjevica** pri Gorici. Spominski list na obisk ces. Leopolda I. 23. sept. 1660. — Johannes Jacobus Schollenberger del: scu:

L. 285. — Krst Jezusov. — M. Kager inv. et scul. — Christ. Gre...t excu. Au. — **Wubitsch**.

L. 295. — Angelji z orodji trpljenja Gospodovega. — E. G. Sadeler fecit. — Marco Sadeler excudit. — **Wubitsch** sechs st(ück).

L. 303. — Angelj z gobo in sulico. — E. G. Sadeler fecit. — **Wubitsch**.

L. 311. — Žene ob odpitem grobu. — P. P. Rubens inventor. — C. Vischer excudit. — **Wubitsch**.

L. 314. — Spominski list bratovščine srečne smrti s seznamom umrlih članov.

L. 315. — Padec Ixiona. — C. Corneli Pictor Inue. H G (monogr. — Goltzius) sulp (!) 4. — Iz serije napadalcev nebes. Figura brez ozadja je doslovno kopirana na stropu v stari grofiji v Celju. — List je močno zamazan in ni izključeno, da je iz Wubitscheve zapuščine.

⁷⁾ Ta podpis, popolnoma izpisan (Georg Wubitsch mpria) ali pa z začetnico (G. W.) se nahaja na mnogih listih Valvasorjeve zbirke, vselej na hrbtu. Navajali ga bomo odslej brez označbe, kje se nahaja, na koncu vsakega opisa. — S krepkim tiskom povdarjamo imena vseh za našo umetnost ali za Valvasorjev krog kakorkoli pomembnih umetnikov.

⁸⁾ CIV v monogramu.

⁹⁾ Začetnice imena Georg Wubitsch.

¹⁰⁾ Monogram Valvasorjev (IWV).

L. 316. — Križ in Marijina podoba, najdena v turškem taborišču pred Dunajem. — Matthias Greischer fecit Viennae Austriae. — M: Greischer fec.

L. 320. — Noli me tangere. — Vos inven. — Gualeri excud. — es Sadler sculp. — Wubitsch.

L. 415. — Marijin steber pri sv. Jakobu v Ljubljani. — Odtisk plošče porabljen za sliko Ehre... XI.

L. 416 b. — Sv. Dominik. Na desni spodaj M. Greischer scul.

L. 417. — Podobica. — Jezus, Marija in Jožef, zaščitniki pred kugo zgoraj, spodaj v pokrajini neznana cerkev, na levi skupina cerkvenih, na desni svetnih stanov; 7.5 × 11.5 cm. — Fleischman delin. — M. G.(reischer) fec. Wagenspergi in Carniolia. — Napis kronogram: O IesVs Maria Vnd Iosephe reIn kheIn HVnger Krleg naCh Peste Lasset beII Vnß seIn (1679).

L. 418a. — Sv. Dominik. Na odprti knjigi na desni spodaj podpis M. Greiser. — Na odgovarjajoči knjigi na levi je bržkone podpis slikarjev, ki pa je nečitljiv.

L. 418 b. — Vnser lieben frawen wappen. Vel. 8.06 × 7.2 cm. Z dolgim nemškim tekstom. Podpis: Io: Ch: Smischeck fecit.

L. 419 a. — Marijin monogram, prebodeno srce, pesem in napis v ikavskem narečju: Zdrava Nebeska Kraljice itd. — P. Ritter?

L. 419b. — Mrtvaška glava v okviru. Podpis: Vigilate et orate quia nescitis horam neque diem P. R. (itter) 1676.

L. 420. — Poskusni odtisk plošče za L. 421. (Formular s patroni mesta Reke).

L. 421. — Neizpolnjen formular s patroni mesta Reke in italijanskim tekstom; 22 × 17.8 cm; — Sculptu(m) Wagenspergi in Carniolia.

L. 422. — Odtisk plošče z raznimi napisi in vzorci. Poskusi z rezilom. Skice za podobice, cvetlice, črke, ornamente in pisave. Mogoče iz wagensperške delavnice.

L. 425b. — Verne duše v vicah. — P. Kilian sculps. — Na hrbtu zapisek: Dem Wollgebornen Heren Herren Johan Wai... freyherrn etc (tituli) herrn zu Wagens... ders vnnndt hochge... ten herrn vnnndt.

L. 426. — 9 odtiskov podobice z imenom IHS, srcem z žebli in na eni Brezmadežna. Na šestih okrog napis: In conceptione tua virgo imaculata fvisti ora pro nobis patrem civis filivm peperisti. — Spominjajo na t. zv. „porcijunkulske listke“.

L. 462. — Haus Seegens Calender. — V sredi borba angelja z Jakobom. — I. Azelt sc.

Tomus II. Vnderschidliche Geistliche von Vnser Lieben Frauen vnd Gott dem allmächtigen Passion, Leyden vnd Sterben auch Miraculose vnd dergleichen Kupffer = stich welche itd.

480 listov.

L. 33. — Počitek na begu v Egipt. Christoph Schwartz pinxit Monachii. — Ioan. Sadeler scalpt. excud. — Wubitsch. — Čez sliko je s svinčnikom načrtana pravokotna mreža, kar pomeni, da je bila vzorec pri kopiranju. Mogoče Wubitschu?

L. 34. — Sv. Družina. — Ioan. Strada inuen. — Phls. Gulle excud. — Wirix fecit. — Wubitsch.

L. 65. — Spominski list; 14 × 55.5 cm; — Brezmadežna na zemeljski obli, oviti s kačo; okrog glave venec zvezd, v vsaki roki en prazen list, na oba razdeljena letnica 1679. Dva angelja držita krono nad Mar. glavo; grba z uro in smrtjo s koso. Spodaj grba s cveticami kot simboli Marije. V sredi

v listnem okviru napis: Herren Consodalen vnd Fraue(n) Wolthäterinen Marianischer Todten - Schutz Einer hochlöbl. Bruderschafft Mariae Vnbefleckten Empfängnuß in der Fürstl. Hauptstatt Laybach im Hertzogthumb Crain von gesambte(n) Marianischen Magistrat Dedicirt. — Na levi spodaj: Ioan. Peter **Gimble** del: — na desni: A: **Trost** f: zu **Wagensperg** in Crain.

L. 66. — Spominski list; 43 × 56,5 cm. Na obli s kačo stoji Marija en face, s krono na glavi. Pred prsmi drži monštranci podobno ogledalo, na katero kaže z levico. Dva angelja razprostirata njen plašč, na katerem so imena v l. 1671.—73. umrlih sodalov. Zgoraj grb s smrtjo in napisi, spodaj grbi z napisi. Nad Marijo napisni trak: Herrn Consodalen vnd Fraven Wolthäterinen Todten Schütz Einer Hoch Löbl. Bruederschafft Mariae Vnbeflekhten Empfängnus in der Fürstl. Hauptstatt Laybach Im Hertzogthumb Crain von Dennen Gesambten Frauen Wolthäterinen Dedicirt. Na koncih traka letnica 1670. — Spodaj na levi: Ioann **Martin** del. — Na desni: M. **Küssel** f.

L. 67. — Spominski list z isto podobo in napisi kot L. 66. Imena umrlih sodalov iz leta 1677—1678. Na koncu seznama: Gedruckt zu **Laybach** bey **Joann. Baptist Mayr**. — Med umrlimi l. 1678: Herr Hans Georg **Mayhardt** Burger vnd Buchbinder den 12. dit (maj).

L. 73. — S. Maria Passauensis. — **Matthias V. Sommer** fecit. — **Paulus Fürst** excud. — Ta podoba, ki je vzor tudi za Lajerjevo na Brezjah, je bila že v XVII. stol. češčena tudi v Sloveniji. Prim. staro kopijo v kapelici križevniške cerkve v Ljubljani in dr.

Med milostnimi podobami Valv. zbirke je več čeških.

L. 79. — Vnebovzetje Marije. — **P. P. Rubens** pinxit. — **H. Witdouc** sculpsit. A° 1639 cum privilegiis Regis Christianissimi Principum Belgarum et Ord. Bataviae. — **Wubitsch**.

L. 89. — Marija obdana od pojočih angeljev. — Cu(m) potest. S: C: M: **Raphael Sadeler** fec. — Ioann **Stradantz** inventor 1591. — **Wubitsch**.

L. 91. — Isti predmet. — Ioan. **Laaser** auth. sculp. — **M. de Vos** figuravit. — **Wubitsch**.

L. 94. — Sv. Ana Samotretja. Nesign. — **Wubitsch**.

L. 95. — Sv. Družina. Nesign. — **Wubitsch**.

L. 97. — Kronanje Marije. — **Gerh. Altzenloch** Elz(?). — **Wubitsch**.

L. 113. — Sv. 3 kralji iz Rubensovega kroga. — **Wubitsch**.

L. 120. — Počitek sv. Družine. — **Ticianus** Inuentor 1569. — **Martin Rota**. — **Wubitsch**.

L. 139. — M. Zell s sliko takratne cerkve. — **V. S.** Fecit.

L. 140. in 141. — Podoba Loretske Marije, ki so jo tudi takrat propagirali pri nas. Prim. loretsko kapelo pri frančiškanih v Ljubljani, pri gradu v Mariboru, pri minoritski cerkvi v Ptuj in dr.

L. 187. — Marija v pokrajini drži dete. Na desni spod.: **M. Greisser** sculp.

L. 278. — Objokovanje s križa snetega Jezusa. Nesign. 1. pol. XVI. stol. pod **Rafaelovim** vplivom. — **Wubitsch**.

L. 350. — Zadnja večerja. — **Corn. Dankertz** excudit. — **P. P. Rubens** pinxit. — **Wubitsch** m. pria.

L. 353. — Jezus na Oljski gori. **Matheus** excud. — **Wubitsch**.

L. 368. — Ecce Homo. — **Caspar Huberti**. — Slika je bila kopirana, kar priča pravokotna mreža preko nje; ker je figura Kristusova po konturi nabodena, smemo sklepati mogoče tudi na porabo v grafiki.

L. 394. — Križanje. — **H. Goltzius** inuentor et sculptor et excud A° 1585. — **Wubitsch**.

L. 395. — Križanje. — Monogr. AB posnemajoč Dürerjevega; 1601. — **Wubitsch.**

L. 403. — Križanje. — Mnogofigurna kompozicija severne smeri kot slike v Šmarju (Dol.) in iz Blagovne (Nar. Gal. v Ljubljani). Nesign. — **Wubitsch.**

L. 423. — Kristusova rešnja kri. Podobica Nagnjen križ s križanim, spodaj požar vic s trpečimi. Žalostna M. božja na levi prosi za nje. Angelji love kri. Podpis: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona eis Requiem sempiternam in isto po nemško. — **Trost** fe zu **Wagensperg** in Crain. — 22 × 31,2 cm.

L. 424. — Isti tema simetrično komponiran. — **Spillman** deli: et scul:

L. 425. — Isti tema nesign.

L. 430b. — Podobica: Jezus na križu. Na levi spodaj: A. **Trost** f: — Na desni je v zrealnem zmislu zapisano isto, a kot pomota izbrisano.

L. 454. — Pietà z ležečim močno skorciranim Jezusovim truplom. Horacius Borgianus 1615. — **Wubitsch.**

L. 465. — Vstajenje. — P. P. Rubens pinxit — S. a Bolswert fecit. — Martinus van den Enden excud. Antuerpiae. Cum privilegio Regis. — **Wubitsch.**

L. 477. — Veronikin prt. — M. Greischer fec: et ex:

L. 479. — Oltar Marije „dela Almudena Patrona de Madrid“. Španski napis posvečuje ta list španski kraljici. Na podstavku na levi: DN Franco de Herrera inventor. — Na podstavku na desni: Teodoro Ardemanus delineavit Anno 1686. Na levi na spodnjem robu skoro popolnoma uničen napis s koncem: ... Math. Greischer sc. Vien: Austr:

Tomus III. — Vnderschiedliche Geistliche von allen Heiligen auch von allerley Eremiten Kupfferstich, welche...

466 listov.

L. 109. — Odrešenik. — Iodocus a Winge inuentor: — Ioann. Tiarrà sculp. — Marco Sadeler excud. — **Wubitsch** mpria zwölf st(ück). Sledi serija 9 apostolov v močno razgibanih pozah s podpisom Marco Sadeler.

L. 142. — Sv. Frančišek. — Franciscus Vannius. — R. Sadeler excu. — **Wubitsch.**

L. 148. — Sv. Jurij. — Paulus Fürst excudit. — Kompozicija sorodna sliki v vel. oltarju grajske kapele v Orteneku iz sr. XVII. st.

L. 149. — Sv. Gregor. — Gaspar Huberti excud. — Petr. de Ballin fecit. — **Wubitsch.**

L. 152. — Sv. Hieronim. — Jacobus Palma inuenit. — Justus Sadeler excudit. — **Wubitsch.**

L. 158. — Sv. Ignacij v arhitektonskem okviru. Johann Aexander Bönner sc. Norimb. — Paul: Fürst excudit.

L. 203. — Podobica. — Kronanje Marije, spodaj 2 svetnika (desni sv. Jurij) in pokrajina z gradom in mestom. Napis spodaj: Man: Cong: Sacerdotum sub Titulo SS. Trinitatis. — An: **Trost** f. **Wagenspergi.**

L. 214—217. — Serija podobic apostolov. — Anton Wierx fecit. — Hieronymus Wierx excud.

L. 218. — Sv. Gregor. — Petrus Candid(us) inuenit. — Eg. Sadeler sculpsit. — Marco Sadeler excudit. — **Wubitsch** mpria vier st. —

L. 219. — Sv. Janez (iz druge serije kakor L. 218). — **Wubitsch** m. pria vier pl(eter?) (ohranjeni 4).

L. 224. — Sv. Matija. — Gerardus Segers pinxit. — S. à Bolswert fecit. — Martinus van der Enden excud. Antwerpiae. Cum privilegio Regis. — **Wubitsch** m. pria mit dreyzehn plättern.

L. 316. — Sv. Frančišek Ksav. V ozadju Bologna, Parma, Neapel itd. — Io: B: Baitan delineavit. — B. Kilian sculpsit. — **Wubitsch**.

Tomus IV. — Izgubljen. Vsebina neznana.

Tomus V. — Vnderschiedliche Theses, Sibilen, 7 Freye Künsten, 12 Monathen, 4 Jahrs-Zeiten, 4 Elementen, 4 Theil der Welt, 5 Sinn vnd allerley dergleichen Kupfferstich, welche...

298 listov.

L. 20 in 21. — Septem artium liberalium icones. Justus Sadelerus excudit MDCIX Venetiis. — **G. W.**

L. 67–70. — Letni časi. Serija 4 tiskov po v XVII. stol. priljubljenih slikah letnih časov iz delavnice slikarjev iz rodbine Bassano. Ker je po te vrste reprodukcijah naslikan tudi ciklus 4 letnih časov na stropu stare grofije v Celju, nas tu tem bolj zanima. Vel. 28 × 21,8 cm.

L. 67. — Naslov: Ver. Podpis: Cum privilegio S. C. M. Bassan pinxit. — R. Sadeler scalp. — Vere nouo redeunt florentia germina plantis / Et monstrant qualis copia messis erit. — In gratiam perillvstris Alphonsi Morandi Equitis sculpsit. — Razlike napram sliki v Celju so malenkostne.

L. 68. — Naslov: Aestas. — Podpis: I S(adeler — monogr.) scalp. — Sole nitet tellus formosaeque messibus aestas / Ridet et argentes ore petuntur aquae. — Razlike napram celjski sliki malenkostne.

L. 69. — Avtvmnvs. Podpis: R. S(adeler) scalpsit. — Congregat et sparget segetes Autumnus in agris / Quaeque iacit frugum semina et illa metit. — Napram sliki v Celju malo večje razlike kot pri onih dveh.

L. 70. — Naslov: Hyems. Nesign. Napis: Horrida spalet hyems tolerata sed igne leuatur / sol ubi flammis omnia sustulit orbe faces. — V Celju ista kompozicija v obratnem zmislu z malenkostnimi razlikami. — Bassan pinx. na vseh.

L. 79. — Trias: Natura, Gratia, Ars. — **Nypoort** d. et sc.

L. 165. — Stufen waerer Gottseeligkeit. — **I. A. Boener** sc.

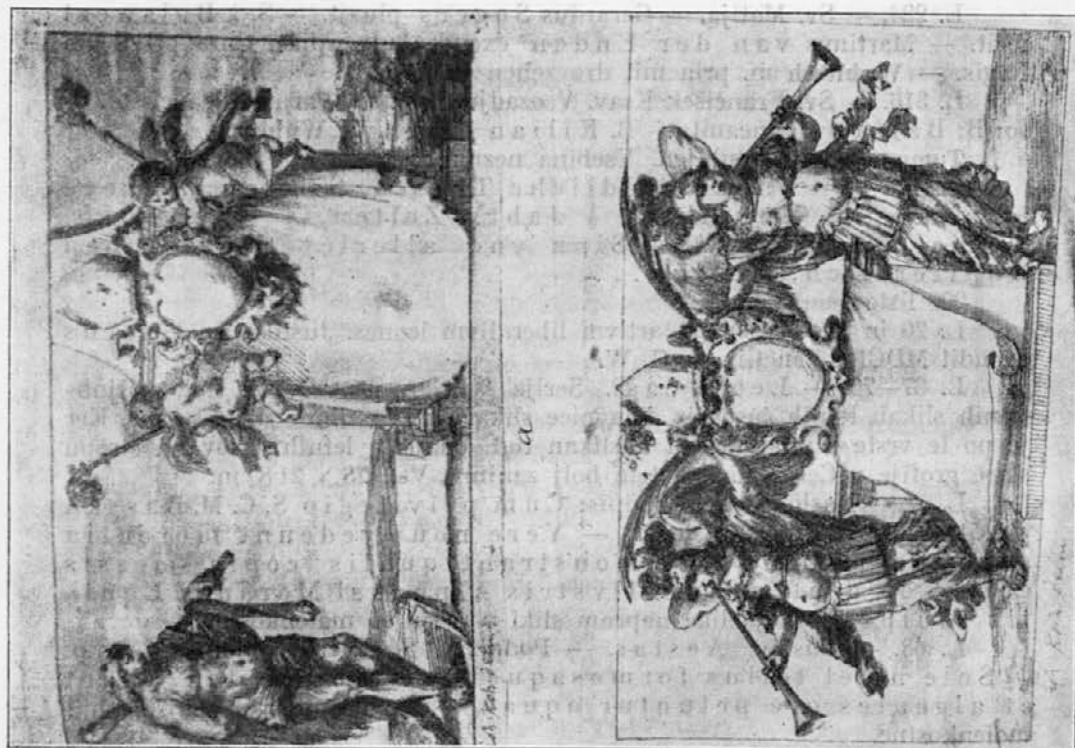
L. 174. Mir in Pravica se poljubljata.

Na hrbtu zapisek: Thomas S. S—l — Johannes Schrotter in skica grba s pokonci postavljenim mečem v srednjem navpičnem pasu z natančnim opisom barv.

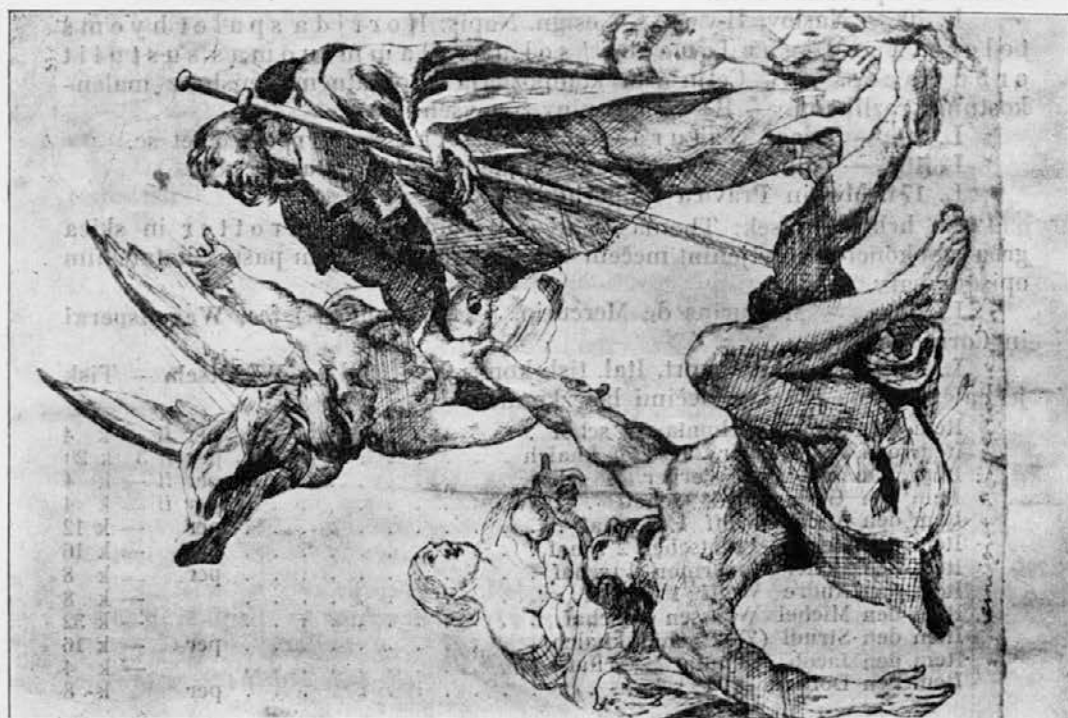
L. 193 a. — Mercurius de Mercurio. — **MG**(monogr.) fec. **Wagenspergi** in Carniola.

L. 215. — Nenadna smrt. Ital. tisk konca XVI. stol. — **Wubitsch**. — Tisk je nalepljen na list s sledečimi beležkami:

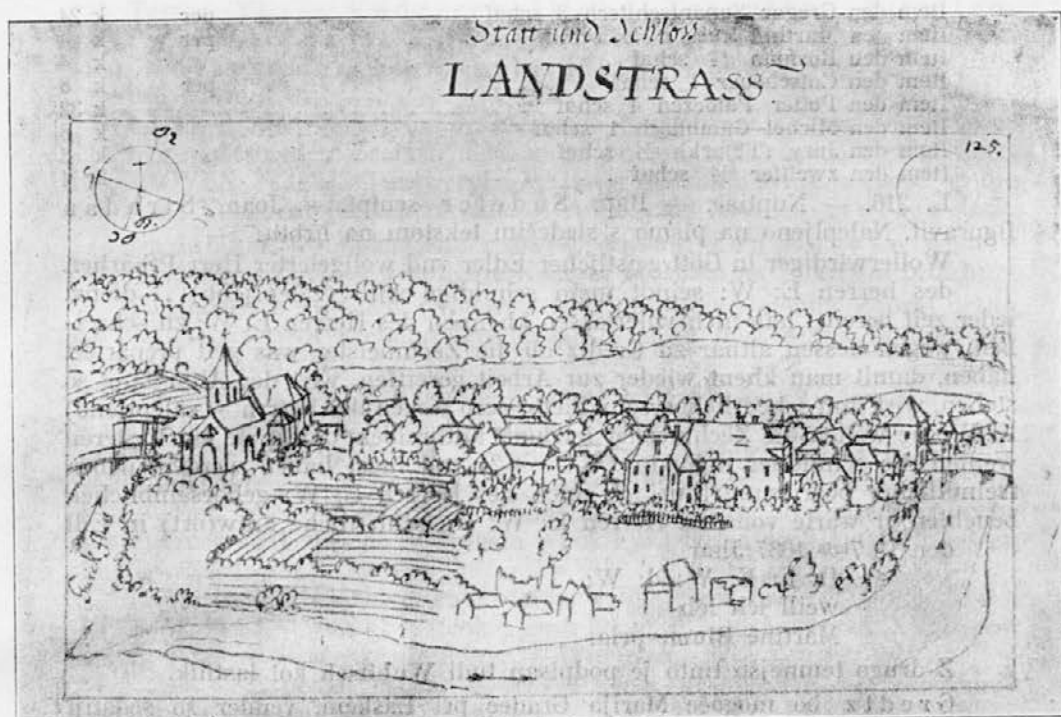
Item den Clemen Schunta ¼ schaf	per fl — k 4
Item den Apathekher 25 schaf khalch	per fl 3 k 20
Item den Juri (K ?) orber ¼ schaf	per fl — k 4
Item den Csioglau ½ schaff	per fl — k 4
Item den Andre Wolff 1 ¼ schaf	per — k 12
Item den Primos Pototscher 2 schaf	per — k 16
Item den Petter Zimmermon 1 schaf	per — k 8
Item den Andre Wolff 1 schaff	— k 8
Item den Michel Wrussen 4 schaf	— k 32
Item den Strudl (?) 2 schaf khalch	per — k 16
Item den Jacob Schunta ¼ schaf	— k 4
Item den Doberdnig 1 schaf	per k 8

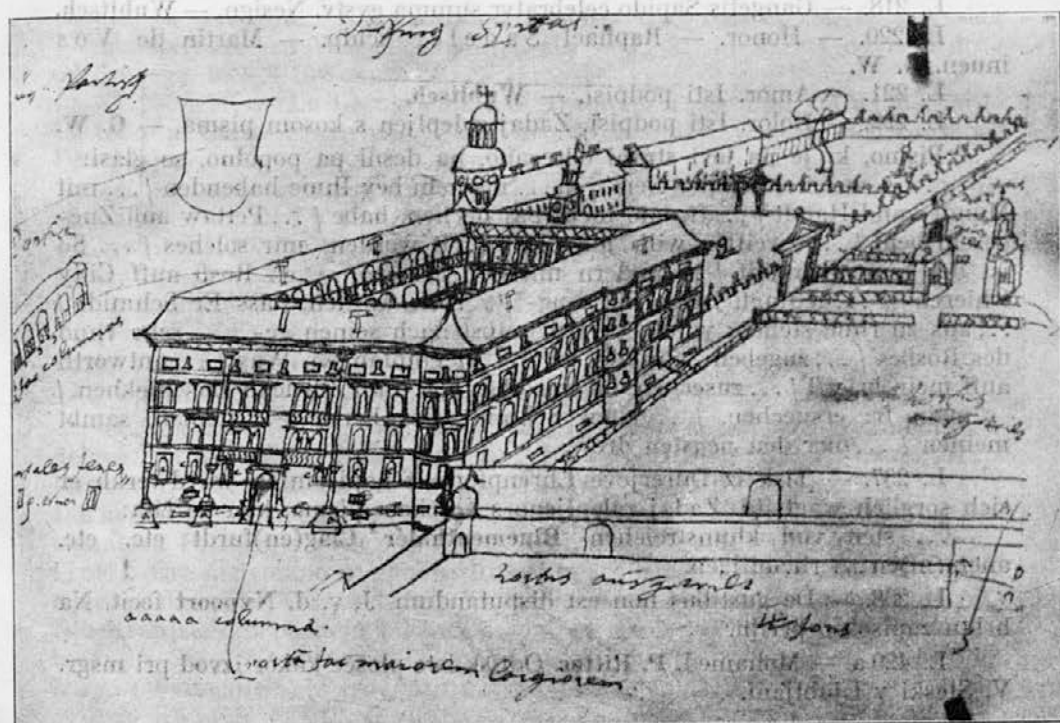
Sl. 49. J. Koch: Osnutki za naslovni list Topogr. Salisburgensis.

Sl. 50. B. Ramschüssel, sv. Rok, perorisba.

Sl. 51. I. Valvasor, Kostanjevica.

Sl. 52. I. Valvasor, Spittal ob Dravi, grad grofov Porzia.

Item den Gregor Supantschitsch 3 schaf	per	k 24
Item den Marthin Kueshr ½ schaf	per	k 4
Item den Rosman ½ schaf		k 4
Item den Cotscheuer 1 schaf	per	k 8
Item den Petter Paloczen 4 schaf		k 32
Item den Michel Gāmbitsch 1 schaf		k 8
Item den Jury (T?)urkh ½ schaf		k 8
Item den zwelffer ½ schaf		k 4

L. 216. — Nuptiae. — Rap: Sadeler sculpt. — Joan. Stradan figuravit. Nalepljeno na pismo s sledečim tekstom na hrbtu:

Wollerwirdiger in Gott geistlicher Edler vnd wollgelerter Herr Pfharher. des herren E: W: seindt mein schuldige willi (zalepljeno)... dienst ieder zeit bereit : hab nich vnterlassen khennen des Herren E: W: zu schreiben, wegen dessen althar zu Gredtz ob die Zechmeister was gelt prepariert haben, damit man khent wieder zur Arbeit gereiffen, wirt der Altar lang so stehen, wirt ihm schedtlichen sein, biette dero wegen des he(rn — zalepljeno) E: W: sie wellen die Zechmeister ietzundt anthreiben, damit sie ein fordern weillen die schuldner noh khr (— — —?) vnd most haben werden, neben freindtlicher begrissung thue ich mich des Herren E: W: gehorsamblichen beuehlen er warte von den Herren E: W: ein schriftliche antw(ort) in Eill den 13 7bris 1637 Jhar

D: h: E: W: d: W:

weill ich leb

Martine Blume pria.

Z drugo temnejšo tinto je podpisan tudi **Wubitsch** kot lastnik.

Gredtz bo mogoče Marija Gradec pri Laškem, vender so sedanji oltarji mlajši. V danem slučaju gre za poslikanje že postavljenega oltarja v kraju, kjer so vinogradi ali pa vsaj v navadi izdelovanje sadnega mošta, kar velja za okolico Laškega.

L. 217. — Iustitia. M. de Vos inuenit. Sadeler excudit. — G. W.

L. 218. — Gangetis Sapido celebratvr summa gvstv. Nesign. — **Wubitsch**.

L. 220. — Honor. — Raphael Sadeler sculp. — Martin de Vos inuen. **G. W.**

L. 221. — Amor. Isti podpisi. — **Wubitsch**.

L. 222. — Dolor. Isti podpisi. Zadaj zalepljen s kosom pisma. — **G. W.**

Pismo, ki je na levi strani odrezano, na desni pa popolno, se glasi:

...s, welcher auf der Neu- / m... meinem bey Ihme habenden / ... mit Mundt vnnd Handt / ... ff dato nicht beschehen, habe / ... Pettaw auß Zuegeschriben, / ... zweiflen will, umuehr / ... lt worden, mir solches / ... So ist der feine Schmidt / ... uern mit den armen / ... en Rosß auff Cilly Khierch- / ... gedingt, ist solche ding- / ... ßen worden, dass Er Schmidt / ... aus zu rhue stehen; vnnd / ... uch selbst nach seinen ge- / ... sche vnnd des Rosßes / ... zugeben Schuldig, an / ... ar empfangen. Was / ... antworth auff mein brieffl / ... zusehen, bit mir aber / ... umb Zuruekh Zuschiekhen, / ... mein fr: ersuechen, / ... elten Schmidt, des herrn / ... gemäß, sambt meinen / ... mer den negsten drey...

L. 257. — Tisk iz Dürerjeve Ehrenpforte z napisom In waydwerkh er sich sorglich wagt itd. Zadaj zalepljeno s koščkom pisma, kjer se čita:

... sten vnd khunstreichen **Bluementhaler** Clag(en)furdrt etc. etc. anem(m)en... rheudtigen.

L. 268. — De gustibus non est disputandum. J. v. d. Nypoort fecit. Na hrbtu zapisek o perilu.

L. 429 a. — Mohamed. **P. Ritter**. Odtisk iste plošče kakor izvod pri msgr. V. Steski v Ljubljani.

Tomus VI. — Vnderschiedliche Trachten, Ziratten, Feyrwerck, vnd allerley dergleichen Topographische vnd Mathematische Kupfferstich, welche...

245 listov.

L. 36—41. — Veelderhande cierlycke Compermenten profitelyck voor schilders goutsmeden beeldsnyders ende anders constenaren geinuentaert duer IAQVES' FLORIS Tantwerpen by Hans Lieftrinck synte te coope op die Lombarde Veste int Gulden turckhoost Anno 1564 Harman Muller fecit.

Na hrbtu L. 33 nalepljena risba s peresom: renesansko pohišstvo. Spodaj podstavek z antičnim listnim okrasom na zgornjem profilu.

Podstavek je dvodelen, okrašen z dvema levjima glavama. Zgoraj držita dva pokoncu stoječa kronana leva krono. V grbu med njima skalnat grič s sokolu podobno ptico na vrhu.

Na hrbtu L. 39. je nalepljena risba: osnutek za poslikanje renesanskega stropa z značilno groteskno ornamentiko. Dve varianti, ena z okroglimi, druga z ovalnimi polji, izpolnjenimi s slikami. V ovalni skici predstavlja srednje polje nago Juno s pavom, v okrogli pa Jupitra z orlom. V prvem osnutku v štirioglatih ogelnih poljih konjeniške borbe spominjajoče na Tempesto, v drugem v pokrajini borba dveh antičnih pešcev z meči in ščiti.

L. 46. ima hrbet zalepljen z delom velike risbe orla.

L. 52. in 53. — Sliki bogatookrašenih baročnih oltarjev 1. pol. XVII. stol.

L. 63. — Renesanske groteske. — **Wubitsch.**

L. 74. — Expediet causa. — An. Pomeran Inuent. — Valerianus Regnartius sculpsit. — **Wubitsch.**

L. 97. — Postiljon na konju v pokrajini s sliko Ljubljane, gledane izpod Tivolija, v ozadju; z napisom: Khay: Postambt Laubach. — **Ygidius van der heyden** fec. et excv. 269 × 194 cm.

L. 98. — Postiljon na konju z Ljubljano, gledano izpod Rožnika, v ozadju; z napisom: Khay. Postambt Laybach. **M. G.** (reischer — monogr.) fec: zu Wagensperg in Crain — L. 97. in 98. sta odvisna drug od drugega. 281 × 198 cm.

L. 75.—96. — La Gerusalemme di Torquato Tasso figurata da Bernardo Castello a Carlo Emanvello Duca di Savoia 1617. Genova pri Giuseppe Pauoni-ju.

L. 99. — Schwarzenpach (Črni potok) — IWD (**I. W. Valvasor** Delin) et sculpsit. Vel. 248 × 124 cm; na desni v zg. kotu št. 228. Identičen s sliko v Ehre... XI. 518, ki pa je po P. Ritterju po Valvasorjevi predlogi popolnejše rezana v baker. Plošča slike Ehre... XI. 518 je očitno odrezana iz plošče, odtisnjene v Topographia Duc. Carnioliae mod., ki je signirana **I. W. V(alvasor) D(el)** in monogramom **P. R(itter)**. — Predloga za Topogr. Duc. Carn. št. 228. (Sl. 14.).

Za studij Valvasorjevega lastnega dela je ta plošča važna.

L. 108^a. — Wagensperg. Vel. 65 × 66 cm. Okorna grafična izdelava. Na levi zgoraj trak z napisom **Bogensperg**. Spodaj napis: **Arx inter colles manet et in colle Bogensperg Valvasor Domno sed patet illa suo.** Nato Valvasorjev grb. V kotu na levi signatura **P. R(itter)** ter pod robom: Anno Dni 167 (5?) Mense gullo(?). Gre nedvomno za zgoden Ritterjev grafični poskus in za predhodnika onega tiska slike Wagensberga, ki ga Valvasor ni uvrstil v svojo topografijo Kranjske ali pozneje v Ehre..., pač pa ga je kot cenjen spomin uvezal med list 285 (Wagensberg — po Valvasorjevi risbi v Trostovi izvedbi) in l. 286 (Weissenfels) v svoj lastni izvod Topogr. Duc. Carn., ki je sedaj last

metropolitanske bibl. v Zagrebu. Ta tisk ima signaturo P. Ritter¹¹⁾ in kot podpis takole: pesniško izpopolnjen zgoraj citirani napis: „Fronosos inter colles, in colle Bogensperg / Lete prospiciens, Arx manet ista, solum. / Quam super, in graciles aether difunditur auras, / Pomonae et Cereri subdita terra patet. // Et salubres refluunt circum sine murmure fontes, / Pellit et indomitas casta Diana feras. / Hac Baro Valvasor dominatur in arce Ioannes, / Optimus, amplificet cui bona lustra Deus.“ — Zveza med obema listoma je torej nedvomna, vendar pa je pogled na grad vsakokrat drug.

L. 114. — Samostan Bistra; 49 × 39 cm. Pogled z vrhniške strani. Zgoraj kranjski in bistrski grb in napisni trak: 16 Carthysia Vallis Jocosaesive Freudenthall 58. — V reki spodaj: Geraert Bount... (snedeno) fecit Viennae. — Na stolpu na desni l. 1260. — Tisk.

L. 115. — Maria Zell, procesija, milostna podoba v žarkih zgoraj; 30,5 × 46,5 cm. — G. M. Vischer delin. Mit Röm. Kays. May. Freiheit nit nach zumachen. M. Greischer sculpit.

L. 116. — Manasserjev rez velikega oltarja v M. Zell po risbi P. Sebast. Meittingerja.

L. 126 sl. — Liure nouveau de diuerses nations. Willaem Baur inuenit, P. Mariette le fils excudit.

L. 154.—172. — Gledališke scene v arhitektonskih pozornicah Franco Santurini Archit Inu. Caspar am Ort delineavit. Mathaeus Küssel sculp.

L. 173—195. Isto. Lodouico Burnacini in. et del. Mattheus Küssel (!) fecit.

Obe seriji sta zanimivi za studij nekaterih Kochovih risb.

L. 196—215. — Variae architecturae formae a Joanne Vredemanni Vriesio Magno artis hvivs stvdiosorum commodo inventae. Antverpiae. Excudebat Theobaldus Gallaeus MDCL.

L. 216.—230. — Artis Perspectivae plurium generum elegantissimae formae. Inventor Ioan Fridmannus Frisius... L. I. Excud. Antuerpiae Gerardus de Iode Neomagensis A. 1568. Sledi nemški naslov. — Ioannes à Duetecum Lucas a Duetecum fecerunt. — Stebriščne arhitekture, v drugi seriji štafaža z antikami. Važni v zvezi s srednjo sliko stropa v stari grofiji v Celju.

L. 231. — Diploma graške univerze. 63 × 44 cm. Izdana Karolu ab Haydegg pro prima Phliae Laurea Candidato die 11. majj anno MDCLXXXVII. — Alegorija z arhitekturo. Spodaj morje in pokrajina z gorami, vinogradom in žitnimi polji; grbi. And: Trost f.

L. 233. — Diploma graške univerze. 53 × 37 cm. Arhitektura s pogledom v ozadje in alegorijo. Math. Echter deli: And. Tost (!) f.

L. 238. — Glagolski in cirilski alfabet. Velikost plošče 15,7 × 29,2 cm. Valvasor? Za Ehre...

Tomus VII. — Vnderschiedliche Wappen, Landcarthen Stätt, Meer-Porten, Seehaffen, Romanische vnd sonsten allerley Topographische Gebäu vnd dergleichen Kupfferstich welche...

210 listov.

L. 13. — Gorenja Avstrija. Karta. Georgius Vischer Tyrolensis è Wnns tunc temporis parochus in Leonstain Austriae superioris. — Melch. Küssel f. Aug. Vind. 1669.

¹¹⁾ Gl. sl. na str. 21 v Vj. Klaić: Život i djela Pavla Rittera Vitezovića, Zagreb, 1914, in str. 29.

L. 25—36. — Štajersko. G. M. Vischer 1678. G. M. V. Tyrol. Wensius. — Andr. Trost sculpsit.

L. 39. — Nadv. Koroška. An: Trost f.
L. 40. — Carniolia Karstia, Histria et Windorum Marchia delineata et recens edita per Joem Weichardum Valuasor L. B. etc. etc. Wagensbergi Carnioliae. — An: Trost f. 38·7 × 30·5 cm.

L. 41. — Hrvaška. Karta. Joh. Weichard Valuasor jo poklanja Joh. Seyfr. Herzog zu Crumau vnd Fürsten zu Eggenperg. — Trost. — Tiskana na formular izpričevala, ki ga je po pohodu proti Turkom l. 1683. izdajal Valvasor svojim vojakom. — 40·4 × 30·3 cm.

L. 422. — Kranjska, Istra in Slov. Marka. Karta 40·7 × 31 cm. Delineata et recens edita per Joh. Weichardum Valuasor L. B. Wagenspergi in Carniolia. Nesign.

L. 81. — Ljubljana. Odtisk plošče. L. 340/XVII, na levi za $\frac{1}{6}$ odrezan.

L. 82. — Ljubljana. — Odtisk plošče L. 339/XVII., na obeh straneh odtrgan. Velikost obeh: 52·5 × 35 cm.

L. 106. — Ljubljana. Odtisk plošče iz Ehre... XI. med str. 666 in 667.

L. 107. — S. Rupertus cum suo Prospectu Stefanu Vetčiču, župniku pri sv. Rupertu, poklonil And. Trost. — Vel. 40·5 × 19·3 cm. — Iz Ehre...

L. 110. — Wagensperg. Prospekt in 2 manjša pogleda na grad. Valvasorju poklonil Andreas Trost. — Vel. 38 × 26·3 cm. Odtisk plošče iz Ehre... XI. med str. 620 in 621.

L. 111. — Ehrenau. Prospekt in 2 majhna pogleda na grad. Odtisk plošče iz Ehre... XI. med str. 128 in 129.

L. 112. — Zengg. Nesign. Vel. 19·4 × 26·8 cm. — Iz Ehre...

L. 116. — Auersberg. Prospekt in 2 mala pogleda na grad. Odtisk plošče iz Ehre... XI., med str. 26 in 27.

L. 117. — Ainödt. Prospekt in 2 mala pogleda na grad. Odtisk plošče iz Ehre... XI., med str. 10 in 11.

L. 118. — Mekinje. Tiskano na formular vojaške odpustnice iz l. 1683. Odtisk plošče iz Ehre... XI., med str. 368 in 369.

L. 123. — St. Veith an der Pflamb. Vel. 38·2 × 26·2 cm. I. W. V. (alvasor) del. — Pogled na mesto Reko. Zgoraj napis: Den Wollgebornen Herrn Herrn Johann Petern van Argento Freyherrn zu Silberberg in Bellueder etc. etc. Herrn zu Freyhaus etc. etc. Iz Ehre...

En izvod te slike visi pod steklom v gradu na Trsatu in ima na desni spodaj poznejši pristavek: L' originale possiede la libreria editrice Carlo Spiess & Co, iz česar sklepamo, da je bila ta slika mogoče po stari plošči pozneje odtisnjena.

L. 129. — Celovec. Odtis plošče iz Topogr. Archid. Carinthiae a. et m.

L. 138. — Samostan z romansko cerkvijo s stolpom na križišču in visokim zvonikom; v grbu pišče, ki drži črva v kljunu. — I. W. delin. — A: Trost f: Wagensbergi in Carniolia. — Vel. 22·4 × 17·8 cm.

L. 169^b. — Vel. 13·1 × 9·8 cm. Fantastična pokrajina z gradom v sredi in vodo. Na desni spodaj s črnilom: P. Mungerstorffer fecit.

L. 177. — Tisk z veliko jadrnico. — Wubitsch.

L. 196. — Der Culpastram in Crain. Odtisk plošče iz Ehre... III., med str. 304 in 305. — IWD. — Nesign.

L. 201. — Kloster Sittich. — Azelt sc. — Odtis plošče iz Ehre... XI., med str. 530 in 531.

L. 203. — Carlstatt. Odtisk plošče iz Ehre... III., str. 60.

¹²⁾ Tekst tega spričevala glej pri Radicesu, J. W. Freih. v. Valvasor, 1910, str. 193.

L. 204. — Solnok. Vel. $18 \times 14,6$ cm. Prospekt s podpisom: In Wienn zu finden bey **Matthias Greischer** Kupferstechern bey der Kay: Burgh.
L. 206. — Stadt Triest. Odtisk plošče iz Ehre... XI., med str. 598 in 599.

L. 209. — Cirkniško jezero. Prospekt. Odtisk plošče iz Ehre... IX., med str. 632 in 633.

Tomus VIII. Vnderschiedliche neue Zeittungen oder Geschicht, Einzug, Baur, Musicanten, Pettler, Narrn, Fratzen vnd sonstn allerley dergleichen Kupfferstich, welche ...

328 listov.

L. 166. — Der Narren Gesang. — **IW**(monogr.) excu: — **M. Greischer** sculp:

L. 250. — Piskač. Theodorus Baburen pinxit. C. Bloem sculpsit et excudit 1625. — **Wubitsch**.

L. 262. — Čitateljica pisma. J. V. Honthorst pinxit. — **Wubitsch**.

L. 263–266. — Ujedkovine. Velikost listov $20,6 \times 31,1$ cm.

L. 263. — Kmečka soba z ženo in otrokom v ospredju. Na levi spod: J. v. d. **Nypoort** fecit.

L. 264. — Mož pri zdravniku. Na oknu: J. V. D. **Nypoort** f.

L. 265. — Na pručici nerazločna **Nypoortova** signatura (monogram kakor na L. I. 275).

L. 266. — Gostilna, mož napija stoječi ženi. Podpis na klopi na levi: **Justus Nypoort** 1681.

L. 267. — Na okno naslonjen možki se razgovarja z ženo v hiši. Velikost $10,7 \times 14,8$ cm. Zgoraj: J. V. D. **Nypoort**. Grafični posnetek risbe L. XVII. 67. Obratno. Na desni sedeči s hrbtom sem obrnjeni mož je izpuščen.

L. 268. — Isti prizor in podpis kot L. 266, toda poznejši štadij iste plošče. Strop na desni in stena na levi sta nanovo diagonalno črtkana.

L. 269. — Soba; med drugimi sedeč mož, ki gleda v vrč. — Brez podpisa, a nedvomen **Nypoort**.

L. 270. — Žganjekuha in izdiranje zoba. J. V. D. **Nypoort** In: et f. — V obratnem smislu grafična reprodukcija risbe L. XVII. 45.

L. 271. — Na tleh sedečemu obira uši. Zgoraj na desni: **Nypoort** fecit. — Obratna grafična reprodukcija risbe L. XVII. 55; vse razen skupine obiranja uši je izpuščeno.

L. 272. — Čevljarji pri delu. Na stolu: **Nypoort**. Obratna grafična reprodukcija l. XVII. 72 z malimi spremembami.

L. 273. — Soba; mož in žena v sredi ljubimkujeta. **Justus V. D. Nypoort** f.

L. 274. — Razgovor moža s pipo z ženo pri mizi. J. V. D. **Nypoort**: f. — Grafična reprodukcija L. XVII. 63 z malimi spremembami obratno.

L. 275. — Brusač. — J. V. D. **Nypoort** fecit. — Obratna grafična reprodukcija L. XVII. 70. Spremembe: Pes v tisku dodan, mož na stopnjicah v originalu stoji s prekrizanimi nogami, tu koraka.

L. 276. — Kvartopirci. — **Nypoort** fecit. — Obratna reprodukcija s precejšnjimi spremembami L. XVII. 65.

L. 277. — Kadivec in pivec z velikim kozarcem v roki. J. V. D. **Nypoort** fe. — Obratna reprodukcija L. XVII. 66. V tisku je dodana ena figura na desni.

L. 278. — Nekoliko globlji odtisk iste plošče kot L. 277 z istim podpisom.

L. 279. — Prodajavka sadja. J. V. D. **Nypoort** fecit: 1680. — Obratna grafična reprodukcija L. XVII. 68 z manjšimi spremembami.

L. 290. — Holandska kmečka zabava. D V Boens Inventor 1608. — PS(monogr.) Wouter fe: — Hrbet zalepljen z levo polovico pisma, ki se glasi: Insand(er)s geliebster Herr... /?agmudten Meine... / landtgerichtlichen V... / Mansperschonnen,... / Paangericht den 1... / Zustellen entschlo... / herrnen vndt N... / ain landtgeriht de... / gelanget demnach a... / der wolte auß der... / alhero Zukhamen... / geordneth werden,... / Tags abents doh... / mich Khainess aus... / begriessung v... / den 13 Sept...

L. 295. — Večerna zabava in pojedina. H G Inci. — Wubitsch.

L. 307. — Obleganje Bude. 122 × 89 cm. In Wienn bey Matthias Greischer Accadem. Kupferstecher und Kunsthandler nächst bey der Kayser: Burg zu finden.

L. 309. — Ujetje grofa Teckelyja po paši velikovaradinskem. — M. Greischer fecit.

L. 310. — Bitka pri Osijeku l. 1687. — Zu finden in Wienn bey Matthia(!) Greischer Academischen Kupfferstecher gegen den kayserlichen Ballhaus über. — I. M. Lerch et M. Greischer ff. et excudeb:

L. 312. — Obleganje Ofna. Matth. Greischer fec. et exc.

L. 316. — Načrt Buzina. Na levi v kotu stoji: Fecit Ingen: Cornaro. Spodaj večji napis o Buzinu v nemškem in laškem jeziku, na desni ob robu pa: M. Greischer fec: et excu.

L. 321. — Einnemmung des Schloßes vnd Marckts S. Job 1686. — In Wienn zu finden bey Matthias Greischer Acad: Kupferstecher und Kunstführer bey dem Kay: Baalhaus.

L. 325. — Slovesni vhod Maksa Emanuela Bavarskega na Dunaju 1685. Podpis: Cum licentia superiorum, zu finden in Wienn bey I. M. Lerch Academ. Kupfferstecher, im Carmeliter Haus.

L. 328. — Missgeburt in der Stadt Biscilli. Sign. M. G.(reischer) f. — 1685. — In Wienn zu finden bey Matthias Greischer bey dem Kay: Pallhaus.

Tomus IX. — Vnderschiedliche Schlachten, Jägereyen, Fischereyen, Mayrschafften, Thier, Vögl, Vngeziffer, Schnacken, Bluemen, Kräuter, Bäumb, Frücht vnd sonst dergleichen Kupfferstich welche...

312 listov.

L. 22. — Lov na divje koze. Jac. ab Heyden excudit. — Wubitsch.

L. 88. — 2 konja. — Ioan Stratan inven. — Na hrbtu risba s svinčnikom, predstavlja joča doprsno figuro. — Wubitsch.

L. 286. — Na hrbtu risba stoječe žene iz 1. pol. XVII. stol.

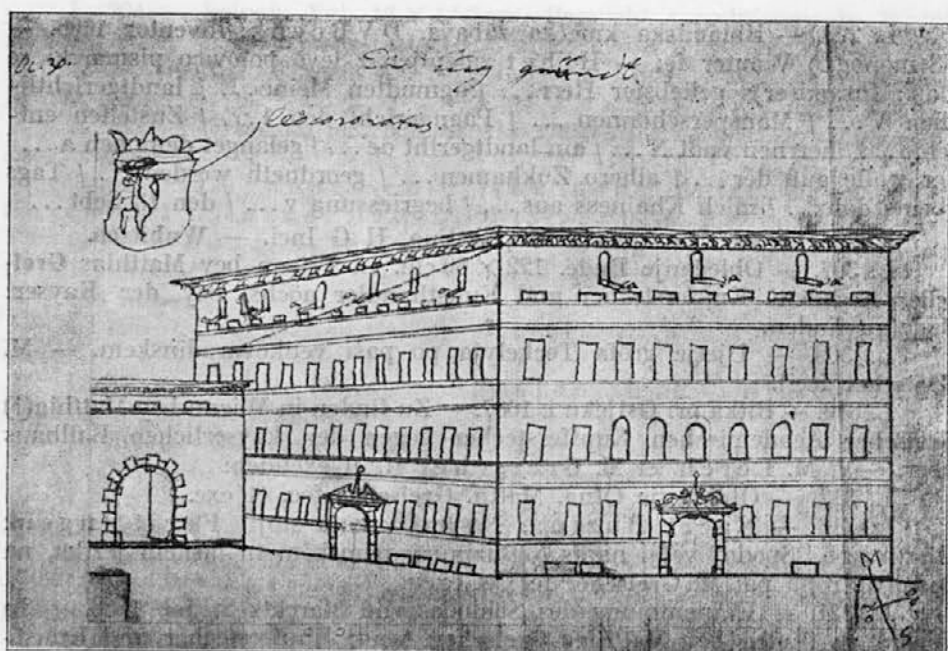
L. 289—293. — Rerum à Clinio Arato Graecorum duce Principi Bello gestarvm Typus. Peter Aubry exc. — M. Merian fecit. — AP.(monogr.) exc. — A. Tempest inuenit. Vžne za studij stropa v stari grofiji v Celju.

L. 292. — Obratno sorodna sliki bitke na stropu v celjski stari grofiji, kjer je porabljena posebno srednja skupina s padajočim konjenikom. — Tekst: Innumerum fundit belli Dux celsus acervum, / Mars quem delectat, cui stat Bellona voluptas / Ac(ne sit vannus vana piscator in aura) / digna labore sient ut dona, Sicyona captat.

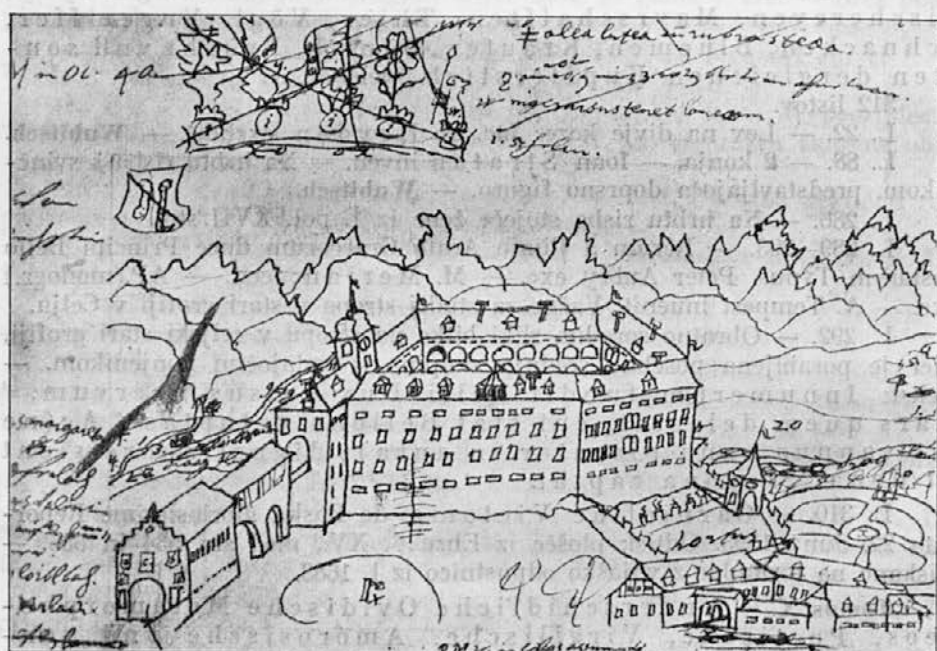
L. 310. — Carnioliae Victoria de Basha gloriosissime Reportata 22. Juny 1593. Odtisk plošče iz Ehre... XV., med str. 534 in 535. — Tiskano na formular z vojaško odpustnico iz l. 1683.

Tomus X. — Vnderschiedliche Ovidische Metamorphoseos, Poetische, Virgilische, Amorosische vnd sonst dergleichen Kupfferstich, welche...

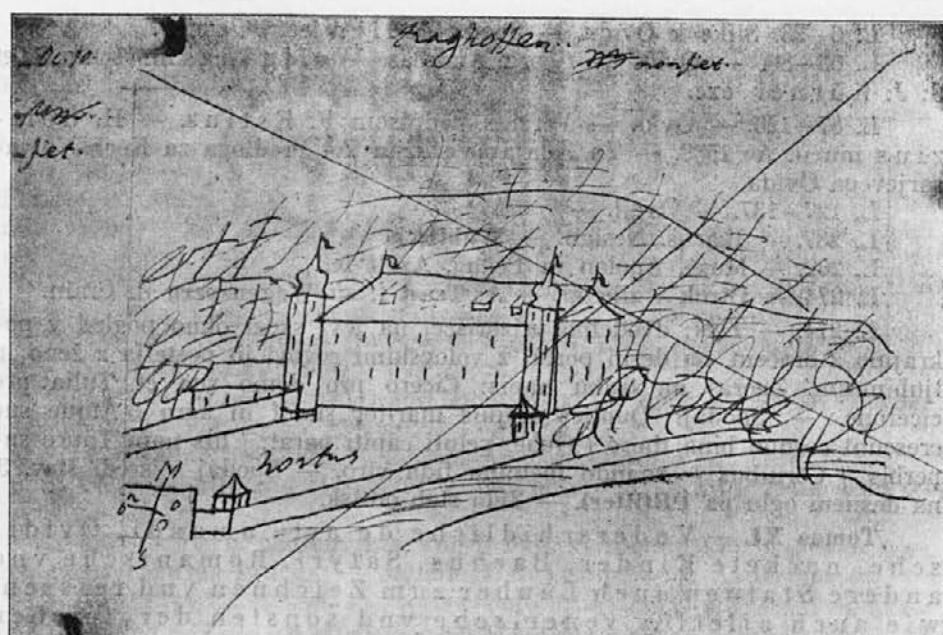
274 listov.

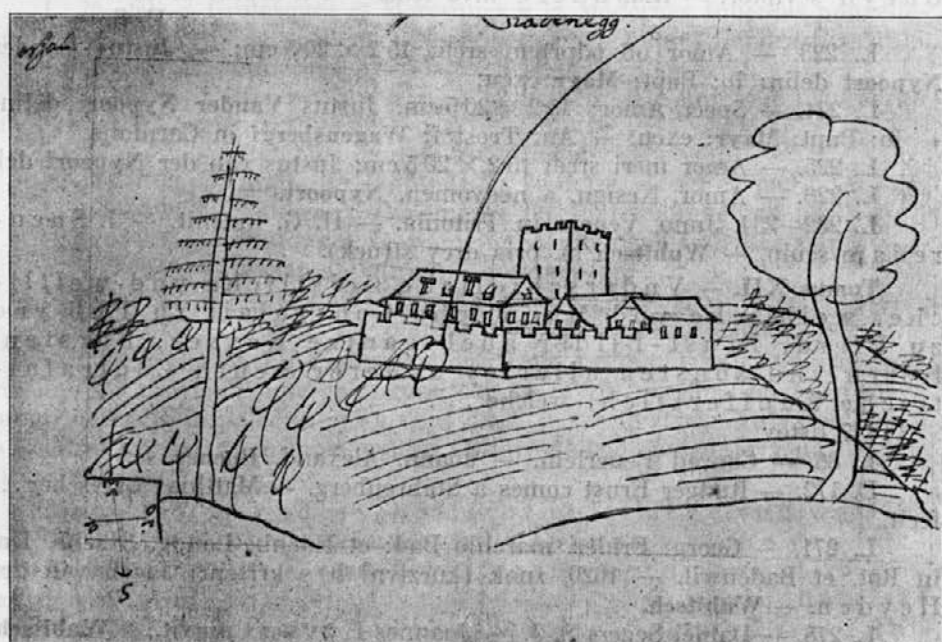
Sl. 53. I. Valvasor, grad v Gmündu na Koroškem.

Sl. 54. I. Valvasor, grad Humberk (Hollenburg) na Koroškem.

Sl. 55. I. Valvasor, grad Traghoffen na Koroškem.

Sl. 56. I. Valvasor, grad Gradenegg na Koroškem.

L. 6—23. Slike k Ovidu. — Joan. Sadler fec. et excud.

L. 63—86. — Ovid. — Georg Andreas Wolfgang in: sculpsit et J: J: Kürner exc.

L. 87—126. — Ovid. — Verzi s podpisom F. Estius. — H. Goltzius inuen. A° 1589. — Ta izdaja je služila kot predloga za Koch-Valvasorjevega Ovida.

L. 127—137. — Virgil. —

L. 237. — Ikarus. Nesign. — Wubitsch.

L. 262. — Muze. Apolon in Pegag. Azelt fe.

L. 274. — Otrok v zibelki. — A: Trost f: zu Wagensperg in Crain.

L. 274. — Tisk; dvodelno prizorišče: na levi skozi okno pogled v pokrajino z oračem, na desni portal z volovskimi rogovi in postelja z ženo in ljubimcem. Zgoraj na traku napis: Cicero pro domo sua et Tulia pro cicerone. — Spodaj: Quoties aliquis maritor sudat in agro / Atque suo crescunt cornua bina thoro / Quae, veluti capiti parat: / his nam Taure superbis // Cornibus / ornando foemina fida viro. — Spodaj v sredi štev. 3, na desnem oglu pa PR(itter). — Zelo slab odtisk.

Tomus XI. — Vnderschiedliche de arte amandi, Ovidische, nackete Kinder, Bachus, Satyri, Romanische vnd andere Statuen auch Läufer zum Zeichnen vnd reissen, wie auch allerley venerische vnd sonst dergleichen nackete Kupfferstich, welche...

332 listov.

L. 6. — Bachična scena. — Preluknjana z iglo po konturi. Bržkone radi prenosa kontur na grafično ploščo.

L. 7a. — Isto.

L. 14. — Na hrbtu podpis: G. C. S.

L. 83. — Perseus ex empeo est virgine in Andromeda. — Jaques de Gheyn sculptor. — KMANDERE inve 1588. — Na hrbtu: G. C. S.

E. S.

L. 223. — Amor ob odprtem srcu; 15,2 × 20,5 cm; — Justus Vander Nypoort delin: Io: Bapt: Mayr excu:

L. 224. — Speči Amor; 15,2 × 20,5 cm. Justus Vander Nypoort delin: — Io: Bapt: Mayr: excu: — An: Trost f: Wagensbergi in Carniola.

L. 225. — Amor meri srce; 15,2 × 20,5 cm; Justus van der Nypoort del.

L. 226. — Amor. Nesign. a nedvomen. Nypoort.

L. 232—234. Juno, Venera in Tritonia. — H. G. inuenit. — I. Sacredam sculp. — Wubitsch m. pria drey st(ück).

Tomus XII. — Vnderschiedliche Geistliche vnd weltliche, weibliche vnd Mannliche Contrafait zu Fuß vnd zu Pferd, Brust-Bilder auch gantze Kayser, Fürsten, Herrn vnd sonst allerley anderer Leuth Contrafaitische Kupfferstich, welche...

447 listov.

L. 86. — Conrad Feuerlein. — Joann. Alexand. Boener sc.

L. 172. — Rudger Ernst comes à Stahrenberg. — Matthias Greischer... fecit.

L. 271. — Georg: Frider. marchio Bad: et Hachb: Landg. Svsenb. Dn. in Rot. et Badenwil. — 1620, znak (kurzivni h s križem) Jacob van der Heyden. — Wubitsch.

L. 278. — Daniel Segers S. J. — Joannes L y v y u s pinxit. — Wubitsch.

L. 434. — Franciscus Bonvisius, kardinal. — Matth. Greischer sculp. Vien.

L. 435. — I. W. Valvasor. Odtisk plošče iz Ehre... I. — Submississime dat D. D. Matthias Greischer, Calchographus Viennae Austriae. — Velikost 19·7 × 29·4 cm.

L. 436. — Andrej Eberhard Rauber. Monogram F. B.(oener). — Odtisk plošče iz Ehre... XII., str. 631. — Vel. 17·3 × 30 cm.

L. 437. — Isti, z nekimi spremembami v grobi izvedbi. Ozadje v zrcalni sliki. Napis: Andre Eberhardt Ravber Ritter seines alters 68 Jahr verfertigt Anno 1575. — 20 × 27·5 cm. Nesign. — Bržkone Valvasorjev grafični poskus.

L. 439. — Vojšček vladar iz Ehre... I., str. 74; 11·4 × 14·1 cm. Zelo okorna izvedba; nesign.; verjetno Valvasorjev grafičen poskus.

L. 441. — Hieronimus Holzschuer aet. A° 1526. Po Dürerju. — I. A. Böner Fec. 1674. — Vel. 10·5 × 15·3 cm.

L. 443. — Antonius Le Grand Duacensis. — Joan Alexander Boener Sc. Norimb. — Vel. 15·2 × 17·9 cm.

L. 444. Daniel Wulfer. — Johann Alexand. Boener sc: Norimb.

L. 446. — Ferdinand II.; spodaj graški mavzolej. — And: Trost scup (!) — Vel. 7 × 12·1 cm.

L. 447. — Barb. Kathar. Linckin † 1684. S spominskim napisom njegovega moža Henrika Lincka. — Johann Desler p. — J. A. Boener sc.

Tomus XIII. — Vnderschiedliche Geistliche vnd weltliche Kupfferstich Original vnd Copayen, welche von vornemben Künstlern vnd Kupfferstechern inventirt, gezeichnet, vnd ins Kupffer gradirt vnd gestochen als von Le Poutre, Perelle, Israel Silvestre, Tourneyser, welche...

399 listov.

Kolekcija zbirke raznih ornamentalnih vzorcev, ki se v Valvasorjevi dobi uveljavijo tudi v naši, posebno stukaturni ornamentiki.

L. 75—80. — Grotesques et Moresques a la Modernes Inuentes nouvellement pa I. la Pautre se vendent a Norimberg chez Jaques Sandrart A° 1678. I. Sandrart Excudit. Susanna Maria Sandrartin fecit.

L. 81—86. — Differents Morceaux d'Ornements ala Romaine pour seruir aux Frises et Corniches Inuentees par I. le Pautre...

L. 105—110. — Retables dautels al italienne...

L. 117—122. — Angle de Plafonds de Gallerie et autres par... 1678.

L. 123—128. — Nouveaux Ornaments ou Plafons inuentez par...

L. 129—135. — Plafons a la Romaine noullement Inuentez par...

L. 136—140. — Vases a l'Antique designez par...

L. 141—152. — Vases ala moderne inuentez par...

L. 153—158. — Quarts de plafons nouvellement inuentes...

Vse te zbirke so Le Pautre in so izšle pri Sandrartu v Nürnbergu. Značilno za prevlado novega okusa, ki se javlja posebno po razkošnejši opremini notranjščin palač in gradov, je, da si je vse te zbirke Valvasor kmalu po izdanju nabavil in njihovi motivi odslej odločno zavladajo v naši dekorativni umetnosti.

Tomus XIV. — Vnderschiedliche geistliche vnd weltliche Kupfferstich Original vnd Copayen welche von vornemben Künstlern vnd Kupfferstechern inventirt gezeichnet vnd ins Kupffer gradirt vnd gestochen als von Calot, Callignon, Stepha: della Bella, Bosse, vnd dergleichen, welche...

339 listov.

L. 40. — Majhne sličice Marijinega življenja. — Callot fecit. — Israel ex cum priuil Regis. — Wubitsch sechs st(ück).

Tomus XV. — Vnderschiedliche geistliche vnd weltliche Kupfferstich Original vnd Copayen welche von vornemben alten Künstlern vnd Kupfferstechern inventirt, gezeichnet vnd ins Kupffer gradirt (!) vnd gestochen als von Albrecht Dürer, Altgraff, Marten Schen, Hans Sebl, Behm, Georg Pentz, Virgilius Solis, Rembrant vnd von dergleichen Alten Kleinmaistern, welche...

Ivančan navaja 567 listov, razdeljenih na dva podzvezka (152 + 415).
L. 99b. — Luc. 16 o bogatinu. AG (monogr. po vzoru Dürerjevega) 1554. — Wubitsch m. p.

L. 122d. — Bojna scena s padlim v ospredju. PG (monogr.) 1543. — Wubitsch.

L. 128—135. — Varie figvre di Jacopo Callot. Predloge za Ramschüsslove rizbe v XVII. 397—402.

L. 150. — David po zmagi nad Goliatom. — Lucas v. Leyden. — L. Petrus Firens excudit. — Wubitsch.

L. 151. — Judit z odsekano Holofernovo glavo. — Christof van Sichen, editor et excud. — I. Sacuredam sculp. — Wubitsch.

L. 156. — Povratek izgubljenega sina. — L(eyden). — Na hrbtu zapisek: A^o 1628 den 31. augusti Mathes Pin(?) et Maller Wolff Herdtinar Bildhauer gesel zu Velkhermarkht 16.—

L. 187a. — Vojak z ljubimko. — HSP (monogr.) 1521. — Na hrbtu G. C. S.

L. 199a. — Alder Du Mvst Danczen. — HSB (monogr.) Na hrbtu rizba Herkula s svinčnikom.

L. 257. — Psi. VS (monogr.) Na hrbtu rizba s peresom: stopnjičasto piramidno okroglo poslopje.

L. 314. — Križanje. A. — Na hrbtu zapisek: Vnnd anderen villen heiligen... beihziger, Junkhfrauen v... außewelten Gottes. — Nobili et erudito Dno Adam(o) Kersouan ab Organis Vict... (offe)rebat in natali die a... ergo F. And: Kundische(k?).

Tomus XVI. — Vnderschiedliche Schild vnd Wappen vnd dergleichen Kupfferstich welche von Vnderschiedlichen Künstlern gezeichnet ins Kupffer gradirt vnd gestochen auch allerley Geistlich vnd Weltliche Holtzschnid zierlich ins Holz geschnitten, welche...

L. 6a. — Grb. 47 × 56 cm. Z Valvasorjevo roko pripisano „von perizhoff“. Trost f.

L. 7a. — Škofovski grb. 63 × 9 cm. An Trost f.

L. 7b. — Grb. 65 × 10 cm. — Podpis: Perillustri ac generoso Domino Martino Carolo Stransky Sacri Romani Imperii equiti de Stranka, et Greyffenfeld, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Capitaneo Domino ac Patrono suo colendissimo etc. D: D.: Matthias Greysser.

L. 8a. — Grb 57 × 87 cm. Napis: Malis displicuisse laus est. — Illustra Insignia Generosorum Dominorum S. R. I. Nobilium à Lobens Viennae Austriae 16/6 Decembr. A^o 1682. M. Greischer sculpsit.

L. 8b. — Grb. 62 × 102 cm. Trost f.

L. 9b. — Grb. 98 × 114 cm. — Napis: Fertur ad Aeterna Virtus. — Perillustri ac generoso Domino Dno Paulo Ritter Inclitae comunitatis Nobilium et Ciuium Liberae Regiaeque Civitatis Segniae ad Regio = Caesaream Majestate(m) Ablegato etc. — Dno ac Patrono suo meritissimo amicae recordationis ergo D. D. Matthias Greischer Calchogr.

L. 10. — Grb. 8.8×10.6 cm. Napis: I D. D W. Adamo Mordox L. B. — Haec qui scuta vides erectis incluta Peltis / supponas fortis proemia digna Viri. — Heroica Insignia haec In Gratitude sua amorisque monumentum offerebat Paul(us) Ritter 1678.

L. 11. — Grb Valvasorjev. 5.3×7.1 cm. — Služi kot ex libris njegovih knjig. Napis: I. W. V. Z. G. V. N. W. L. V. S. — A. Trost f. 1685.

L. 12. — Grb Joh. Daniel ab Erberg.

L. 13. — Kranjski grb. Identičen s tiskom v Ehre...

L. 14. — Kranjski grb in kranjski orel kot čeladni kras. 8.2×9.3 cm. — Bržkone wagensberški izdelek.

L. 15a. — Valvasorjev grb. 6.1×6.8 . Preprosta grafična izvedba. Napis: I. W. V. D. G. 1670.

L. 15b. — Grb Mordaxov. Isti kot L. 10.

L. 35b. — Grb. 6.9×10.6 cm. Napis: Reuermo et Amplmo Praesuli, ac Dno Michaeli Josepho Collegiatae Ecclesiae Canonicorum Regularium Diui Augustini ad S. Vitum in Pöllau Praeposito Digmo Sac. Caes. Mai Consiliario etc. etc. Dno ac Patrono suo colenmo DDD Matthias Greischer.

L. 23b. — Kranjski grb v ovalu 4.2×5.2 cm. Verjetno wagensperški izdelek.

Tomus XVII. — Vnderschiedliche Geistliche vnd weltliche Riß vnd Zeichnungen von vnderschiedlichen Mahlern vnd Künstlern gueten vnd schlechten gezeichnet vnd gerissen, auch vnderschiedliche Laub vnd Kräutter Blätter nach dem Leben abgetruckt, welche...

465 listov.

L. 18—27. — Risbe s peresom Callot.¹³⁾

L. 32—77. — Sličice iz holandskega kmečkega življenja Justusa van der Nypoorta, izvršene s tušem in sepijo.

L. 32. — Pokrajina z lesenimi hišami. — Nypoort del.

L. 33. — Isto. — Nypoort del.

L. 34. — Kmečka zabava v gostilni. — Justus van der Nypoort fecit 1678. — Ta in naslednje so po 28×22.2 cm velike.

L. 35. — Kvartopirci. — JVD: Nypoort f.

L. 36. — Operacija na nogi. — JS (monogr.): VD: Nypoort fecit 1679.

L. 37. — Ljubimkanje z ženo v gostilni. — Justus van der Nypoort fecit 1675.

L. 38. — Pretep kmetov. — Justus vand: Nypoort fecit 1679.

L. 39. — Gostilna na prostem; žena napija. — Justus vd: Nypoort f. 1679.

L. 40. — Možje in žene pri pijači. — Nypoort fecit.

L. 41. — Operacija na čelu. Opaža se tu in tudi drugod podrizba s rudečilom. Tu se ta podrizba močno uveljavlja v utisu. Nypoort fe.

L. 42. — Ples moža in žene. JVDN (združeno v monogram) f.

L. 43. — Slikar slika portret žene. JN(monogr.)ypoort fecit 1679.

L. 44. — Pivci z vrči; eden bruha. JN(monogr.)ypoort

L. 45. — Žganjekuha in drtje zob. — Na listku na desni JN(monogr.)ypoort

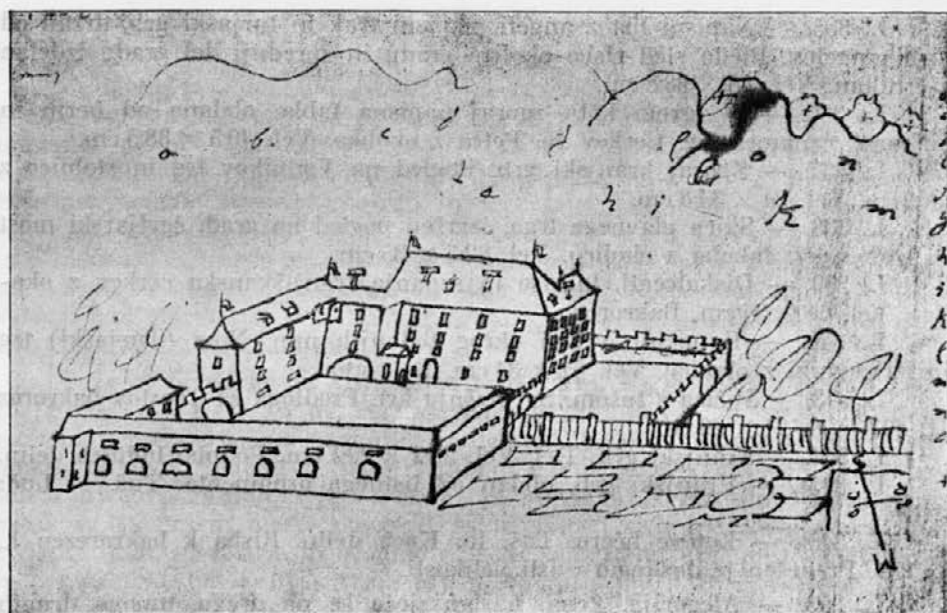
L. 40—45 so v obratni vrsti označeni s številkami 1—6 in predstavljajo toraj serijo.

L. 46. — Preobležene opice pri pitju. Nesign. Gotovo J. v. d. Nypoort. Velikost te in naslednjih $3.29.5 \times 43.3$ cm.

L. 47. — Opice pri pitju in igri.

¹³⁾ Prim. A. Schneider, o. c.

- L. 48. — Žena pretepa moža s copato. Valvasorjev zapisek: *iustus van der Nypoort fecit*.
- L. 49. — Ples moža in žene. JS (monogr.): v. d. Nypoort fe. —
- L. 50a. — Pokrajina z razvalino. Monogr. J. v. d. Nypoorta f: 13 × 8.9 cm.
- L. 50b. — Pokrajina z gradom. Monogr. J. v. d. N. f.
- L. 51. — Dva pivca in žena, ki čita pismo. 12.2 × 15.4 cm. J. v. d. N.
- L. 52. — Pivci, žena z vrčem v ospredju. Justus van der Nypoort fe:
- L. 53. — Do inkl. 58 serija v velikosti 18.2 × 20.8 cm. — Pivci, mož iz ozadja napija ženi. — Justus van der Nypoort 1675.
- L. 54. — Mož objema ženo, ki se brani. — J. V. D. Nypoort: fecit.
- L. 55. — Obiranje uši. — J. V. D. Nypoort f. (Sl. 16.).
- L. 56. — Mož v ozadju objema pojočo ženo; druga igra spredaj gosli. — J. V. D. Nypoort 1678.
- L. 57. — Pivci na sodu z vrčem. — J. vd. Nypoort f.
- L. 58. — Pivec gleda v vrč. — Justus Van der Nypoort 1677.
- L. 59. — Žena z rokami prekrizanimi na prsih spi naslonjena na steno. Zraven lopa in drva. Ob glavi Nypoortov zapisek: *Slaffende spela*. — J. Nypoort f. Spod skica z rudečilom, čez tuš. Zanimivo v zvezi s tehniko Valvasorjevih risb.
- L. 60 a, b, c, d. — Pivci. — 4.4 × 8.3 cm. — Nesign. Nypoort
- L. 61 a in d. — Plesoči kmetje. Na ozkih straneh zaokrožena. — 25 × 7.2 cm. Pri a) Valvasorjeva opazka s svinčnikom: *Inferius in medio*. — Pri d) spodaj deli nekdanje opazke: *In medio...*
- L. 61b. — b) Sedeča žena. — c) od žene odhajajoč mož. Nesign. Nypoort
- L. 62–67. — Serija 6 listov numerirana s števil. 1–6. — Velikost 14.3 × 13.2 cm.
- L. 62. — Mož napija iz dolgega kozarca. J. Nypoort f.
- L. 63. — Razgovor bradatega moža z ženo. — J. Nypoort f.
- L. 64. — Pivci z ženo, ki dviga čašo. — J. Nypoort f.
- L. 65. — Kartači. — J. Nypoort fecit 1679.
- L. 66. — Mož si prižiga pipo. — J. Nypoort fecit 1679.
- L. 67. — Žena v razgovoru z možem na oknu. — J. Nypoort fe.
- L. 68. — Prodajalka sadja. — 17 × 12.4 cm. — J. Nypoort f.
- L. 69. — Mož nadleguje sedečo ženo. — Nesign.
- L. 70. — Pri brusaču na cesti. — J. Nypoort fecit.
- L. 71. — Molitev pri jedi. — Justus : N. fecit.
- L. 72. — Čevljar. J. Nypoort in.
- L. 73. — Kovač. Nesign.
- L. 74. — Gostilničar? — 9.3 × 13 cm. Nesign.
- L. 75. — Pokrajina z gradom. Pero in tuš. 14.5 × 9.7 cm. — Nypoortov monogr. f.
- L. 76. — Italijanska pokrajina. Pero in tuš. Nesign. 20 × 8.3 cm.
- L. 77. — Isti motiv. Nesign.
- L. 85. — Wagensperg. Tenko obrisna risba s peresom. Vel. 28.5 × 17.5 cm. *Almanach* fecit.
- L. 86. — Laybach. Pogled od strani Prul proti mestu. Tenko obrisna risba s peresom lahko tuširana. *Almanach* fecit. — 29 × 18 cm.
- L. 112. — 1. Herkul in podstavek, na katerem držita 2 putta škofijski grb. — Joh. Koh delin.
2. Dva putta v oklepih držita na podstavku stoječ škofovski grb. — Joh. Koch delin.
- Obe lahko s tušom podprti perorisbi. — Osnutki za naslovni list *Carrinthiae Salisburgensis*. (Sl. 49.).

Sl. 57. I. Valvasor, neznan grad na Koroškem.

L. 126. — Pokrajina, v nji scena z močno razgibanimi gigantskimi telesi. Obrisna perorisba z lahkimi sepija toni. — ABL — Elias Wolff gescheschen(!) in Win 1617. — 23.4×26.4 cm.

L. 139. — Abbatia Victoriensis. Pogled na samostan. Kolorirana perorisba. — 51×29 cm. — Bržkone Valvasor. (Sl. 8.)

L. 227. — Jezus, Marija in Jožef. Sepija. Predloga za podobico, rezano p. M. Greischerju L. 417 v I. zvezku te zbirke. 7.8×11.6 cm. Na spodnjem robu: zu Wagensperg in Crain in nečitljiva letnica. Prim. I. 417.

L. 229 b. — Pri peči sedeč mož v visokem klobuku. Risba s svinčnikom. — Almanach fecit.

L. 332. — Slavnosten pohod. Spredaj slavnostni voz, pred njim dva za roke zvezana ujetnika; slede lev, kamele in konji, vojščaki, trobentači na konjih in pešci, ki nosijo velik zaboj. Vel. 60×23 cm. Papir; risba s svinčnikom. — Podpis na robu spodaj na levi: Wolff Weisskirchner inue: et delin.

L. 333. — Sv. Rok dviga na tleh ležečega mrliča. Angelj mu pomaga in kaže k nebu. Ob nogah sv. Roka pes. Za padlim klečeča mati z otrokom, za sv. Rokom drug mrlič. Podlaga konture s svinčnikom, risba s peresom. Podpis na spodnjem robu: i e r n e i z h e k schisselramer (= Ramschüssel) del. (Valvasorjeva roka). Na hrbtu zapisek: Fr. Antonius Lazari Ord. Min. Reg. obser. SS. Theologie Lector generalis et consistor: Labacensis. — Vel. 26×34.5 cm. (Sl. 50.)

L. 334–340. — Skice, risbe in deloma tiski velike slike Ljubljane iz tretjega četrstoletja XVII. stol. Za zgodovinsko topografijo in za študij posameznih važnih objektov Ljubljane XVII. stol. zelo važno.^{13a)} (Sl. 17–48.)

L. 334. — Napisni list, ki ga držijo angeli; od angelov držan kranjski grb in kos napisnega traka, čegar konec drži angel. Tuš. Vel. 50×38.8 cm.

^{13a)} Natančen opis glej v članku Valvasorjeva Ljubljana v pričujočem zvezku Glasnika.

L. 335. — Napisni list z angeli, napisni trak in turjaški grb, držan od dveh angelov. Bleda sled risbe okolice gradu in sprednji del gradu izdelan s črnilom. Vel. 58×38 cm.

L. 336. — V levem kotu zgoraj napisna tabla, obdana od herm in „ušesne“ ornamentike. Cerkev sv. Petra z okolico. Vel. $40,5 \times 38,5$ cm.

L. 337. — Zgoraj kranjski grb. Pogled na Vodnikov trg in stolnico z okolico. Vel. 24×34 cm.

L. 338. — Skica glavnega trga, izvršen pogled na grad, čevljarški most in cerkev sv. Jakoba z okolico. Vel. $62,5 \times 35$ cm.

L. 339. — Diskalceati, klarise in sedanja frančiškanska cerkev z okolico. Vel. 61×34 cm. Bakrorez.

L. 340. — Kapucini, vrtovi okrog sedanjih nun, Novi (Turjaški) trg in Križevniki z okolico. Vel. 61×34 cm. Bakrorez.

L. 343. — Sličica s tušom. Sv. Rešnja kri. Predloga za Trostov bakrorez II. 423. Vel. 21×29 cm.

L. 344. — Kranjski grb. Tuš. Vel. $20,2 \times 29,1$ cm. Podpis: ludbich delin.

L. 345a. — Kranjski grb, obdan od listnega ornamenta. Tuš. — Lud: delin.

L. 345b. — Lotove hčere. Tuš. Io: Koch delin. Risba k bakrorezeu I. L. 256. Prenešen je doslovno v isti velikosti.

L. 253. — Alegorija. Žena, naslanjajoča se na drevo, mnogo drugih okrog. Risba s peresom. Podpis: Mateus (Grund) ulach. — Elias Wolff geschehen in Win den 30. Julius. (Sl. 15.).

L. 373. — Načrt za spomenik z arhitektonskim ozadjem, putti, grb in doprsna podoba umrlega, stoječa na sarkofagu. Grb rodbine Dietrichstein.

Na hrbtu zapisek: A fare il altro detto disegno di Petra Mischia, importarà, circa scudi Mille è cinquanta di ma — 1050 ma. A volerlo far tutto di Paragone nero con l Jntagli di Metallo Indorato importerà circa scudi tre Milla di ma dico — 3000 ma.

L. 397—400. — Serija, katere začetek ima napis: „Varie figure di Jacopo Callotre“. Perorizba po istoimenskih Callotovih tiskih.

L. 397 c in d sign.: W: R.¹⁴⁾

L. 398a. — W: R: f. — b. — W: R: — c. — W: R: f. — d. — W: R:

L. 399a. — W: R: — b. — W: R: — c. — W: R: — d. — Der herr Ramsissel fecit 1680.

L. 400 a, b, c. — W: R: — c. — R: R: kar je gotovo pomota.

L. 407—414. — Miniature XVI. stol.

L. 428—334. — Listi iz spominskih knjig in grbi.

L. 448—456. — Odtiski rastlin po naravi.

L. 457—462. — Vzorci za čipke. Same geometrične mreže.

L. 464. — Wagensperg. Perorizba. $13,8 \times 8,9$ cm. Pogled od strani glavnega vhoda. Spredaj mož, ki seka drva. Rizba posnema značaj bakroreza.

Tomus XVIII. — Vnderschiedliche Frücht, Bluemben, Kräutter wie auch Vögl, Fisch, Thier, Ungeziffer vnd dergleichen maistentheils nach dem Leben mit Wasserfarben gemahlene Stückl, welche...

163 listkov z 234 sličicami. Vse nesignirano.

Ta Valvasorjeva zbirka, ki tvori danes osnovo za grafično zbirko univerzitetne knjižnice v Zagrebu, je prišla po Valvasorjevi smrti najprej v posest Aleksandra Jožefa Vrhovca, posestnika gradu Rakitovec, ki jo je

¹⁴⁾ Ramschüssel, kakor je razvidno iz 399 d.

zapustil svojemu sinu, poznejšemu škofu zagrebškemu Maksimilijanu Vrhovcu; ta pa jo je izročil škofijski metropolitanski knjižnici.^{14a)}

Že obseg te zbirke, ki znaša okrog 10.000 grafičnih listov in risb, imponira. Še pomembnejša pa je njena vsebina. Iz bogate zakladnice je njen upravnik dr. A. Schneider dvignil doslej dve posebno pomembni skupini, zbirko Callotovih risb in zbirko Dürerjevih grafičnih listov, večina pa še čaka na končno ocenitev, katero smemo pričakovati od smotrenega dela sedanjega upravnika.

Za našo kulturno zgodovino je pomen te zbirke precej drugod, v strani od njenih umetniških zakladov, in sicer v tem, kako nam označuje Valvasorja kot zbiratelja, in v kolikor hrani gradivo, ki je kakorkoli v zvezi z našo takratno umetniško kulturo.

Važnost te zbirke za Valvasorja leži v tem, da je nastala iz izrazitega zbirateljskega in ne, recimo, kakega praktičnega, n. pr. pomožnega namena v zvezi z njegovim grafičnim delom. Zbiral pa Valvasor ni iz umetniških nagibov, ampak iz predmetnih, o čemer zgovorno priča posebno njegova razdelitev gradiva, ki je razvidna iz naslovov posameznih zvezkov. Na prvem mestu po svoji pomembnosti so mu slike iz sv. pisma, življenje Marije, Jezusa in svetnikov, sledi znanost in umetnost, arhitektura in perspektiva, topografija, vsakdanje življenje s tipi z ulice, važnimi dnevnimi dogodki, vojna, lov in narava ter najdalj od svetopisemskih in verskih snovi posvetne in literarne teme, med katerimi igra važno vlogo Ovid in ljubezen, na kar se krog tega predmetnega zanimanja zaključijo z XII. zvezkom z zbirko portretov. Krog predmetnega zanimanja Valvasorja človeka, kolikor se javlja po sistemu te zbirke, se začneja pri veri, gre preko znanosti in umetnosti k naravi in vsakdanjemu življenju ter se oddot šele obrne k človeku in njegovi podobi. Da je v svetovnonazorni shemi, ki je temelj te razdelitve pozornosti človeškega duha, še odsev zaokrožene srednjeveške miselnosti, je jasno, vendar pa se takoj v tem, kar je Valvasor dodal označenemu zaokroženemu okviru, pokaže v njem tudi človek, ki je s svojo sodobno vzgojo užil humanistično, na pridobitvah renesanse temelječo miselnost, ki vrednoti razen s te osnovne, na večnostna merila umerjene sistematike še tudi po merilu, ki mu človek ni več samo najneznatnejši objekt sistema popolne harmonije stvarstva, ampak tudi subjekt, ki sam vrednoti svet po razmerju do sebe, po tem, kaj mu nudi in po tem, kaj je njegova samostojna, recimo umetniška ali pobudna ali zabavna ali „zbirateljska“ vrednost. Ta drugi del Valvasorjeve miselnosti se nam zrcali v zvezkih od XIII. do XVIII. Zvezki XIII., XIV., XV. in XVI. so nedvomen izraz Valvasorjevega osebnega razmerja do sodobne umenosti. Tu on ni več zbiral v okviru nekega sistema, ki ga je treba ilustrirati v zbirki, ki hoče biti po tradicionalnem pojmovanju popolna, ampak radi tega, da si pridobi originale ali vsaj kopije del umetnikov, ki so imeli v njegovi dobi kako ime.

Iz tega dela zbirke se nam torej najboljše zrcali njegovo razmerje do sodobne in pretekle umetnosti. Značilno je, da je v duhu časa posvetil tako veliko pozornost Callotu, da je iz preteklosti očitno namenoma posvetil največjo pozornost Dürerju in da je n. pr. skoro prešel na dnevni red preko Rembrandta, brez katerega si danes ne moremo misliti umetniškega obraza Valvasorjeve dobe.

To, kar je kot nekak čisto osebni prispevek k zbirki zbral v XVII. in XVIII. zvezku, pa je zanimiv dodatek, izvirajoč skoro izključno iz njegovega

^{14a)} Opozarjam o ti priliki na nujnost, da se historiat usod Valvasorjeve knjižnice in zbirke čimprej na novo preišče in ugotovi, ker si stoje glede tega preveč različne in vse kolikortoliko utemeljene trditve nasproti.

aktivnega razmerja do umetniškega delovanja sodobnosti. Čisto brez umetniške vrednosti je in prav za prav mogoče le iz stremljenja po nazornih predlogah izvira zbirka v zvezku XVIII. Za studij Valvasorjevega razmerja do domače umetniške sodobnosti pa je najbolj važen obsežni zvezek XVII. Da je njegova zbirka nastala iz Valvasorjevih osebnih zvez, in deloma iz priprav za njegovo grafično delo, je očitno že po površnem pregledu. Saj so se nam tu ohranili originali njegovega risarja Koča, Nizozemca Almanacha, ki bi nam bil sicer čisto neopredeljiv pojav, Ramschüssla, Wolfa Weisskirchnerja, ki mu je oblikoval Marijin kip za spomenik pri sv. Jakobu, Elije Wolffa, Justusa van der Nypoorta, Callota in dr.

Kakor je iz povedanega razvidno, ta zbirka ni nastala kot slučajen produkt Valvasorjevega aktivnega zanimanja za umetnost, ni zbirka dokumentov o postanku in razvoju tega njegovega dela, ampak plod sistematičnega stremljenja v duhu časa, ki ga je Valvasor uresničil l. 1685. Še več, te zbirke ne smemo pravzaprav niti opazovati kot samostojen pojav, ampak le kot del „muzeja“, ki ga je Valvasor v duhu svojega časa ustanovil na Wagensbergu. Že izraz „muzej“, ki ga sam rabi za svojo zbirko, kaže na sistematično zbirko po vzoru drugih sodobnih zbirk. Njegov muzej¹⁵⁾ je obstojal iz običajnih glavnih oddelkov takratnih takih zbirk: 1.) iz umetniške zbirke, ki je pri njem obstojala v glavnem iz opisanih 18 zvezkov grafične zbirke; 2.) iz naravoslovne zbirke, ki je vsebovala po Radicsu v prvi vrsti mineralije; 3.) iz zbirke matematičnih instrumentov in 4.) iz zgodovinske zbirke, v prvi vrsti iz zbirke starih novcev. K temu se je družila še velika biblioteka. Te skupine odgovarjajo v glavnem sistematični, ki jo je v prvi vrsti na podlagi zbirke bavarskih vojvod v Münchenu sestavil Dr. Samuel von Quicheberg že l. 1565.¹⁶⁾ To zbirko je Valvasor na svojem potovanju v Münchenu prav gotovo tudi videl, prav tako podobne zbirke na Dunaju. O najvažnejši zbirki te vrste v gradu Ambras na Tirolskem, ki je bila drugim deloma vzor, je znano, da je imela zbirko grafik urejeno po materijah v zvezkih.¹⁷⁾ Ta način je, kakor nam kaže zagrebška zbirka, osvojil tudi Valvasor. Verjetno je, da je bil za take zbirke splošno v rabi. Valvasor kot zbiratelj se nam kaže tako v svojem muzeju, kakor v svoji grafični zbirki in njeni ureditvi popolnoma otrok svoje dobe. Njegova kulturna miselnost, ki se tu javlja, se giblje čisto v okviru severnjaskih ali srednjeevropskih kulturnih oblik, kljub poznanju Italije; značilno je, da italijanska, na umetnost kot tako usmerjena zbirateljska kultura na Valvasorja ni vplivala.^{17a)} Zanimivo je to tudi za presojanje vsebine zbirke, kjer prevladuje severni material nad italijanskim in je videti, da je v Valvasorjevi umetniški miselnosti igrala pretežno vlogo nizozemska umetnost.

Valvasorjeva grafična zbirka pa ni samo značilna za njegovo umetniško usmerjenost, ampak sploh za usmerjenost umetnosti na Kranjskem v njegovem času. Tako nam n. pr. ravno Valvasorjeva grafična zbirka nudi

¹⁵⁾ P. v. Radics, J. W. Frh. v. Valvasor, Ljubljana, 1910, str. 97 sl.

¹⁶⁾ Prim. J. v. Schlosser, Die Kunst- und Wunderkammern der Spätrenaissance, Leipzig 1908, str. 73 sl.

¹⁷⁾ J. v. Schlosser, o. c., str. 45.

^{17a)} V zvezi s sistematično Valvasorjeve zbirke nas lahko zanima sistematika, po kateri je Schönleben uredil knjižnico v auerspergovem knežjem dvorcu v Ljubljani in iz katere diše ista miselnost kot iz Valvasorjeve; Schönleben je razdelil knjige po njih vsebini v 9 skupin: 1. teologija, 2. pravo, 3. politika in etika, 4. zgodovina, 5. filozofija, 6. medicina, 7. matematika in mehanične znanosti, 9. humaniora (retorika in poezija) in 9. filologija (prim. P. v. Radics, Die Fürst Carlos Auersperg'sche Hausbibliothek im Laibacher Fürstenhofe v Oesterr. Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben, Wien 1863, str. 626). Prva je teologija, človek in poezija oziroma jezikoslovje sta pa obakrat na zadnjem mestu.

ključ za kulturnozgodovinsko razumevanje takega svojevrstnega proizvoda dekorativnega slikarstva, kakor je strop v stari grofiji v Celju. VI. zvezek Valvasorjeve grafične zbirke posveča veliko pažnjo perspektivi in stebriščnim arhitekturam. Intenzivno zanimanje za to stroko nam v dekorativni praksi kaže ravno srednje polje celjskega stropa, nič manj pa ne, žal uničene, dekoracije sten dvorane v knežjem dvorcu v Ljubljani iz sr. XVII. stol. in slikarija odmevne sobe v gradu Bokalci iz 2. pol. XVII. stol. V Valvasorjevi grafični zbirki se nahajajo tudi bakrorezi z značilnimi 4 letnimi časi iz šole Bassanskih slikarjev, ki jih najdemo kopirane tudi na stropu v Celju in ki so bili sploh značilni za umetniški inventar naših gradov od zač. XVII. stol. dalje; en izvod se je ohranil n. pr. pri Strahlu v Stari Loki, posamezni kosi v gradu v Pišecah, in kjer v starih inventarjih čitamo o Bassanovih slikah, moramo misliti v prvi vrsti na te vrste, verjetno deloma po takih bakrorezih izvršene slike. Tudi za obe antični bitki na celjskem stropu se najde v Valvasorjevi zbirki sličen material v IX. zvezku v seriji Merianovih bakrorezov po A. Tempesti. Padec Ixiona v bakrorezu H. Goltziusa iz serije „Napadalcev neba“ v I. 315 nam je končno v domačem gradivu ohranil vzor za padajoče gigante na celjskem stropu.

Glede precejšnjega dela Valvasorjeve zbirke danes lahko že ugotovimo, da ga je on kupil ali drugače prevzel doma in ga ni ali prinesel ali prejel iz inozemstva, to so namreč vsi oni listi, ki nosijo podpis Georg Wubitsch. Ta G. W. je nedvomno identičen z Jurjem Vubičem ali, kakor je slovenska, še sedaj obstoječa oblika, Bobičem, slikarjem v Mostah pri Kamniku sredi XVII. stol. V rojstnih knjigah v Komendi, ki se pričenejo z l. 1622., najdemo njegovo ime prvič l. 1652., ko je bil 6./VII. krščen Jernej,¹⁸⁾ sin slikarja Jurija Vubiča in njegove žene Elizabete. Krstil ga je očetov sorodnik, vikar Vubič, botra pa sta bila Barbara Vubič, subpriorisa v Velesovem in Erazem Ramschissel. L. 1654. (14./VIII.) je bila krščena Marija Barbara, zakonska hči J. V., slikarja iz Most, in žene Katarine; botra sta bila ista kot prvič. L. 1661. (4./IX.) je vpisan kot krščenec tretji in zadnji otrok V.-ev, Jurij Andrej. Žena se imenuje zopet Katarina.¹⁹⁾ Botra sta bila komendski najemnik Andrej Knific in Klara Wiederkher. Rojen je bil Jurij bržkone kot sin Jerneja pl. Vubiča nedvomno pred l. 1622., ker ni vpisan po tem letu med krščenci, sevé če je oče takrat živel v komenski fari. Tudi rojstnih dat Barbare Vubič in vikarja V. ni najti. Krstna knjiga se začneja l. 1622. Ohranjene mrliške knjige v Komendi pa se začenejajo šele l. 1712, tako da tudi datuma smrti J. V. ne izvemo.^{19a)} Ohranil se nam je pač njegov nagrobni kamen, ki je bil nekaj

¹⁸⁾ Za izpiske iz rojstne knjige in drugo o Bobiču se zahvaljujem g. Andreju Mejaču star. v Komendi.

¹⁹⁾ Pozornost vzbuja dejstvo, da se V.-eva žena imenuje prvič Elizabeta, pozneje pa Katarina. Zdi se, da je ime Elizabeta pravilno, ker je 6./12. 1654 vpisana kot botra otroka Ramschisselove priležnice Jere Srakar iz Ljubljane Elizabeta, žena Jurija V. Razlaga bi bila mogoče v tem, da je imela po takratnem običaju dve imeni, Elizabeta Katarina.

^{19a)} Pisava imena v matrikah je navadno Wubitsch, le 22. III. 1651 Wobiz. Slovenska oblika je Bobič, ki še vedno živi med ljudstvom. Iz poročil A. Mejača posnemam, da so Bobiči stanovali v Mostah v hiši „pri Barkeljnu“, kar je nedvomno v zvezi z imenom Bartl-Jernej, kar bi govorilo za to, da je bil prvi posestnik Jernej Bobič, oče slikarjev. Ta Jernej Bobič je dobil za svoja junštva v bojih s Turki pri Sisku, Petrinji, Kostajnici, Kaniži in drugod od cesarja Matije plemstvo. Listina o tem je datirana z dnem 3. jun. 1613 (Prim. Schumi, Archiv II. 282 in Müllner „Die Edlen v. Wubitsch“ v Argo, III. 17). Grb in plemstvo Jurijevo na nagrobni plošči in v matrikah priča o tem, da je bil res sin plemenitenega Jerneja Bobiča (listina piše Wubitsch). Razen domačije pri Barkeljnu so imeli B. tudi šunkarjev „grüntl“. Obe domačiji sta bili prosti („Freisasser“). O Jerneju obstoja še sedaj med ljudstvom pravljica o njegovem rojstvu v „bobo-

položen v tlaku v prezbitariju podružnice, v Mostah, kjer je bil očitno pokopan,²⁰⁾ pri A. Mejaču v Komendi. Da je treba ime „Georg W. . . . ch Maler“ dopolniti v Wubitsch, je na podlagi zapiskov v krstni knjigi popolnoma nedvomno. Žal je pa ono mesto, kjer je bila letnica, popolnoma izlizano in tako tudi ne pridemo do cilja, da bi izvedeli njegov smrti datum. Njegovih slik se nam doslej ni posrečilo najti. Če je A. Mejač pravilno čital napis v prezbitariju v Mostah, so bile freske, ki so se takrat pokazale na stenah in ki so predstavljale trpljenje Kristusovo, Vubičeve iz l. 1644., kar se z lahkoto spravlja v sklad z drugimi doslej znanimi podatki o njem. Po svoji ikonografski tradiciji in programu, ki nam ga je ohranil Mejač,²¹⁾ so morale biti te slike še popolnoma tradicionalne. V sedanji zakristiji, nekdanjem prezbitariju cerkve v Radomljah so se nam iz sr. XVII. stol. ohranili komaj zaznavni ostanki stenske slikarije, ki predstavlja iste teme.²²⁾ Vsiljuje se nam misel, da je mogoče med Mostami in Radomljami kaka zveza in da je kot domačin tudi tu slikal Vubič. Kvalitativno so radomeljski ostanki prav skromni, v tehniki pa očitujejo že popolen razpad še začetkom novega veka pri nas cvetočega stenskega slikanja.

Ker je Wubitsch tako slabo dokumentiran, nam je ugotovitev, da je del Valvasorjeve zbirke iz njegove lasti, tem bolj važna. V našem pregledu smo navedli vse one liste, ki imajo W. podpis. Sem spada tudi nekaj Dürerjevih listov. Ta material je Wubitsch nedvomno zbral kot predloge za dela, ki jih je izvrševal, torej ne iz zbirateljskega interesa kot Valvasor. Razume se, da je nakupil reprodukcije takih del, ki so bila takrat popularna in ki nam tako po svoje osvetljujejo umetniški interes takratne dobe pri nas. Tudi v Wubitschevi zbirki prevladuje severno, posebno nizozemsko gradivo pred italijanskim, ki ga je vporabljal v reprodukcijah severnih grafikov. Posebno ime Rubens večkrat srečavamo izmed sodobnikov. On je tudi slogovno razvojno najnaprednejše, kar je W. imel. Velik del gradiva pa kaže še okus kasne renesanse, posebno odmeve Rafaela, ki so bili prav do Rubensa v severni umetnosti zelo merodajni. V dveh slučajih se je ohranila preko tiskov iz njegove posesti mreža (II. 33. in II. 368), ki dokazuje, da je dotične liste on ali kedo drugi kopiral. Razmerje Wubitscha do sodobne umenosti, kakor se nam kaže po njegovi zbirki, se popolnoma krije s tem, kar nam je o značaju naše umetnosti 1. pol. in srede XVII. stol. iz večinoma skromnega gradiva itak znano: Glavni tok se giblje v okviru severnoevropskih tendenc, ideal umetnosti se v splošnem še vedno ni osvobodil spominov na tradicijo, katere korenine segajo do severnega kasnega srednjega veka in ital. renesanse nazaj.

Valvasor je verjetno prevzel Wubitschevo grafično zapuščino po njegovi smrti, po zvezah z rodbino Ramschüssel,^{22a)} o katerih priča dejstvo, da je Erazem Ramschüssel boter Vubičevih prvih otrok in je mogoče dovoljen sklep, da je posredoval ta nakup slikar Bartel Ramschüssel, ki je znan kot sotrudnik Valvasorjev.

vem“ polju (Bobič!) od žene na poljih pri Mostah ubitega turškega paše in še zač. XIX. stol. je bila znana narodna pesem o njegovih junaštvih. Od Jurija Bobiča dalje se pri članih rodbine ne navaja več „nobilis dominus“, kar je znak, da je rod obubožal. Zadnji možki te rodbine, Jože Bobič (* 28. I. 1811) se je priženil na majhno kmetijo pri Štefetu v Žejah, kjer je umrl 20. I. 1875. Njegova edinka se je poročila z Luko Kepicem iz Most. — Ali je kaj v zvezi z našimi Bobiči slikar Bernard Bubič, ki je l. 1688 poslikal oltar sv. Ladislava v zagrebški stolnici ali ne, doslej ni bilo mogoče ugotoviti.

²⁰⁾ Fr. Stelè, Kamniški okraj, str. 384.

²¹⁾ Fr. Stelè, Kamniški okraj, str. 415.

²²⁾ Fr. Stelè, Polit. okraj Kamnik, str. 276.

^{22a)} Boter Bobičevega prvega in drugega otroka Erazem R. je bil zakupnik komendske graščine pred Andrejem Knificem.

2. Skicna knjiga za Topogr. Duc. Carnioliae modernae.

V bel pergament vezani zbornik, ki nosi signaturo M 11647, je 29,5 × 20,4 cm velik. Vsebuje 358 skic izvršenih ali z rudečilom ali s peresom in tušem. Na notranji strani platnic Valvasorjev ex libris. Velikost listov je 29 × 19,5 cm.

- L. 1. — Skica z rudečilom za naslovni list T. Duc. C. m. brez slike Ljubljane in teksta.
 L. 2. — Adlsparg, z rudečilom.
 L. 3. — Ainödt, pero in tuš.
 L. 4. — Ainödt, pero in tuš.
 L. 5. — Alt Ainödt, rudečilo.
 L. 6. — Alben, pero in tuš.
 L. 7. — Altenburg, pero in tuš.
 L. 8. — Altenhamer, rudečilo.
 L. 9. — Altenlack, pero in tuš.
 L. 10. — Altguetenburg, pero in tuš.
 L. 11. — Antignana, pero in tuš.
 L. 12. — Raka, pero in tuš.
 L. 13. — Aversperg, pero in tuš; mnogo opazk in korektur. Ob fasadi: von quader stukken. Grb nad vrati je spodaj zrisan posebej; prav tako na robu desna stranska fasada z opazko: die fen(ster) missen gleich (ver)teilt se(in).
 L. 14. — Aversperg, von der hintern seiten. Pero in tuš, opazke: Na desni ob oglu: est murus; ob vrtu na d.: ist ain Thirgarten. Grb nad volom na napisni plošči je posebej narisano.
 L. 15. — Alte Vest Aversperg, pero in tuš.
 L. 16. — Ajsnarn, površna perorisa.
 L. 17. — Ainöd, rudečilo.
 L. 18. — Alttenlack, rudečilo. Prim. L. 9. (Sl. 4.).
 L. 19. — Eck Apfaltren, pero in tuš.
 L. 20. — Eck z druge strani s cerkvijo. (Sl. 3.).
 L. 21. — Altenburg, rudečilo.
 L. 22. — Bellay, pero in tuš.
 L. 23. — Berschez, pero in tuš.
 L. 24. — Bistumb Biben, pero in tuš. Na hrbtu skica iste slike z rudečilom. (Sl. 1.).
 L. 25. — Bilichgraz, pero in tuš.
 L. 26. — Bischopflack, rudečilo.
 L. 27. — Boglion, pero in tuš. Na hrbtu obrisna skica z rudečilom.
 L. 28. — Brem, rudečilo.
 L. 29. — Pipan, rudečilo.
 L. 30. — Burgstall, rudečilo.
 L. 31. — Brod, rudečilo.
 L. 32. — Canderhoff, pero in tuš.
 L. 33. — Castua, pero in tuš.
 L. 34. — Cirknitz, rudečilo.
 L. 35. — Crainburg, rudečilo.
 L. 36. — Kreytsz, rudečilo. Na hrbtu površna obrisna skica.
 L. 37. — Creuzdorf, pero in tuš.
 L. 38. — Cropp, pero in tuš. Na hrbtu zapisek z Valvasorjevo roko, Dem Edl vnd gestrengen Herrn M. von Petenekh.
 L. 39. — Dominitschhoff, pero in tuš, pod tem obrisna prva skica z rudečilom.
 L. 40. — Druskotz, rudečilo.
 L. 41. — Drogembl, pero in tuš.
 L. 42. — Duoritzhoff No 166.; rudečilo.
 L. 43. — Duple, rudečilo.
 L. 44. — Draganzek (?), rudečilo.
 L. 45. — Ebenporthen, pero in tuš.
 L. 46. — Ebsenfeld, pero in tuš.
 L. 47. — Egg pri Kranju, rudečilo.
 L. 48. — Eck s cerkvijo, približno isti pregled kot št. 20.
 L. 49. — Faistenberg, rudečilo.
 L. 50. — Feystriz, pero in tuš; predrisba s svinčnikom.
 L. 51. — Feldes, rudečilo.
 L. 52. — Ribicse, pero in tuš; predrisba s svinčnikom.
 L. 53. — Flednigh, tuš preko predrisbe s svinčnikom.
 L. 54. — Forst, rudečilo.
 L. 55. — Closter Freidenttall, svinčnik in tuš.
 L. 56. — Freienthurn, predrisba z rudečilom, čez tuš.
 L. 57. — Freyhoff, rudečilo.
 L. 58. — Gallenberg, rudečilo.
 L. 59. — Gallenberg z druge strani, svinčnik in tuš. Opazka d. kjer ima narisana vrata „est fenestra“; op. m. arbores.
 L. 60. — Gallenberg s tretje strani, tuš.
 L. 61. — Gallenek, svinčnik in tuš.
 L. 62. — Gallenfels, rudečilo.
 L. 63. — Gallenhoff, rudečilo.
 L. 64. — Gallensteyn, rudečilo.
 L. 65. — Golhoff (Na Golem), rudečilo.
 L. 66. — Galliniana, tuš. V kotu na d. opazka: Nb. fig(ur).
 L. 67. — Gayerau, rudečilo. Ob vhodu na l. op. wraida; na d. spodaj: hic est scala et non p —; na d. zgornj: testudines.
 L. 68. — Garbin, (Gärbn), svinčnik in tuš.
 L. 69. — Gerlachstein, rudečilo.

- L. 70. — Gerlachstein, razvalina, rudečilo.
- L. 71. — Gimpelhoff, rudečilo.
- L. 72. — Gimplhoff an der Sau, Kumpole; tuš.
- L. 73. — Gimpl; tuš.
- L. 74. — Goertschach, rudečilo. (Sl. 7.).
- L. 75. — Gottschee, pero in tuš.
- L. 76. — Graba, rudečilo.
- L. 77. — Gradaz, rudečilo kot podris, čez pero in tuš.
- L. 78. — Gradina, svinčnik in tuš.
- L. 79. — Schloss und marckt Graffenwarth in Costel, rudečilo in tuš.
- L. 80. — S. Georgen. Pot Sent Jurjem. Pero in tuš.
- L. 81. — Graffenweg, svinčnik in tuš.
- L. 82. — Grevlach, rudečilo in tuš. Na hrbtu skica z rudečilom in od zadaj vtisnjeni obrisi.
- L. 83. — Grienhoff, svinčnik in tuš.
- L. 84. — Grimschizhoff, rudečilo.
- L. 85. — Gritsch, rudečilo in tuš.
- L. 86. — Gritsch bei Primseka, tuš.
- L. 87. — Grosdorf, rudečilo in tuš.
- L. 88. — Grvndlhoff, rudečilo in tuš.
- L. 89. — Gschiezs, Sello; predrisba svinčnik, čez perorisba; na hrbtu vtisnjen obris in svinčnik.
- L. 90. — Gvetenberg, rudečilo.
- L. 91. — Gvetenhoff, rudečilo in tuš. Na desnem robu majhna risba z rudečilom: dolgolas, gologlav mož v kratkih hlačah.
- L. 92. — Guetenhoff, rudečilo.
- L. 93. — Guettenegk, tuš.
- L. 94. — Gurckh, svinčnik in tuš. Na hrbtu vtisnjeni obrisi in rudečilo.
- L. 95. — Gvrckfeld, tuš.
- L. 96. — Vas s cerkvijo brez imena. Perorisba izvršena v načinu posnema-jočem bakrorez.
- L. 97. — Goertschach, tuš. Smer pogleda nekoliko premaknjena v primeri s sliko istega predmeta na L. 74; gledišče tudi bolj dvignjeno.
- L. 98. — Graffenberg, pero in tuš; bolj groba izvedba kot navadno.
- L. 99. — Haasberg, rudečilo.
- L. 100. — Habach, tuš.
- L. 101. — Hallerstein, tuš.
- L. 102. — S. Helena, rudečilo.
- L. 103. — Hammerstill, tuš; grobo izvršeno.
- L. 104. — Hochstras, rudečilo.
- L. 105. — Hoffdrogembl, konture z rudečilom, tuš.
- L. 106. — Hoffmanspurg, svinčnik in tuš.
- L. 107. — Höfflain, rudečilo.
- L. 108. — Höfflein, bei Igg; pero in tuš.
- L. 109. — Hopfenpach, tuš; na hrbtu vtis in obris z rudečilom. Opazke: na l.: fac ut supra montem.
- L. 110. — Hotemesch, pero preko predrisbe s svinčnikom.
- L. 111. — Hamer a. der Gurk, tuš.
- L. 112. — Jablaniz, tuš; na hrbtu vtis in obris s svinčnikom.
- L. 113. — Closter S. Jacobi an dem meer, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 114. — Jamma, rudečilo in tuš.
- L. 115. — Jauerburg, rudečilo.
- L. 116. — St. Jorgenberg, rudečilo. Opazka: Nb. 1 figurlein.
- L. 117. — Impole, Implhoff, predrisba z rudečilom; izvršba: pero in tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 118. — Jamma (Gruebenbrunn), rudečilo.
- L. 119. — Jurschiz, tuš.
- L. 120. — Kaltenbrunn, predrisba svinčnik; izvršba: obrisna perorisba spominjajoča na Almanachov način. — Na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 121. — Katzenberg (Raunik), rudečilo.
- L. 122. — Kazenstein, rudečilo in tuš.
- L. 123. — Kazenstein, od zadnje strani, rudečilo in tuš.
- L. 124. — Kerschach, tuš.
- L. 125. — Ketizh, tuš.
- L. 126. — Khlan, tuš.
- L. 127. — Khlevish, rudečilo.
- L. 128. — Khlingenfels, rudečilo in tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 129. — Klaindorf, tuš.
- L. 130. — Klainheisl, rudečilo.
- L. 131. — Klainlackh, rudečilo in tuš. Na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 132. — Kolobrat, tuš.
- L. 133. — Kozjak, tuš.
- L. 134. — Krevtberg, svinčnik in tuš.
- L. 135. — Kringk, tuš.
- L. 136. — Kroiseneck, Rakovnik, predrisba z rudečilom; izvršba: pero in tuš.
- L. 137. — Kroissenpach, Rakovnik; rudečilo in tuš.
- L. 138. — Krupp, rudečilo in tuš.
- L. 139. — Khästberg, tuš.
- L. 140. — Klanyz, tuš.
- L. 141. — Kopriunek, pero in tuš.
- L. 142. — St. Kotian, tuš.
- L. 143. — Laas, rudečilo.
- L. 144. Landspreis, rudeč. in tuš.

- L. 145. — Landstrass, rudečilo in pero. Predloga za Topogr. D. Carn. št. 125. (Sl. 51.).
- L. 146. — Samostan Kostanjevica, rudečilo in pero.
- L. 147. — Labach, pero in tuš. Pogled s severozap.
- L. 148. — Ljubljana, obrisna perorisba od iste strani kot L. 147; višji pogled. Z mnogimi korekturami. Predloga za Ljubljano v Topogr. Duc. Carn. št. 127.
- L. 149. — Leitenburg (Losh), rudečilo.
- L. 150. — Libeck, tuš.
- L. 151. — Lichtenberg, grob obris s peresom. Na hrbtu obris s svinčnikom.
- L. 152. — Liechteneck, rudečilo.
- L. 153. — Lindar, pero in tuš. Na hrbtu obris in rudečilo.
- L. 154. — Litija, svinčnik in pero (obris); zadaj vtis in svinčnik.
- L. 155. — Loitsch, rudečilo.
- L. 156. — Lovrana, tuš.
- L. 157. — Luknja, tuš.
- L. 158. — Lueg in der Poig, rudečilo.
- L. 159. — Lukhanizz, tuš.
- L. 160. — Lusthal, rudečilo.
- L. 161. — Der Weg über vnd durch den perg Loybl, Lebel, svinčnik in pero, v obrisih. Ista risba bolje zrisana se nahaja v predlogah za Carinthio.
- L. 162. — Lampffrizheimb, rudečilo.
- L. 163. — Landstrass, predrisba z rudečilom; izvršba: pero in tuš. Se nekoliko razlikuje od 145. (Sl. 5.).
- L. 164. — Landstrass, samostan. Rudečilo. Drug pogled kot 116. (Sl. 6.).
- L. 165. — Mahrenfels, tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 166. — Mahrenfeldt, tuš.
- L. 167. — Maichau, rudečilo.
- L. 168. — Manspurg, grad; tuš.
- L. 169. — Kloster B. Marie am See v Istri; svinčnik in tuš.
- L. 170. — Maeserolhoff (= Matscherolhoff, Macserole), rudečilo.
- L. 171. — Michelstetten, rudečilo.
- L. 172. — Minckendorff, rudečilo.
- L. 173. — Mitterburg, pero in tuš.
- L. 174. — Moraitsch, rudečilo.
- L. 175. — Moschenize, tuš.
- L. 176. — Mostal (Zablate), svinčnik in pero.
- L. 177. — Mötting, rudečilo in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 178. — Nadlischeck, rudečilo in tuš.
- L. 179. — Najhoff, rudečilo.
- L. 180. — Nassenfves, rudečilo in tuš.
- L. 181. — Nevdeck, rudečilo. (Sl. 10.).
- L. 182. — Nevdorf, predrisba rudečilo; izvršba: pero in tuš. Predloga za Topogr. Duc. Carn. št. 159.
- L. 183. — Castel Neuhaus (Novi grad), tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 184. — Nevkhoffell, tuš. Na levi str. posebej zrisana leva stran s stolpom in arkadami, ki so drugačne kot na prvotni sliki. Tam so v pritličju zidane arkade v nadstropju pa lesene iz tramov s stranskimi kozicami. Arkade v nadstropju na novi skici so zidane. Število spodnjih arkad znaša 3, zgornjih 6 lokov. Posebej je zrisano tudi malo poslopje na desni. Bržkone imamo tu primer poznejše korekture prvotne skice, ker je bil gradič pred izvršbo grafične plošče prezidan.
- L. 185. — Nevkhoffell, od zadnje strani; tuš.
- L. 186. — Neumarktll, pero in tuš.
- L. 187. — Nevthall, tuš.
- L. 188. — Nussdorff, rudečilo.
- L. 189. — Nevdeck, perorisba. Pri bližni isti slika kot 181. Posnema način bakroreza. (Sl. 9.).
- L. 190. — Nevdorf, tuš.
- L. 191. — Oberecknstein, rudečilo.
- L. 192. — Obergettschach, rudečilo.
- L. 193. — Oberkolobrat, tuš.
- L. 194. — Ober-Labach, tuš.
- L. 195. — Ober Möttnickh, tuš.
- L. 196. — Oberrassenfues, tuš.
- L. 197. — Peraus, rudečilo.
- L. 198. — Oberstein, rudečilo.
- L. 199. — Ödengradez, predrisba z rudečilom; izvršba: pero in tuš.
- L. 200. — Ortenegg, pero in tuš.
- L. 201. — Osterberg (Sostro), tuš.
- L. 202. — Schloss und Markht Passperg, tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 203. — Peraus, rudečilo.
- L. 204. — Perenstein, perorisba in tuš.
- L. 205. — St. Peter (Komenda), rudečilo.
- L. 206. — Closter S. Petri in Walddt, tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 207. — Pletariach, rudečilo in tuš; vzvišen pogled.
- L. 208. — Pletterhoff, rudečilo in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 209. — Pleyofen, rudečilo.
- L. 210. — Podwein, rudečilo.
- L. 211. — Poganik, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 212. — Poganiz, rudečilo in tuš.
- L. 213. — Poganice, z druge strani; rudečilo.

- L. 214. — Pölant (ob Kolpi), tuš; na hrbtu vtis in obris s svinčnikom.
- L. 215. — Ponovitsch, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 216. — Praittenau; svinčnik in tuš.
- L. 217. — Presek, rudečilo.
- L. 218. — Prewalt, rudečilo.
- L. 219. — Prostranigh, rudečilo.
- L. 220. — Pleteriach, rudečilo; normalni pogled.
- L. 221. — Podiamo, tuš.
- L. 222. — Podpetch, tuš.
- L. 223. — Podpolie, rudečilo.
- L. 224. — Prapretschhoff, tuš.
- L. 225. — Rädleckh, tuš.
- L. 226. — Radstain, rudečilo in tuš.
- L. 227. — Rottmansdorf, rudečilo.
- L. 228. — Ratschach, tuš.
- L. 229. — Raunach, rudečilo.
- L. 230. — Reiffniz, groba perorisba in tuš; predrisba z rudečilom.
- L. 231. — Reittlstain, svinčnik in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 232. — Revttentbvg, rudečilo in tuš.
- L. 233. — Roseck, svinčnik in tuš.
- L. 234. — Roseneck, rudečilo.
- L. 235. — Rottmbichell, rudečilo.
- L. 236. — Rudolffsbertt, rudečilo.
- L. 237. — Rudolffseck, rudečilo.
- L. 238. — Rukhenstain, tuš.
- L. 239. — Novo mesto, rudečilo.
- L. 240. — Ruperčvrh, rud. in tuš.
- L. 241. — Ruzing, rudečilo.
- L. 242. — Sauwa, rudečilo.
- L. 243. — Sauenstein, perorisba brez detajlov razen v drevju. (Sl. 12.).
- L. 244. — Saverch, svinčnik in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 245. — Zavratce, rudečilo in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 246. — Schānaych, rud. in tuš.
- L. 247. — Shumberk, pero in tuš; na hrbtu skica bradate glave.
- L. 248. — Scharfhensteyn, rudečilo.
- L. 249. — Scheckelhoff, tuš.
- L. 250. — Schönkenthurn, tuš.
- L. 251. — Scherenbichell, rudečilo.
- L. 252. — Schillertabor, rudečilo.
- L. 253. — Schneeperg, tuš.
- L. 254. — Schnekenbüchel, pero in tuš.
- L. 255. — Schrottenthuren, rudečilo.
- L. 256. — Schutt, rudečilo in tuš.
- L. 257. — Schwarzenpach, predrisba s svinčnikom; izvršba v grobi obrisi perorisbi; na spodnjem robu: IWD et sculpsit (Sl. 13.).
- L. 258. — Sdusch, rudečilo.
- L. 259. — Seisenberg, tuš.
- L. 260. — Seittenhoff, Brinje, tuš.
- L. 261. — Snosetsch, rudečilo.
- L. 262. — St. Serff; tuš.
- L. 263. — Pogled na grad in zaliv S. Serff, tuš.
- L. 264. — Schärffenberg, tuš.
- L. 265. — Schärffenberg, od druge strani; rudečilo.
- L. 266. — Khlevish, perorisba posnemajoča značaj bakroreza.
- L. 267. — Scharfenberg s tretje strani; rudečilo in tuš, na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 268. — Shumberg; tuš.
- L. 269. — Siebeneck; rudečilo.
- L. 270. — Siebeneck od druge strani; rudečilo in tuš.
- L. 271. — Siebeneck od tretje strani; rudečilo in tuš.
- L. 272. — Siehlberg; predrisba z rudečilom; pero in tuš.
- L. 273. — Siemitsch, rudečilo in tuš.
- L. 274. — Stična, tuš.
- L. 275. — Slatina, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik. Mnogo korektur v vrtu in na robu s peresom.
- L. 276. — Smreck, svinčnik in tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 277. — Smvckh; rudečilo in tuš.
- L. 278. — Sonegkh, svinčnik in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 279. — Stain (grad), rudečilo.
- L. 280. — Stain z druge strani; rudečilo.
- L. 281. — Stainperg, tuš na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 282. — Stavden, svinčnih in tuš.
- L. 283. — Steegberg, rudečilo.
- L. 284. — Kamnik, tuš.
- L. 283. — Zaprice, tuš. Malo poslopje na d. je še enkrat narisano na robu z opazko: fac sic; pri prvi skici pa je opazka: nihil ualeat omittendum est. Tuji pri poslopju na desni stoji omittendum est.
- L. 286. — Stermol, rudečilo.
- L. 287. — Sternishenhoff, tuš. Na poti spodaj pripis: „Duo equites“, ki jih pa ni.²³⁾
- L. 288. — Strasha, rudečilo.
- L. 289. — Strobloff; rudečilo. V sredi spodaj opazka: „figur“, ki je pa še ni.²⁴⁾
- L. 290. — Strugg, rudečilo in tuš.
- L. 291. — Swink, tuš.
- L. 292. — Kamna gorica, rudečilo in tuš.

²³⁾ Top. Duc. Carn. l. 253 ima dva drveča jezdec.

²⁴⁾ Topogr. Duc. Carn. l. 255 ima tu konjenika.

L. 293. — Saustein; perorisba, posnemajoča značaj bakroreza. List je močno obrezan in očitno izrezan iz zvezka ter potem nazaj vlepljen. (Sl. 11.). Na hrbtu je sledeče, z Valvasorjevo roko pisano pismo:

„NB: bitte mir disen ris widerum herain zu pringen da ich khain andres habe, ich misset widerum sunsten ain andres abraissen; bitte auch mich zu berichten ob der H. nicht khunet aus ainen solchen ris thun als wie dieses Wagensperg ist, Das ist ob der H. disen ris²⁵⁾ welichen ich nachten abgerissen nachstehen khundt, weilen es so schlocht gerissen ist oder missen alle also wie dieses Saustain ist abgerissen werden, so will ich also alle lassen raissen derwail bis die H. khumen.“

Zal ni razvidno, komu je pismo namenjeno. Gotovo enemu izmed grafičnih izvrševalcev plošč za tisk. Kot eden prvih in v teh rečeh gotovo najbolj izvežban pride v prvi vrsti Andrej Trost v poštev. Pismo pada vsekakor prav na začetek dela za Topogr. Duc. Carnioliae, ker se vidi, da je Valvasor še popolnoma v nejasnosti glede tega, kake predloge bodo grafični izvršitelji dela potrebovali. Naslovljencu pošilja V. risbo gradu „Saustein“, ki je izvršena tako, da posnema bakrorez, torej kot doslovna predloga za bakrorezca in vprašuje ali bo treba vse tako zrisati ali bodo bakrorezci lahko delali tudi po drugih predlogah in opozarja pri tem na površno izvršeno risbo Wagensberga, ki jo je očitno pismu priložil. Kakor kaže izvršeno delo in njegovo primerjanje s predlogami, je odgovor glasil, da je to nepotrebno in so se bakrorezci in ujedkovine delale po prav različnih predlogah in so detajlno grafično obdelavo izdelovali bakrorezci sami po stereotipnih shemah, ki so jim bile iz šole znane. — Konec pisma (derweil bis die H. khumen) kaže nato, da je pisano v času, ko je adresat že v V. službi z nalogo, da vse potrebno pripravi za točen potek dela, do momenta, ko pridejo drugi, naročeni, sodelavci. V. sam nam je natančno povedal (Ehre... XI. 620.), da je delavnico na Wagenspergu ustanovil 12. apr. 1678, s čemer je dan terminus ante quem za to pismo.

L. 294. — Stauben, rudečilo.

L. 295. — Stainbüchel, rudečilo.

L. 296. — Strug, rudečilo.

L. 297. — Schabez, tuš.

L. 298. — Tarischendorff, rudečilo in tuš.

L. 299. — Teruiso, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.

L. 300. — Thal, tuš.

L. 301. — Thvrn, rudečilo.

L. 302. — Thvrn am Hart, rudečilo in tuš.

L. 303. — Thurn, tuš; na hrbtu vtis in rudečilo. Na desni spodaj op.: figurlain.

L. 304. — Thurn an der Laybach; rudečilo.

L. 305. — Thvren vndter Neuburg, rudečilo.

L. 306. — Thuren vndter Ratschach, rudečilo.

L. 307. Thurn bei Tschernembl, tuš.

L. 308. — Thvrnigg, grob tuš; spod par črt z rudečilom in obris s svinčnikom.

L. 309. — Thurnlagk, rudečilo.

L. 310. — Töpliz, tuš.

L. 311. — Törmetsch (Termitz), rudečilo.

L. 312. — Trefen, spod skica z rudečilom, čez pero in tuš. Pred vratni poslopja op.: fac le-onem.

L. 313. — Trilleck, rudečilo.

L. 314. — Tschembshenickhoff, svinčnik in tuš. Na hrbtu vtis in rudečilo.

L. 315. — Schloss und satt(!) Tschernembl, svinčnik in tuš.

L. 317. — Tuffsteyn, rudečilo.

L. 317. — Tuffsteyn od zad, tuš.

L. 318. — Tybein, rudečilo.

L. 319. — Vapriniz, tuš.

L. 320. — Vermo der marckht, tuš.

L. 321. — Vesselckha, svinčnik in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.

L. 322. — Volautsche, rudečilo in tuš.

L. 323. — Pod Turnom, rudečilo in tuš. Na hrbtu vtis in svinčnik.

L. 324. — Vnteerckenstein(!). Gomilla; rudečilo in tuš.

L. 325. — Vntereckenstain, pero in tuš.

²⁵⁾ Nad „ris“ je pripisano „Wagensperg“, da se izogne dvournosti.

- L. 326. — Wagensperg, svinčnik in pero. Samo glavni obrisi. Predloga za Topogr. D. Carn. 285. Drevo na desni ni bilo izvršeno.
- L. 327. — Weissenfels, rudečilo.
- L. 328. — Waissenstain, svinčnik in tuš.
- L. 329. — Warttemberg, rudečilo.
- L. 330. — Vatsch, tuš; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 331. — Wazenberg (Dob); rudečilo in tuš.
- L. 332. — Višnja gora, tuš.
- L. 333. — Weichselbach, svinčnik in tuš.
- L. 334. — Weinbichel, svinčnik in tuš.
- L. 335. — Weineck, rudečilo in tuš.
- L. 336. — Weinek, rudečilo.
- L. 337. — Wainhoff, svinčnik in tuš. Na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 338. — Weinitz markt vnd schloß, rudečilo in tuš; na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 339. — Weichselstein. Novi dvor. Rudečilo in tuš.
- L. 340. — Werneck, rudečilo.
- L. 341. — Wildeneck, svinčnik in tuš.
- L. 342. — Willingrain. Na Bregu. Svinčnik in tuš.
- L. 343. — Winckel, rudečilo in tuš, na hrbtu vtis in rudečilo.
- L. 344. — Wipach, tuš.
- L. 345. — Wibach, razvalina; rudečilo.
- L. 346. — Wachajn, rudečilo.
- L. 347. — Wulfs Bichell.
- L. 348. — Wördl, rudečilo.
- L. 349. — Weichslstain, tuš.
- L. 350. — Wachsenstajnpod Učko; tuš.
- L. 351. — Bey Weysenfels, rudečilo.
- L. 352. — Ydria, rudečilo; korekture s svinčnikom; na hrbtu vtis in svinčnik.
- L. 353. — Zepiz, tuš.
- L. 354. — Zirkna, rudečilo.
- L. 355. — Zobelsberg, svinčnik in tuš. Na hrbtu površna obrisna skica s svinčnikom.
- L. 356. — Večje poslopje v pokrajini ob Savi, rudečilo; ime odrezano.
- L. 357. — Zemsinik, svinčnik in tuš.
- L. 358. — Naslovna stran za Topographio Arcium Lambergianarum, rudečilo in tuš. Signatura na levi: **Ny-poort del:**

3. Skicna knjiga za Topogr. Archiduc. Carintiae.

Vezani zbornik, ki nosi prečrtano signaturo MR. 1097, je 28,6 × 18,6 cm, listi pa po 28,2 × 17,7 cm veliki. Vsebuje 233 skic izvršenih skoro izključno v obrisni perorisbi. Vezan v lepenko prevlečeno s črnim papirjem. Hrbet je usnjat, z utisnjenimi pozlačenimi ornamentami. Nalepljena označba se glasi: 174 Urbes Carinth. Na notranji strani prednje platnice Valvasorjev ex libris.

- L. 1. — Skica za naslovno stran alegorične vsebine: Portamenti, gori prazen grb in 2 angela; ob straneh mož in žena, sedeča na levo in odgrinjajoča zastore s pogledi v pokrajino. Signatura: **Joh. Koch delin:**
- L. 2. — Karlsperg, perorisba, rahlo tuširana. Op.: Die Fenster sind nur neben den Thor.
- L. 3. — Ayh, pero. Predrizba s svinčnikom.
- L. 4. — Stüfft Closter Arnoldstain, pero. Opazka pri stolpih spodnjega poslopja: fac altius.
- L. 5. — Annapühl, pero rahlo tuširano. Pri vrtu opazka Garten in hortus. Na robu v desnem kotu skica cerkve.
- L. 6. — Stadt S. Andree, pero. Op. pri gričih v ozadju alben. Pri grbih salzburgisch in bischoff von Lauant salzburgisch so der fürstl bischoffl residenz. Pri poslopju na levo od cerkve: soll sauber khumen. Pri tretjem grbu: Statt S. Andre wapen.
- L. 7. — Markht Altenhaffen; pero. Op.: Pri grbu: salzburgisch. Pri obrisu gore na levi: longinquissimus mons; pri cesti na levi: via.
- L. 8. — Aichelburg, pero. Op.: Pri grbu: Wopl ist wie zu rosek. H. von eiz(?)lburg. Ob stavbi za ozidjem: hortus; na desni spodaj: pratum.
- L. 9. — Aihelberg bey Ossiach, pero. Podrisba s svinčnikom.
- L. 10. — Aich vnd Techtentey Alten markht, pero.
- L. 11. — Pauli Ritter de Segnia ad Archiducalem Carinthiae nympham de novo illustrissimi Domini Domini Joannis Wej-

- chardi Valvasor L. B. Topographiae Suae libro carmen. Ob robu dvakrat opazka cursiu-antiq.
- L. 12. — grad; ime odrezano, pero. Podrisba s svinčnikom. Opazke non fiet in na desnem robu opazke nanašajoče se na abecedne znake v rizbi, konci z robom odrezani, kar nam, kakor mnogi odrezani naslovi dokazuje, da so bile izvršene rizbe šele pozneje skup zvezane in je pri obrezavanju roba marsikaj odpadlo. Opazke: a Wolfs..., b. S. iohann, c. reide..., d. Handtm..., e. mosen..., f. S. Vlri..., g. Stain, h. M...lo, i. S. And..., k. S. pau..., l. BMV, m. Kalm..., n. randen..., o. loshen..., p. longi... (Sl. 57).
- L. 13. — Ehrenpüchl, pero. Op.: forma benigna, graffin zu raittenau geborne v. Herberstain. Pri grbu: von reitenau; pri ograji ob gradu: riemel, spodaj: hortus.
- L. 14. — Ehrnhausen, pero in tuš. Predrisba s svinčnikom. Opazke označene s črkami odrezane. Pri desnem oglu levega poslopja: Khragstaner. Korekture na zvezi med obema poslojema z rudečilom; ves ta del spodaj na robu še enkrat zrisan.
- L. 15. — Ehrnegg, pero.
- L. 16. — Markht vnd schloss Eberstain, pero.
- L. 17. — Ebenthal, pero in tuš. Op. pri vrhu paviljona na l.: sitzt ein papegey. Na oglu vrta na l.: seind figuren von Plich(?) gemacht ein hundert vnd speyet das wasser — 2 felberbaum. — V vrtičku na sredi: arbores vnd gri(st?) die tiehren aufzumachen. Na desni nad vhodom: wapen; ob stolpu na desni: plankhen — ist eine Vhr — ausgeleitler Paumgarten das ist nach der Zeil die baumer.
- L. 18. — Eberndof, pero.
- L. 19. — Dräsing, pero.
- L. 20. — Dornhoff, pero.
- L. 21. — Dietrichstain, pero. Op.: H. Mägrl — l. piscina, d. hortus, sr. via.
- L. 22. — Markht Coppl, pero.
- L. 23. — Skica za načrt mesta Celovca, pero. Mnogo opazk. Ob strani skica baročne cerkve, Marijinega stebra, vodnjaka z zmajem, konjeniškega spomenika in ograjenega gradu. Op.: na levi zgoraj: 300 Vitring. Nad skico baročne cerkve: Michael angelus tenet puerum. Nad spodnjim levim oglom: Wachtheisl pri sred. vhodu; fac wahtheisl gresser; pri notranjih vratih vhoda, so nider fac portam et maiore(m). Na desni ob rizbah na robu: Vnser lieben frauen pilt auf der Seil — Hercules erschlagt den lintwurm — baum — keyser zupfert nicht so lang den postument — aquaeductus. — Ob zgornjem stolpu na desni: aber vil khleiner; — ob potu zgoraj na d: ist spitzig der posten. Na levem oglu zgoraj: wahthaysl vnd also (risba zobčastega venca); — z ozirom na ogelne stolpe: sind 4 gleiche Thurmen.
- L. 24. — Callegg, pero.
- L. 25. — Fraienthurn, pero.
- L. 26. — Freidenberg, pero.
- L. 27. — Frauenstain in razvalina Alt Kreigerschlos, pero. Op.: H. v. Gablhoffen vide lib: fol 81 gablhofer; spredaj: dvakrat hortus, enkrat via in piscina.
- L. 28. — Frankhenstain, pero. Pri drugi vrsti oken: Die fenster miessen besser herunter khumen.
- L. 29. — Flaschberg, zelo površno; pero.
- L. 30. — Feiersperg, pero. Op.: graff von rosenberg; pri razvalini korektura z rudečilom in op.: niht uti; poleg imena: uide quomodo scribitur; na levi, kjer imav sredi portal: ist khein eingang lasse es aus; spredaj: wissen; pri oknu na desni: fac altiore.
- L. 31. — Ober u. unter Falckenstain, pero.
- L. 32. — Epperstorf; napis odrezan; pero.
- L. 33. — Markt S: Emochar, pero.
- L. 34. — Emerstorff, pero in tuš.
- L. 35. — Eimerstorf, pero. Op.: a, a. sint stationes ad sepulchrum Christi; b. sepulchrum Christi. Zada na levi mons longinquissimus, na desni silva pinosa.
- L. 36. — Ehrnthall, pero.
- L. 37. — S(t)att Friesach, pero.
- L. 38. — Graffenstein, pero in tuš.

- L. 39. — Gradisch, pero in tuš.
Op.: na desni spodaj: ist ein
taiht, B. brun.
- L. 40. — Gradenegg, pero. (Sl. 56.).
- L. 41. — Die Purg Gmündt, pero.
(Sl. 53.).
- L. 42. — Stadt und gschloss
Gmündt, pero.
- L. 43. — Pfar vndt schloss
Gliedniz, pero.
- L. 44. — Glanegg, pero.
- L. 45. — Commenda S. Georgen
an Sandthoff, pero in tuš.
Op.: pri stolpu na levi: (d)ach
muss höher sein.
- L. 46. — Gämbsenegg, grad; ime
odrezano; pero.
- L. 47. — Fünkhennstain, pero.
- L. 48. — Graffelhoff; pero.
- L. 49. — Thumshüfft Gvrkh von
der hintern Seiten; pero.
- L. 50. — Markht Guettenstain,
pero.
- L. 51. — Gschuess, pero.
- L. 52. — Grvenfels, naslov odre-
zan, pero.
- L. 53. — Groppenstain, pero.
- L. 54. — Markht vnd schloß
Grodas, pero.
- L. 55. — Krka od druge strani, pero.
- L. 56. — Vöstung vnd markht
Griffen, pero.
- L. 57. — Closter Griffen, pero.
- L. 58. — Grienburg, pero. Op.: na
desni in levi od razvaline go-
lasen, zgoraj dvakrat alpe
in enkrat alben.
- L. 59. — Greiffenfels, pero in tuš.
Op.: ist ein gang auf der
enden.
- L. 60. — Greüffenstain, pero.
- L. 61. — Markt vnd schloss
Greiffenburg, pero.
- L. 62. — Greiffentvrrn, naslov od-
rezan; pero.
- L. 63. — Himelau, pero.
- L. 64. — Heinburg, pero.
- L. 65. — Hardtneidstain, pero.
- L. 66. — Hardegg, pero. Op.: spo-
daj: lizlhoff uide par-
tem V. fol. 170. — Na gorah
dvakrat alben.
- L. 67. — Hollenburg von der hind-
tern seiten; pero. Op.: na desni
v sredi: tiergarten; pri
stolpu nad vodom: ist zu
gross.
- L. 68. — Hollenburg, naslov odre-
zan; pero. Op.: označba okoli-
ških krajev. Zgoraj 5 rizb raznih
okrasov čelad in opazke: alla
lutea cum rubra stella
— ain rote rosen mit 3
roten bletern ohne cran
— niger ursus sustinet
lanceam — 5 helm. — Pri
glavnem portalu: imago B. M.
- V. in coelos assumptae
cu(m) sanctis (v tisku izvr-
šeno). (Sl. 54.).
- L. 69. — Hailegg, pero in tuš. Op.:
Na levi: rosa et arbusculi
— ain grosser Paum (na
rizbi dva, v tisku eno drevo).
Spodaj na desni v kotu rizba
stolpa in okolice posebej.
- L. 70. — Halbeegg, pero.
- L. 71. — Hagenegg, pero. Op.: Pri
strehi: fac maiorem.
- L. 72. — Alt Gurniz, razvalina;
pero in tuš. Op.: Non fiet —
— spodaj na desni: fac pinus
mai... (Sl. 2.).
- L. 73. — Gurniz, grad; pero in tuš.
- L. 74. — Guttaring markht,
pero. Op.: montes longin-
qui — pontes — fleisch-
pänkh — fons.
- L. 75. — Kellerberg, pero.
- L. 76. — Ketschach, pero.
- L. 77. — Kalniz, pero. Pri prednjem
poslopju: fac altius, vill
höcher.
- L. 78. — Closter S. Jörgen am
langensee, pero.
- L. 79. — Markht vnd schloss
Hüettenberg, pero. Op.:
Pranger sic in zraven še
enakrat narisan.
- L. 80. — Höhenperg, pero in tuš.
Označba okolice z abecedo. Op.:
Pri stolpu na desni: die uhr.
- L. 81. — Höhenperg von der vntern
seiten; pero in tuš. — Pri levih
oknih: doppelte fenster
dubl. fensters. — pri vrtu
na levi: mache den schlos
höcher — ob vodi: huc fac
murum — felsen — uis-
mater vnd akher.
- L. 82. — Hornstain, pero.
- L. 83. — Horenburg, pero. Op.:
uide cuius est an Dni
christalnis etiam infe-
rius et quomodo uocatur
et quid nam sit S. Paul.
- L. 84. — Hohenstain, pero.
- L. 85. — Himmelberg, pero.
- L. 86. — Leonstain, pero.
- L. 87. — Stadt S. Leonhardt,
pero.
- L. 88. — Markht Lauemündt,
pero. Na gorah ozadja: pinus
et fagus — prata et agri.
- L. 89. — Landscrann von der an-
dern seiten; pero.
- L. 90. — Landscrann od druge
strani; pero.
- L. 91. — Künegg, pero.
- L. 92. — Das Landthay in Cla-
genfurt wie es inwendig zu-
sehen; pero. Op. pri spomeniku:
a. fratzen, b. ein weib, s.

- c. delphinien sitzende le-
wen.
- L. 93. — Probstei Kreig, pero.
- L. 94. — Kreig, grad in razvalina; pero.
- L. 95. — Kotalau, naslov odrezan; pero.
- L. 96. — Kirchbach zum Thurn, pero.
- L. 97. — Herschaft Kevtschach, pero.
- L. 98. — Maria Saal, pero in tuš.
- L. 99. — Malburgeth, pero.
- L. 100. — Mansperg, pero.
- L. 101. — Mageregg, pero in tuš.
Korektura z rudečilom, posamez-
nosti zrisane na robu.
- L. 102. — Die Prukhen in
Loibl, pero.
- L. 103. — Die Strassen aus
Kharendten über und
durch den perg Loibl,
pero.
- L. 104. — Lundt, pero.
- L. 105. — Luggau, naslov odrezan;
pero. Op.: Pri cerkvi z 2 fen-
ster; x. fons cum corona; i.
uti delfinus c. uti patella;
aa. Gartl wie ain stie-
gen; v sredi: hortus aus-
geteilter; pri zgornjem po-
slopiu: fac maiorem do-
mu(m).
- L. 106. — Lizlhoff, pero.
- L. 107. — Lienberg, pero.
- L. 108. — Liehtengraben, pero.
- L. 109. — Liebenfels, pero.
- L. 110. — Leyfling, pero.
- L. 111. — Residenz Müllstatt,
pero.
- L. 112. — Mossern, pero.
- L. 113. — Mörtenegg, pero.
- L. 114. — Monnsdorf, pero.
- L. 115. — Möderndorff, pero.
- L. 116. — Möderndorff, pero in
tuš. Napis s spomenika je spodaj
zabeležen.
- L. 117. — Meltoierbev Vrlach,
pero. Op.: non fiet. — H.
roitner — non erit opus
facere uti puto.
- L. 118. — Meislberg, pero. H. von
Metnitz H. Haler uti pu-
to interrogas quomodo
scribitur meuselberg.
- L. 119. — Markt Mautten, pero.
- L. 120. — Masburg, pero.
- L. 121. — Der Pallast zv Lo-
reto von der hintern seiten,
pero in tuš.
- L. 122. — Der wollgebäuter
Pallast sambt der Ca-
pellen zu M. Loreto, pero
in tuš.
- L. 123. — Padnhoffen, pero.
- L. 124. — Ottmanach, pero.
- L. 125. — Hochosterwitz, pero.
- L. 126. — Haupt Vestung Ho-
chen Osterwiz von der hin-
tern Seiten, pero. Na hrbtu obris
z rudečilom samostana Krke od
strani, ki se nahaja v Topgr.
- L. 127. — Ossiach, pero. Op. pri
cerkvi Zemiterium.
- L. 128. — Graffschafft Orten-
burg, pero.
- L. 129. — Niderndorff, pero;
opazka: „non fiet“. Nad rizbo
druga skica s svinčnikom s po-
gledom bolj s tal.
- L. 130. — Neuhaüsl, pero.
- L. 131. — Ossiach z druge strani,
pero.
- L. 132. — Neidnstain, pero.
- L. 133. — Neidnstain von der hin-
tern seiten, pero.
- L. 134. — Neidau, pero.
- L. 135. — Pökhstain Zwischen
Wassern, pero.
- L. 136. — Statundschloss Pley-
burg, pero.
- L. 137. — Pizlstetten, pero.
- L. 138. — Pittersperg, pero.
- L. 139. — Piberstain, pero.
- L. 140. — Pfanhoff, naslov odre-
zan; pero.
- L. 141. — Pfaffendorf, pero.
- L. 142. — Payrhoffen, pero.
- L. 143. — Closter S. Paul, pero.
- L. 144. — Closter S. Paul, drug
pogled; pero.
- L. 145. — Markt vnd schloss S:
Paternion; pero.
- L. 146. — Pah, pero.
- L. 147. — Markht vnd schloss
Reihenfels, pero.
- L. 148. — Rehperg, pero.
- L. 149. — Rāzenegg, pero.
- L. 150. — Rastenfeldt, pero.
- L. 151. — Reinhoff, pero.
- L. 152. — Robenstorff, pero.
- L. 153. — Pvlst, grad in cerkev;
naslov odrezan; pero.
- L. 154. — Pregern (Piegern), pero.
- L. 155. — Pregradt, pero.
- L. 156. — Preblau, pero.
- L. 157. — Portendorff, pero in
tuš.
- L. 158. — Markt Pontöfl, pero.
Op. v ozadju: alben et pa-
storalia siue similia.
- L. 159. — Shrotteneg; grad in cer-
kev; naslov odrezan; pero.
- L. 160. — Shneeg, pero.
- L. 161. — Schippach bey Spital,
pero.
- L. 162. — Markt Saxenburg,
pero.
- L. 163. — Saurprun, pero.
- L. 164. — Sammeregg, pero.
- L. 165. — Rotenthurn, pero.
- L. 166. — Rottenstan, pero.
- L. 167. — Rosenbühl, pero.

- L. 168. — Rosenegg; naslov odre-
zan; pero. Na hrbtu obrisna
rizba nekega poslopja z baro-
nimi stolpi.
- L. 169. — Rosenberg, pero.
- L. 170. — Schmelzhaffen, pero.
- L. 171. — Strassburg, naslov od-
rezan; pero.
- L. 172. — Markt Stainfeldt, pero.
- L. 173. — Stain, pero.
- L. 174. — Stain (ob Dravi), pero in
tuš.
- L. 175. — Stain, pero.
- L. 176. — Markt Spittal, pero.
- L. 177. — Die Purg Spittal,
pero. (Sl. 52).
- L. 178. — Sorgendorf, pero.
- L. 179. — Sonnegg, pero.
- L. 180. — Sonnegg von der andern
Seiten, pero.
- L. 181. — Silberegg, pero.
- L. 182. — Seltenhaimb, pero in tuš.
- L. 183. — Timeniz, pero.
- L. 184. — Thürn, pero.
- L. 185. — Teynach, naslov odre-
zan; pero. Spreadaj ograja in pri-
pis: „Dise Plankhen mie-
ssen ausgelassen wer-
den“.
- L. 186. — Tentschacher Pro-
spect, pero in tuš; mnogo
opazk o krajih okolice.
- L. 187. — Tentschach, grad; pero
in tuš. Opazka: „Soll höher
am Perkh stehen“ — hoh
auf den Perg.
- L. 188. — Tanzenberg, pero in tuš.
Pri arkadi dvorišča opazka: „pi-
lastri.“ V sredi: „ist ein
brun.“
- L. 189. — Tällerberg, pero.
- L. 190. — Markht Taruis, pero.
- L. 191. — Tahenstain, pero.
- L. 192. — Täggenprun, pero.
- L. 193. — Streiteben, pero.
- L. 194. — Strassfrüd, naslov odre-
zan; pero.
- L. 195. — Mitter Trüxen, pero.
- L. 196. — Obertrüxen, pero.
- L. 197. — Nidertrüxen, pero. Spo-
daj opazka s svinčnikom: „Zu
Wagensperg in Crain“. —
- L. 198. — Trvtendorf, pero in tuš.
- L. 199. — Treybach, pero. Pri
stolpu: vill mehr schwib-
pāgen.
- L. 200. — Traghoffen, pero. Opa-
zka: „non fiet“ in prečtano.
(Sl. 55.).
- L. 201. — Trabushggen, pero.
- L. 202. — Markht vnd schlos
Traburg, pero.
- L. 203. — Markt Obertraburg,
pero.
- L. 204. — Töshldorf, pero.
- L. 205. — Töpliz, grad in razva-
lina, naslov odrezan; pero.
- L. 206. — Töldtschach, pero.
- L. 207. — Waidenburg, pero.
- L. 208. — Vnterpergen, pero.
- L. 209. — Statt Villach, pero.
Stolp mestne cerkve ima opazko:
„ist zu gros“ in je s svinčni-
kom še enkrat naran.
- L. 210. — Victring, pero; prospekt.
- L. 211. — Closter Victring, pero;
normalni pogled.
- L. 212. — Markht Vellach, pero.
Zgoraj rizba grba, pod njim pa
na slavni altar se nanašajoči za-
pisek: „Exterius est ex una parte
flagellatio ex altera parte baiu-
latio, intus vero ex una parte S.
Christophorus et ex altera parte
S. Apollonia. In medio uero intus
consanguinitas Christi id est
freindschafft Christi uti S. Jo-
sephus Nicodemus, Marta, Ioannes,
Ioannes Scorel pinxit.“
- L. 213. — Statt S. Veit, pero. Op.:
Die statt mus vill nide-
rer khumen.
- L. 214. — Veldkirchen, naslov
odrezan; pero.
- L. 215. — Velden, pero.
- L. 216. — Stadt Völckermarkht,
pero. Op.: na l.: der ring-
mauer soll soll (!) höher
gemacht werden inglei-
chen die heuser — pri
ozidju v sredi: — sen höher
gem — werden — na l. v
bregu: arena.
- L. 217. — Tügring, grad, pero; na-
slov odrezan.
- L. 218. — Tscherberg, pero.
- L. 219. — Ziggulen, pero.
- L. 220. — Statt vnd schloss
Wolffsberg, pero.
- L. 221. — Wisenau, pero.
- L. 222. — Winizstain, pero.
- L. 223. — Probstei Wietting,
pero.
- L. 224. — Weyer, pero.
- L. 225. — Wernberg, pero. Označ-
ba okolice z opazkami.
- L. 226. — Welzenegg von der hin-
tern seiten. Pero in tuš. Ob le-
vem pasu dreves opazka: „istae
duae arbores omittan-
tur.“
- L. 227. — Welzenegg, pero in tuš;
pri ograji opazka: rechte
planken.
- L. 228. — Marckht Weittens-
feldt, pero.
- L. 229. — Weissenau, pero.
- L. 230. — Weisenberg, pero.
- L. 231. — Wasserlemburg, pero.
- L. 232. — Waissenegg, pero.
- L. 233. — Waildegg, pero.

4. Zbirka poskusnih tiskov za Ehre des Herzogthums Crain.

Večan zbornik, ki nosi signaturo M. 8384, je $19,5 \times 15,5$ cm velik. Velikost listov $19 \times 14,4$ cm. Lepenkaste platnice z usnjatim prevlekom. Na hrbtu zlati vtiski in sledovi nečitljive označbe. Vsebuje 281 odtiskov bakroreznih plošč raznih velikosti. Na notranji strani prednje platnice Valvasorjev „ex libris“.

- L. 1–5. — Karte Kranjske. Velikost plošč $15,7 \times 12,8$ cm. Za Ehre... II. knj.
- L. 6 — 42. — Grbi. Številke plošč od 479 do 525. — Velikost plošč $16,2 \times 13,2$ cm. Za Ehre... IX. knj.
- L. 43–54. Velikost plošč $15,4 \times 11,6$ cm. Plošče za VI. knj. Ehre...
- L. 43. — Jo.: Koch. d. — A: Trost. f: Slika v. Ehre... VI. 279, ki je identična z našo, ima spodaj na sredi št. 3, ki je naša plošča nima, pa tudi druge so brez števil, dokaz, da predstavljajo odtiske pred tiski v Ehre...
- L. 44. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 289.
- L. 45. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 295.
- L. 46. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 302.
- L. 47. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 300.
- L. 48. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 306. Identiteto plošče v zadnjem primeru izpričuje zarezek pred podpisom Trostovim.
- L. 49. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 311. Obakrat razcepljenost levega konca vrhne prečke pri črki T(rost).
- L. 50. — Nesign. Ident. z Ehre... VI. 312. Okorna izvedba; spada bržkone med Valvasorjeve lastne grafične poskuse.
- L. 51. — Sign. kot 43. Ident. z Ehre... VI. 321.
- L. 52. — Nesign. Verjetno Koch in Trost.
- L. 53. — Signiran kot L. 43. — Ident. z Ehre... VI. 280.
- L. 54. — I: Koch b:²⁶ — A T (monogr.). Ident. z Ehre... VII. 473.
- L. 55. — Nesign. Ident. z Ehre... IV. 626. Verjetno Valvasorjeva izvedba.
- L. 56. — Nesign. — Ident. z Ehre... IV. 688.
- L. 57. — Nesign. — Ident. z Ehre... IV. 688 in L. 56. — Nedvomno Valvasorjeva izvedba. Signatura se nahaja pod kanalom K 12 K IWVF (monogr.).²⁷
- L. 58. — Na štiri dele deljen kvadrat z grškimi sigli IC XC NI in ICA. Signatura na desni spod v oglu WF
- L. 59–138. — Slike k vodam, naravnim čudežem in zgodovini Kranjske (II., III., VII., VIII., XII., XIII., XIV. in XV. knj.), vse brez števil; identičnost teh plošč s porabljenimi v Ehre... je dokazana z identičnostjo vseh signatur z napakami kakor pogosto narobe obrnjeni d(elineavit) ali na L. 81 in Ehre... XV. 459 zapisana signatura An Trost f el. Skoraj vse (s par izjemami) so signirane z imeni I. Koch delineavit in A: Trost fecit v raznih skrajšavah in monogramih.
- L. 74. — Ident. z Ehre... II. 235. ima signaturo IWVD v monogramu in A T: (monogram) f:
- Nesignirane plošče so izvršene v tehniki različni od Trostove, čeprav je risba n. pr. pri L. 137 (ident. z Ehre... XV. 371) mogoče Kochova; pri L. 138 (ident. z Ehre... XIV. 207) pa je izvedba popolnoma različna od vseh drugih in mogoče tudi risba ni od Kochove roke.
- L. 139–251. slike mest in gradov za Ehre... Plošče vse identične, toda brez števil, ki jih imajo odtiski v Ehre...
- L. 139. — Zagreb.
- L. 140. — Soteska.
- L. 141. — Alben.
- L. 142. — Altenburg.
- L. 143. — Altenlack.
- L. 144. — Antignana.
- L. 145. — Aversperg.
- L. 146. — Aemona.
- L. 147. — Barilovich.
- L. 148. — Berschez.
- L. 149. — Biben.
- L. 150. — Bilichgraz.
- L. 151. — Das Posthaus in Birbaumer Wald. Nesign.
- L. 152. — Bischofflackh.
- L. 153. — Brunfeld.
- L. 154. — Burgstall.
- L. 155. — S. Cantian. Mesto na gori. — I. W. V. D. — A. T: f:
- L. 156. — S. Cantianus. Cerkev in mlin. — Nesign.
- L. 157. — Canischa.
- L. 158. — Castua.

²⁶) Narobe d(elineavit).

²⁷) I. W. V. (alvasor) F(ecit).

- L. 159. — Chaisersfelt. Po grobi izvedbi brčkone Valvasorjev grafični poskus.
- L. 160. — Cirkniz.
- L. 161. — Crainburg.
- L. 162. — Crassinz.
- L. 163. — Dobravza.
- L. 164. — Drogembl. Da gre za predstadij plošče, se vidi iz tega, da so tu črke še v obrisih izvršene, v Ehre... XI. 129 pa so pop. črne.
- L. 166. — Eysenhoff.
- L. 167. — Die Feistritz.
- L. 168. — Feldes. Plošča ident. z Ehre... XI. 611, s korekturo F v V; na tem odtisku sta F in E samo polobrisno izvršena.
- L. 169. — Fischern.
- L. 170. — Freidenthal.
- L. 171. — Freienthurn.
- L. 172. — Freihoff.
- L. 173. — Gallenek.
- L. 174. — Gerlachstein.
- L. 175. — Gottschee.
- L. 176. — Grienhoff. Ident. z Ehre... XI. 225 z razliko v črkah, ki so tu še samo obrisne.
- L. 177. — Grundhof.
- L. 178. — Gurckfeld.
- L. 179. — Hammerander Gurck.
- L. 180. — Hoff Lokh. Ident. z Ehre... XI. 281. Hoff s tenkimi potezami očitno pozneje dodano. Na tem odtisu je pripisano še s črnilom.
- L. 181. — Jamma. Ident. z Ehre... XI. 291. Pri monogr AT se mu je vrhnja vodoravna črta zarisala na desno, kar je dokaz za identiteto plošče v obeh slučajih.
- L. 182. — Implhoff.
- L. 183. — Kaltenbrun.
- L. 184. — Kanker. Ime dodano s črnilom.
- L. 185. — Kazenstain. (E... XI. 300)
- L. 186. — Kazenstain. (E... XI. 299). Nekoliko površen podpis Trost f dokazuje identičnost plošče.
- L. 187. — Khlingenfels.
- L. 188. — Kroissenpach.
- L. 189. — Laas.
- L. 190. — Landstras.
- L. 191. — Landstras (mesto).
- L. 192. — Leitenburg.
- L. 193. — Litey.
- L. 194. — Loitsch.
- L. 195. — Lovrana.
- L. 196. — Lveg.
- L. 197. — Maria am See (Bled). I. W. V. D. — A T. (obakrat monogr.).
- L. 198. — Michelstetten.
- L. 199. — Mitterburg.
- L. 200. — Ein Morlachisch dorff. Prve 3 črke (Mor) korigirane.
- L. 201. — Nadlischek.
- L. 202. — Nassenfves.
- L. 203. — Nvsdorff.
- L. 204. — Oberlaybach. Čist, lep tisk, ki se sklada z odtiskom v Ehre... XI. 423 v izvodu ljubljanskega Nar. muzeja. V izvodu kr. sveuč. bibl. Zagreb I. 235 pa je čez lep odtisk odtisnjen slabiji v zrcalni sliki, kar je razložljivo samo tako, da se je moker odtisk nekega drugega lista odtisnil preko njega.
- L. 205. — Oberstein.
- L. 206. — Ortteneegg.
- L. 207. — Pälant.
- L. 208. — Petrinia.
- L. 209. — Pletariach.
- L. 210. — Pod Jamo Tabor. Sign.: IWVD in A. T. f: (obakrat monogr.).
- L. 211. — Podpetch.
- L. 212. — Der Grundris der Grotte Podpetchio. Ne-sign. Očitno izvršil eden izmed poklicnih grafikov po Valvasorjevi risbi.
- L. 213. — Prapretschhoff.
- L. 214. — Prindl.
- L. 215. — Ravnach. Sign. AT. (monogr.). Da je odtisk prejšnjega stadija kot v Ehre... XI. 465, dokazuje št. 288 in ornament na desno od nje, ki je ž njo vred dodan med tema odtiskoma.
- L. 216. — Roseck.
- L. 217. — Rvoldphswert.
- L. 218. — Rvzing.
- L. 219. — Savenstein.
- L. 220. — Schärffenberg.
- L. 221. — Schrottenthvrm.
- L. 222. — Seisenberg.
- L. 223. — S. Serff.
- L. 244. — Serinwar.
- L. 225. — Sigeth.
- L. 266. — Sisseeck.
- L. 227. — Barillovitsch, Ney Skrädt, Alt Skrädt.
- L. 228. — Slun.
- L. 229. — Stainhoff.
- L. 230. — Steegberg.
- L. 231. — Stein.
- L. 232. — Stroblhoff.
- L. 233. — Thvrm vnter Neuburg.
- L. 234. — Tohvin.
- L. 235. — Treffen.
- L. 236. — Trilleck.
- L. 237. — Tybein.
- L. 238. — Vnterrain.
- L. 239. — Volovska.
- L. 240. — Wagensperg.
- L. 241. — Waissenstain.
- L. 242. — Weichselbach.
- L. 243. — Weichselburg.
- L. 244. — Weinitz.
- L. 245. — Wichizh.
- L. 246. — Wildeneck. Ident. z E... XI. 650. Črke tu še v obrisu.

- L. 247. — Wipach.
 L. 248. — Wördl.
 L. 249. — Wvdatschi.
 L. 250. — Zcheple.
 L. 251. — Zobelsberg.
 L. 252—281. predstavljajo odtiske plošč za I. in V. knjigo Ehre... Posebnost te zbirke obstoja v tem, da sta se skoro redno ohranila dva koncepta istega predmeta in sicer, eden v boljši, za tisk v Ehre... porabljeni izvedbi, drugi pa v okorni izvedbi, v kateri imamo očividno sled Valvasorjevega lastnoročnega grafičnega delovanja, ki pa se ni dvignilo preko prve stopnje ljubiteljstva. Noben odtisk ni signiran.
- L. 252. — Identičen s sl. E... I. 43.
 L. 253. — Isti predmet v bolj grobi izvedbi. Razlikuje se od prvega v tem, da je zgoraj nekaj oblakov in brada drugačna.
 L. 254. — Identična s sl. E... I. 56.
 L. 255. — Isti predmet v okorni izvedbi z manjšimi spremembami.
 L. 256. — Identičen s sl. E... I. 58.
 L. 257. — Isti predmet v grobejši izvedbi z več spremembami.
 L. 258. — Identičen s sliko E... I. 60.
 L. 259. — Isti predmet v grobejši izvedbi z mnogimi spremembami.
 L. 260. — Identičen s sliko E... I. 61.
- L. 261. — Isti predmet v grobi izvedbi z mnogimi razlikami.
 L. 262. — Identičen s sliko E... I. 66.
 L. 263. — Isti predmet v površni izvedbi z več spremembami.
 L. 264. — Identičen s sliko E... I. 74.
 L. 265. — Isti predmet v grobejši izvedbi z več spremembami.
 L. 266. — Identičen s sliko E... V. 74.
 L. 267. — Identičen s sliko E... V. 76.
 L. 268. — Isti predmet v grobi izvedbi.
 L. 269. — Predmetno identičen s sliko E... V. 80; v grobi izvedbi z mnogimi spremembami.
 L. 270. — Identičen s sliko E... V. 87.
 L. 271. — Isti predmet v grobejši izvedbi z mnogo spremembami.
 L. 272. — Identičen s sliko E... V. 93.
 L. 273. — Isti predmet v zelo preprosti izvedbi z večjimi spremembami.
 L. 274. — Identičen s sliko v E... V. 115.
 L. 275. — Identičen s sliko v E... V. 128.
 L. 276. — Isti predmet v skicirani izvedbi.
 L. 277. — Identičen s sliko v E... V. 153.
 L. 278. — Identičen s sliko E... V. 163.
 L. 279. — Identičen s sliko E... V. 169.
 L. 280. — Identičen s sliko E... XIII. 23.
 L. 281. — Dopasna podoba vladarja v oklepu, s koderasto brado v zelo primitivni izvedbi.

Opisani trije zborniki so velevažni za studij Valvasorjevega grafičnega dela. Nudijo nam prav podroben vpogled v njegov postanek, ker so nam ohranili različne štadije, ki jih je to delo moralo preiti, preden je bil dosežen končni, za tisk v knjižnih izdajah porabljeni stan. Nedvomno prvi, pred predmeti samimi nastali stadij nam nudijo skice za Topogr. Carinthiae, ki so izvršene v treh oblikah, katerih prva nam predstavlja prav shematično obrisno skico po naravi, kjer se z detajli povzema samo glavni predmet, poslopje, ki ga hoče predstaviti v topografiji, vrtna in pokrajinska okolica pa se označuje samo z glavnimi črtami s par shematičnimi drevesi in pismenimi opazkami. Ta oblika skic nedvomno ni mogla služiti za predlogo za grafičnega izvršitelja, ampak je bila samo za Valvasorja pomoč, da je na njeni podlagi potem izvršil v risbi pravo predlogo. Značilna za ta način je n. pr. skica gradu Wisenau in poučno nje primerjanje z izvršeno sliko 225 v Topogr. Archid. Carinthiae a. et m. Nekoliko bolj skrbno je v isti maniri izvršena druga skupina risb, ki pa se tudi poslužuje sistematično konvencionalnih znakov in napisov. Značilen primer nam more biti skica za sl. 176 Topogr. Archid. Carinthiae, krasni grad v Spittalu. Tretji način, v katerem je Valvasor ustvaril velik del koroških in največ kranjskih predlog, je risba s tušem in peresom; med skicami te vrste jih je mnogo, ki imajo naravnost vrednost samostojnih sličic. Pri koroških skicah so tudi te vrste sličice še opremljene z raznimi opazkami, ki pa niso bržkone več služile pri prerisavanju, ampak že grafičnemu izvrševalcu, ki jih je shematično sam izvršil na plošči. Redno si zaznamuje na listih svetovno stran ali z opazko ali z veternico, ime lastnika in glavno glede grba. Stereotipno se ponavlja

dalje pri nekih ozadnjih opazka *longinquissimus mons*, ali pri detajlih ospre-dja *hortus*, via in sl. *Semintje* (n. pr. *Carinthia* l. 27.) se sklicuje na neko knjigo (vide lib: fol 81), iz katere je očitvidno črpal gotove podatke. To more biti kaka tiskana knjiga, ki mu je služila za zgodovinsko orientacijo ali pa tudi kaka njegova zbirka tozadevnega materiala. Razlago, za kaj je toliko odrezanih naslovov skic in z robom odrezanih opazk tako v gradivu za *Carinthio* kot za *Carniolo*, smo našli v dejstvu, da so bili listi zvezani v sedanje zbornike šele po postanku skic in njih porabi za grafične predloge (Glej posebno op. pri l. 12 gradiva za *Carinthio*). Pri skicah za topografijo Koroške ni nikjer sledov, da bi bili ti listi sami služili direktno za predloge grafičnim ploščam.

Bliže grafični plošči, deloma naravnost njen neposredni predhodnik, pa je večina skic za topografijo Kranjske. Njih izvršba je povečini popolna skica, izdelana pred naravo. Razume se, da je pažnja posvečena poslopjem, ki so Valvasorju glavna in splošni strukturi pokrajine, dočim se sicer zadovoljuje s shemami in tako svoje delo olajša. Le majhen del teh skic je izvršen v shematični obrisni metodi, kakor smo jo našli pri koroških skicah. Med temi je n. pr. skica gradu Črni potok (*Schwarzenpach*), ki nas bo še pozneje zanimala. Največ skic je izvršenih s peresom in tušem ali pa z rudečilom. Posebno izmed onih s tušem so tudi tu nekatere prav odlične. Prvo ogrodje risbe je bilo, kakor se da pri velikem delu prav točno zasledovati, narejeno s svinčnikom ali rudečilom. Važno je za nas tudi, da se da pri velikem delu v tem načinu izvršenih skic ugotoviti, da so služile kot direktna predloga za grafično izvršitev in sicer potom mehaničnega prenosa glavnih obrisov na ploščo. O tem pričajo na hrbtu listov površni obrisi slik, izvršeni z rudečilom ali svinčnikom in po večini nje spremljajoči slepi vtis. S tem, da so držali liste s skicami proti svetlobi, so omogočili izvršitev negativnega obrisa, ki so ga prenesli na ploščo z vtiskavanjem potez, ko so skico s pozitivno stranjo položili na ploščo ter med njo in ploščo vložili kak kopirni papir. Ko je imel grafični izvršitelj tako mehanično prenešeno ogrodje risbe na plošči, je po skicah izvrševal s shematičnimi konvencijami svoje stroke dano negativno sličico na plošči. — Zanimiva je dalje v kranjskem gradivu še posebna vrsta perorisb, ki se od one koroške serije razlikuje po tem, da daje prave peresne risbe realnih predlog. Značilna je v tem oziru risba gradiča in razvaline *Sauenstein*, ki je v zgodovini postanka Valvasorjevega grafičnega dela važna tudi zato, ker je bila po nji izvršena druga perorisba, ki je posnemala v načinu bakrorez, ker je bil Valvasor v dvomu, ali bodo njegove risbe zadostovale kot predloge grafikom, ali jih bo mogoče treba prerisavati kakor to. Očitvidno je odločitev izpadla proti temu načinu, ker imamo samo še par risb izvršenih tako kot *Sauenstein*, in posebno, ker za celo vrsto tako tuševih kakor rudečilnih risb lahko dokažemo, da so služile direktno za predloge grafikom. To so razen tistih, ki imajo opisane znake direktnega prenosa kontur na plošče, v prvi vrsti one, ki so opremljene z orientacijsko veternico. Pri prenosu detajlov so se posluževali bržkone zrcalne slike, ki je pri spretnem grafiku eventuelno nadomestila tudi mehanični prenos obrisov.

Izredno zanimiva je dalje skica gradu Črni potok, ker se nam je ohranila v skici in dveh izvedbah. Skica je izvršena v istem načinu, kakor prva skupina koroških skic v golih obrisih. Prvotna, pred naravo izvršena skica je bila očitvidno v glavnem delu — poslopjih — pozneje nekoliko določneje izvlečena, in je kasneje dobila tudi podpis IWD et sculpsit, s čemer je zadosti označena kot direktna predloga za grafično izvedbo. V zbirki poskusnih odtiskov se nam je ohranil odtisk ene plošče po ti risbi, ki pa

ni bila porabljena za tisk ne v Topographiji Duc. Carn., ne v Ehre... To ploščo je namreč izvršil Valvasor sam, tako da imamo tu ohranjen zanimiv slučaj, ki nam kaže Valvasorja kot risarja in kot grafika obenem. Pri opisu zbornikov smo večkrat opozorili na Valvasorjeve poskuse v grafiki; Črni potok je eden najbolj posrečenih. Izvršen je v ujedkovini, pri čemer so bile prve osnovne poteze verjetno vrezane naravnost v ploščo tako, da je tehnika v tem, kakor v večini drugih slučajev Valvasorjevih topografskih slik kombinirana. V primeri z risbo so se v grafični sliki izvršile marsikaterne značilne spremembe: Obrisi poslopij je edini ostal nespremenjen; ponižalo pa se je zelo občutno gričevje, ki je obdržalo svojo konturo, menjalo pa svoje razmerje do skupine poslopij. Že pri koroških skicah smo opazili, da si je Valvasor ob risbi pogosto beležil opazke za spremembe te in podobne vrste, ki so se izvršile pozneje ali v izrisani predlogi za grafika ali pa v grafični izvedbi sami. Dalje vidimo tam tudi nazorno, kako je konvencionalna shematika skice oživila v individualizacijah, kakor pogozdeni breg v ozadju na desni ali obe drevesi ali podrobnosti na stavbi itd. Bržkone po tej grafični predlogi Valvasorjevi je Pavel Ritter za Topogr. Carn. izdelal definitivno ploščo, ki je bila pozneje obrezana in porabljena tudi za tisk v Ehre... XI. 518. Primerjanje te slike z Valvasorjevo je zopet poučno. Glavni shema slike je ostal neizpremenjen, posameznosti so dobile samo korektnjšo, pa tudi grafično bolj suhoparno obliko. Poslopja se niso izpremenila, pač pa je Ritter značilno izpremenil drevo na desni, ki ga je močno povečal, pa tudi drevo na levi. Pot pa, ki vodi k vhodu, je pri njem spremenila položaj in obliko in mesto Valvasorjevih figur pred gradom je postavil dve novi. Tako nas ta primer prav nazorno uči, kako so v Valvasorjevi delavnici postopali s predlogami. Sakrosankten jim je samo arhitekturni predmet, pokrajina pa, ki je v glavnih obrisih pač posneta po naravi, spreminja svoje lice po estetskih premislekih grafičnega izvrševalca.

Razumevanju Valvasorjevega grafičnega dela in njegove zgodovine smo se torej ravno po znanju z opisanimi tremi zborniki bistveno približali.

5. Osnutki za *Theatrum mortis humanae*.

Vezana knjižica nosi signaturo M 11. 948 in vsebuje 72 listov z nalepljenimi sličicami, ki tvorijo predloge za 2. in 3. del *Theatrum mortis humanae tripartitum*, ki ga je izdal Valvasor l. 1682. pri J. B. Mayrju v Ljubljani.²⁸⁾ Listi so $15,2 \times 19,4$ cm veliki; cel list pokriva samo naslovna risba, vse ostale pa so $5,5 \times 6,9$ cm velike. Vse so izvršene s peresom in tušem in so razmeroma prav čedne. Na notranji strani predlista je zapisano z Valvasorjevo roko: **Delineationes Ioannis Koch pictoris rudolphswerti in Carniolia.**

Naslovna slika predstavlja triumf smrti. V izvodu ljubljanskega muzeja naslovni list manjka.

Naslovni list v zagrebškem izvodu M 6603 ima signaturo: W: W: inuen — W: excud. Io: Koch del: And: Trost sculp: Wagenpurgi in Carniolia. Iz te signature sledi, da je naslovno kompozicijo zasnoval Valvasor sam, Koch pa jo je izrisal. Samo naslovna slika je prenešana pozitivno, vse druge negativno.

Podrobno obdelavo in oceno tega zbornika pripravlja univ. profesor dr. Fancev.

²⁸⁾ P. v. Radics: J. W. Frh. v. Valvasor, Ljubljana, 1910, str. 174 sl.

6. Skicna knjižica z raznimi predlogami.

V bel pergament vezana knjižica je $9,7 \times 15,5$ cm velika ter nosi na notranji strani platnic Valvasorjev ex libris. Vsebuje dva prazna lista in 162 listov skic s svinčnikom in koloriranih risb s peresom, predstavljajočih kostimne figure, smrt, svetnike, dete v zibelki, Venero in Amorja, srca, vojne trofeje, cvetlice in slično v površni izdelavi. V mnogem oziru spominja ta zbirka na XVIII. zv. grafične zbirke in predstavlja bržkone pomožno skicno zbirko za kompozicije kakih podob, spominskih tiskov in podobnega, ker so morali risarji Valvasorjevega zavoda po naročilu predloge za take reči v naglici izvrševati.

Umetniške vrednosti ta zbirka nima nobene.

7. Knjiga grbov.

Vezani zbornik ima 388 listov, na katerih je s krijočimi barvami naslikanih 2023 grbov. Kakor je iz naslova razvidno, je slikarstvo izvršil slikar Bartl Ramschissl. Nedvomno pa je, da je tudi pri tem delu Valvasor sam najaktivneje sodeloval.

Naslov se glasi *Opvs Insignivm Armorum(ue) Regnum et Regnorum nec non tam aliorum quam et Carnioliae Principum, Baronum, nobilium, Ciuitatum et Opidorum S. S.* Das ist Das Grosse Wappenbuch, in welchen der Königen und Königreichen, wie auch sowoll anderer als auch dieses Herzogthumbs Crain Fürsten, Graffen, Freyhern, ritter, Edelleit, Städt und Märkt ss. Wappen, Heroldsfarben zufinden. — Solches zusammen gebracht, und durch den bartl ramschissl mahlen lasen zu Wagensperg in Crain 1687 und im 1688 jahr H. Johann Weichart Valuasor freyh. zu Gallnegk und Neudorff s. H. zu Wagensperg und Liechtenberg s. des Herzogthumbs in Crain im Undtren Viertel des Füessvolks hauptman und ein Mitgclid der königlichen societet in Engelandt.

Alfabetično urejen seznam vseh v tej knjigi se nahajajočih grbov je sestavil msgr. J. Barle in ga priobčil na str. 48—60 Izvestij Muz. dr. za Kranjsko, VIII., (1898).

Kot gradivo je v Valvasorjevem grafičnem delu ta zbirka važna v zvezi z zbirko kranjskih grbov, priobčeno v Ehre... IX. knjigi in pomožno zbirko grbov v XVI. zv. grafične zbirke.

Schoenleben in Valvasor.

Pogledi v njuno delavnico in genezo „Die Ehre deß Hertzogthums Crain.“

Dr. Jože Rus.

Résumé. Schoenleben und Valvasor. (Zur Genesis der „Ehre deß Hertzogthums Crain.“) Schönleben, eine äußerst fruchtbare schriftstellerische Natur, faßte den Plan, die Geschichte Krains in annalistischer Form zu geben. 1681 sind die „Annales Carnioliae antiquae“ erschienen, denen er den Apparatus voransetzte, eine historische Geographie des Landes, die heute noch den wertvolleren Teil der Arbeit bildet. Bei den Vorbereitungen für seine Carniolia nova ließ Schönleben den geplanten Apparatus beiseite, da er das Land aus eigener Schau zu wenig kannte. Unterdessen widmete sich der vielgereiste Valvasor, der „große Liebhaber aller freien und nützlichen Künste“, in seinem Atelier und Kupferdruckerei (gegründet zu Wagensperg 1678) ausschließlich der zeichnerischen, illustrativ-topographischen Tätigkeit. So sind seine zwei Albums von Schlössern, Städten, Märkten und Klöstern Krains bezw. Kärntens zustande gekommen, aber ohne Text. Erst auf das

Zureden Schönlebens entschloß er sich, die zweite Auflage dieser Albums mit begleitendem Text zu versehen. Daneben sammelte er das topographische Material für eine Karte von Krain großen Maßstabes. Einen entscheidenderen Wendepunkt für Valvasors Pläne bedeutet der Tod Schönlebens (1681). Nun hat Valvasor auch Schönlebens literarisch-historiographische Tätigkeit in sein Arbeitsprogramm aufgenommen. Zunächst arbeitete er an der deutschen Übersetzung der „Carniolia antiqua“ und an ihrer Fortsetzung bis auf die unmittelbare Gegenwart unter zugesicherter Unterstützung der Landstände. Da jedoch der geographisch veranlagte Natur Valvasors die annalistische Methode seines Vorgängers wenig zusagte, hat er bald die Art und Weise der Geschichtsschreibung dem Geiste unserer modernen Landeskunde angepaßt. Diese Wandlungen in seiner Arbeit bekennt uns der Autor ausdrücklich an mehreren Stellen, sie sind aber auch an der Struktur und Architektur der „Ehre“ zu erkennen. Der größte Teil der „Ehre“ ist in topographisch-statistischer Art verfaßt, die Bücher XIV. und XV. stellen uns jedoch noch seine ursprünglichen Versuche in der Annalistik dar. Das XI. und XII. Buch, die sog. Schlösserbücher, wollte der Autor, gleich dem Werke Kärnten, selbständig herausgeben; so erklärt sich auch deren eigene Paginierung. Erst die Hand des „Ammanuensis“ Erasmus Francisci hat aus allen nach Nürnberg zugeschickten Manuskripten das polyhistorische Büchermonstrum reif werden lassen. Da Valvasor aus Zeitmangel die vom Anfang an geplante große Karte nicht zustande bringen konnte, hat er das Publikum durch das II. Buch mit seinem Verzeichnis topographischer Objekte und kleineren Kärtchen einigermaßen entschädigt. Seine kartographischen Arbeiten kleineren Maßstabes beziffern sich auf 17, fünf davon lieferte er der Schönlebenschen „Carniolia antiqua“. Neben einer Karte des antiken Krain und einer der Militärgrenze, ferner neben Kärtchen der damaligen krainischen Landesfünftel, der Zirknitzer- und Kulpagegend, können drei Ausgaben der Karte von Krain nachgewiesen werden.

Po sijajno začeti slovensko-hrvatski ofenzivi proti Turkom (1593) in po zmagoslavju škofa Hrena pred ljubljansko mestno hišo (1600) je zavladal v razburjenih kranjskih duhovih relativen mir in v opustošeno deželo se je pričelo vračati novo blagostanje. Ali na teh podlagah še dolgo ni mogla zrasti tudi nova volja do višjega kulturnega življenja in ustvarjanja; prva desetletja XVII. stoletja stojijo odločno v znamenju Hrenove osebnosti in na-božne katoliške literature in umetnosti.

V tej dobi zmagovite protireformacije sta bila v Ljubljani rojena dr. Janez Ludovik Schönleben (1618–1681) in Janez Vajkard baron Valvasor (1641–1693), očaka kranjske historiografije in domoznanstva.¹⁾ Valvasor je bil še otrok, ko je 25-letni Schönleben izdal svoje prvo tiskano delo. Potem je bil Schönleben v letih 1650–52 9- do 11-letnemu konvikistu in gimnazijcu Valvasorju pri ljubljanskih jezuitih najbrže prefekt in učitelj.²⁾ A ko se je Valvasor vrnil s svojega tedaj obligatnega šolanja po svetu (1659–1672) kot dozorel mož, je bil Schönleben po besedah Valvasorjevih že „ein Liecht gelehrter Männer“, luč, ki je blestela med univerzama na Dunaju in v Padovi in še daleč čez. Pri vsem tem smemo oba moža po začetkih njune-ga zanimanja za kranjsko domoznanstvo imenovati sodobnika in tovariša.

¹⁾ Biografske podatke gl.: o Schönlebnu: Valvasor II, 6, 353 s. in dr. — Fr. X. Richter, Ein Beitrag zum gelehrten Österreich aus Krain. Horm. Archiv, 1817, Nr. 78, 315–18. — J. Marn, v Jezičniku XXI, 28 s. — P. v. Radics, (1) Eine krainische Gelehrtenfamilie (Schönleben-Dolnitscher). BK 1863, 178–80, 182–83. — (2) ADB XXXII, 314–15. — (3) MMK 1894, 1–72. — V. Steska, DS 1918, 235 s. — o Valvasorju: E. Francisci pri Valv. II, 6, 366 s. — Fr. X. Richter, Biographie. Horm. Archiv 1815, Nr. 92/93, 380. — E. H. Costa, Die Ehre Krains. MHK 1856. — Aug. Dimitz, Geschichte Krains. IV., 35–45. — P. v. Radics, (4) Valvasor. Biographische Skizze. Graz 1866. — Isto deloma v podlistku, „Triglav“ 1865, št. 58–72 in 1866 št. 20–26. — (5) Valvasor. Biographische Skizze, na čelu I. zv. Krajčeve izdaje „Ehre“, Novo mesto 1877–79. — (6) Valvasor und „Eine Lößliche Landschaft von Krain“, na koncu IV. zv. Krajčeve izdaje „Ehre“. — (7) ADB XXXIX, 471–475. — (8) Valvasor. Ein Lebensbild. Sep. iz Ö.-U. Revue 1896, Bd. XIX/2–4. (9) J. W. Nagel-J. Zeidler, Deutsch-österreichische Literaturgeschichte, I. B., Wien 1899, 786–88. — (10) Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. Laibach 1910.

²⁾ Radics (3), 13 s.

I. Schönleben (1672—1681).

Schönleben je preživel mladeniška leta po večini izven rojstne Ljubljane in Kranjske. Ko se je vrnil v domovino, da je ne zapusti več, mu je bila v Ljubljani in Ribnici teologija še dolgo glavni pisateljski posel; domači deželi so ga nekoliko približala kvečjemu panegirična in genealoška dela. Šele iz l. 1672. imamo dvoje znakov, da se ribniški „resprester“ (Erzpriester) bavi s pisanjem kranjske zgodovine. Dne 21. febr. se je namreč pred deželnimi stanovni obravnavala prva Schönlebova prošnja za gmočno podporo njegovemu delu, a 30. avg. mu „molesta occupatio mea in scribenda Chronologia Carnioliae“ daje povoda, da piše dvornemu bibliotekarju Petru Lambecku na Dunaj.³⁾ Prav tega leta (1672) se vrne Valvasor s popotovanj in si kupi grad Bogenšperk, da uredi tu muzam svoj hram in osredotoči svoje v tujini razbistrene poglede v čast in slavo vojvodine Kranjske.

Schönleben je bil doma že od 1654, vendar se je teoloških bojev naveščal šele v ribniškem zakotju, v poslednjih letih arhidiakonata. Bil pa je sila plodovit pisatelj.⁴⁾ Zato je v svojih javnih službah stopal od leta do leta bolj v ozadje, samo da je utegnil več pisateljati. V skladu s tem nagnjenjem si je bil po tedanjem običaju izbral za znak pomarančni grm v rastlinjaku z značilno devizo: *Servat translata vigorem* (Presajen je, in vendar uspeva).⁵⁾ Sad njegovega zgodovinarskega zanimanja iz zadnjih enajstih let (1672—81) življenja pa je „Carniolia“.

Apparatus Carnioliae antiquae. Svojo Carniolio si je bil zamislil v dveh zvezkih. Naslovna stran prvega toma nosi že naslov celotno načrtanega dela:⁶⁾ „Carniolia antiqua et nova. Antiqua japydica, hyperborea, celtica, pannonica, norica, istrica, carnica, romana, vandalica, gotthica, langobardica, slavica, avarica, francica. Nova germanica, slavica, francica, bavarica, austriaca. Sive Inelyti ducatus Carnioliae annales sacroprophani. Ab orbe condito ad nostram usque aetatem per annorum seriem chronographice digesti in duos tomos. Cum antiquorum locorum, urbium, montium, fluviorum, populorum etc. designatione chorographica, ad illustranda vetera historicorum monumenta in apparatusum conjuncta...“

„Carniolia antiqua“, to je prvi tom, ki je tudi edini izšel v tisku, obsega tri dele. Drugi in tretji del nosita vrh vsake strani naslov: *Annalium Carnioliae Antiquae et Novae... Pars II* obsega letopise do Kristovega rojstva, *pars III* je izpeljana — radi zaokrožene številke — do l. 1000 po Kr. Z l. 800. se namreč končajo *Annales Carn. antiquae*, a z naslednjim letom prične *Annales Carn. novae*; zato ima *pars III* p. 395 na čelu letnice 801 naslov: *Saeculum novum*.

Radi svoje analistične sestave ne potrebuje ta dva dela nobenega kazala. Pač pa ima *pars I* „*Index titulorum apparatus seu partis I. Apparatus ad Annales sacroprophanos*“, a vrh vsake strani stoji „*Carnioliae Antiquae Apparatus*“. Ker se je s „Carniolio“ bavil doslej malokdo, naj si tu ogledamo v glavnih potezah samo „*Apparatus*“.

Vsebina tega dela je označena že v naslovni strani v odstavku, ki smo ga ponatisnili razprto, opiše pa nam jo Schönleben tudi v proemiju:

³⁾ Radics (3), 28, 65.

⁴⁾ Seznam njegovih tiskanih del obsega impozantno število 40 knjig.

⁵⁾ Richter, *Horm. Arch.*, 1817, 315.

⁶⁾ Gl. tudi *Apparatus*, proemium, p. 6, kjer piše: „*Totum opus in duos Tomos dispertior...*“

„Methodum hanc mihi praescripsi, ut Antiquam Carnioliam cum nova conferam, seu illos terrarum tractus, quos hodierna Carniolia occupat, sub diversis veterum nomenclaturis, eorumque limites, quantum satis fuerit intelligendae Chronologiae perstringam. De nova exacte Topographice exhibenda...“

Z občudovanja vredno marljivostjo je prebral Schönleben po lastni izjavi blizu dvesto zgodovinskih in geografskih pisateljev, od Strabona in Ptolemeja pa preko Ptolemejevih komentatorjev do Marulića, Palladija in Cluverija.⁷⁾ Poglobil se je temeljito v vsa mesta, ki govore o naših krajih in si tako pridobil sliko stare Kranjske, da jo poda kot pripravo, uvod (apparatus = praeparatio) k analom stare Kranjske, prav kakor Strabon svojo „Geographio“.

Apparatus (227 fol. str.) je razdeljen na sedem poglavij. Najprej obdela pisatelj prostorni razvoj posameznih narodov na tleh Kranjske, ki je za Schönlebna segala preko Krasa tja v srednjo Istro pa do Kvarnerja in Tržaškega zaliva; to je razprava o najstarejših zgodovinskih pokrajinah kranjske dežele. Drugo poglavje obsega epohalno razpravo o tedaj spornem vprašanju, kje je stala rimska Emona; to je pravzaprav ponatis samostojne knjige „Aemona vindicata“, ki jo je bil Schönleben izdal že l. 1674.⁸⁾ V naslednjih treh poglavjih našteva pisatelj po abecednem redu najprej stara naselja in daje pregled njihove zgodovine, potem se bavi z imeni drugih geografskih objektov, gora in dolin, rek in jezer, in z imeni daljne kranjske soseščine. Šesto poglavje razpravlja o starih prebivalcih Kranjske — tri najst različnih narodov — in njih preseljevanju, zadnje je posvečeno starim napisom iz Emone in okolice.

Zmisel konteksta starih avtorjev pojasnjuje Schönleben kaj spretno z morfološki dejstvi in arheološkimi ugotovitvami. Mogel je marsikatero ime pravilneje lokalizirati kakor drugi, ki jim je bila dežela bolj ali manj tuja.⁹⁾ Vendar se zgodovina in mitologija pri njem še rada nekritično mešata, a glede mnogih točk je pozneje Valvasor¹⁰⁾ ugotovil, da je bil Schönleben napačno poučen; isti Valvasor mu je tudi že zameril, da posveča izvenkranjskim krajem vse preveč prostora.

Apparatus pa ni samo uspeh zgodovinskega raziskovanja. Gradivo, ki se ž njim bavi pisatelj, pa tudi metoda sta res zgodovinske vrste. Ali kar je Schönleben nanizal v analih po časovnem redu (hronologija), to je v Apparatu po vzgledu Filipa Cluverija prenesel na prostor (horologija). Vse njegove ugotovitve v tem delu „Carniolie“ so torej čisto geografskega značaja: Apparatus je historijska geografija kranjske dežele.

Ta tretjina Schönlebnovega dela je že v onih časih vzbudila mnogo pozornosti. To vidimo iz ocene, ki so jo prinesla „Acta eruditorum“ (Leipzig 1682, 380), ki posveča skoro eno stran historijsko-geografskemu Apparatu. Ta del je tudi še danes največje vrednosti.

Priprave za „Apparatus Carnioliae novae“. Kot duhovnik je napravil Schönleben vse, kar mu je predpisavala cerkvena gosposka. Oktobra 1676 je dobil aprobacijo za pisanje Carniolie. Po treh letih sta bila analistična dela (I, II) spisana, ker sta šla skozi škofijsko cenzuro, prihodnjega l. 1680. sta pa že dotiskana.

⁷⁾ Na koncu kazala k Apparatus; gl. tudi I., 86; Klun, MMK 1857, 48.

⁸⁾ To knjigo imenuje Schönleben v posvetilnem predgovoru izrečno, da je „Annalium Carnioliae prodromus“ (= znanilka, glasnica).

⁹⁾ Političnogeografsko lego Slovenske zemlje v starem veku je lepo izrazil z besedami, da je bila „inter duo quondam florentissima regna Graeciae et Italiae, media; immo murus et propugnaculum alterius contra alterum.“ Proemium, I., 3.

¹⁰⁾ (I., 4, 522).

Apparatus pa takrat še ni bil goden za tisk. Kakor mu je določanje selišča stare Emone že zgodaj zbudilo zanimanje za historijsko-geografsko delo, se je vendar spravil k pisanju Apparata šele potem, ko je bil končal z Anali. Apparatus je bil dovršen v teku l. 1680., šel je naknadno v tisk in dobil radi tega tudi paginacijo zase. Sredi 1681 je bil dotiskan, prejel je na čelo še glavno naslovno stran, potem pa je bil z Anali vred v enem tomu predan javnosti.

Tudi k drugemu tomu, t. j. h. „Carnioliji novi“, je imel Schönleben od vsega početka namen napisati Apparatus. To bi bil potemtakem topografsko-statističen opis Kranjske po sodobnem stanju. Osnutke zanj je pripravljajl vzporedno, ko je pisal prvi historijsko-geografski aparat; P. Radics¹¹⁾ jih je našel med Schönlebnovo zapuščino. Naslov, ki ga nosi ta osnutek, se glasi: *Tomus II, Annalium Carnioliae Apparatus Descriptio summaria Sacro-Prophana Carnioliae*.

S kranjsko geografijo starega veka so se pred Schönlebnom trudili ne le geografi in historiki, temveč tudi filologi in arheologi. Tudi samemu mu je bila dežela zadostno znana, zato mu prvi Apparatus ni šel težko izpod rok. Ko pa je bilo treba napisati aparat o sodobnem stanju, tedaj se je znašel naš analist pred nalogo njemu čisto novega, izkustvenega značaja. Izprevidel je, da za drugi aparat dežele še daleč ne pozna.¹²⁾

V svoji zadregi je izdal troje oklicev na pomoč in jih opremil z vprašanji do najmanjših podrobnosti. Dva sta latinska, tretji nemški; prvi nosi naslov: „*Communicanda pro Tomo II. Carnioliae*“.¹³⁾ V vseh povprašuje Schönleben po zgodovinskih podatkih, kakršne najdemo v Valvasorjevi „knjigi gradov“. Razen tega se priporoča za topografska imena, kakršna je pozneje zbral Valvasor v svoji 2. knjigi: „*Annotent etiam totius districtus nomina pagorum, fluviorum, torrentum, eorum originem, foecunditatem etc.*“, ali pa: „*Von jeder Herrschaft dero Untergebene Dörfer, markt, geschlesser mit Ihren namben und gegendt zu verzeichnen, damit man des ganzen Landts bewohnte Orth nach Einem Jeden Virtl zusammen bringen möchte, wie auch alle markt und geschlösser und in welcher revier, in was für einen situ sie gelegen, auch wer vor Jahren sie beherrscht.*“ Dalje prosi podatkov iz cerkvene zgodovine in hierarhije in povprašuje po številu prebivalstva v posameznih župnijah.¹⁴⁾ Pod 9.) nemškega oklica izraža Schönleben tudi potrebo, da bi vsaka gosposčina oskrbela slike gradov in zgodovinske podatke o gradovih. No, prvemu delu te njegove želje je bilo ustrezno že l. 1679. z Valvasorjevo zbirko slik „*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*“; zato Radics pravilno sklepa, da je treba te oklice datirati v dobo do l. 1679.

Schönlebnu so se na njegove oklice in prošnje odzvali prav tako redki, kakor par let pozneje Valvasorju.¹⁵⁾ To je potožil sam v „Carnioliji“¹⁶⁾ z resigniranim vzklikom: „*Non sum Ariolus, qui cognoscam occulta*“. Če bi torej hotel izvršiti svoj začrtani „Apparatus novus“, bi moral sam popotovati križem kranjske domovine. Ali do popotovanja učen in postarni mož ni imel veselja, a tega mu tudi ni dopuščal njegov duhovniški poklic. Dobil je grenek občutek, da nameravanemu delu ni dorastel, bil je prisiljen opu-

¹¹⁾ Radics (3), 56 s.

¹²⁾ To svojo slabo stran priznava sam indirektno, zamerja mu jo tudi Valvasor, I., 4, 522.

¹³⁾ Radics (3), 57, 66 s.

¹⁴⁾ Valv. se je zadovoljil s številom novorojenih ozir. umrlih, ker te številke je bilo lažje dobiti.

¹⁵⁾ V., II., 6, 357; III, 11, Einleitung.

¹⁶⁾ Gl. Proemium ad partem III., 132.

stiti svoj načrt. In res, ko piše l. 1680. predgovor za „Apparatus Carnioliae antiquae“ in ureja zgoraj ponatisnjeno glavno naslovno stran, vidimo, da označa za geografsko vsebino obeh tomov samo Apparatus k I. tomu.

O kakem aparatu k II. tomu ne najdemo nobene besede več. Da, na drugem mestu istega predgovora avtor celo prepušča vprašanje zemljepisa sodobne Kranjske kar „nekomu drugemu“: „De nova (sc. Carniolia) exacte Topographice exhibenda alterius labor esto, qui totam oculis perlustret. Et haec in apparatu.“

S fineso kazalnega zaimka „alter“ govori Schönleben jasno le o dveh možeh. Prvi mož je pač on sam, drugega nam ovaja naloga, ki mu jo daje z besedami: „ki naj vso deželo prehodi in pregleda na lastne oči“. Takega popotniškega prijatelja avtopsije pa je tedanja Kranjska imela samo enega, a ta je bil — Janez Vajkard baron Valvasor.

II. Valvasor (1672—1680).

Schönleben nikjer ne omenja Valvasorjevega imena, a indirektno se ga dotakne le v pravkar navedenem slučaju. Tembolj pogosto napelje Valvasorja v njegovi „Ehre“ pogovor na Schönlebens in njegovo „Carniolio“; v literarnozgodovinskem dodatku pa mu Valvasor posveča toplo pisano biografijo.¹⁷⁾

Iz par njegovih izjav se da sklepati, da je v svojo hišo zaprtega učenjaka Schönlebens mnogo obiskoval.¹⁸⁾ Ob teh obiskih sta drug drugemu potožila svoje težave, si zaupala delovne načrte in o njih izmenjavala misli. „Marsikaterikrat se je ne samo pred menoj, ampak tudi pred drugimi silno pritoževal, ker mu ... niso šli na roko“ pri zbiranju gradiva, tako piše Valvasor o spoštovanem predhodniku.¹⁹⁾

Zveze med Schönlebnom in Valvasorjem niso bile neznane nobenemu zgodovinarju od Linharta do danes. Vendar se nihče ni lotil, da bi v to zanimivo razmerje pogledal globlje in ga skušal doumeti. Tudi P. Radics, ki se v številnih razpravah bavi z obema možema, si je svest, kolike važnosti je to vprašanje zaradi poznavanja Valvasorja in njegove „Ehre“. V Schönlebovi biografiji je obljubil,²⁰⁾ da bo razpravljajal o tem pri Valvasorju, v resnici pa se je obljubi previdno izognil.²¹⁾

Ako pogledamo zdaj še v Valvasorjevo delavnico, bomo opazili med obema sodobnikoma res neke globlje vezi, ki se dajo najbolj izraziti z razmerjem med prednikom in nasledovano dediščino.

Ilustrativni topograf. Svoje najstarejše načrte nam razkriva Valvasor v odstavku, ki je skrit v poglavju „Von den Quellbrunnen, warmen Bädern, Sauerbrunnen und Seen dieses Ober-Fünfteils des Landes Krain“.

Tu piše: „Ausser diesen weiß ich weiter kein warmes Bad mehr in diesem ersten Theil: da ich doch das gantze Land, etliche Mal, Kreutzeise durchgereiset, und mir die Gelegenheit meines lieben Vaterlandes ziemlich bekandt gemacht. Wie wohl ich dazu Mal noch keine Gedanken gehabt, eine völlige Beschreibung dieses Herzogthums herauszugeben; sondern nur die Topographische Zeichnungen in Kupffer bringen, ohne Beschreibung. Massen ich selber alle Städte, Märckte, Klöster, und Schlösser abgezeichnet, auch darneben überall das Land abgemessen, mit meinem Viatorio und Astrolabio (oder Stern-Netze:) willens, eine grosse Land-Karte zu verfertigen. Welche auch dem curiösen Leser, so fern mir Gott die Lebens-Frist dazu verleihet, und es meine Zeit, als an welcher mirs bishero zu sothaner Ausfertigung gemangelt, zugeibt, ins künfttig will vor Augen stellen.“ (V., I., 2, 149 b.)

¹⁷⁾ (II., 6, 353 s.)

¹⁸⁾ (II., 6, 354, 357.)

¹⁹⁾ (II., 6, 354). Iz nadaljnega se dá posneti, da sta bila celo v nekih poslovno-literarnih zvezah.

²⁰⁾ Radics (3), 58.

²¹⁾ Radics (10), 194.

Po tej izjavi je torej imel Valvasor v načrtu dvojje geografskih del, namreč zbirko topografskih risb brez opisujočega besedila in pa kartografsko sliko kranjske dežele. Prvo delo je izšlo kot „*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*“ l. 1679, torej leto dni potem, ko si je bil uredil na Bogenšperku bakroreznico in tiskarno za bakroreze. Glede svojega drugega nameravanega dela pa prizna, da ga dotlej ni utegnil izvršiti, da ga pa ima še vedno pred očmi.

Valvasorjeva dela iz prvih let so brez izjeme vsa izšla iz zanimanja, ki ga je posvečal risanju. „To so v prvi vrsti umetniška (dela), kjer je tekst omejen samo na najmanjše opazke, ali pa slike samo spremlja kot pri *Theatrum mortis humanae*“; to so zbirke celostranskih bakroreznih slik.“ Tako jih pravilno ocenjuje Fr. Stelè²²⁾ in to velja za oba albuma,²³⁾ kranjskega iz 1679 in koroškega iz 1680, še v posebni meri, ker razen predgovora in seznama slik nimata ti knjigi nobenega besedila.

V risarsko-topografskem pogledu imamo v Valvasorju izraženo umetniško strujo, ki je takrat razširjena in v modi po vsej Srednji Evropi. Tej struji pa ni bilo toliko do potrpežljivega, intenzivnega umetniškega ustvarjanja, kolikor do obilne produktivnosti, zato jo Stelè dobro primerja z današnjo fotografsko produktivnostjo. Na čelu sta ji stala oba Matevža Meriana,²⁴⁾ oče (1593–1650) in sin (1621–1687) v Frankfurtu. Valvasor sam priznava, da mu je bil „Merian“ s svojimi 2212 bakrorezi ne samo glavni vzor, temveč celo prva pobuda za njegova topografska podjetja sploh.²⁵⁾ Poleg drugih pa je imel v najbližji sosesčini še J. M. Vischerja²⁶⁾ (1628–1695), ki je (1672–1681) izdal albume Zgor. in Spod. Avstrije in Štajerske kot zbirke (blizu 1300) bakrorezov brez besedila.

Kartograf. Druga smer, ki se v njej s početka Valvasor udejstvuje, je kartografija. Že v prvih letih je po svoji izpovedi izvršil obsežna merjenja z astrolabijem in viatorijem vsepovsod po deželi. Imel je namen izdati karto Kranjske večjega merila, hotel je na kartografskem polju dati svoji kranjski domovini to, kar je naklonil Vischer Avstriji in Štajerski, ki jih je 1669–1678 tudi kartiral. Le škoda je, da do izgotovitve take karte ni nikoli dospel.

Imamo pa celo vrsto Valvasorjevih kart srednjega in majhnega merila, ki so se nam ohranile kot priloge knjigam. Že 1681 srečamo kartografske priloge, ki so delo Valvasorjeve risarske spretnosti ozir. njegove bakroreznice in tiskarne na Bogenšperku. To so trije listi, ki jih je Valvasor izvršil kot priloge k Schönlebnovi „*Carnioliji*“. Prva karta nosi naslov: „*Carniolia Antiqua. Sive pars Norici et Carniae Antiquae Japydia Antiqua, Histria Ant. et Panonia Antiqua Pars W delin*“; namenjena je torej za „*Apparatus Carnioliae antiquae*“, izdelana pa je mogla biti le na podlagi številnih konferenc obeh avtorjev. Druga karta: „*Carniolia, Karstia, Histria et Windorum Marchia. Delineata et recens edita per Ioem Weichardum Valvasor L. B. Wagenspergi in Carniolia*“, predstavlja sodobno Kranjsko, nima torej z vsebino

²²⁾ Fr. Stelè, Valvasor. Čas. 1913. 27 s.

²³⁾ Tako imenujemo obe „*Topographiji*“ radi lažjega razlikovanja od Valv. poznejših topografskih del.

²⁴⁾ ABD. — M. Geogr. Ges. Wien 1858.

²⁵⁾ (III. 11, 3).

²⁶⁾ Ko je delal Vischer na Štajerskem, je moral biti ž njim Valvasor celo v nekili zvezah, ker oba sta si v svojih podjetjih vsaj od 1675 dalje delila izvrstne sile istega bakrorezca Andreja Trosta; s to letnico so namreč označeni najstarejši ex-librisi Valvasorjevi, ki nosijo Trostovo značko. Zato je tem bolj čudno, da Valvasor soseda Vischerja nikjer ne omenja.

„Carnioliae“ nobene zveze; da pa je vendar njej priložena, nam je nov dokaz, da je bil Schönleben misel na „Apparatus Carnioliae novae“ res opustil. Na tretjem listu so odtisnjeni izrezki iz obstoječe kartografije. Dva izrezka sta vzeta iz dveh Ptolemejevih komentatorjev (Jos. Moletius, Venetia, 1564, in Nic. Donnis, Ulm, 1482); tretja kartica je posneta po Filipu Cluveriju, na njenem spodnjem robu čitamo, da spada ta list k tekstu p. 57. „Apparatusa“, t. j. k argumentom iz starih geografov, ki naj dokažejo, da stara Emona pomeni današnjo Ljubljano.²⁷⁾

L. 1688. je Valvasor svoji knjigi „Topographia Archiducatus Carinthiae“ priložil karto sodobne Koroške.

V glavnem njegovem delu „Die Ehre d. H. Krain“ najdemo devetero zemljevidov. Drugi knjigi je dal na čelo karto z naslovom: Carniolia, Karstia, Histria et Windorum Marchia delineata et recens edita per Ioem Weichardum Valvasor L. B. etc. Wagensbergi Carniolia.²⁸⁾ Med opise posameznih petih delov tedanje Kranjske pa je v isto knjigo vložena po ena kartica za Gorenjsko, Dolenjsko, Srednje Kranjsko, Notranjsko (ali Kras in Pivko) in pa Istro.²⁹⁾ V 2. poglavju (o rekah in jezerih) III. knjige je priložena karta „Der Culpstom in Crain“.³⁰⁾ Pri kraju I. toma najdemo karto Cerkniškega jezera,³¹⁾ dočim je na čelo 12. knjige o Vojni granici postavljena karta tedanje Hrvatske.

E. Francisci, ki dodaja k Valvasorjevim biografijam kranjskih pisateljev seznam del skromnega glavnega avtorja,³²⁾ omenja pod 9.—11. še troje drugih kartografskih del Valvasorjevih; 1. Charta Geographica Carnioliae zu Wagensperg 1684. — 2. Charta Geographica Carinthiae zu Wagensperg im Jahr 1685, mit Auslassung seines Namens, in 3. Charta Geographica Croatiae zu Wagensperg 1685.

Teh kart nimamo pri roki in jih bo tudi težko kje najti. Zdi se nam pa, da gre v teh slučajih le za samostojne izdaje karte po starejših predlogah. Ta kranjska karta, ki spada po starosti (1684) v sredo med obe zgoraj omenjeni, bi bila potemtakem tretja svoje vrste. Da bi jo pa smatrali za novo kartografsko delo večjega merila, tega nam ne dopušča Valvasorjevo osebno priznanje, da do časa, ko je šla II. „Ehre“ v tisk, še ni dospel, da bi svoj stari načrt karte velikega merila izvedel v gotovo delo.

Če smemo soditi po dveh ohranjenih, so bile vse tri karte Kranjske istega merila, vendar pa vsaka zase novo kartografsko delo; v izrazu „recens edita“ je recens rabljen absolutno, adverbijalno. Karta iz „Schönlebn“ je kot prvotna služila za predlogo obema mlajšima izdajama. (Radies 10, 195, označa za original karto iz 1684, pri tem pa ne pomisli, da bi bil potem original mlajši od kopije). V primeri s karto W. Laziusa iz l. 1561. pomenijo te Valvasorjeve karte v obči kartografski karakterizaciji naše dežele silen napredek. To se dá spoznati že iz rečnega omrežja; pri Laziju so namreč Ljubljana, Krka in posebno Kolpa še močno zasukane iz svojih pravih smeri. Bile pa so karte tako razširjene in znane, da so se nürnbergski in augsburški kartografi 18. stoletja naslanjali skoraj bolj nanje kakor pa na vzgledno Florjančičevo karto iz 1744.

V podrobnejši izvedbi kart Kranjske v „Schönlebnu“ ozir. „Valvasorju“ vidimo, da ima starejša še duh opazovanja in risanja po naravi, dočim je mlajša

²⁷⁾ „Aemona vindicata“ iz 1674 naravno ni mogla dobiti še nobenih prilog Valvasorjevih.

²⁸⁾ (I., 2, 99).

²⁹⁾ (I., 2, 111, 173, 209, 255, 285).

³⁰⁾ (I., 3, 304).

³¹⁾ (I., 4, 632). — Isto karto najdemo tudi v Acta eruditorum, Leipzig, 1689, z izpremembo, da je na njej retuširana Slivnica.

³²⁾ (II., 6, 369).

zgolj izdelek kabinetnega kopiranja in shematiziranja. Prva ima poleg obročkov kot konvencionalnih znakov za naselja tudi miniaturno sliko dotičnega mesta, trga ali gradu, na drugi karti pa je le 20 mest in trgov nekoliko individualiziranih z obrisi svojih obzidij. Tudi goratost, ki je po tedanjem običaju risana v profilu poševno, od zahoda osvetljenih „krtin“, in razlike med visokimi snežniki in sredogorjem so s početka izražene nežneje, skrbneje, pozneje pa le v obliki večje ozir. manjše gostote krtin. Izmed vseh snežnikov je vzbudil Valvasorjevo posebno pozornost visoko štrleči rog Triglava: na starejši karti je vrh triglavske krtine še zelo podoben svoji resnični obliki. Imena pa mu vendar ni ugotovil pravega, ker v Gorenjskem kotu ne omenja druge gore razen Krme, tej pa prideva vse lastnosti, ki morejo izraziti goro kot najvišjo točko našega alpskega sveta (J. Rus, Triglav. Historijsko-geografske črtice. GV, 1926, 91 s, 95).

Zrisal je vse karte Valvasor sam. Saj so eksaktne vede in svobodne umetnosti bile polje, ki se je na njem naš baron čutil najbolj domačega. On sam se imenuje „einen großen Liebhaber aller freien und natürlichen Künste“, a svoje veliko nagnjenje do risanja opravičuje l. 1681. v predgovoru k Albumu Koroške na dolgo in široko s končnim vzklikom: Trahit sua quemque voluptas. Na nekaterih kartah je Valvasor podpisan, na drugih ne. Tudi bakrorezec Andrej Trost je rad izpustil svojo označko. Ali po značilnostih pisave in risbe se zdi, da so imeli vsi bakreni negativni za avtorja A. Trosta, moža, ki je bil pokazal višino svoje umetnosti v topografski kakor kartografski bakrorezni stroki že v službi pri Vischerju v Gradcu.

III. Valvasor — literarni topograf (1681—1689).

Valvasor se sprva na pisateljskem polju ni udeleževal. Saj se je prav tedaj trudil na polju literarnega domoznanstva dr. J. L. Schönleben. Čim pa sta prišla 1679 oz. 1681 na svetlo albuma Kranjske in Koroške, je imel Valvasor pogostokrat priliko slišati ugovore, zakaj da slikam ne priloži nobenega besedila. Med prve teh dobrohotnih kritikov štejemo — drja Schönlebna.

Ti ugovori in nasveti so ojunčili Valvasorja, da se je pričel baviti tudi s pisateljevanjem, z literarno topografijo. V svoji podjetni osebnosti je zdaj združil poleg Merianove smeri tudi delo Martina Zeillerja (1589—1661), ki je k Merianovim topografskim slikam pisal tekste, pa Mercatorja, G. Brauna, Abr. Saura in Megiserja:³³⁾ v „Ehre“, poslednjem in glavnem njegovem delu, že prevladuje literarni značaj nad ilustrativnim.

Schönleben je še pridno delal na tem, da dovrši zakasneli „Apparatus Carnioliae antiquae“, ko že vidimo Valvasorja, kako razpošilja po deželi svoj s 23. febr. 1680 datirani poziv. Tudi s tem pozivom³⁴⁾ je šel Valvasor za zgledom Schönlebovim. Ali po svoji vsebini, t. j. po obsegu zaželenih podatkov, je poziv dokaj zmernejši od zgoraj omenjenih treh Schönlebovih oklicev. V njem ne prosi Valvasor drugega kakor podatkov za opise in zgodovino gradov in njih posestnikov, tu se zrcali prav jasno Valvasorjev namen, da izda svoj album Kranjske v novi izdaji, vendar tokrat ne brez opisujočega besedila.³⁵⁾ V pozivu namreč pravi:

³³⁾ Gl. Franciscijev seznam pri V., II, 6, 369 in Radics (10).

³⁴⁾ Te avtorje Valvasor (III., 11, 3, v posvetilu na čelu I. t. p. IX, kakor tudi v seznamu porabljene literature) izrečno omenja, dokaz, da se je z ustrojem njihovih del do dobra seznanil.

³⁵⁾ Radics (6); (8) 19 in (10) 164.

³⁶⁾ Edina stvar, ki bi se o njej moglo reči, da ne spada v okvir „knjige gradov“ (Valv., III., 11), je Valvasorjevo povpraševanje po prirodnih posebnostih.

„... obwohl ich fertigs 1679 Jahrs eine Topographiam... in öffentlichen Kupferstich ausgehen lassen: So erachte ich doch zu dessen mehrer Zierde und Ansehen dieses Werks eine besondere Nothdurft zu sein, daß... (tu našteva vse stvari, ki pridejo v poštev za opise posameznih gradov in mest) ... umständig beschreiben und zu menigliches nachricht ebenmäßig in öffentlichen Druck gebracht werde.“

Kaspret³⁷⁾ in Merhar³⁸⁾ sta vsebino in namen Valvasorjevega poziva prav razumela, ne pa Radics; ta namreč podtika Valvasorju, da je imel že od vseh početkov načrt spisati veliko topografsko-historijsko delo „Ehre“.³⁹⁾ V resnici je Valvasor gradivo, ki mu je dotekalo na podlagi omenjenega poziva, ozir. raslo pod njegovo pridno roko, razbiral in urejal prvič za veliko karto Kranjske, a drugič za pojasnjujoče besedilo k nameravani izdaji „knjige gradov“.

O tem novem programu Valvasorjevem je moral biti poučen tudi Schönleben. Zato je tudi veliko skrb „de nova (Carniola) exacte Topographice exhibenda“ opustil tako mirne duše in prepustil svojemu drugu Valvasorju, ki je imel to delo že v pripravi („Et haec in apparatu“).

„Nunc primus Tomus Annalium decurrit ad finem sub praelio Typi. Alterum Tomum incepti scribere hoc anno climacterio magno id est 63. Si non absolvero, erit alius qui continuet“, tako piše Schönleben dne 16. aprila 1681 šentpavelskemu opatu in koroškemu historiografu, Valvasorjevemu prijatelju Albertu Reichartu.⁴⁰⁾ Na prvi strani predgovora „Carniolie“ pa pravi: „Erit, qui post me, non tamen sine me, haec auctiora producet“. Vse to piše učeni mož v slutnji bližnje smrti. Značilno pa je, da se pri tem noče več poslužiti zaimka „alter“, ampak piše le alius = (izmed mnogih) drugi. To pomeni, da Schönleben ne pričakuje od Valvasorja ničesar preko Valvasorjevega zgoraj omenjenega prvotnega programa. Kar se pa tiče nadaljevanja svojih analov, stavi Schönleben svoje upe bolj na druge, morda ne v zadnji vrsti na svoja nadobudna nečaka Dolničarja,⁴¹⁾ Janeza Gregorja (1655–1719) in Janeza Antona (1662–1714).

Medtem je prišel usodni 15. oktober 1681, ki je Schönlebnu pretrgal nit plodovitega dela, v duši Valvasorjevi pa povzročil nove spremembe. Zalujoči dedič je zdaj sprejel v svoje načrte kompletno Schönlebnovo dediščino, nastalo vrzel je Valvasorjeva osebnost izpolnila, kakor bi si rajniki Schönleben boljše ne mogel želeli. Vendar se tudi ta preobrat pri Valvasorju ni izvršil mahoma, ampak postopno.

Valvasor hoče Schönlebnovo „Carniolio antiquo“ prevesti in dopolniti s „Carniolio novo“. V letu Schönlebnove smrti si Valvasor kupi v Ljubljani hišo⁴²⁾ in se bavi bolj z vprašanji tehniške stroke. Tedaj je menda izdelal načrt, da s predorom skozi strmi Ljubelj olajša zvezo na Koroško. A ko so od marca 1680 do julija 1683 deželni stanovni obravnavali vprašanje zaobljubljenega Marijinega spomenika pred sv. Jakoba cerkvijo, je Valvasor služil ne samo z nasveti, temveč se končno celo ponudil, da spomenik sam vlije in

³⁷⁾ Kaspret A., Valvasor als Historiker. MMK 1890, 9.

³⁸⁾ Merhar J., Valvasor als Ethnograph. Ein Charakterbild. Progr. gimn. Trst, 1910, 17 s.

³⁹⁾ Najbolj bistrega pogleda se nam kaže v tem oziru l. 1866., gl. Radics (4) 43 s.

⁴⁰⁾ Radics (3), 72. — Gl. tudi Radicsev uvod h Krajčevi izdaji Valv. Koroške.

⁴¹⁾ Slov. biogr. leksikon.

⁴²⁾ Radics (10), 167 s.

postavi. V zimi po Schönlebnovi smrti ga najdemo pri vlivanju tega spomenika.⁴³⁾ Da, v umetnost kovinskega vlivanja se je tako poglobil, da je iznašel nov način vlivanja finih predmetov. S to svojo iznajdbo je našel potem priznanje in občudovanje celo v tehniškem področju evropske kulture: Royal Society v Londonu ga je 14. dec. 1687 sprejela v vrsto svojih članov. Sijajno uspeli spomenik sam pa mu je pridobil v deželnih stanovih Kranjske dobrohotne mecene tudi za njegove načrte bližnje bodočnosti.

Ko je izšla Schönlebnova „Carniolia antiqua“, se je Valvasor izmed vseh domačinov najbolj zatopil vanjo. A čimbolj je to delo študiral in občudoval, tem težje mu je bilo ob misli, kako majhno je število rojakov, ki morejo knjigo s pridom brati in razumeti; „Carniolia“ je namreč pisana v mrtvi latinščini. V Valvasorju se je zbudila misel, da latinske anale in Apparatus spoštovanega pokojnika prevede na nemščino in spopolni do njegovih dni, kakor jo je tržaški kanonik G. B. Francol prirejal s posebnim ozirom na Istro v laščini.⁴⁴⁾

Valvasor je svoj sklep predložil deželnim stanovom kranjskim. O tem nam poroča zapisnik seje stanovskega odbora z dne 19. junija 1683. Ta zapisnik⁴⁵⁾ je bil našel že P. Radics in ga „ponatisnil“.⁴⁶⁾ Toda njegovi znani predsodki glede Valvasorjevega delovnega programa so ga tako preslepili, da je dokumentarično besedilo izkrivil in po vrhu še s svojimi, v oklepaje vrinjenimi opazkami pokvaril tako zelo, da se dá komaj spoznati. Ker se v tem „zapisniku“ zrcali Radicseva prenagljenost posebno jasno, naj ponatisnemo v desni koloni tudi njegovo besedilo v resen opomin vsem, ki porabljajo Radicseve spise.

Besedilo zapisnika:

Herr Johann Weykhardt Valvasor offertir denen löbl. Ständen, dass er eine teutsche Chronic des Crainlandts aufrichten wolle, Inmassen er zu solichen ende bereith etliche hundert khupfer machen lassen, wollte aber vorhin versichert werden, dass die löbl. stände 500 Exemplaren annemen, und jeden pogen zu drey khr. guettmachen lassen wollten.

(Druga zadeva, ki je imela tudi obremeniti stanovsko blagajno, je bila vloga grofov Barba in Saurau in sedem drugih plemičev, ki prosijo, da se jim kot prisednikom deželnega odbora prizna plača, ki jo je dotlej dobival pokojni grof Thurn. Deželni oskrbnik Juri Sigmund grof Gallenberg načne debato:)

Herr Graff Landtsverwalter: Des H. Schönloben buch seye ein schönes buch, aber nicht ausgeführt und unvollkhomben, er wolle soliches vertutschen und Compliren, das vorhaben seye guett und dem Landt rhüemblich.

P. Radics:

„Und hatte ihn (sc. Valvasor) schon bisher die Löbl. Landschafft nicht allein moralisch sondern auch indirect materiell gefördert, so begeben wir nun, da er bereits mit greifbaren Resultaten auftreten konnte, im offenen Landtage des Jahres 1683 am 19. Juni einer die Landschafft hochehrenden That, nämlich dem sogenannten „Schluß“ dem Freiherrn von Valvasor zur Beförderung seiner Chronik 2000 fl. zu votieren.

Diesem Schluß gieng eine nicht uninteressante Debatte voran.

Der Landesverwalter und Vorsitzende Graf Gallenberg begründete das Ansuchen Valvasors mit folgenden Worten:

„Deß Herrn Schönlebl (Schönlebens) Chronic (Carniolia antiqua et nova) ist ein schönes Werk, Es könnens (aber) viel(e) weilen Sye nit lateinisch können, nit verstehen, daher

⁴³⁾ Radics (10), 141 s. — Vrhovnik I., Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani. IMK 1895.

⁴⁴⁾ Prav to spoznanje je bilo menda povod, da je Valv. opustil svoje doslej latinščini prijazno stališče in se preorientiral v korist žive nemščine (prim. tudi sodobne „Sprachgesellschaften“ po Nemčiji): Album Kranjske ima še latinski predgovor, koroški ga ima že v nemščini, a Theatrum je dvojezičen. — Richter, Horm. Arch. 1817, 318. Francolov rokopis „L' Istria riconosciuta“ izšel v Trstu 1888.

⁴⁵⁾ Deželni arhiv v Ljubljani (muzej), Landtagsprotok., No. 30, fol. 439a—440a.

⁴⁶⁾ Radics (6).

Vermaint also dass man 500 Exemplaria woll annemben wolle, aber den wert wirdt mann khünfftig bey erscheinen des werchs stabiliren. Interim aber weillen er ein armer herr und den Verlag nicht haben khonnte man ihme à Conto 2000 fl bey allten restanten anweisen. (Dalje govori o zadevi devetorice prisednikov. V debato posežejo ti-le:)

H. Fabianitsch will sich gehen accommodiren wegen des Herrn Valvasor, wann nur die Mitl vorhanden stien, da mann ist noch an der Contribution, und steuer hinaus schuldig.

H. v. Lewenberg meldet in gleichen, wolle dem Herrn Valvasor gehen gönnen, aber es sindt andere grosse ausgaben, die die ausstandt an sich ziehen, mann ist noch schuldig. Die Zeiten sind schwer, will doch nicht zuwider seyn (wegen der beisitzerbesoldung accommodirt sich.)

H. Graff v. Saurau: Es seye ietzo khein Zeit Extraord. ausgaben zu thun, will sich doch entlichen mit Herrn landtsverwalter accommodiren. (Govori dalje o drugi zadevi.)

H. v. Egg: Accommodirt sich in allen.

H. Valeri Barbo: Dem H. Valvasor wäre zu helffen, wann nur nicht das werkh allso unvollkhomben blibe, wie das schönblische. Will sich doch accommodiren.

H. v. Engelshaus vermaint mann solle dem H. Valvasor auf bessere Zeiten weisen, denn mann habe andere grosse ausgaben.

Alle Andere anwesende verglichen sich mit H. Graffen landtsverwalter.

Schluss. (Sedež plačanega prisednika ostane nezaseden.) Der Herr Valvasor aber ist dahin zu beschayden, dass mann zwar von ihme 500 Exemplaria khünfftig annemben wolle, wegen des werchs aber khann mann sich derzeit nicht entschliessen, sondern mann würdet sich viso opere zu den billichen werkh lenden.⁴⁷⁾ Interim aber werden ihme 2000 fl in sovill anweisungen auf die allten ausstandt nach der durch Herrn Buchhalter eingelegten Specification, auf raittung gegeben.

Vsebina Valvasorjeve predstavke nam priča, da gre za nemško pisano kroniko kranjske dežele s par sto bakrorezi; to bi bil potemtakem „Apparatus Carniolae novae“ v zmislu Schönlebn. V obrazložitvi Valvasorjeve zadeve po deželnem oskrbniku pa imamo jasno označen Valvasorjev načrt: da prevede na nemščino I. zv. Schönlebnove „Carniole“, in drugič, da to nedokončano

hat Er Valvasor einen Namens (Francisci) bekhomben, der den Trauersaal verfertigt (hat) (um durch ihn in Hochdeutsch die Ehre Krains verfertigen zu lassen). Mann khan mit ihm (Valvasor) nicht tractiren (d. h. man kann ihn nicht verhalten) wann das Werk (vollendet) verfertigt wird, weilen er aber notwendig die Verlag (Kosten) haben muß, wären ihm 2000 fl bey denen Ausständen (Steuerausständen) zu Beförderung des Werks auszuwerfen.

Nun folgt die „Votirung“ der einzelnen sich zum Worte meldenden „Herrn“.

Herr Dompropst „vergleicht sich“ (d. h. er stimmt dem Antrage bei).

Herr Fabianitsch: Man kann mit dem Herrn Valvasor nit schließen, biß man das Werk sehen wird.

Herr v. Lewenberg: Bei diesen schweren Zeiten den Herrn Valvasor anzumahnen, mit dem Werk inne zu halten.

Herr Commendator: Er vergönnt jedermann das Glück; mit der Chronik einzuhalten wegen der Ausgaben.

Herr Gotthardt: accommodirt sich (d. h. stimmt zu).

Graf Valleri: man khan dem Herrn Valvasor bewilligen.

Schluß: „Zu Beförderung des Werks dem Herrn Valvasor 2000 fl. an denen Steuerausständen zu bewilligen, welche in der Buchhaltung assignirt werden.“

Zugleich ward beschlosssen, die von Valvasor „offerirte“ Dedication der „Ehre des Herzogthums Krain“ anzunehmen und seiner Zeit 500 Exemplare „in billichem und leidentlichen Werth, wie solche bei Erstehung (Erscheinen) des Werks stabilirt (festgesetzt) wird, anzunehmen“ (d. h. in unsere heutige Sprache übersetzt, 500 Exemplare zum Ladenpreis zu subscribiren).“

V Radicevem skrpucalu je torej vsebina zapisnika one seje precej prosto obnovljena. Toda k temu so očitno primešani še neki drugi elementi. Ker pa druge take seje v zapisnikih ni mogoče najti, se nam zdi, da je Radice tu vpletel misli, ki jih izraža Valvasor v posvetilnem predgovoru „Ehre“.

⁴⁷⁾ lenden = ans Ziel, zustande bringen (Lexen M., Kärntisches Wörterbuch).

delo dopolni s svojim II. zv. analov „Carniolie nove“. Valvasor potemtakem svoj program spopolnjuje. Prevzel je za nalogo tudi pisanje kranjske zgodovine, povzel torej literarno smer pokojnega Schönlebna v vsem njegovem obsegu.

Delo na „Carnioliji novi“. Spisavanje topografskega dela „Carniolie nove“ Valvasorju ni delalo tolikih težav, kakor prej Schönlebnu. Saj je imel potrebnega gradiva Valvasor zbranega že daleč preko okvira, ki ga je bil začrtal Schönleben. „Apparatus“ s par sto bakrorezi je imel pravzaprav po večini že gotov. Težje, njemu precej novo delo ga je čakalo v pisanju analov.

Tedaj pa pridejo novi dogodki od zunaj, vojna z Madjari in Turki, drugo obleganje Dunaja (1683). Valvasor je namreč kot kapetan vojnih čet dolenske strani moral odriniti na vzhodno-štajersko mejo, da jo brani.⁴⁸ A komaj se je po dveh mesecih vrnil 1. nov. v Ljubljano, že prosi deželne stanove za dovoljenje, da si izposodi pri njih shranjeno Schönlebnovo rokopisno ostalino. Zapisnik z dne 26. nov. 1683 piše: „Herr Johann Weykhardt Valvasor bittet Etliche schönleblische schriften zu der vorhabenden Landtsbeschreibung aus der Registratur ervolgen zu lassen.“⁴⁹

P. Radics si ta slučaj zopet razlaga po svoje, češ: tedaj je Valvasor začel pisati historijske dele „Ehre“,⁵⁰ v resnici pa je bil naš baron še daleč od tega. Očividno se je zdaj lotil le dela, čigar načrt je bil razkril deželnim stanovom že 19. junija istega leta, vrgel se je na pisanje kranjske zgodovine za dobo od l. 1001. do njegovih dni, da dopolni nedokončano Schönlebnovo „Carniolio“.

Da podeli II. zv. čim večjo konformnost s Schönlebnovim prvim zvezkom, se je tudi sam odločil za analistično obliko. Ali ko je študiral Schönlebnovo ostalino,⁵¹ je spoznal, kar je poudaril že Schönleben, kako majhno število dogodkov iz kranjske dežele je namreč za posamezna leta zabeleženih v zgodovini. Uvidel je, da bi bil tudi on radi zveze prisiljen vpletati v anale več izvenkranjskih dogodkov kakor domačih. To spoznanje in ker bržkone tudi s prevodom I. zv. ni šlo vse gladko, je končno pripravilo Valvasorja do tega, da je začeto delo prekinil in opustil.

S tem činom pa Valvasor nikakor ni zatajil želje svojega pokojnega duševnega očeta. Njegova samorasla narava je le namesto prevoda, oziroma suženjskega kopiranja, hotela dati nekaj originalnega.

IV. Die Ehre deß Hertzogthums Crain.

V dobi od jeseni 1683 je bil Valvasor posebno marljiv pri delu na Bogenšperku, ozir. na jezdni izletih križem Kranjske. Med njegova najplodovitejša leta pa smemo šteti leto za tem; v tem času je izvršil veliko preosnovno delovnega načrta, katere vidni izraz leži pred nami v štirih obsežnih tomih „Ehre“. Leta 1685. ga že srečamo v Nürnbergu, kako se dogovarja s tiskarjem V. M. Endterjem in si pridobi Erazma Franciscijsa za korektorja, sourednika in pomočnika.⁵²

Vsi, ki so se poglobili v „Ehre“, posebno E. H. Costa, Avg. Dimitz, Ant. Kaspret in I. Merhar,⁵³ so si bili prvotnih namer Valvasorjevih in geneze njegovega slavnega dela bolj ali manj svesti, le pri Valvasorjevem mono-

⁴⁸ Koblar A., Valvasor vojak. IMK 1893. — Radics (10), 185 s.

⁴⁹ Sejni protokol dež. stanov Nr. 32, fol. 471a v Dež. arhivu v Ljubljani.

⁵⁰ Radics (8), 30; (10) 195.

⁵¹ O ostalini gl. Valv. II., 6, 356; A. Linhart v predgovoru k „Versuch einer Geschichte von Krain“ I. Laibach 1788; Radics (3) 56.

⁵² Radics (10), 195. — SBL.

⁵³ Costa 53, Kaspret 10 s, Merhar 10 s, 16 s.

grafu najdemo v tem oziru povsem meglene pojme. To nepazljivost pa moramo zameriti P. Radicsu tem bolj, ker nam svoj zadnji preobrat priznava Valvasor sam. V posvetilu „Ehre“ na kranjske deželne stanove z dne 15. aprila 1689 z naslovom „Gnädigste, gnädige, gebietende und Hochgeehrte Herren!“ piše Valvasor m. dr. to-le:

„Anfänglich zwar, ehe denn noch das gelehrte Werck des seel. Doctor Schönlebens, nemlich sein „Carniolia antiqua et nova“ den Tag sahe, war ich gewillet nur allein unsre Natur-Wunder samt den Land-Geschichten zu beschreiben und mit Kupffern auszuzieren: Massen ich dann, dess Absehens, schon dazumal einige dazu gehörige Kupfferstücke verfertigen liess. Als aber hernach bemeldter Doctor Schönleben, durch seinen Lebens-Schluss, solchem seinem Werck die Unvollkommenheit hinterliess, zudem auch selbiges in Lateinischer Sprache beschrieben, und überdas mehr in aus- als einheimischen Sachen vertiefft war, mehr sage ich von fremden Ländern, als von Crain, handelte; bedunckte mich rahtsam, dass, weil gleichwol Crain selbst, an schreibwürdigen Sachen, mehr Fülle und Überflusses, als Mangel, darreichte, ich nicht allein mit den Natur-Wundern und Geschichten den Leser abspesen, sondern auch mit einer völligen Beschreibung dess Hertzogthums, dessen fünf Theilen, Landschaften, Gewächsen, Mineralien, Strömen, Thieren etc. Sitten, Religion, Heiligen, Bischöfen, Pfarren etc. Regierung, Familien, Lands-Fürsten, Städten, Grentz-Oerter und Geschichten, ihn ersättigen und solche Ehre meines Vaterlandes, in Teutscher Sprache, auf den Schauplatz führen, auch so wol mit der Feder, als mit Kupfern, vorstellig machen sollte.“

O tej zgodovini Valvasorjeve „Ehre“ je dobro poučen tudi prvi referat, ki so ga prinesla v Leipzigu „Acta eruditorum“ istega leta, ko je „Ehre“ izšla. Referat — P. Radics sodi, da ga je bil napisal J. Gr. Dolničar — pravi:

Qui (Valvasor) cum animadvertisset, Schönlebum in egregio suo... opere exteris fere res magis, quam indigenas curasse, laborique praeterea huic immortuum multum in eo imperfectionis reliquisse, uberiores mox de Ducatu hoc tractationem moliri coepit: cum antea jam in animo habuisset, Carniolae chronicon provinciale, nec non miracula naturae ibi terrarum obvia tantum describere; mutato mox proposito, plenariam hujus Ducatus historiam tam naturalem, quam civilem consignare suscepit, tandemque non sine maxima opera et industria ad umbilicum perduxit.⁵⁴⁾

K zanimivima dokumentoma je vsak komentar nepotreben. Vendar hočemo v nadaljnjem poskusiti še drugo, deduktivno pot spoznanja; ogledati si hočemo поближе gradbeno strukturo, arhitektoniko „Ehre“. Na ta način bomo zopet v velikem Valvasorjevem delu našli nekatere poteze, ki se po notranji nujnosti krijejo z doslej ugotovljenimi motivi.

Geografija v struji Valvasorjeve dobe. Za geografske dele svoje poznejše „Ehre“ je Valvasor, kakor smo videli, zbiral gradivo najkesneje od februarja 1680 dalje. Večja novost v novem načrtu mu je bilo historiografsko delo. Orijentacija v to smer pa mu je bila zopet nekoliko lažja, ker mu je bil predhodnik zapustil dobo kranjske zgodovine do l. 1000 po Kr. že obdelano v tiskanem tomu „Carniolie“. Poleg tega je Valvasorja za starejšo dobo precej razbremenil njegov „ammanuensis“ Erazem Francisci; Valvasor⁵⁵⁾ priznava I. in V. knjigo „Ehre“ za sad polihistorskega učenja štva Franciscijevega, dočim si Francisci⁵⁶⁾ sam lasti avtorstvo tudi X. in XIII. knjige. Ali za novejšo čase kranjske zgodovine je moral Valvasor zbirati gradivo sam v potu svojega obraza, ker Schönlebnova ostalina mu je nudila prav malo porabnega.

Metodo obdelavanja zgodovine si je Valvasor kot geograf prikojil nekako v duhu modernega domoznanstva; le v XIV. in XV. knjigi imamo neke poskuse v analistični historiografiji po zgledu Schönlebnovem.⁵⁷⁾ Tudi

⁵⁴⁾ Acta eruditorum, Leipzig 1689, 549 s.

⁵⁵⁾ (I., p. XI).

⁵⁶⁾ Radics (4), 44.

⁵⁷⁾ Že Kaspret je (p. 27) spoznal, da ti dve knjigi obravnavata v glavnem iste stvari kakor V. in X. knjiga, z razliko, da je metoda prvih dveh analistična, drugih pa biografska. Nastanek XIV. in XV. knjige smemo s polnim pravom staviti v zimo 1684/85, ko se je pisatelj še skušal prilagoditi analistični metodi Schönlebnovi.

v predgovoru „An Hoch zu ehrenden Leser“ poudarja Valvasor, da hoče dati „temeljit opis razmer te dežele“. Sicer je že E. Costa spoznal, da je Valvasor „bolj statistik in topograf kakor historik“. To domoznansko smer pa je posebno lepo označil A. Kaspret, ko pravi:

„Valvasor richtete sein Hauptwerk derart ein, daß der Leser auch über die einzelnen Zweige der Landeskunde sich stets informieren könne. Er trennte die Geschichte der Landesfürsten von den „Jahrgeschichten“, die kirchlichen Einrichtungen von der Religion und behandelte in eigenen Abschnitten die Verwaltung, Topographie, Grenzbefestigungen und andere Gegenstände, welche streng genommen, nicht in den Bereich der eigentlichen Geschichte gehören. Doch das hinderte ihn nicht, auch in die Bücher, die die zuletzt genannten Materien behandeln, zahlreiche historische Notizen einzuflechten.“⁵⁸⁾

Zgodovinar Kaspret izreka torej merodajno sodbo, da pretežno število knjig „Valvasorja“ ne spada v področje historiografije, temveč domoznanstva. Semkaj smemo šteti približno te-le knjige: II.—IV., VI., VII., VIII. (deloma), IX., XI. in XII. knjigo. V njih imamo razložena opažanja iz vseh mogočih ved. Poleg topografije in drugih panog geografije so tu zastopane na eni strani mehanika in fizika pa litologija, botanika in zoologija, a na drugi strani lingvistika, folkloristika in etnografija pa državoznanstvo in hierarhija in kulturna zgodovina materialne kakor duhovne smeri. Razumeti ta ustroj „Ehre“ in ga oceniti po zaslugah, nam je mogoče le, če se postavimo v sredino dobe, ki je bilo v njej delo vzraslo.

Kakor večini ved, tako je bila geografiji kot vedi kompleksnega značaja še v posebni meri dana vloga, da služi praktičnim tendencam na vse strani. Geografija je bila po eni strani veja historijske discipline (historia physica), po drugi je bila sestaven del kozmografije, bila je repertorij zanimivosti o prirodi in človeku. Ali obilnih opažanj jej ni bilo mogoče predehati znanstveno, ker so bile prirodne vede, ta najpotrebnejša oprema današnjega geografa, v 17. stoletju še malo razvite. Zato vidimo, da so tedanja geografska dela le pisana mešanica izoliranih resnic brez notranjih zakonov, ki bi vezali te resnice med seboj, so to dolga vrsta samih čudes, „Natur- und Kunstwunder“. Zaradi tega se dela niso mogla povzpeti do gladkega, tekočega opisovanja, so pa sad marljivega zbiranja in kompiliranja; in ker so pisana v zmislu potreb in, po okusu tedanje dobe, opremljena z bakrorezi, so bila zato tudi priljubljena berilo tedanjega izobraženstva.

Te splošne ugotovitve⁵⁹⁾ se dajo opaziti tudi pri Schönlebnu in Valvasorju, seveda ne brez znatnih razlik med obema. Schönlebnu je prijala bolj k abstraktnosti nagnjena analitičnost; zadovoljil se je, da je iz mnogih starih knjig sestavil novo in je radi tega gojil historijsko geografijo. Povsem drugega kova se nam kaže praktični Valvasor. On razume pod geografijo v prvi vrsti izkustveno vedo, vsaka stran „Ehre“ nam kaže vtis njegovega doživetja.

Literarni zgodovinarji so označili 17. stoletje z imenom polihistorskega veka. V takem puščobnem ozračju se je Valvasor izkazal moža izrednih kvalit in velike samostojnosti v konceptiji, njegova „Ehre“ stoji, to priznava že Wachler⁶⁰⁾, visoko nad sodobnimi deli te vrste. Pri Valvasorju se namreč opažajo pojavi, ki nam označajo čase sto let za njim, v njem vidimo začetke probujajoče se duševne neodvisnosti in dozorevajočega spoznavanja prirode in klice kozmopolitskega naziranja o svetu. Osebnost Valvasorjeva

⁵⁸⁾ Kaspret, o. c.

⁵⁹⁾ Gl. J. Löwenberg, *Geschichte der Geographie*. Berlin 1866. — O. Peschel, *Gesch. d. Erdkunde*. München 1877 in E. Wisotzki, *Zeitströmungen in der Geographie*. Leipzig 1897.

⁶⁰⁾ L. Wachler, *Gesch. d. hist. Forschung u. Kunst*. Leipzig, 1820, 932, 1125: „Sredi obče historijografske neplodnosti je Valvasor skoraj edini, sicer pa daleč najboljši.“

nam pomeni najlepšo zvezo, prehod od historijografske polihistorije 17. stoletja (Schönleben) k prirodoznanski 18. stoletja (B. Hacquet).⁶¹ Te vrline odsevajo posebno iz prvih treh domoznanskih knjig „Ehre“.

Glavni domoznanski deli „Ehre“. Valvasor je mogel reči, da se z njih vsebino na Kranjskem ni bavil še nihče pred njim. Edini, ki bi prišel ob tem vprašanju v poštev, Schönleben, si je bil za svoj „Apparatus Carnioliae novae“ napravil komaj predispozicijo, a vsebino prvega poglavja je razdelil na sedem oddelkov za vso Kranjsko kot celoto (dva druga oddelka je namenil še razdelitvi dežele na sedmero strani ozir. mestu Ljubljani.⁶²) Temu nasproti je obdelal Valvasor v III. knjigi petero kranjskih strani vsako zase, vsaki strani dežele (Fünftel) pa daje pri tem kar po 14 do 18 poglavij. Orografiji, kraški hidrografiji in speleologiji pa gospodarski geografiji (gozdarstvu in vinogradništvu), poštnemu prometu in stražnim ognjem pa Schönleben ni namenil nobenih posebnih poglavij, da ne govorimo o klimatografiji, zdravstvu, litologiji, flori in favni in poljedelstvu, strokah, ki so ž njimi izpolnjena poglavja III. knjige Valvasorjeve. Nešteto stvari in podatkov je moral Valvasor pridobiti šele po težavah, ki o njih danes nimamo pojma. Koliko potov in poizvedovanja ga je stalo, preden je n. pr. zbral samo gola imena II. knjige. (Jesenice so ga po njegovi izjavi videle več ko tridesetkrat.)

Druga knjiga nosi vrh strani naslov „Vorhergehende kurtze Topographia zur Vorbereitung der folgenden völligen“. Polna je sumaričnega naštevanja topografskih imen, ki je o njih govora ponovno in obširneje v naslednjih knjigah. „Liber secundus lectori Topographiam Carniolae generaliore, et velut praegustum praebet specialioris illius et singula loca sigillatim pertractantis, quae in libro undecimo subsequitur“, tako označa njeno nalogo referent v „Acta eruditorum“. Kako naj si pojasnimo njen postanek? Če si ogledamo v njej zbrano gradivo, vidimo, da so to stvari, ki jih lahko najdemo na vsaki stenski karti kranjske dežele. Zato se ne motimo, če trdimo, da nam II. knjiga „Ehre“ podaja gradivo, ki ga je bil Valvasor prvotno namenil za veliko karto Kranjske, kar nam dokazuje naslednje dejstvo.

P. Radics⁶³ je zasledil v Londonu pismo, ki ga je Valvasor napisal dne 17. nov. 1687 Angležu T. Galetu. Tu prosi, naj bi mu kdo izmed članov „Royal Society“ poslal po tedanjem običaju čestitajočo pesem za „Ehre“. Da bo dotičnik pri zlaganju pesmi o delu poučen, našteje Valvasor v pismu tudi pregled vsebine „Ehre“. Valvasor pa pri tem ne omenja dveh knjig, namreč XI. („knjige gradov“) in pa II. knjige, kar se nam zdi zadosten dokaz, da je Valvasor želel dogotoviti veliko karto Kranjske, še preden pusti „Ehre“ med svet. Seveda potem bi suhoparna II. knjiga v „Ehre“ bila res odveč.

Da karte vendarle ni izvršil, za to je opravičilo v tem, da je ogromno delo zahtevalo celega Valvasorja: bil je sredi spisavanja „Ehre“ in pripravljanja bakrorezov zanj. Pritiskanje od strani tiskarja Endterja in, morda ne v zadnji vrsti, težavno spisovanje zgodovinskih delov, sta bila važna vzroka, da mu za delo na karti ni preostajalo časa. Odložil jo je na poznejše čase, žal — za vedno. Da pa bralcu postreže vsaj z majhnim nadomestilom, se je odločil naknadno za dvojce. Priložil je delu novo izdajo svoje kranjske karte v malem merilu. In ker je na tej kartici porabljen le majhen del nabranega gradiva, si Valvasor ni mogel kaj, da ne bi spravil tega gradiva vendarle kompletno pred bralčeve oči. Tako je nastala II. knjiga s

⁶¹ Merhar postavlja Valvasorja v primeri s prosvetljeno dobo le predaleč v ozadje. 8, 14.

⁶² Radics (3), 56 s.

⁶³ (10), 205.

svojim periegetičnim naštevanjem objektov in opisovanjem z besedo in v prav rahli zvezi s tem so tudi priložene karte malega merila.

Že v predgovoru albuma kranjskih gradov in mest iz l. 1679. se zdi, kakor da se hoče Valvasor spotikati nad enostranostjo sodobnega izobraženstva, češ, tuji popotniki se zanimajo edino za „kontrafeje“ mest, gradov in dvorcev. Saj mu je domača zemlja tudi nudila na ogled prirodnih pojavov, kakršnih ni bil našel nikjer na svojih popotovanjih po Evropi in Afriki. Zato ni čudno, da l. 1680. povprašuje v svojem pozivu tudi po raritetah iz prirode. „Čudesna“ kranjske prirode spadajo po izreku samega Valvasorja k najstarejšim tekstom, ki jih je nameraval izdati.⁶⁴⁾ Z njimi je izpolnil pred vsem dobro tretjino I. zv. „Ehre“ v IV. knjigi, mnogo pa jih najdemo tudi drugod.

Kakor nam sicer na mnogih mestih prihajata na dan znanstveno mnenje in samostojno mišljenje pisatelja, da nam včasih geografski interes docela zadovolji, je pa Valvasor posebno v IV. knjigi mnogokrat tudi zašel v smer, ki je resnico povečala samo radi tega, ker je hotel povedati o svoji domovini prav mnogo slavnega. V greh mu ne smemo šteti niti tega, da je tu in tam običal v sponah verovanja v vraže in čudeže vključiti trudu, da se emancipira od teh slabosti; saj so se astrologija, alkimija in magija še dolgo po Valvasorju čvrsto držale in se oklepale prirodnih znanstvenih metod.

Poleg ljubezni do grude diči našega barona tudi toplo čustvovanje do prebivalstva dežele.⁶⁵⁾ Ko so tipičnemu predstavniku 17. stoletja, Schönlebnu, delali kupi knjig v tesni študijski sobi resnično življenje zunaj nevidno, je popotni Valvasor pozorno opazoval preprosto ljudstvo in spoznaval ustroj njegovega pestrega življenja, materialnega kakor duševnega. Vezi med človekom in prirodo je občutil, kakor redek drug sodobnik. Da, Valvasor se v tem oziru razlikuje tudi od sodobnih nemških topografov. Georg Braun podaja n. pr. v velikem delu „Civitates orbis terrarum“ antropogeografske, etnografske in gospodarske razmere raje ilustrativno kakor deskriptivno, in še to mimogrede, v ospredju slik posameznih mest; Valvasor je večji del teh in sličnih elementov izločil iz topografije in jih obdelal če že ne v posebnih knjigah, pa vsaj v posebnih poglavjih.

Splošna sestava „Ehre“. Izmed vseh knjig je od nekdanj vzbujala največ pozornosti ilustrativno bogata XI. knjiga, tako zvana „knjiga gradov, mest, trgov in samostanov“. Bakrorezi v njej so po večini druga izdaja bakrorezov iz l. 1679. s to razliko, da v novi izdaji Valvasor svojo dolensko hudomušnost precej brzda,⁶⁶⁾ ki stopa v slikah iz 1679 še prav pogosto na dan. Po slikah je torej ta knjiga nedvomno najstarejšega izvora, a tudi po tekstu je komaj za eno leto mlajša; saj jo je pripravljala Valvasor že za življenje Schönlebnovega v zmislu svojega starejšega, dvojnega načrta.

Ker v pismu na Angleža Galeta ne najdemo omenjene XI. knjige, smemo sklepati, da Valvasor svojega cilja, t. j. velike karte in „knjige gradov“ ni pustil izpred oči niti zdaj, ko je pripravljala izdaja „Ehre“. Programatični uvod „Kurtzer Vorbericht“ na čelu XI. knjige in njena posebna paginacija

⁶⁴⁾ (I., p. X s).

⁶⁵⁾ Kako visoko je cenil jezik preprostega kranjskega in hrvatskega prebivalstva, nam dokazuje tudi to, da je troje „častitnih voščil“, kranjsko od J. Zizenčelija, hrvatsko in dalmatinsko od P. Ritterja Vitezovića na čelu „Ehre“ dobilo častna mesta pred latinskimi panegiriki iste vsebine in istih častilcev. — Radics, Valv. z ozirom na Slovanstvo. LMS, 1877. — Valv. I., 2, 147. — Merhar, 8, 14.

⁶⁶⁾ Prvotna slika Višnje gore ima n. pr. pred mestnimi vrati na verigi priklenjenega polža, ki ga povrh še čuva straža. — Radics (10), 156 s.

nam še danes pričata, da od vseh početkov določene samostojnosti⁶⁷⁾ avtor tej knjigi ni zabrisal niti tedaj, ko je poslal njen rokopis v Nürnberg.

V kompozicijo „Ehre“ je uvrstil Valvasor „knjigo gradov“ šele naknadno po 17. nov. 1687, t. j. po omenjenem svojem pismu. Prav tako je bilo XII. knjigi „o hrvatski vojni granici“ namenjeno, da izide zase.⁶⁸⁾ Bila je dogotovljena kot ena prvih že 1686,⁶⁹⁾ in ima tudi posebno paginacijo. Tako je bilo od treh topografskih monografij končno edino Koroški usojeno, da je šla iz Nürnberga l. 1688. samostojno v svet. Da se iz vseh za tisk pripravljenih Valvasorjevih spisov o Kranjski in Vojni granici sestavi eno samo delo v štirih foliantih, ta misel torej ni mogla zrasti drugod, kakor v glavi Valvasorjevega „ammanuensa“ Erazma Francisci. Šele v Nürnbergu, v rokah tega polihistorja, je iz Valvasorjeve „Ehre“ nastal knjižni monstrum današnje oblike. Pobudo za besedilo naslova „Die Ehre...“ je dobil Valvasor v Schönlebnovem posvetilu v „Aemona vindicata“, ki pravi: „Sed neque alia mihi argumenta desunt, quibus impellar ad consecrandum vobis (sc. mestnim očetom ljub.) laborem, quem pro patriae honorem suscepi.“

Iz pojasnila „Vorbericht Erasmi Francisci“, ki ga je bil Francisci pridelal na čelo „Ehre“, se da posneti, da knjige niso prihajale v Nürnberg v oni vrsti, kakor so bile združene. Od tiskarne tako oddaljeni „glavni avtor“ je marsikaj „prepustil uvidenosti in ureditvi“ Franciscijeve. „Welches ich auch... füglich und zu seiner gnädigen Beliebung eingerichtet zu haben verhoffe,“ tako se v tem oziru zagovarja Valvasorjev nürnberški pomagač.⁷⁰⁾

Prav verjetno je, da je „ammanuensis“ odločal več ko kavalirski avtor tudi kar se tiče vrstnega reda vseh petnajstih knjig in njih sestave v štiri tome. V tem pogledu imamo četrto dokumentov, ki kažejo, kako je razporeditev knjig dozorevala postopno do svoje končne oblike. Najstarejši dokument je ponovno omenjeno Valvasorjevo pismo na Angleško, ostale tri najdemo natisnjene na prvih straneh „Ehre“; ta mesta so: a) glavna naslovna stran (drobno tiskana vsebina „Ehre“), b) XI. stran, v Valvasorjevem posvetilu na deželne stanove (ta odstavek je citiran zgoraj str. 63) in c) stran XXXIV. v uvodu „An Hoch zu ehrenden Leser“.

Na podlagi teh mest, kjer Valvasor našteva kratko vsebino svojega dela, bi morale biti knjige „Ehre“ razvrščene nekako tako, kakor kaže ta-le tabela:

Pismo Galetu:	I, V, X, IX, VI, VIII, VII, XIII, XIV, XV, III, IV, XII.
Naslov:	II, IV, III + XI, XII + V, VI, VII, VIII+IX, X, XIII, XIV, XV
Posvetilo:	II, III, IV + VI, VII, VIII+IX, X, XI, XII + XIII, XIV, XV.
Uvod:	II, III, IV+V, VI, VII, VIII+IX, X, XI + XII, XIII, XIV, XV.

Kakor vidimo našteva Valvasor v pismu najprej historijske, potem geografske knjige,⁷¹⁾ pozneje pa že daje prednost geografiji dežele pred njeno zgodovino, najbolj pač v naslovni strani. A končno veljavni vrstni red vidimo izražen šele v zadnjih dveh dokumentih. Kako si je Valvasor želel združiti knjige v štiri tome, o tem v pismu na Angleško ne najdemo nobenih sledi. V ostalih dokumentih se da sklepati na to razdelitev knjig iz veznikov ozir. ločil, ki se jih avtor poslužuje.

Kulturnozgodovinski zaključek. Ko sta Schönleben in Valvasor zasadila lopato na posvetno - literarnem polju, je bilo okoli njiju precej pusto in prazno. Praznino sta v vzorni slogi in medsebojnem sporazumevanju izpolnila sijajno, ko sta si izbrala za predmet znanstvenega zanimanja proučevanje rojstne dežele Kranjske. V polni zavesti težav, ki so se mu stavile kot prvemu delavcu na domoznanskem polju, piše Schönleben:

⁶⁷⁾ Merhar, 18. ⁶⁸⁾ Radics (10), 223. ⁶⁹⁾ (IV., 12, 61 prip.)

⁷⁰⁾ (I. p. XXXVIII.). ⁷¹⁾ To je opazil že Radics (10) 205 prip.

Usque ad hoc quod nunc decurrit saeculum, tractarunt illi (maiores nostri) arma, ut calamo non possent: quid nos? nec arma, nec calamos. Ego praeceo, opto ut sequantur alii magis instructi libris, cartophylaciis, archivium arcanis, arte, scientia, historiarum notitia, solertia; quae quam sint mihi exigua, satis perspicio. Jacio tamen aleam.⁷²⁾

Kaže se ne samo pri svojem nabožno-literarnem, ampak tudi pri domoznanskem delu pravega otroka svojega časa, dobe protireformacije.⁷³⁾

Njegov zvesti učenec in prijatelj Valvasor je bil napravil silen korak naprej, saj višje izobrazbe ni iskal na tedanji univerzi, ampak na popotovanjih in v stikih z učenimi možmi.⁷⁴⁾ Valvasor ne gleda kakor Schönleben v deželi samo pozornice zgodovine, dežela mu je že sama zase zanimiva in vredna posebnega raziskovanja. Stare vzore, ki so služili Schönlebnu za vire, je zato Valvasor posnel in si s to pomočjo poiskal pota za samostojno, originalno kompozicijo. „Suis potius quam aliorum oculis confidere edoctus“, tako ga lepo označa sodobnik v „Acta eruditorum“. S svojo avtoptično opisno metodo je topografsko gradivo o Kranjski zelo pomnožil, dal je o geografskih razmerah, obrisih in prostorih kranjske dežele sliko, ki je bila za one čase izredna. In če označajo kulturni zgodovinarji 17. stoletje za vek učenjaških polihistorijskih knjižnih nestvorov, moramo naglasiti, da spada četvero Valvasorjevih foliantov sicer v vrsto največjih, a tudi najboljših.

Valvasor je bil izmed najbolj umnih in najbolj podjetnih ljudi, kar jih je naša dežela kdaj videla; primerjati bi se mu mogel edini B. Hacquet, ki je že za življenja dobil častni naslov „nuncquam otiosus“. To točno sodbo, ki sta jo dala Fr. Stelè in V. Klaič⁷⁵⁾, moramo spopolniti še z absolutno trditvijo: Valvasor je bil najsamostojnejši in najoriginalnejši naš človek.

Do kritičnega prebiranja dotekajočega gradiva in do znanstvenega sinoptičnega gledanja in spoznavanja vseh pestrih pojavov v prostoru, do teh nalog današnje geografije⁷⁶⁾ se daljna doba Valvasorjeva seveda še ni mogla povzpeti. Ali svojo samostojnost in originalnost je pokazal Valvasor v metodološkem oziru s tem, da je ustvaril za grupiranje in razvrščanje silnega gradiva sistem in kategorije, ki so tako prirodne in neprisiljene, da jim tudi danes ne moremo oporekati. Vsi poznejši geografi in domoznanci kranjske dežele so mogli več ko poldrugo stoletje svoja nova opažanja vlagati v predale in shemo Valvasorjevih poglavij. Te praktične vrednosti „Ehre“ ni mogla spraviti v senco niti geografija novejših časov, da, ta je s svojimi netečnimi politično-statističnimi elementi napravila Valvasorja celo še bolj porabnega, manj zastarelega. In še danes more Valvasor v topografiji in polni meri služiti onim, ki bi jih raznolično in bujno gradivo, nagomilano na moderni geografski karti, utegnili spraviti iz konteksta.

Napredek časa nam je že davno ostrgal fantastično navlako z Valvasorja in nam pokazal vso njegovo znanstveno dragoceno prozo. In ako si ga ogledamo s stališča geografske sedanjosti, moramo ugotoviti, da nam njegovi geografsko-kulturni oddelki dajejo geografski prerez in kulturni oris Kranjske, predstavljajo nam široko zasnovano historijsko geografijo dežele za konec 17. stoletja, kakršno premore malokatera dežela tedanjega kulturnega sveta. Ta prerez je tem večje vrednosti, ker nam slika stanje dežele na prehodu od relativno nemirnih časov v dobo mirnega, a čedalje bolj prometnega

⁷²⁾ Schönleben, Carniolia, Apparatus proemium p. 2.

⁷³⁾ Klun, V., Über die Geschichtsforschung und Geschichtschreibung in Krain. MMK 1857, 48.

⁷⁴⁾ Merhar, 11.

⁷⁵⁾ Fr. Stelè, Valvasor. Čas, 1913, 31. — V. Klaič, Život i djela Pavla Rittera Vi-tezovića. Zagreb, 1914, 19; Mladi dani P. R. V. Veda 1914, 363.

⁷⁶⁾ A. Penck, Geographie und Geschichte. Neue Jahrbücher f. Wiss. u. Jugend-bildung, 1926.

življenja 18. stoletja, ki je med drugim odprlo slovenskemu narodu v Trstu in Reki kar dvoje vrat v široki svet.

V drugi polovici 17. stoletja se je materialno stanje v deželi, posebno v Ljubljani, znatno dvignilo. Rodilo je nova stremjenja za kulturnim življenjem in delom. Zato so se zastopniki umetnosti in umetnih obrti tako pomnožili, da je Ljubljana v letih 1660—77 dobila kar tri cehovske organizacije, cehe zlatarjev in srebrarjev, zidarjev in kamnosekov ter slikarjev in kiparjev.⁷⁷⁾ 1685 so morali izdati v Ljubljani policijski red zaradi velikega luksuza in zapravljenosti.⁷⁸⁾

Tudi tiskarne, ki jih je bil 1582 zatrl protireformačni zelotizem, Ljubljana dolgo vrsto let ni mnogo pogrešala. Res, da je že škof Hren zopet mislil na njo. Ali resnično potrebo tiskarne so rodila šele literarna podjetja plodovite naše dvojice Schönlebn in Valvasorja: na Schönlebnovo prizadevanje pri deželnih stanovih je bila l. 1678. v Ljubljani odprta nova tiskarna kot podružnica J. K. Mayrja iz Salzburga.⁷⁹⁾ Istega leta si je bil tudi naš Valvasor uredil na gradu Bogenšperku bakroreznico in tiskarno za bakroreze.⁸⁰⁾ Iz tega svojega podjetja, ki je bilo prvo te vrste na Kranjskem, je Valvasor rade volje postregel z bakrorezi ne samo Schönlebnu, temveč tudi baronu Rainu, dr. Grbcu in drugim.⁸¹⁾ Okoli bakroreznice pa je bila zbrana znatna kolonija umetnikov s šefom Valvasorjem na čelu. L. 1702. se je pridružila še „Academia Philo-Harmonicorum“. „Poleg Valvasorja, pred njim in za njim vidimo torej strujo, ... ki pomenja bodočnost naših krajev v umetniškem oziru.“⁸²⁾

Ni pa bila takrat tako ugodna slika v smeri literarnega zanimanja. „Sint Maecenates, non deerunt Flacce Marones“, s tem klasičnim verzom se še 1681 Schönleben pritožuje v „Carnioliji“ nad sodobno publiko in nad pomanjkanjem literarne, filomuzične sredine v njej. L. 1655. je Volbenk Engelbert Auersperg začel v svojem ljubljanskem dvorcu zbirati knjižnico, ki mu jo je pozneje uredil in popisal naš Schönleben, 17 let pozneje je položil Valvasor temelje svojemu divnemu „muzeju“ (knjižnici) na Bogenšperku. In to so bili poleg samostanov in par zdravnikov skoro vsi literarni interesi in prijatelji knjige na tedanjem Kranjskem.

Šele Schönlebn in Valvasorju je uspelo, da sta razgibala k zanimanju predvsem plemstvo in višjo duhovščino in jima dala pobudo, da so si jeli ustvarjati ideale domače kulture. Saj tudi nobena panoga literarnega dela ni bila tedanjemu galantnemu in izobraženemu svetu tako blizu in tako pri srcu kakor domoznanstvo, veda o deželi, prebivalstvu in njuni preteklosti. Morda še več kakor njunih pet debelih foliantov pa je v tem oziru uspelo neumorno podrobno delo popotniškega Valvasorja križem Kranjske, od osebe do osebe, iz mesta v mesto, iz župnišča v župnišče, iz grada v grad.

V dvojici Schönleben-Valvasor vidimo prvo zbiranje sil in sredstev za kulturno povzdigo dežele in naroda. Delo obeh tovarišev je postalo zdrava, domača podlaga in najlepša priprava za bodočo učeno družbo operosov. Ustanovil jo je v letu Valvasorjeve smrti (1693) Janez Gregor Dolničar, Schönlebnov nečak in Valvasorjev epigon, z značilnim predikatom „Sequax“ in priznanja polno devizo: „Vestigia ducunt“. Sama „Academia operosorum“⁸³⁾ je dobila za simbol ulnjak s čebelo, ki je služila že E. Francisciju za pripodobo marljivosti Valvasorjeve.

⁷⁷⁾ Stelè, 35 s.

⁷⁸⁾ Klunov Archiv, I, 59.

⁷⁹⁾ (Valv. I., 3, 725.)

⁸⁰⁾ (II., 6, 268; III., 11, 620).

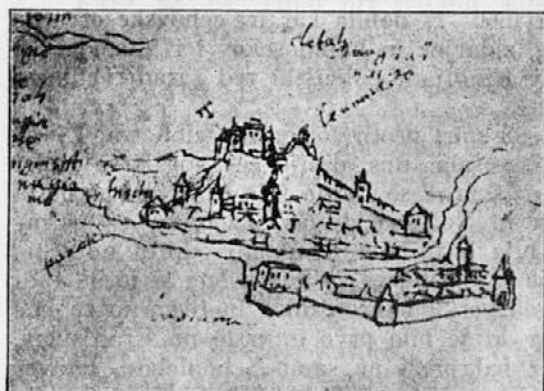
⁸¹⁾ Radics (4), 31, (8), 30.

⁸²⁾ Stelè. — V. Steska, Academia Philo-Harmonicorum. DS 1902.

⁸³⁾ V. Steska, Academia Operosorum. IMK, 1900.

Valvasorjeva Ljubljana.

France Stelè.

Sl. 58. Clobucciarich, Ljubljana zač. XVII. stol.

hauptmann von Krain Wolff Engelbrecht Graf Auersperg (1649–1673). Das Bild ist von Nordwesten aus der Vogelperspektive aufgenommen, so dass es uns gleichzeitig die Einsicht in den Plan der damaligen Stadt gewährt und uns auch bisher unbekannte Details über einzelne wichtige Objekte bietet, so den St. Petersfriedhof, das alte Franziskanerkloster, die Domkirche, die Augustiner-, Jesuiten-, Kapuziner- und Deutschritterordensklöster, den Fürstenhof, die Stadtmauern und die Auerspergischen Gärten.

Zur Ergänzung des Materials bei Valvasor und auf diesem Bilde wird ferner ein Plan von Ljubljana aus der Zeit um das J. 1657, ein Plan und ein oberflächliches Bild der Stadt von Giovanni Pieroni aus der Mitte des XVII. Jahrh., ein Ljubljana-Bild auf einer Uhr im Böhm. Liberec-Museum, sowie die Skizze von Ljubljana aus den ersten Jahren des XVII. Jhs. von Joh. Clobucciarich und and. publiziert.

Die Bedeutung des hier meistens zum ersten Male veröffentlichten Materials besteht darin, dass uns nun manche Züge des bald nach Valvasors Tode (1693) vollkommen unter einer konsequenten barocken Hülle verschwundenen „mittelalterlichen Ljubljana“ bekannt werden. Der Artikel weist ferner auf die Hartlebigkeit des äusseren Stadtbildes der Stadt hin; in diesem Zusammenhange ist es charakteristisch, dass das durch Valvasor für die *Topographia Duc. Carnioliae* 1679 verfasste Bildschema von Ljubljana noch über 100 Jahre darnach die Grundlage für verschiedene Ljubljana-Bilder dargestellt hat. Zum Schluss wird auf die hartnäckige Erhaltung des Kommunikationsnetzes und gewisser Parzellen hingewiesen und zuletzt die Rolle der geographischen Lage, der Geschichte und der sozialen Struktur der Bevölkerung für das Stadtbild betont. Im Außenbilde fiel bis zur Niederreißung der Stadtmauern Anf. des XIX. Jhs. die Hauptrolle dem Schlossberge und dem Mauergürtel zu. Im Innenbilde schuf die Konstellation des Flusses Ljubljanica zum Schlossberge die Hauptverkehrsader der Altstadt und gleichzeitig ihr ästhetisches Hauptmotiv in der bogenförmig am Flusse des Schlossberges sich entwickelnden Strasse: Pred škofijo — Mestni trg — Stari trg — Florjanska ulica. Die soziale Struktur der Bevölkerung aber äussert sich in den drei Stadtteilen: die Bürgerschaft mit ihrem Symbol, dem Rathaus, siedelte sich am Altenmarkt und dem Rathausplatz auf dem rechten Ljubljanicaufer an, der Adel am Neuen Markt auf dem linken Ljubljanicaufer, und schließlich die Priesterschaft mit ihrem Zentrum, der Domkirche, „Pred škofijo“.

„Valvasorjeva Ljubljana“ je Ljubljana, ki nam jo je v sliki in opisu ohranil v svojem delu Valvasor. Namen našega spisa je, pokazati, da je za ljubitelja preteklosti slovenske prestolnice in njenih spomenikov v mnogih ozirih zanimiva in važna. Važna je v prvi vrsti za to ker je Valvasor fiksiral njeno lice zadnji moment pred postankom „baročne Ljubljane“, katere

Résumé. Der Artikel befasst sich mit dem Stadtbilde von Ljubljana der 2. Hälfte des XVII. Jahrh., das uns hauptsächlich J. W. Valvasor in seinem topographischen Werke überliefert hat. Zur Ergänzung des Valvasorschen Ljubljana-Bildes wird aus der Valvasorschen graphischen Sammlung in der Universitätsbibliothek in Zagreb ein bisher unbekanntes Material für ein grosses Kupferstichbild von Ljubljana publiziert, das aus 4 Blättern bestehend ungefähr in der Grösse 125 × 70 cm geplant war. Der Verfasser des Bildes, das zwischen die Jahre 1660 bis 1670 fällt, ist unbekannt, der Besteller war aber wahrscheinlich der damalige Landes-

rojstvo lahko opredelimo z letom Valvasorjeve smrti 1693, ki je obenem ustanovno leto za razcvet izrazite baročne kulture pri nas osnovno pomembne Akademije operosorum. Valvasor nam je namreč ohranil sliko Ljubljane XVII. stol., ki je temeljila mnogo bolj kakor njena naslednica na srednjeveških tradicijah ter je vsebovala še celo vrsto kmalu po l. 1693. porušeni srednjeveških stavb; obenem pa nam njegove slike podajajo ogrodje, ki ga je baročna Ljubljana s svojimi fasadami zakrila, a se je mnogokje ohranilo za baročno zunanostjo do danes. Zanimiva pa je Valvasorjeva Ljubljana posebno radi tega, ker nam je takratno mesto ohranila v pogledih od različnih strani in z detajli, ki nudijo prevažno gradivo za njeno topografijo, za njeno kulturno lice in za rekonstrukcijo njenih najvažnejših objektov. Ker je Valvasorjeva Ljubljana obenem najstarejša v sliki s potrebno eksaktnostjo in obširnostjo ohranjena podoba Ljubljane sploh, nam je to gradivo pravo žarišče, skozi katero prodira naš zgodovinski pogled do korenin srednjeveške Ljubljane nazaj, in brez pretiravanja lahko rečemo, da je Valvasorjeva Ljubljana temelj zgodovinskemu raziskovanju postanka in razvitka ljubljanske mestne slike in njenih elementov.

Da bomo v sledečem podali pregled Valvasorjevega ljubljanskega gradiva, nam ni povod samo nameravano odkritje spominske plošče temu možu, ampak posebno še srečen slučaj, ki nam je v zadnjih letih odkril v njegovi grafični zbirki, nahajajoči se v vseučilišni knjižnici v Zagrebu, novo, Valvasorjevo doslej izdano gradivo bistveno dopolnjujoče, toda dosedaj prezrto gradivo.

Za uvod nudimo najprej pregled gradiva za takratno Ljubljano, ki nam ga je ustvaril ali ohranil Valvasor.

1. Na prvo mesto spada po svoji obsežnosti, bogatosti in važnosti nedvomno **gradivo za veliko pregledno sliko Ljubljane**, ki se nam je ohranilo na listih 334—340 v XVII. zvezku Valvasorjeve grafične zbirke in na listih 81 in 82 v VII. zvezku, vendar sta zadnja dva lista samo ponovitev listov 339—340 iz XVII. zvezka. Ta slika bo tvorila glavni predmet in osnovo za našo študijo in jo bomo nižje podrobneje opisali.

2. Slike v Ehre...: a) **Velika slika Ljubljane od severozapadne strani** med str. 666 in 667 v Ehre... XI. knj. Velikost 93,8 × 27,9 cm. Predstavlja nam Ljubljano od sv. Petra na levi do Vodnih vrat na desni. Spredaj je odrezana vsporedno s smerjo Schellenburgove ulice in nam podrobno kaže sliko gradu s te strani in mestne utrdbe. Poleg gradiva omenjenega pod št. 1. je to najvažnejša slika predbaročne Ljubljane sploh in ono bistveno dopolnjuje. Nudi nam zmerno nad normalno stališče vzvišen pogled na mesto.

b) **Ljubljana od severa** v zgornjem levem kotu slike pod 2a. Velikost 15,6 × 7,6 cm. Nudi nam pogled od severne strani in obsega sliko od cerkve sv. Petra na levi do cerkve diskalceatov na desni. Dopolnjuje nam posebno sliko gradu od te strani.

c) **Mestni trg** v smeri škofije. Velikost 15,7 × 7,6 cm. Nahaja se v sredi nad sliko pod 2a. Nudi nam sliko od škofijske palače na levi do sedanjega desnega magistratnega krila na desni. Najvažnejša za nas je slika starega rotovža in trga pred njim.

č) **Ljubljana od juga**. Velikost 15,6 × 7,6 cm. Nahaja se v desnem kotu zgoraj nad sliko pod 2a. Slika je spredaj odrezana s črto takozvanih „grabljič“ v Ljubljani, dopolnjuje nam sliko utrdbe in gradu s te strani in nudi detajle obrežij Ljubljane do čevljarskega mostu.

d) **Ljubljana od severozapada**. Velikost 21,6 × 11,9 cm. Nahaja se v Ehre... med str. 336 in 337 ter je identična s sliko v Topogr. Duc. Carn. I. 127.

Spredaj je odrezana tesno za sedanjo frančiškansko cerkvijo in ozidjem ob sedanji Vegovi ulici. Na levi se pričinja z ogelnim stolpom mestnega ozidja ob bivšem frančiškanskem samostanu in sega na desno do Vodnih vrat. Stališče je približno isto kot na veliki sliki pod 2a, samo premaknjeno nekoliko na desno, toda precej bolj vzvišeno in omogočuje malo več vpogleda v notranjost mesta in njeno strukturo.

e) **Novi trg** z deželno hišo in pogledom na Grad. Velikost $21 \times 11,4$ cm. Nahaja se na naslovnem listu Topogr. Duc. Carn. in je ista plošča brez popravka celo s staro letnico odtisnjena še enkrat na začetku knj. XI. v Ehre...

f) **Ljubljanski grad** na sliki slovesnega vhoda nadvojvode Maksimilijana v Ljubljano l. 1608. Velikost $11,7 \times 14,6$ cm. Nahaja se v Ehre... IX. 68. Slika je fantastična z izjemo slike Gradu. Situacija je pravilna in mišljena pri vходу v Vicedomska vrata, vendar so tako vrata kot ozidje in mesto za njim brez realne podlage. Le skupina mestnega zastopa s ključi na blazini utegne biti realna vsaj glede oblek.

g) **Pogled na Ljubljano od severne strani** v Ehre... X. 374. Slavnost na travniku pred Ljubljano ob sprejemu cesarja Leopolda I. l. 1660. Velikost $15 \times 10,8$ cm. Slika ne nudi razen splošnega pogleda na mesto od sedanje Kopitarjeve ulice do Križank nič novega.

h) **Pogled na Ljubljano od juga** v Ehre... XIV. 132. Velikost $10,7 \times 14,8$ cm. Važen je splošni pogled na mesto s predterenom ob sedanji Karlovški cesti, na Grad in na ozidje s Karlovškimi in Vodnimi vrati. Slika predstavlja vhod vojske cesarja Maksimiliana v Emono.

3. **Slika Ljubljane na poštne listku** v zbirki bakrorezov zv. VI., list 98. Velikost $28,4 \times 19,8$ cm. Ujedkovina v slogu vagenšberskih izdelkov. Sign. na desni ob robu spodaj: MG (monogr. za Mathias Greischer) fec: zu Wagensperg in Crain. V ospredju obronek hribovja z velikim drevesom na levi, v ozadju pogled na Ljubljano z Gradom od severozapadne strani. Dobro se vidi Špitalski most s svojimi utrdami, cerkev sv. Elizabete, stolnica in frančiškani ter mestno ozidje od Špitalskega mosta do stolpa pred sedanjim Zmajevim mostom. Po cesti, ki vodi od Špitalskih vrat preko obronka v ospredju na desno, galopira postiljon na konju z rogom pred ustmi. Nad sredino slike držita dva plavajoča putta kranjski grb, druga dva pa pod njim napisni trak „Khay: Postambt Laybach“. Novih potez ne nudi. (Sl. 24.).

4. **Slika Ljubljane na poštne listku** v zbirki bakrorezov zv. VI., list 97. Velikost $26,9 \times 19,4$ cm. Bakrorez. Pod spodnjim robom je ležeča vejica in napis: Khay: Postambt laubach. Signatura v valovito očrtanem ovalu v levem oglu spodaj: „Ygidius van der heyden fecit ex cv.“ — Predstavlja isti motiv kakor Greischerjev list pod št. 3, sredi slike plavata dva putta z grbom Kranjske. Ako ni eden izmed njih služil za predlogo drugemu, sta gotovo oba narejena po nekem tretjem doslej neznanem vzoru. Zdi se, da spada med grafične poskuse raznih Valvasorjevih gostov na Wagenspergu. Izvršen je skrajno primitivno od roke, ki grafičnega dela še ni bila večja. (Sl. 23.).

5. **Pogled na Ljubljano od bližine Karlovškega mosta**. Nahaja se v grafični zbirki zv. XVII., list 86. Velikost $28,5 \times 17,5$ cm. Tehnika: rahla obrisna skica s peresom, spretno lavirana s tušem. Napis nad sliko: Laybach. Signatura v levem kotu ob robu Almanach fecit je zapisana z Valvasorjevo roko. — Kaže nam predteren med sedanjim Gruberjevim kanalom in nekdanjim ozidjem, ozidje z Vodnimi vrati, kos grajskega hriba in utrd na njem ter jezuitski samostan s cerkvijo sv. Jakoba. Ta slika

je najstarejša dosedaj znana umetniška impresija Ljubljane. (Sl. 17.).

6. **Pogled na Ljubljano od severozapadne strani z obronkom Šišenskega hriba**, ki tvori obrobno kuliso. Nahaja se v skicni knjigi za Topogr. Duc. Carn. mod. kot list 147. Tehnika: Obrisna perorisba in tuš. Izvršilec nedvomno Valvasor. Predstavlja Ljubljano od diskalceatske cerkve do Križank. Na obronku hriba spredaj v sredi sedi risar obrnjen k mestu in riše, za njim stoji drug, ki očitno tudi riše. S črkami od a do k so zaznamovani sledeči glavni predmeti: a. diskalceati, b. Sv. Peter, C. klarise, D. avguštinci, E. frančiškani, F. stolnica, G. rotovž, H. Grad, i. sv. Jakob in k. križarji. V primeri s sliko 127 v Topogr. Duc. Carn. mod. predstavlja ta slika nevzvišen naraven pogled na mesto, nudi več predterena in na levi vse, kar je od stolpa za frančiškani na levo, več. Zanimiva je samo kot risarska impresija o celoti mesta, sicer pa ne nudi nobenih novih potez. (Sl. 19.).

7. **Skica za pogled na Ljubljano od severozapadne strani v skicni knjigi za Topogr. Duc. Carn. mod. list 148.** Valvasorjeva lastnoročna, z mnogimi opazkami in korekturami opremljena peresna risba predloge za imenovani list. Predrisba s svinčnikom. List je v detajlih precej nejasen in je zanimiv samo kot dokument Valvasorjevega predpela za grafične liste.

Vse te slike nam nudijo precej popolno sliko zunanjščine Ljubljane 2. pol. XVII. stol. od severovzhodne, severne, severozapadne in južne strani, pouče nas o obsegu in posameznih motivih mestnega ozidja in o splošni sliki glavnih stavbinskih objektov. V notranjo sliko mesta nam posvetijo samo s pogledom od juga na obrežja Ljubljanice, z Novim in Mestnim trgom ter kolikor nam tega odkrije risar pri precejšnji vzvišenosti svojega opazovalnega stališča.

Tu pa nam z bistvenimi podatki priskoči na pomoč pod št. 1. omejeno gradivo, ki nam podaja **celo Ljubljano Valvasorjeve dobe iz ptičje perspektive** ter razen tlorisne razdelitve njenega teritorija vestno reproducira slike celih trgov in skupin poslopij ter nam tudi posamezne stavbe podaja z bistveno novimi, za rekonstrukcijo stavbinskega značaja takratnega mesta važnimi, pogosto sicer sploh neslutenimi detajli.

To gradivo v VII. in XVII. zv. Valvasorjeve grafične zbirke nam predstavlja studije in grafično izvršene liste za nekako 125 × 70 cm veliko sliko iz ptičje perspektive, o kateri dosedaj ne vemo ali je bila sploh v celoti izvršena ali ne. Mnogo znakov kaže na to, da do popolne izvršitve niti ni prišlo, ker je list z Mestnim trgom, Gradom in sv. Jakobom ostal v nekaterih delih tudi v risbi nedovršen. Na drugi strani se nam je pa cela spodnja polovica slike z Dunajsko cesto, Gradiščem in Krakovim ohranila v dveh izvodih odtisnjena z grafične plošče, levi del zgornje polovice s sv. Petrom, Poljansko cesto in škofijskim okrožjem pa je ohranjen v tuševi risbi, ki je po konturah gosto nabodena z iglo in je bila torej prenešena na grafično ploščo, katere odtisk se nam ni ohranil. V celem sta se nam ohranila dva lista skic (XVII. 334 in 335) s tušem za dekorativno opremo zgornjega pasu slike, 3 listi s peresom obrisane tuševe slike za zgornjo polovico slike, (XVII. 336, 337 in 338), katerih levi del (XVII. 336 in 337) ima sledove prenosa kontur na grafično ploščo in 2 lista (vsak v dveh izvodih) tiska izvršene spodnje polovice slike (XVII. 339 in 340 ter VII. 81 in 82), katere predloga je izgubljena. Za rekonstrukcijo celotne slike prihajajo v poštev v prvi vrsti listi XVII. 336–340.

List XVII. 334 je 50 cm dolg in 38,8 cm visok. V zgornjem delu na listu se nahaja v tušu izvršen velik prazen napisni list, ki ga razprostira šest plavajočih angelčkov. Na desno od njega držita dva v tušu izvršena angelčka

kranjski grb, še dalje na desno pa je začetek na desni se nadaljujočega napisnega traka, ki ga drži en angel. V okolici grba so sledovi izbrisane predrisbe istega predmeta s svinčnikom. Ostala ploskev ima sledove blede mreže črt s svinčnikom.

L. XVII. 335. je 58 cm širok in 38,8 cm visok. Na njem se zgoraj nadaljuje trak s prejšnjega lista; na desnem koncu ga drži drugi angel. Sledita na desni dva angela, držeča turjaški grb ter štirje putti, razprostirajoči nekoliko manjši napisni list. Na začetku tega lista je na listu v zgornji polovici deloma s svinčnikom, deloma v konturah izvršena slika glavnega poslopja Gradu. V teh dveh listih gre očitno za prvo pripravo za dekorativni aranžma zgornjega dela slike z grbi in napisi, ki je bil pozneje bistveno drugače rešen, kakor nam dokazujejo listi XVII. 336, 337 in 338.

L. XVII. 336., sv. Peter, 40,5 cm širok in 38,5 cm visok. V levem zgornjem kotu je prazna napisna ploskev, vokvirjena od značilne baročne ornamentike 2. pol. XVII. stol. z ušesastimi in volutastimi motivi, ženskimi hermani in maskami. (Sl. 25., 26. in 28.).

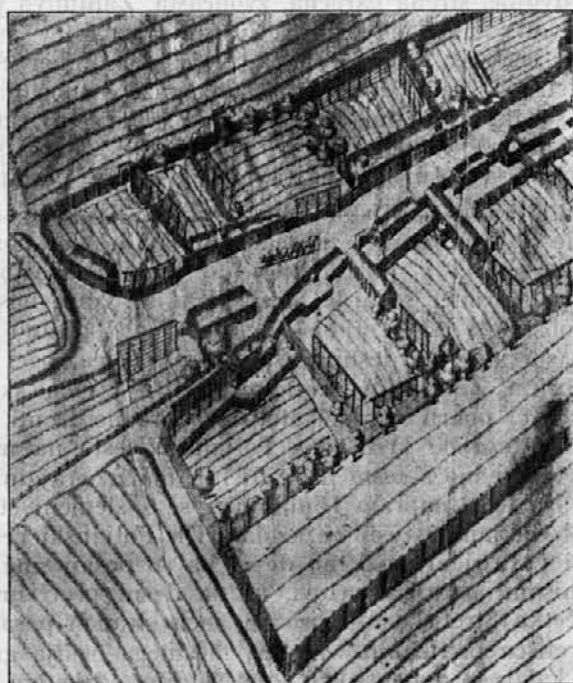
L. XVII. 337., Poljane, je 24 cm širok in 35 cm visok. V praznoti nad frančiškansko cerkvijo se nahaja dvoglavi avstrijski orel z dvema plapolajočima trakoma. L. XVII. 338, Grad, Mestni trg, sv. Jakob in Prule, je 62,5 cm širok in 35 cm visok. Nad Gradom plava orel, ki drži konec nad Gradom in sv. Jakobom po zgornjem robu se vijočega praznega traka. Nad sv. Jakobom je kranjski grb, od katerega se vijeta dva plapolajoča traka, v desnem kotu nad Prulami pa podobno vokvirjena napisna ploskev kot nad sv. Petrom. (Sl. 27.—36.).

L. XVII., 339, predmestje ob Dunajski cesti do sedanje Aleksandrove in Stritarjeve ulice, je 61 cm širok in 33,9 cm visok. Njegov dvojnik je l. VII. 82, 52,5 cm širok in 35 cm visok, ob robovih raztrgan in ima na desni dolepljen 7,6 širok pas preko obsega l. XVII. 339. — L. XVII. 340, predmestje ob Zvezdi in Novem trgu, je 61 cm širok in 34 cm visok. Njegov dvojnik je l. VII. 81, ki je 52,5 cm širok in 35 cm visok, ob robovih raztrgan in ima na levi prilepljen okrog 10 cm širok pas, v čemer se razlikuje od XVII. 340. (Sl. 37.—48.).

Celotna slika je zasnovana iz ptičje perspektive, tako da nam nudi poleg slike mesta in njegovih delov obenem tudi njegov tloris. Stališče se nahaja v smeri proti severozapadu nekje na levo od Tivolija, ki še dandanes velja kot najugodnejša stališčna točka za ljubljansko panoramo. Risar je razdelil sliko mesta v smeri od severovzhoda k jugozapadu v dve polovici in sicer nekako v črti zgornjega, med Slomškovo ulico in Cesto na južno železnico ležega dela Resljeve ceste v ravni črti skozi mesto na trnovsko cerkev. Zgornja polovica slike obstoja iz treh listov, katerih prva dva (Sv. Peter in Poljane) se stikata približno na križišču Resljeve ceste in št. Peterske ulice in gre njuna delilnica od tod v jugovshodni smeri. Drugi in tretji list zgornje polovice (Poljane in Grad — Mestni trg — Sv. Jakob) se stikata na oglu škofijske palače proti Lingarjevi ulici ter gre njuna delilnica zopet v jugovshodni smeri čez severovshodno pobočje Gradu. Oba lista spodnje polovice slike (predmestje ob Dunajski in Miklošičevi cesti in predmestje ob Zvezdi in Gradišču) se stikata na oglu škofijske palače ob Lingarjevi ulici in gre njuna delilnica v severozapadni smeri tako, da seka Špitalski most in pusti na desni križišče ulic pred sedanjo pošto ter seka zemljišče sedanje Ljubljanske kreditne banke. Zgornja meja na sliki vpoštevane teritorija gre od zemljišča sedanje splošne bolnice preko jugozapadnega konca grajskega hriba in Prul na trnovska močvirja onstran Ljubljane. Prednja meja slike pa gre nekako od sedanjega križišča južne

železnice in Dunajske ceste več ali manj vsporedno s črto južne železnice na sedanji kompleks tobačne tovarne. Slika obsega torej nekako pravokotnik: križišče južne železnice in Dunajske ceste — tobačna tovarna — Opekarska cesta pred mostom na Prulah — Gluhonemnica — križišče južne železnice z Dunajsko cesto.

Prvi list, Šentpeter, (sl. 26., 27.), obsega lok Ljubljane od Zmajskega mostu do cukrarne in ulico sv. Petra, ki tvori kot še danes tetivo tega loka. Od nje se na levi cepi najprej Vidovdanska cesta, ki streми proti severovzhodu in se stika s prometno žilo, ki pride od Ljubljane za cerkvijo sv. Petra naravnost v severni smeri (sed. Ahacljeva cesta). Druga prometna žila gre od

Sl. 59. Ljubljana, ok. 1660: Stik Kolodvorske ulice s sedanjo Slomškovo ulico.

cerkve sv. Petra v severovzhodni smeri in se razvejevi po sedanjem Vodmatu, kjer je narisanih par poslopij. Sicer pa je na tej strani samo polje razen začetka Vidovdanske ter cele ceste sv. Petra, kjer stoje posamezne hiše z gospodarskimi poslopji in mnogi kozolci označujejo, da so to bivališča poljedelcev. Pred cerkvijo sv. Petra je na levi, po Škofji ulici sedaj na dvoje presekan, ograjen kompleks s poslopji in kozolci nekdanje škofove pristave, na desni pa še danes obstoječi pravokotnik župnišča z dvoriščem in vrtom. Ograja je lesena, vhod je na sedanjem mestu. Na mestu župnišča je ob cesti postavljeno podolžno enonadstropno, za njim pa gospodarsko poslopje. Med sedanjim župniščem in med mežnarijo, ki ima še tudi samo en trakt, vodi ulica mimo sedanje št. peterske kasarne, kjer je na sliki drevesni vrt s hišo (lazaretom) ob Ljubljani, do brega. Na sedanjem svojem mestu stoji cerkev sv. Petra, katere prostor je obzidan s pravokotnim obodom zidu. (Sl. 25.). Pred vhodom na še sedaj obstoječem trikotniku med cerkvijo, mežnarijo in župniščem stoji veliko drevo. Vhod na prostor ob cerkvi, ki služi za pokopališče, tvori visok portal baročnih oblik z nastavkom, z volutami ob

straneh in trikotnim čelom na vrhu. Njegov postanek lahko opredelimo v XVII. stol. V ozidju pokopališča na levi se vidi kapelica z baročno zvončasto streho, na desno od cerkvene fasade stoji okrogla, bržkone še romanska kapela s pravokotnim prizidkom. Kapela ima visoko štulasto streho in nastavek za zvonček (?) na vrhu. Za njo se vidi tipični gotski pokopališki svetilni steber, obstoječ iz nizkega pritličnega dela, stebra in tabernakeljskega, s piramidno streho pokritega nastavka za luč. Cerkev, ki stoji sredi pokopališča, ima pravokotno ladjo in ožji prezbiterij, katerega arhitektura je nevidna. Pred fasado stoji naprej pomaknjeni stolp, čegar pritličje tvori tristrano odprto vhodno lopo, opasan je v navpični smeri od treh zidcev; zvonove line so dvojne, streha baročna, zvončasta. Zanimivo je pri tem delu Ljubljane opazovati, kako je ohranil tlorisno razdelitev svojega jedra s škofovo pristavo, cerkvijo, župniščem in vojašnico. Smer Škofje ulice je med cesto sv. Petra in Ljubljaničo že jasno izražena, obstoja že tudi lesen most na mestu sedanjega in na oni strani na sedanjem Ambroževem trgu stoji osamljen, kakor še vedno, Hrenov spomenik. Na desni strani Ljubljaniče pa se nasproti vojašnici nahajajo gospodarska poslopja.

Drugi list, Poljane s škofijskim okrožjem (sl. 27.) kaže široko prometno žilo, ki se prične ob Ljubljaniči za sedanjim Mahrovim poslopjem in gre preko njegovega ozemlja v južni smeri do grajskega hriba, ob katerem zavzame jugozapadno smer sedanje Streliške ulice. Naravnost proti zapadu pa vodi po še obstoječi črti Poljanska cesta. Prvo opisano črto od Ljubljaniče do hriba spremlja na desni mestno ozidje, čegar ogel ob Ljubljaniči malo pred sedanjim Zmajskim mostom tvori z visoko škarko podzidan in s stožčasto streho pokrit okrogel stolp. Vsporedno fronti sedanje Kopitarjeve ulice se razteza do križišča s Poljansko cesto na nasprotni strani vrsta pritličnih, vzporedno s cesto postavljenih hiš z ograjami med seboj in vrtovi za seboj. Na oglu napram Ljubljaniči se s slemenimi stikata dve hiši, dočim je ogel ob Poljanski cesti nezazidan. Ob Poljanski cesti se vrste na levi hiša ob hiši v strnjeni vrsti, na desni pa so posamezne hiše; na obeh straneh so za hišami ograjeni vrtovi, ki na desni proti hribu mejijo na travnike. Na začetku Streliške ulice so na obeh straneh posamezne hiše, ki ob sedanjem strelišču prenehajo. Znotraj mestnega ozidja gre v podaljšku Poljanske ceste, kakor še danes, ulica Pred škofijo, od katere se proti Gradu odcepi še obstoječa študentovska ulica, na drugi strani pa pred sedanjim stolnim župniščem ulica, ki poslopja na njegovem mestu deli od frančiškanskega samostana na Vodnikovem trgu. Vhod s Poljanske ceste v mesto zapirajo **Frančiškanska vrata** (sl. 34.), obstoječa iz polkrožnega obrambnega poslopja z lokom, obrnjenim proti Poljanam, in iz prečnega poslopja s portalom preko ceste na notranji strani, tako da nastane tloris v obliki črke D. Na stiku tega vratnega kompleksa se dviga nad višino svoje okolice pravokoten stolp. Kjer se začne dvigati zidovje s stopnjičasto se dvigajočim vrhom v hrib na Grad, se nahaja še en štirioglat, (na zunaj mogoče poligonalen! — ohranjen) stolp. **Frančiškanski samostan** ima ob cesti takoj ob vhodu skozi mestna vrata cerkev, obrnjeno proti vzhodu s prezbiterijem, ki je višji od ladje (je torej posledica povečave cerkve na tem mestu v zreli gotski dobi — mesto starejšega majhnega prezbiterija je bil postavljen višji, širši in daljši, vsled česar je ostala nedvomno z ravnim stropom prekrita ladja nižja poleg njega). Na vshodni strani je zaključen s tremi stranicami osmerokota, ima visoka gotška okna in opornike na oglih. Nižja ladja pravokotnega tlorisa ima preprosto fasado s trikotnim čelom. Ob prezbiteriju na njegovem stiku z ladjo je na severni strani stolp, ki je do višine cerkve pravokoten, naprej pa osmerokoten, zelo potegnjen v višino in prekrit z

močno šilasto piramido. Na severni strani ladje cerkve je prizidan križni hodnik s šilastimi gotskimi arkadami v pritličju (torej je to stari del poslopj!), ki ga obdajajo na treh straneh enonadstropna samostanska poslopja. Vshodni trakt teh poslopj je podaljšan proti severu z enonadstropnim traktom z baročnimi arkadami v pritličju; tudi zapadni trakt sega preko ogla križnega hodnika, pred cerkveno fasado pa mu je pravokotno proti zapadu dozidan še en trakt, ki ž njim vred oklepa mal vrtič, ograjen od zida, ki omejuje samostansko ozemlje proti ulici. Na južni strani ob cesti se nahaja prav tako vsestransko ograjeno pokopališče. Med samostanom, mestnim ozidjem ob Kopitarjevi ulici in cerkvenim prezbiterijem se nahaja drevesni vrt in gospodarska poslopja. Ob Ljubljani se mestno ozidje na tem listu pretrga na oglu sedanjega semenišča, na čegar mestu stoji skupina hiš, ki je po prehodu deljena od poslopj na mestu stolnega župnišča in od stolnice. Skupina poslopj na mestu stolnega župnišča ima v pritličju napram stolnici baročne arkade, s prezbiterijem cerkve ob ulici Pred škofijo pa jih veže zidan polkrožen portal. Ob ulici Pred škofijo sledi stolnica s prezbiterijem obrnjena proti vshodu in ležeča vsporedno z ulico. (Sl. 32.). Tudi tu je prezbiterij višji kot ladja, kar istotako kaže na njegovo mlajšo starost od ladje. Na severni strani ima prezbiterij večji prizidek in tudi ladja je na tej strani nesorazmerno široka. Stolp stoji pred fasado in je kot frančiškanski v zgornjem delu osmerokoten in pokrit s šilasto piramido.*) Škofijska palača je žal ravno prerezana z robom lista. Vidita se pa vseeno precej dobro trakt ob ulici in trakt ob cerkveni fasadi z arkadami. Napram Pogačarjevemu trgu so druga poslopja, ki spadajo gotovo še k škofiji in se vidijo deloma na spodnji polovici slike.

Na nasprotni strani ulice je ob mestnih vratih najprej hiša z ozko fasado, nato pa ogelna hiša ob Študentovski ulici s pomolom na oglu. V Študentovski ulici se vrsti na levi do brega zvezan niz eno- in dvonadstropnih hiš; na desni pa se takoj za ogelno hišo začno vrtovi. Ob ulici Pred škofijo je zopet strnjen niz hiš, katerih prve tri so eno, ostale dvonadstropne, za njimi pa povsod vrtovi.

Tretji list zgornje polovice obsega Mestni trg, Grad in sv. Jakob s Prulami. Grad in sv. Jakob s Prulami so bili v risbi še dovršeni, na Starem in Mestnem trgu pa je bilo risarjevo delo iz neznanega vzroka prekinjeno ter je žal ravno najvažnejši del z magistratom in Skabernetovo hišo ostal prazen. (Sl. 29., 30.—36.).

Na tem mestu vidimo na levo najprej nadaljevanje ulice Pred škofijo, nato ustje Špitalske ulice v Mestni trg, cel Mestni trg in cel Stari trg. (Sl. 31. in 33.). Na levem robu se vidi dalje še kos vrtov korarskih hiš in del stopnjičasto se v hrib dvigajočega mestnega ozidja, ki preneha malo preden doseže Grad, katerega glavno poslopje je bilo na poseben list zrisano vlepljeno na svoje mesto. Na glavni prometni žili spodaj sta do Tranče izvršena oba niza hiš samo v obrisih, na spodnji strani pa še dalje vključno do Stiškega dvorca. V spodnji vrsti vidimo spodaj najprej strehe hiš med škofijo in ustjem Špitalske ulice, med katerimi se dviga šilasti vrh stolpa cerkve sv. Elizabete, ki pa je na spodnji polovici. Levi del ob ustju Špitalske ulice je še neizvršen, nakar sledijo nürnberško slikovite skupine streh in fasade hiš obrnjene k Ljubljani. Prvi dve izvršeni poslopji imata fronti že vzporedni s

*) Kot dopolnilo in komentar k tej sliki stolnice nam prav dobro služi pogled z nasprotne strani nanjo, ki ga je narisal, predno so jo podrli, l. 1701. J. G. Thal-nitscher in njen načrt od istega avtorja, Prim. *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis S. Nicolao archiepiscopo Myrensi sacrae Auctore Joanne Gregorio Thal-nitscher I. U. D. Labaci... MDCCI*, v izdaji knez. škofijskega ordinariata v Ljubljani l. 1882.

trgom, v prvem se vidijo tudi nadstropne stebriščne arkade dvorišča, sledeče tri pa imajo po srednjeveškem načinu slemena obrnjena na ulico, nakar sledi ozka ulica in zopet dve hiši s slemeni proti cesti, ostale hiše do Tranče pa so že vsopredne ulici. Na zgornji strani ulice so najprej tri hiše s slemeni obrnjenimi na cesto, naslednjih pet pred praznim mestom za magistrat pa ima že strehe s kapom na ulico. V pritličju zadnjih treh se vidijo trgovine značilne starinske oblike, ko pol odprtine služi za vrata, druga polovica pa za izložno okno ali prodajalni pult. Razen zadnjih dveh hiš pred rotovžem imajo vse ozke fasade s tremi okenskimi osmi, ena ima celo samo dve. Isti tip se nadaljuje na desno od rotovža z enakimi trgovinami kot tam. Mesto Skabernetove hiše je zopet prazen prostor, na to pa nasproti Tranče zopet trookenske fasade s trgovinami. Tranča in njena desna hiša sta izpuščeni; pač pa je v obrisu z vrstami svojih bud na levi in desni narisana Čevljarski most in na njegovem začetku ob sedanjem Jurčičevem trgu po ena hiša. Podrobno izrisan je na to na zgornji strani Starega trga blok hiš pred ulico V Rebri, serija hiš na nasprotni strani ob Ljubljani pa samo v obrisu. Večina hiš je ozkih, mnoge imajo, kakor še sedaj, napram Ljubljani „ganke“, druge ob vodni strani so zopet s slemeni obrnjene k nabrežju. Sledi ob vodi skupina hiš raztezajoča se približno do tja, kjer smer sedanje Hrenove ulice zadene Ljubljano. Proti vodi je ta skupina opasana z zidom, ki se pričinja ob stolpu mestnega ozidja, ki je stal nasproti ustju Gradaščice tam, kjer Vožarski pot zadene Ljubljano. Ta skupina obstoja po večini iz ozkofasadnih hiš, ki leže ob smeri sedanje Zvezdarske ulice, le ena nasproti sedanje Virantove hiše obstoja iz dolgega trakta, ki sega od ulice do Ljubljane in ima v pritličju arkade, s hodnikom preko ulice je zvezana s hišo na drugi strani Zvezdarske ulice (Dečji seminar). Ogelni stolp na mestu, kjer ozidje zadene Ljubljano, ima v florisu zopet obliko črke D, ki smo jo že pri Frančiškanskih vratih videli. Podzidan je z visoko škarpno, na nji stoji na zunanji strani poslopje, zaokroženo v podobi črke C, ki ga na znotraj čez ogel stika smeri zidu s smerjo vode veže nadstropno ozko poslopje. Malo pred stolpom je nad vodo postavljena buda na kolih, katere konec je v loku z leseno ograjo v vodi zvezan s stolpom. V bližini te bude v Ljubljani se začne druga ograja, ki sega preko vode do sedanje Cojzove ceste, takozvane „grablje“. Obljudena sta oba bregova izliva Gradaščice in posebno sedanje Krakovo, ki kaže približno isto razdelitev kakor še danes, njegove hiše so kakor še vedno, obrnjene po večini z ozkimi stranmi na cesto, za hišami so vrta. Naselbina se razteza proti Cojzovi cesti približno kakor še dandanes, na drugi strani pa je narisana s hišami gosto nasejani del mesta med mestnim ozidjem ob Cojzovi cesti in Križevniško ulico, dočim je nasprotna stran še neizdelana. Izrisan je le blok med Novim trgom, Bregom in Salendrovo ulico ter vrsta hiš, ki je zapirala Novi trg napram vodi in je s svojo značilno fasado z dvema ogelnima, tudi na sliki vidnima pomoloma padla po potresu.

Kot slika mestnega dela čisto svojevrstne zanimivosti se nam pokaže na tej sliki **sv. Jakob s svojo okolico**. (Sl. 36.). Žal tudi tu risar bistvenega dela te slike, skupine hiš med ulico V Rebri in Florijansko ulico, ni izvršil, ravnotako ne cele leve vrste hiš ob Florijanski ulici do sedanje Florijanske cerkve, vendar je vseeno ravno ta del popolnoma jasen v svojih glavnih potezah in vzbuja po svoji redki monumentalnosti prav posebno zanimanje. Od trikotnika treh prijetnih krivulj, Florijanske ulice — Rožne ulice in Hrenove ulice ter Vožarskega pota — Žabjeka in Zvezdarske ulice ter njenega nadaljevanja do Starega trga obdan stoji v sredi **jezujski samostan s cerkvijo sv. Jakoba**. Cerkev ima obliko z dvostolpno fasado, ki jo je

izgubila šele po potresu l. 1895., prezbitarij ima zunaj gotske opornike in je danes že edini ostanek monumentalne srednjeveške arhitekture, ki ga hrani Ljubljana. Cerkvi je prizidan okrog pravokotnega dvorišča na južni strani dvonadstropni samostan, ki tvori s koncem svojega zapadnega trakta in njemu nasproti ležečim poslopjem (gimnazijo), poznejšo reduto, intimen, tristrano zaključen mal tržič pred cerkevno fasado, v katerega sredi stoji spomenik v obliki stebra. V samostan vodi s trga očitno baročen portal, od tod do cerkve pa so v pritličju odprte baročne arkade. Od ogelne hiše na desni so v Florijanski ulici strnjene hiše z ozkimi fasadami do ogla pri Rožni ulici. Cela Rožna ulica obstoja po večini iz samih enonadstropnih, cesti vzporednih hiš z ozkimi fasadami. Ob njenem koncu je na desni strani samo ob sedanji Zvezdarski ulici mala skupina hiš. Hiše ob Florijanski ulici do Karlovških vrat so samo v obrisu izvršene in imajo ozke fasade, katerih strehe leže vsporedno z ulico. Ob Hrenovi ulici so hiše samo na levi strani, ako pridemo vanjo iz Florijanske, na drugi pa ograje vrtov hiš Rožne ulice. Vrtovi hiš Hrenove ulice segajo do pota za zidom, sedanjega Vožarskega pota. Karlovška vrata so žal na ti sliki nejasna, lahko pa se poučimo o njih na sliki v Ehre... XI. 666/667. Od njih se vpenja mestno ozidje s stopnjičasto konturo do škarpe sedanje grajske planote. Pod planoto je majhen štirioglat stolpič, nato sledi zidovje robu planote in tvori dve topi osti proti jugozapadu; na teh dveh in na tretjem oglu nad sedanjo Vožno potjo na Grad je po en opazovalni stolpič. Cela planota je na zunanji strani obzidana s strmo škarpo. Na začetku sedanjega Grajskega drevoreda, kjer se planota zoži k vhodu v sedanji drevored in grebenu grajskega griča, je stal večji štirioglat stolp s piramidno štristrano streho. Skozenj je vodil vhod na planoto. Od njegovega ogla pa je segal do stolpiča, ob katerem je zidovje od sv. Florijana doseglo planoto, zid z dvema prehodoma tako, da je bila planota popolnoma obzidana. Zid med tema dvema stolpoma ima stopnjičast vrh, kar je znak, da se vzpenja po hribu in je prvi stolp stal še pod vrhom planote. Od glavnega stolpa na planoti gre ozidje po robu hrbita nad Vožnjo potjo in zadene nekako na mestu nekdanjega smodniškega stolpa na manjši štirioglati stolp s piramidno streho. Na tem stolpu, na zidu med njim in onim stolpom, na delih ozidja planote in vsem ozidju med Karlovškimi in Vodnimi vrati se prav dobro opazuje leseni obrambni hodnik, ki opasuje na gradu ozidje samo zgoraj, ob Vožarskem potu pa gre njegova konstrukcija do tal. Del zidu med smodniškim stolpom in vhodom v grad, ki je šel po robu nad streliščem in Krekovim trgom, je nejasen. Dobro pa se vidi nad robom proti sv. Jakobu umeten grič s planoto z velikim drevesom na vrhu. Natančno je nato izrisan **grad**, ki ima v bistvu iste oblike kot še sedaj. Vidijo se pri enem traktu baročne arkade v pritličju, vidijo se v bližini glavnega vhoda vrtički, čez streho kuka stolpič grajske kapele itd. Na robu nad Trančo se vidi ob sedanjem razglednem stolpu nižji stolpič z uro, manjšim stolpičkom nad streho in lesenim hodnikom na strani proti mestu (**stolp piskačev**). Po svoji obliki ta stolpič močno spominja na znani graški grajski stolp. (Sl. 35. in 48.).

Onstran mestnega ozidja na Prulah so narisana samo posamezna drevesa in močvirje, le takoj za obzidnim jarkom je nekaj njiv, ob Karlovški cesti pa par hiš in vrtovi.

Spodnja polovica slike nam kaže v smeri proti severu dve prometni žili, ob katerih silijo vrtovi in hiše z gospodarskimi poslopji v polje nekako do črte Pražakova-Slomškova ulica. To sta sedanja Kolodvorska ulica, ki je obljudena prav do prečnice, ki jo seka nekako na mestu sedanje Slomškove ulice in pa Dunajska cesta, katere obljudenost preneha takoj na kri-

žišču pred sedanjo Evropo (na Ajdovščini). Zanimivo je tu opazovati, kako so se tudi v novi Ljubljani obdržale vse glavne prometne žile tega, takrat še napol poljskega okraja: Od Kolodvorske ulice se pred Št. Petersko cepi sedanja Prečna; z Dunajsko jo veže sedanja Dalmatinova, na drugo stran pa s sedanjo Vidovdansko sedanja Komenskega ul.; izpred Špitalskega mosta gre sedanja Prešernova, ki se nadaljuje preko Dunajske v smeri proti sedanjemu Tivoliju, druga pa se sklada z začetkom sedanje Miklošičeve in se zavije za cerkvijo kot sedanja Frančiškanska do Dunajske. Hiše se koncentrirajo okrog začetka Šent Peterske ceste, ki je do sedanje Pollakove tovarne na desni obdana od strnjene črte enonadstropnih in pritličnih hiš s strehami vzporedno z ulico. (Sl. 37., 38., 43., 47. in 59.).

Druga stran ima dobro zaseden začetek nasproti cerkve, ustje Kolodvorske in Prečne ter trikotni otok med njima. Za hišami so do Kolodvorske ulice vrtovi, onstran pa že deloma njive in kozolci. Kolodvorska ulica je obdana tja do sedanje Slomškove ul. s plotovi in dolgimi nizkimi hišicami, za katerimi so vrtovi, njive in kozolci. Vse naokrog pa je do Komenskega ulice ter deloma še preko Dalmatinove do sedanjega hotela Uniona samo polje. Dalmatinova ima na sev. strani, na mestu sedanjega parka hišo, zidano v ogel z vrtom in kozolcem, malo pred stikom s Kolodvorsko pa večjo, podobno zidano hišo. Njen izhod na Dunajsko flankirata dve pritlični, ob Dunajsko cesto postavljeni hiši, njima nasproti na mestu sedanjega Figovca je z ozko stranjo k cesti obrnjeno poslopje, ki je po velikih vratih sodeč skedenj. Preko sedanje Gosposvetske ceste sta postavljena dva kozolca za njima troje, bržkone tudi gospodarskih poslopij. Na mestu sedanje Evrope stoji manjša hiša, nasproti pa je **diskalceatski samostan** s še nedovršeno cerkvijo. (Sl. 47.). Pred njim stoji lesen križ, prednik stebra sv. Trojice. Od cerkve, katere fasada sega nekoliko na cesto, je dozidan samo prezbiterij, nad katerim je na strehi mal zvonček. Od ladje in fasade je postavljen šele spodnji del, iz katerega nam je mogoče posneti tloris te stavbe. Glavni prostor je enoladijen, spremljan ob straneh od plitvih kapel, nad katerimi se zdi, da so projektirane emfore. Cerkev je torej istega tipa kakor njena še ohranjena sodobnica frančiškanska cerkev. Fasada je okrašena s pilastri. V notranjščini cerkvene stavbe se nahaja majhno poslopje pravokotnega tlorisa s par stopnjicami spredaj in preprosto fasado s trikotnim čelom. Gre za sporočeno provizorično kapelo, predhodnico stavbe, ki jo pravkar zidajo. Od prezbiterija proti severu se razteza en ononadstropen samostanski trakt s polkrožnimi baročnimi arkadami in pravokotno nanj proti ozadju drug trakt, ki je spredaj presekan v isti črti kot cerkev. Iz tega vidimo, da tudi samostan še ni dozidan in da je glavno poslopje nameravano okrog pravokotnega dvorišča s križnim hodnikom ob ladji cerkve. Dve nizki poslopji ob cesti nedvomno samo še čakata na odstranitev, da napravita prostor poslopiju, ki se nam je ohranilo v sliki v Narodnem muzeju iz sr. XVIII. st. Ob samostanu ob Dunajski cesti je velik vrt.

Od Dalmatinove ulice proti pošti je Dunajska cesta nekako do srede na levi obdana od pritličnih hiš, na desni strani pa sta do samostana klaris samo dve hiši. **Samostan klaris** (sl. 38. in 61.) na mestu sedanje Ljub. kreditne banke obstoja iz cerkve, postavljene ob sedanjo Aleksandrovo cesto in orientirane očitno proti zapadu; značilno trodelno polkrožno okno, ki se vidi, je nedvomno okno nad velikim oltarjem. Stolp z baročno kupolasto streho z laternskim nastavkom je ob severni strani cerkve, zdi se, da na dvorišču samostana. Samostan je prizidan cerkvi na severni strani, tako da cerkev zapira četrto stran njegovega pravokotnega dvorišča. Poslopje je enonadstropno, za samostanom ob Aleksandrovi cesti je velik obzidan vrt.

Cerkev je tipična baročna stavba in bržkone po tlorisu slična sedanji frančiškanski.

Med Dunajsko cesto in avguštinskim, sedanjim frančiškanskim samostanom so sami vrtovi, k njim pripadajoče nizke hiše stoje ob sedanji Prešernovi ulici. Sledi velik frančiškanski vrt v glavnem ob Frančiškanski ulici, dočim je ob Prešernovi ulici pred samostanom ograjen prostor z velikim drevesom na sredi. Na trgu spredaj pa nizka ograja za privezovanje živine. Stoji že sedanja cerkev, katere oblika se od sedanje razlikuje samo v tem, da nima na severni strani prizidane nižje kapele Lavretanske Matere Božje. Nad velikim oltarjem je trodelno polkrožno okno kakor pri klarisah, ob prezbiteriju je na zapadni strani enonadstropen prizidek zakristije, v stiku prezbiterija z ladjo pa se vidi na tej strani samo malo nad žleb segajoč stolp z nizko, očitno provizorično streho, dočim njegovega druga na drugi zakriva streha. Kakor kažejo tudi druge Valvasorjeve slike, stolpa takrat še nista bila dozidana do sedanje višine. Fasada ima ob atiki volute in na oglih čela obeliskaste nastavke kakor še sedaj. Samostan, obstoječ iz treh okrog pravokotnega dvorišča zidanih, na cerkev naslonjenih dvonadstropnih traktov, stoji na sedanjem mestu. Severnemu traktu je na zapadni strani na dvorišču prizidano enonadstropno krilo. Pred frančiškansko cerkvijo vidimo na tem listu še polovico špitalskega mostu, katerega vhod flankira na vsaki strani po eno pritlično podolgasto, bržkone prodajalno poslopje, katerih levo je zvezano z ogelno enonadstropno hišo pred sedanjo palačo „splošne zavarovalnice“. Vhod na most ima obliko polkrožnega baročnega portala s trikratnim trikotno slemenastim nastavkom. Na oni strani Ljubljane vidimo pred sedanjo kresijo leseno, deloma na kolih slonečo zgradbo, za njo pa zavito fasado nekdanjega špitala z ozkim notranjim dvoriščem. (Sl. 38., 43. in 46.).

Drugi list nam kaže zgoraj na levi najprej drugo polovico špitalskega mostu, ki jo tudi tu flankirata dve nizki podolžni stavbi, ki sta služili verjetno za tržnice. Na koncu pred vhodom v špitalsko ulico je štirioglat stolp s portalom v pritličnem delu, takozvana **Špitalska vrata**. Za njimi na l. vidimo skupino špitalskih poslopij s stolpom cerkvice sv. Elizabete (sl. 46.), ter dalje v Lingarjevi ulici vrsto hiš, katerih strehe so na zgornji polovici slike. Na desni špitalske ulice dobro vidimo, kako energično se je ta ulica zapognila v loku na desno in kako se je temu loku odzval lok stavb ob Ljubljani do Ribje ulice. Takoj pri mostu se je začelo ozidje, ki je bilo nasproti Ribji ulici ojačeno z nizkim okroglim stolpom s stožčasto streho. Dalje so se za zidom vrstile hiše na obrežni strani do Čevljarskega mosta, ozidje pa je imelo vmes še en enak stolp kakor opisani, nasproti Ključavničarski ulici.

Na levem bregu Ljubljane imamo najprej semintje se previjajočo sedanjo Wolfovo ulico, ki ima na začetku do Ljubljane segajoče počez postavljeno poslopje v isti legi, ki jo ima sedanja hiša. Za to hišo so vrtovi in naprej samo ena, na breg reke postavljena pritlična hiša. Šele nasproti sedanji Zvezdi je strnjena skupina poslopij, ki se končuje ob Gledališki stolbi in se ob nji nadaljuje do reke. Sledi na mestu sedanje Filharmonije pritlično spredaj široko, zadaj ozje do brega segajoče poslopje jahalnice, poznejšega gledališča. (Sl. 39.).

Na drugi strani Wolfove ulice so od Marijinega trga najprej male s slemenimi k cesti obrnjene hiše, nato pa strnjena vrsta hiš do ogla ob Zvezdi. Ves kompleks med Prešernovo, Wolfovo in Schellenburgovo ulico ter Zvezdo obstoja iz samih vrtov. Na oglu, kjer je sedaj pošta, je večje enonadstropno poslopje. Ob Schellenburgovi ulici na levi je skoz zidana ograja,

ki jo v sredi pretrga daljše, ob cesto postavljeno poslopje; na oglu, kjer je sedaj Kazina, je enonadstropna hiša; še ne odprto ulico med njo in Zvezdo pa zapira nizko podolgovato poslopje. Na desni strani Schellenburgove ulice je na oglu Aleksandrove ceste enonadstropna hiša, na mestu, kjer se začne sedanja Knafljeva, druga, in nato strnjena vrsta pritličnih hiš, ki se neha malo pred prostorom nasproti Kazine, kjer je z ozko stranjo k cesti postavljena, od velikega dvorišča obdana hiša. Sledi pol nasproti Zvezdi večji vrt z zidano ograjo s portalom ob cesti in dvema poslopji notri. Četverkotnik sedanje Zvezde zavzema cel **kapucinski samostan** z velikim vrtom. (Sl. 41.). Ves kompleks je obzidan. Samostan s cerkvijo stoji na oglu med Kongresnim trgom in Wolfovo ulico. Na trgu pred cerkvijo stoji lesen križ. Cerkev je nekoliko umaknjena od Wolfove ulice, položena pa ž njo vsporedno; umaknjena pa je s svojo fasado nekoliko tudi od trga, tako da se je šlo k nji med dvema zidoma. V tlorisu ima pravokotno ladjo in nižji in ožji pravokotni prezbiterij s precej visokim stolpom na strehi nad vhodom v prezbiterij — predstavlja torej tipično obliko kapucinskih cerkev, kakor jo poznamo tudi v drugih samostanih n. pr. Škofji Loki, Krškem ali Ptuj. Orientirana je bila približno proti severu. Na zapadni strani je bil njeni fasadi prizidan enonadstropni trakt, ob nji na isti strani pa manjše stavbe. Samostan v obliki štirih strnjenih traktov s kvadratičnim dvoriščem v sredi se je dotikal prezbiterija. Zdi se, da je bil na dvorišču v pritličju lesen hodnik s pultno streho segajočo do prvega nadstropja. Stavba je bila enonadstropna.

Na spodnjem delu slike se od Aleksandrove ceste cepi široka prometna pot, ki se preko prostora, kjer je sedaj operno gledališče in muzej, zlije v smer Bleiweisove in Tržaške ceste. Ob nji je kmalu na začetku majhna enonadstropna hiša, sicer pa so v smeri Schellenburgove ulice sami vrtovi, na drugi strani pa že tudi polje.

Zanimiv kompleks se nam nudi med to cesto in Kongresnim trgom na mestu sedanjega uršulinskega vrta do Nunske ulice z **Auerspergovim vrtom**. (Sl. 40. in 44.). Na oglu Kongresnega trga in Nunske ulice sta ob trgu dve enonadstropni hiši, z gospodarskimi poslopji za seboj. Hiša ob Nunski ulici ima lep vrt s trojnim kioskom. Nato sledi ob Nunski ulici velik drevesni vrt z dvema hišicama. Za njim pa enake velikosti obsežen, v umetne gredice razdeljen vrt s trinadstropnim vodnjakom in ograjami v sredi. Na koncu vrta vodi skozi njegovo ograjo na l. vhod v drevesnat vrtiček s kapelico podobnim poslopjem. Stavba, ki ima nad sprednjim delom na strehi majhen stolpič in nad koncem strehe križ, je očitno „puščava“, Einsidelei, o kateri poroča Valvasor. Orientirana je proti severu, ima spred nizek prizidek, bržkone lopo, zadaj pa pravokoten prizidek, bržkone prezbiterij ter pravokoten prizidek na zapadni strani. Prav na koncu vrta je ograjen, proti cesti ravno odrezan polkrog ozidja s kioskom in do njega neke vrste mostičem; očitno je kiosk obdan od vodnega bazena. Zraven na desni pa je majhen ribnik s plavajočimi racami. Na desno od Nunske ulice se vrste na to do Mirja sami vrtovi. Cel desni spodnji rob slike od bazena koncem Auerspergovega vrta pokrivajo štiri dolge vrste dreves, neke vrste drevo-red, ki sega prav do levega spodnjega ogla slike v bližini tobačne tovarne. Valvasor v Ehre... XI. 668 navdušeno opisuje ta vrt: „Dann über das schöne Gebäu und Hof verdient ein schöner gemahlter Saal ober der Grotten gesehen zu werden. Aus diesem überschauet man den gantzen Garten, auf jeder seiten dieses Saal, der als ein Thurn aufgeführt. Überdas ist auch ein Thurn, worinnen allerley klein Geflügelwerck, und noch ein anderer, in dem eine verwunderliche Art von Turteltauben befindlich. — Unter

Sl. 60. Ljubljana, okr. 1660: glavni trakt gradu s stolpom piskačev.

lich groß seyn. Er ist hin und wieder, mit zusammengeflochtenen Spalieren und grünen Stauden eingefangen.“

Kot ilustrativno dopolnilo k naši sliki in Valvasorjevemu opisu Auerspergovih vrtov nam lahko dobro služita sliki med str. 46. in 47. v M. Meriana Topogr. Prov. Austr. 1649 vrtov t. zv. Neugebäu pri Dunaju in Kielmannseggovih vrtov pri Dunaju. Posebno zanimiva je v tej zvezi prva slika, ki nam kaže velik vrt, obstoječ iz ribnika, cvetličnega vrta z gredicami in vodometi ter drevesnega vrta. Napram dvorišču je ta vrt ograjen s pritlično arkado služečo spodaj in na ravni, z balustrado ograjeni, z bakrom pokriti strehi za sprehajališče (kar daje razlago za uporabo terase na dvojnem ozidju za knežjim dvorcem v Ljubljani!). V popisu se omenja v zvezi s to arkado tudi dvorna kapela, kar nas spomni ljubljanske „puščave“. Drugi del tega vrta je še večji in obstoja iz še lepšega cvetličnega vrta z umetnejše razdeljenimi gredicami in vodometi, ki je ves obdan od arkad s teraso, ograjeno z balustradami mesto strehe, služečo za sprehajališče. Okrog tega jedra je veliko pravokotno podkvasto dvorišče, za njim pa drevesni in živalski vrt. V ograji tega vrta je tridelno, s tremi mnogokotnimi piramidnimi strehami pokrito poslopje, ki na zunaj spominja na trodelno, z baročnimi strehami pokrito poslopje začetkom Auerspergovega vrta. Opis pravi o tem poslopiju: „Ein kunstlich bronnenwerck dardurch das wasser in den garten geführt wirdt“ in tudi Valvasor hvali v ljubljanskih vrtovih t. zv. „Wasserkünste“.

V Gradišču se odcepi na desni najprej skozi vrtove do Igrišča vijoča se pot, ki odgovarja sanđani. (Sl. 40. in 42.). Preko ogle, ki ga tvorita ta in Rimska cesta, stoji enonadstropna hiša. Ob Rimski cesti je na levi samo eno daljše poslopje, na desni pa več hiš z vrtovi proti Mirju. Na stiku z Vegovo ulico je na obeh straneh po ena skupina hiš, na oglu proti Emonski cesti je

vrt s kupolastim lepim kioskom, par hiš pa stoji ob tej cesti nasproti ustju sedanje Cojzove ceste. V Gradišču je ob Kongresnem trgu na oglu nasproti sedanjih uršulink še sedaj obstoječi prazni umaknjeni ogel; kmalu za oglom so na levi tri zvezane hiše, katerih zadnja ima leseno nadstropje, do sedanje Hilšerjeve ulice je nato samo še ena majhna hišica. V Hilšerjevi ulici sta najprej na desni dve s cesto vsporedni nizki hiši. Malo pred Vegovo ulico se od Hilšerjeve kot še danes na l. odcepi pravokotno zalomljena Soteska. Čveterokot, ki nastane med njo, Vegovo in Hilšerjevo ulico je bil takrat vrt. Sicer pa je na l. strani vsa Soteska dobro zasedena z večjimi hišami. Ob Vegovi ulici so sami vrtovi s pravokotnim kioskom nasproti sedanje Peterneleuve ulice. Ob Kongresnem trgu so od umaknjenega ogla ob Gradišču do Vegove ulice strnjene hiše, med njimi več s slemenom na cesto obrnjenih.

Važna je za nas posebno slika obzidanega plemiškega dela mesta okrog Novega trga, katere manjši del se nahaja na zgornji polovici slike. (Sl. 39. in 40.). Ozidje lahko zasledujemo od stolpa ob Ljublanici na Dvornem trgu do stolpa na oglu Vegove ulice in Cojzove ceste. Odtod do „grabelj“, odnosno sedanjega Št. jakobskega mostu pa se zidovje le še nejasno vidi. Stolp na Dvornem trgu ima polkrožno obliko, spodaj je škarpa, na nji pa venec zidu brez strehe. Ker tudi ozidje ni zvezano na tem mestu s stolpom, se zdi kakor da ta del ni popolnoma dovršen. Na sliki v Ehre... vidimo na tem mestu visok z ozidjem zvezan stolp. Ozidje od stolpa do Vicedomskih vrat ima v zgornjem delu strelne line. Vicedomska vrata so dvonadstropen štirioiglat stolp s polkrožnim portalom v pritličju in se drže Vicedomske palače, ki tvori ogel proti sedanji Vegovi ulici. Ogel te palače stoji prav v ozidju, ki se ob Vegovi ulici nadaljuje v črti njene fronte. Hiša ima obliko pravokotne podkve; ogel je zavarovan s trdnjavsko ostrogo obrnjeno na sedanji Kongresni trg. Ozidje odtod naprej do knežjega dvorca ima strelne line in še danes ohranjeni okrogli stolp ob Peterneleovi ulici. Na oglu knežjega dvorca je ob sedanji Knežji ulici pravokoten stolp s polkrožnim škarpastim prizidkom z balkonom na vrhu. Stolp spada očitno že k knežjemu dvorcu. Desni trakt dvorca pa sega prav v ozidje in ga z zgornjim nadstropjem nadkriljuje. Med tem traktom in med opisanim stolpom je ozidje dvojno in se nahaja na njem terasa, ograjena na obe strani z balustrado in neke vrste kioski. **Knežji dvorec** (sl. 45.) sam je zidan v obliki pravokotne podkve, katere glavni trakt leži ob Gosposki ulici, oba stranska pa se naslanjata na ozidje. V glavnem traktu je v sredi na strehi počez postavljen nadzidek pokrit s štiristransko streho. Na dvorišču se vidijo trinadstropne odprte baročne arkade. Na desni strani je k dvorcu naslonjena vrsta hiš, ki tvori ogel Gosposke ulice in Valvasorjevega trga. Na vhodu na sedanji Valvasorjev trg so Nemška vrata, ki se samo s streho dvigajo preko ozidja in imajo v pritličju polkrožno završen portal. Med dvorcem in temi vrati je zidovje dvojno. Dalje gre dvojno ozidje skozi sedanji Križevniški vrt do ogla ob Cojzovi cesti, kjer je zopet okrogel stolp z močno škarpo spodaj in nadstropjem, ki nekoliko previšuje zid. Streha je stožčasta. Konec ozidja ob sedanjem šentjakobskem mostu je nejasen. Vidi se le, da se malo pred koncem zapogne na sedanjo cesto in se potem ravno obrne k vodi. Na koncu mu je na notranji strani prizidano večje poslopje.

Ves mestni del, ki ga oklepa to ozidje, je gosto zazidan. Na l. se vidi najprej Židovska ulica s svojimi hišami, dalje za Vicedomskimi vrati Gosposka ter njena zveza na levo z Židovsko in obrežjem. Druga hiša na levo Gosposke ulice je dvonadstropna. V bloku pred Novim trgom so same dvonadstropne hiše. Sledeči blok z deželnim dvorcem je žal prerezan.

Dobro se vidi nato Salendrova ulica, od Križevniške pa je izrisana samo desna stran na zgornji polovici slike. Zanimivo točko nam nudi **Križevniški samostan**. (Sl. 42. in 45.). Ob sedanjem Valvasorjevem trgu stoji cerkev, katere tloris se zdi, da ima obliko enakokrakega križa. Nad križiščem je visok stolp. Vidi se trije kraki križa, dočim je četrti s prezbitერიem zakrit. Krak ob cesti je ravno zaključen in ima na oglih gotske opornine. Zpadnemu kraku je na levi prizidana neke vrste stranska ladja, ki je mnogo nižja in ima lastno pultno streho. Tudi ta prizidek ima gotske opornike, tako da je nedvomno, da je bila cerkev o Valvasorjevem času še gotska. Za cerkvijo in deloma ob nji na zap. strani se nahaja samostan, obstoječ iz več traktov; oni proti jugu ima v pritličju baročne arkade.

Del Krakovega, ki je na spodnji polovici slike, nam kaže še sedanjo Krakovsko ulico z gosto vrsto z ozko stranjo k cesti obrnjenih hiš na levi, na desni pa je samo na oglu pritlična hiša z gospodarskimi poslopji ob ulici in nato lesen plot. Vse okrog so vrtovi. (Sl. 30. in 42.).

Važno je predvsem vprašanje, kedaj je ta slika nastala. Slika sama vsebuje celo vrsto elementov, s pomočjo katerih čas njenega postanka na desettletje lahko ugotovimo. Posebno nam pri tem služijo tisti objekti, ki so nastali v sredi in 2. pol. XVII. stol. ali pa oni, ki so o Valvasorjevem času doživeli važnejše spremembe. Ako pričnemo na levi, vidimo takoj v tem oziru najvažnejši objekt te slike, diskalceatsko cerkev in samostan.¹⁾ Cerkev, ki so ji l. 1657. položili temeljni kamen, je dozidana šele v prezbitერიu, od ladje in fasade pa se je zid šele nekoliko dvignil od tal. Prav tako še deloma stoji pristava, na katere mestu je bil postavljen novi samostan, in je od samostana dozidan šele samo zadnji del v vrtu. Samostan tudi l. 1689, ko je izšla Ehre..., še ni bil dovršen, pač pa cerkev, ki jo Valvasor hvali kot lepo, s štukaturami okrašeno. Na sliki vidimo v novem prostoru, ki se zida, majhno nizko poslopje pravokotnega tlorisa, okrog in preko katerega se novo poslopje zida. To je provizorična lesena kapela, s katero je novi red otvoril svoje delovanje na tem mestu l. 1653.^{2a)}

Da z zidanjem diskalceatske cerkve ni šlo gladko, to vemo tudi iz drugih virov.³⁾ Tako vemo, da je delo zastalo do l. 1675. in so stavbo šele to leto spravili pod streho. Na Valvasorjevi veliki sliki Ljubljane v Ehre... XI. l. 1689. cerkev še vedno nima dovršene fasade s stolpi, ki jo spoznamo iz slik XVIII. stol. Posvečena je bila šele l. 1700. Tako nam razvoj te cerkve res prav dobro lahko služi kot kronološki pomoček pri našem in pri podobnih slučajih.

Tudi Frančiškanski samostan na Vodnikovem trgu utegne imeti svoj pomen pri določitvi časa postanka te slike: Samostansko poslopje ima v bistvu isto sliko kot na veliki Valvasorjevi sliki. Razlikuje pa se cerkev po tem, da je na vseh Valvasorjevih slikah njena ladja enako visoka kot prezbitერი. Ker je Valvasor pri podobno sestavljeni stolnici vpošteval pravo obliko na vseh svojih slikah, kljub shematičnosti izvršbe ne moremo dopustiti misli, da bi bil isto potezo pri frančiškanski cerkvi prezrl. Četudi bi to mogoče ne bilo popolnoma izključeno, saj je tudi stolp narisal kot da raste iz križišča med prezbitერიem in ladjo, dočim je iz naše slike, ki je gotovo zanesljiva in po naravi posneta, popolnoma jasno, da stoji

¹⁾ Pri podatkih se opiram na Valvasorja Ehre... XI. 664 sl. Laybach, J. Vrhovnik, Die wohll. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach, 1886 ter J. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve... v Danici 1903—1905.

^{2a)} J. Vrhovnik, Danica 1904, str. 157.

³⁾ Prim. J. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske, 10. Cerkev sv. Jožefa, Danica 1904, str. 157 sl.

posebej prislonjen k cerkvi na severni strani in se vidi celo dobro njegov spodnji štirioglati del. Ob času, ko je nastajalo Valvasorjevo delo, so samostan temeljito prezidali in l. 1689. stavba še ni bila dovršena „sondern annoch im besten Bauen beschäfftigt“ (Ehre... XI, 692). Ker se naša in Valvasorjeva slika samostana z izjemo cerkve skladata, bi si upal sklepati, da obe nudita še sliko pred to prezidavo in da je Valvasor pri svoji sliki vpošteval samo šele prezidano cerkev, katere ladja je bila po nji vsekakor dvignjena in verjetno tudi obokana, kar bi bila gotovo prva estetska zahteva takratnega časa, ako ni bila sploh popolnoma na novo postavljena. V tem mnenju nas potrjuje tudi slika novega samostana iz srede XVIII. stol., kjer se jasno vidi po polkrožnih oknih, da je bila ladja povišana do enake višine s prezbiterijem (prim. sl. na str. 116 v Ilustr. Slovincu 1928).

Samostan in cerkev klaris sta bila dovršena l. 1656., ko je bila cerkev posvečena. Naša slika nam ju kaže popolnoma dovršena v isti obliki kot poznejša Valvasorjeva.

Frančiškanski samostan s cerkvijo s še nedozidanima stolpoma, ki so jo začeli zidati l. 1640., ima isto obliko kot na Valvasorjevi sliki.

Čevljarski most, ki na naši sliki ni izvršen, ima očitno že novo l. 1658/9 nastalo obliko, ki jo kaže Valvasorjeva slika.

L. 1644. je bil postavljen stolp na „meščanskem bastijonu“ na Gradu, ki ga naša slika močno vpoštevata.

Cerkve sv. Florijana, ki je bila zidana 1671/2, naša slika pa tudi nobena Valvasorjevih še ne pozna, pač pa Valvasorjev opis l. 1689. (Ehre... XI. 693) govori o nji.

Važno za nas je dalje, da manjka pri detajlno izdelani cerkvi sv. Jakoba na sev. strani prizidana kapela sv. Frančiška Ksav., ki je bila postavljena l. 1669/70. in jo Valvasorjeva slika l. 1682. postavljenega Marijinega stebra pred to cerkvijo že ima.

Tako se nam postanek naše slike sam po sebi opredeli med l. 1660. (prenos relikvij sv. Peregrina k diskalceatom — l. 1658./9. novi čevljarski most) in 1669/70 (postanek kapele sv. Frančiška Ksav.). Mogoče pa smemo z ozirom na še nedozidano diskalceatsko cerkev njen postanek približati raje l. 1660. kakor 1670.

Slika je bila namenjena očitno kot poklonilo deželnemu glavarju in ne mestnemu magistratu, kateremu je pozneje Valvasor posvetil svojo v Ehre... O tem pričajo grbi, ki so avstrijski, kranjski deželni in v sredi turjaški. Naslovnik skoro ni mogel biti drugi kakor takrat najbolj ugledni Wolff Engelbrecht grof Auersperg, ki je bil deželni glavar od 1649—1673.³⁾ Tudi doba njegovega glavarstva se sklada torej s tem, kar smo glede časa postanka slike ugotovili zgoraj.

Le nekaj se vsaj zdi, da odločno govori proti temu datiranju: spomenik pred cerkvijo sv. Jakoba. Prostor med samostanom, gimnazijo in cerkvijo je po tej sliki napram cesti, ki veže Stari trg z Zvezdarsko ulico ograjen z zidom, ki sega do višine prvega nadstropja obeh poslopij, notri pa stoji na štirioglatem podstavku, obdanem od nizke ograje, steber z nerazločnim predmetom na vrhu. Prvi utis govori zato, da je to Marijin steber, ki je bil po Valvasorjevem zanesljivem pričevanju postavljen šele l. 1682. Vendar pa se s to domnevo absolutno ne moremo sprijazniti, ako primerjamo Valvasorjevo sliko tega stebra v Ehre... XI. med str. 688 in 689 z našo. Valvasorjeva slika nam kaže, da je steber postavljen prav na

³⁾ Ehre... IX. 55.

rob ceste, tako da podstavek z balustrado sega celó nekoliko na cesto. Tlak trga pred cerkvijo je za dve stopnjici dvignjen nad nivó ceste. Enaka odprta nizka balustrada z renesanskimi balustri, ki obdaja podstavek, zapira tudi trg napram ulici tako, da je puščen prost vhod na trg samo na obeh straneh tik ob hišah. Razlike med eno in drugo sliko so prevažne in pretemeljite, da bi mogli smatrati obe slike za reprodukciji istega položaja. Risar slike Ljubljane se je izkazal povsod kot natančen opazovalec, tako da v tem oziru njegova slika gotovo prekaša Valvasorjeve, ki so pogosto občutno shematizirane. Na šentpeterskem pokopališču je n. pr. gotski svetilnik tako natančno podal, da o njegovi obliki ni nobenega dvoma. Kolikor ga moremo kontrolirati, je povsod zanesljiv in ne verjamemo, da bi bila izjema ravno to ne najmanj važno mesto. Naravna razlaga je le ta, da ne gre za isti spomenik, ampak za neki drug objekt, ki je stal poprej na tem prostoru. Za to govori tudi že omenjeni zid, ki so ga l. 1680 podrli, da so dobili prostor za novi spomenik.⁴⁾ Zid in Marijin spomenik se torej časovno izključujeta in če je za zidom viden spomenik v obliki stebra, je to nedvomno nek drug starejši spomenik, čegar položaj se ne sklada s poznejšim in čegar oblika je drugačna posebno po tem, da spodaj na podstavku nima štirih kipov, ki so značilni za Marijin steber in ki bi jih risar gotovo ne bil prezrl. Na stebru na risbi je tudi dobro viden kapitel in nad njim mal predmet, ki nikakor ne odgovarja niti po velikosti, niti po obliki Marijinemu kipu. Preko tega spomenika torej lahko mirno preidemo na dnevni red.

Zanima nas sevé končno tudi avtor slike. Med wagensperske izdelke že po času svojega postanka ne more spadati, razlikuje se pa od njih tudi toliko po načinu grafične izvedbe, da izmed glavnih zastopnikov te delavnice nihče ne pride v poštev. Način, kako je zrisana — perorisba in tuš — je v bistvu isti, ki ga pozneje porablja Valvasor pri svojih skicah. Razlikuje pa se od njega zopet v tem, da gre tu za suhoparno korektno obrisno risbo, katere ogrodje je bilo nedvomno ob ravnilu izvlečeno in kjer tuš ne nastopa slikovito prosto, kakor pri dobrih Valvasorjevih skicah, pri katerih se občuti celo nekaj temperamenta, ampak prav enolično shematično in preračunjeno na poznejši prenos v grafični način. Prav tako suhoparno korektno in skrajno shematično je bila ta skica prenešana mehanično (vbodljaji z iglo) na ploščo in skrajno enolično in shematično posneta tuširana forma z vzporednim črtkanjem.

V nasprotju s tehniko izdelave plošč v Valvasorjevi delavnici, kjer prevladuje jedkanje kombinirano z vrezanjem osnovnega ogrodja, je ta reprodukcija izvršena v čistem bakrorezu. Kakor pa je izvršba skrajno enostavna in na prvi pogled celo nerafinirana, nam grafično izvršeni spodnji del slike vseeno dokazuje, da imamo opraviti z izvežbanim bakrorezcem in ne z navadnim diletantom, kakor se pogosto javljajo v Valvasorjevi okolici in h katerim pripada tudi on sam. Tudi način gledanja slike je v močnem nasprotju z Valvasorjevim, ki pri pogledih na mesta podaja redno normalno, mogoče nekoliko dvignjeno sliko in način „prospekta“, kakor se sam izraža, porablja le, kjer hoče dati pogled čez večje dele pokrajine in je le pri splošnem pogledu na Celovec, ki je vsled svojega pravičnega tlorisa naravnost izzival k temu, napravil izjemo.

Izključiti moramo tudi domnevo, da bi bil mogoče mladi Valvasor izvršil to sliko, ki bi jo bil grafično prenesel kak izurjen grafik; to že radi tega, ker je bilo desetletje 1660—70 v njegovem življenju izpolnjeno z vojno

⁴⁾ Diarium Collegii S. J. dne 10. in 11. III. 1680 v Deželnem arhivu v muzeju v Ljubljani.

službo in potovanji ter on na drugi strani za tako obsežno delo tudi še ni bil dozorel. Tudi o tem, kako je ta slika, oziroma njena izvršena spodnja polovica in nedokončane skice za gornjo polovico, prišla v njegovo posest, je vsako ugibanje odveč. Še manj o tem, zakaj je slika ostala nedovršena.

Važnosti te slike za zgodovino Ljubljane nam ni mogoče zadosti poudarjati. Po nji šele dobi Valvasorjeva Ljubljana, ki je ohranjena v raznih slikah v njegovih delih, pravo vsebino. Ker sta si časovno le kvečjemu 20 let narazen, zato bistvenih razlik ni opaziti; pač pa ožive po poznanju te slike pred nami pri Valvasorju močno shematizirani detajli do take jasnosti, da je na podlagi kombinacije obeh slik možna točna rekonstrukcija Ljubljane 2. pol. XVII., dočim nam je to na podlagi Valvasorja samega klub njegovemu opisu nemogoče. Pa tudi opis Ljubljane pri Valvasorju ima tu tako nazorno ilustracijo posebno glede Auerspergovih vrtov, knežjega dvorca in marsičesa drugega, da si boljše komaj moremo želeči.

Naša slika ima poleg drugega posebno tudi to prednost pred Valvasorjevimi, da nam nudi tloris takratne Ljubljane, in ker nedvomno fiksira objekt za objektom razen nevažnih vrtov in dreves v njegovi individualni obliki, bi bilo mogoče po njej izdelati pravi tloris celo z vrisanjem posameznih hiš.

Srečen slučaj pa nam je ohranil tudi tloris Ljubljane iz približno istega časa, kakor je naša slika, v zborniku v vojnem arhivu na Dunaju, tlorisni in ženijski arhiv K VII/b, 1 in v njega moderni kopiji v Štajerskem deželni arhivu v Gradcu. Zbirka je nastala po komisijonelnem ogledu trdnjav, ki bi prišle v poštev za eventualno obrambo proti Turkom. Njen original je t. zv. „Stierscher Atlas“ v Nacionalni biblioteki na Dunaju Cod. 9225; izvod v vojnem arhivu istotam je pomanjšana stara kopija tega atlasa, izvod v Gradcu (Steierm. Landesarchiv, Handschr. 1511 No Die Montecucculischen Pläne des k. u. k. Kriegsarchives in Wien) pa je kopija narejena l. 1894. po asistentu Kargerju. Naslov zbirke se glasi: „Beschreibungen und Abrisse verschiedener Grenzfestungen, Schlösser und Städte in Steiermark, Crain und Istrien, 1660—1664.“ Pod št. 11. se nahaja Laibach oder Labach. Nudi nam tloris takratne Ljubljane v goli perorisbi. Ta tloris je tak, da ga kar lahko podložimo kot dopolnilno razlago k naši sliki. Vrisane so takratne utrdbe in prometne žile, obenem pa je vrisan tudi tlorisni projekt moderne trdnjave, v katero bi se Ljubljana v slučaju potrebe spremenila. Ojačitve se projektirajo na Gradu, sicer pa bi se morala trdnjava v obliki takrat moderne trdnjavske zvezde bistveno razširiti proti zapadu. Nova trdnjava bi od Vodnih vrat segla mimo Gradašnice čez Mirje do Bleiweisove ceste, bi se zaobrnila čez Auerspergove vrtove, opero, samostan klaris, čez Dunajsko cesto med diskalceati in Frančiškansko ulico ter dalje preko stika Dalmatinove s Kolodvorsko ulico k Resljevi cesti in Ljubljani in tam preko k ozidju ob frančiškanskem samostanu. (Sl. 20.).

Detajlov nam ta tloris razen ozidja in omrežja ulic ne nudi nobenih; vendar se ob opisani sliki tudi lahko pogašajo. Edini večji detajl je tloris Auerspergovih vrtov in tlorisi samostanov. Ker bo ta tloris, kakor čujemo, v kratkem strokovnjaško objavljen, se tu lahko omejimo samo na opozorilo na njegovo vrednost v zvezi z našo sliko. Za nas važni detajli so posebno: Dvojni zid od stolpa ob Ljubljani do Frančiških vrat, dejstvo, da je vrisan samostan diskalceatov, ki je bil ustanovljen l. 1653., a so ga začeli graditi šele l. 1657.; tu je vrisan običajen samostanski tloris z narobe (proti zapadu) orientirano cerkvijo — torej gotovo ne po že obstoječi stavbi. Samostan klaris, dovršen 1656, je vrisan pravilno. Zanima nas dalje dvojni zid za knežjim dvorcem in križevniki in konec ozidja ob Cojzovi cesti ob

Ljubljani, ki kaže štirioglat stolp (prim. sliko na uri v Čes. Libercah) in zapira v obliki kljuke proti jugu ob bregu jarek ob „Cojzovem grabnu“. Datiranje v 1657, ki se splošno navaja, se mi zdi nevzdržno in bo pravilnejši okvir 1660–64, ki ga nudi naslov.

Ko spoznamo ta načrt za velikopotezno utrditev Ljubljane in če pri-
tegnemo še nekaj starejši Pieronijev načrt za utrditev gradu, o katerem
bomo še govorili, se spomnimo Valvasorjeve opazke v Ehre... XI. 667, da
je lega celega mesta taka, da bi se prav lahko spremenilo v glavno trdnjavo,
če bi obdali z ozidjem zapadna predmestja, priključili temu mesto in bi na
Gradu naredili boljše utrdbe. Iz tega je razvidno, da je bila boljša utrditev
Ljubljane problem, ki ga tudi o Valvasorjevem času po zmagi pri Sv. Got-
hardu niso pustili iz misli.

Kot neko dopolnilo Valvasorjeve Ljubljane nam lahko dalje služi
pogled na Ljubljano 2. pol. XVII. stol. na solnčni uri v muzeju
v Českých Libercah, ki je bila kupljena pred vojno v Berlinu. Ura ima obliko
štirioglatega lesenega stebra, visokega okr. 1:30 m. Plošča je iz žgane gline
in leži vodoravno na stebru. Na tej plošči se nahaja v rahlem črtnem re-
liefu v sredi arhitektonskega in figuralnega okvira kazalni krog z latin-
skimi številkami. V sredi kroga pa je pogled na Ljubljano od prvih utrdb
na Ljubljani pri „grabljah“ proti severu. Na sliki je napisni trak LABACUM.
Po sliki navzgor teče Ljubljanka, preko katere so potegnjene „grablje“
od Vodnih vrat do ostroge na začetku sedanje Cojzove ceste. Vidi se na
levi ozidje ob Cojzovi cesti s strelnimi linami in okroglim stolpom, na če-
gar temelje so zadeli pri regulaciji Cojzove ceste ob Zupančevem vrtu. Na
drugi strani se vidi ozidje z okroglimi Vodnimi vratmi, pravokotnimi Kar-
lovskimi, z mostičem preko obzidnega jarka ter stolp v hribu nad sv. Flori-
janom in meščanski bastijon. Na gradu se vidijo med bastijonom in gradom
3 stolpi in velika lipa. Slika grada s stolpom kapele in stolpom piskačev
s hodnikom okoli je površna. Slika mesta je shematična razen nekih de-
tajlov posebno pri važnih objektih. Tako vidimo v Florijanski ulici, da
prevladujejo hiše obrnjene s slemeni na ulico. Stoji že cerkev sv. Florijana.
Kjer se cepi Stari trg na Florijansko ulico in smer Zvezdarske ulice, se
vidi na oglu poznejše redute znani vodnjak. Splošna dispozicija jezuitskega
samostana s cerkvijo je pravilna. Vidi se tudi hodnik deškega seminarja,
izpeljan preko Zvezdarske ulice. Ob Ljubljani se vidi ob Vodnih vratih
kos ozidja z velikim portalom in majhnim pristanom za čolne. Na levi
strani se vidi na bregu za utrdbami najprej večja hiša, zraven na levi pa
cerkva sv. Lovrenca. Dobro se vidi nato pristan na Bregu in začetek hiš,
ki so zapirale Novi trg. Čevljarski most ima isto obliko kot na Valvasorjevi
sliki. Med hišami na levi je najprej kot gotska, s stolpom iznad križišča
označena križevniška cerkev, dalje se vidi stolpič deželnega dvorca, kapu-
cinski samostan s križem na trgu, klarise, stolp diskalceatov in avguštinska
cerkev z nedozidanimi stolpi, nasproti na desni pa nekoliko nenaravno osme-
rokotni stolp stolnice in v ozadju frančiškani. (Sl. 22.).

Kljub veliki shematičnosti nam nudi ta slika v detajlih vseeno, ka-
kor vidimo, nekaj važnih potez in je vpoštevanja vredna poleg in v dopol-
nilo Valvasorjevih slik. Kot terminus post quem za njen postanek nam služi
cerkev sv. Florijana, postavljena 1671/2. Prav daleč preko tega datuma pa je
ne bo mogoče pomikati proti koncu XVII. stol.

Na prvi pogled spada v okvir Valvasorjevih slik tudi slika izvršena v
bakrorezu s podpisom **Prospect der Haupt-Stadt Laybach in Herzogthum
Crain** (vel. 29 × 20,7 cm), signirana z A. Sommer fec. in Joseph Eder

exc. Slika je očitno z začetka 19. stol., tudi avtor A. Sommer (gl. Naglerjev leksikon umetnikov) pripada tej dobi, — odkod torej očitno stara slika Ljubljane v celoti in v podrobnostih? Že po površnem primerjanju z Valvasorjevo veliko Ljubljano v Ehre... XI. se nam izkaže kot direktna, netočna in pogosto naivno interpretirana kopija po nji, samo da je na levi odrezan št. Peter, na desni pa ogel s stolpom na križišču Vegove in Cojzove ceste in Vodnimi vratmi in da je avtor, ki Ljubljane bržkone nikdar videl ni, dodal nekaj polja spredaj in sliko spredaj zaključil z običajno kuliso razglednega pobočja z dvema figurami. Da je slika kopija ravno po omenjeni Valvasorjevi sliki, nam dokazuje slika gradu in posebno slike takih objektov, ki so pozneje sploh izginili, kot frančiškanska cerkev na Vodnikovem trgu, stolnica, križevniška cerkev ali diskalceatska cerkev, ki ima značilno še nepopolno obliko. Kake pričevalne vrednosti ta slika torej nima prav nobene in če smo pojasnili njeno razmerje do Ljubljane XVII. stol., smo to storili samo, da jo izločimo iz dokumentarnega materiala dobe njenega postanka. Vse razlike napram Valvasorjevim slikam so posledica kopistove netočnosti ali samovoljne interpretacije.

Redke slike Ljubljane, ki so starejše od sr. XVII. stol., nam nudijo prav malo porabno gradivo. Tako je slika Ljubljane v Schedlovi kroniki iz k. XV. stol. sploh fantastična in z resnično Ljubljano nima nobenega opravka.⁵⁾ Slika se nahaja na str. CCLXXVII. svetovne kronike Hartmana Schedela, ki je izšla v Nürnbergu l. 1493. Isti kliše markira na str. XIX' neko mesto starega testamenta, na str. XXVIII' se nahaja kot Atene, na str. LXXIII kot Pavija in na str. LXXVII' kot Aleksandrija. Z resnično Ljubljano, ki jo Sch. imenuje „insigne oppidum“, tudi brez ozira na to dejstvo ta slika nima nobene zveze (prim. J. A. G.: Najstarejša slika Ljubljane? v ZUZ III., 80).

Drug star pisatelj, Sebastian Munster, navaja Ljubljano v tekstu in na kartah list XVII. in XVIII. ter str. DCCCCXLVII v svojem delu Cosmographie oder beschreibung aller Länder herrschafftenn vnd fürnembsten Stetten des ganczen Erdbodens itd., 6. izd. l. 1578. Označuje jo vselej s sličico gradu, ki pa nima nobene zveze z resnično sliko ljubljanskega gradu.

Najstarejša resnična doslej znana slika Ljubljane se nahaja v skicnem gradivu za topografsko karto Notranje Avstrije, ki ga je med l. 1601. in 1605. zbral Janez Clobucciarich, prior avguštinskega samostana v Fürstenfeldu.⁶⁾ Slika⁷⁾ je prav majhna, le kakih 8 × 6 cm velika in nam v prav površni peresni skici, opremljeni z več opazkami, ki so na levi strani v reprodukciji žal odrezane, kaže pravzaprav samo grad z utrdбами. Pogled je vzet od severozap. strani in toliko vzvišen, da prav dobro razgrne pred nami venec takratnih utrdb, ki se v splošnem skladajo z onimi Valvasorjeve dobe. Narisana je Ljubljana, kako deli mesto na dva dela, izmed objektov v mestu so s stolpi označeni samo frančiškani, stolnica in Križevniki. Cerkev sv. Jakoba na sliki še ni, ker je bila njena takrat obstoječa prednica majhna in očitno v mestni sliki ni igrala kake posebno vidne vloge, sedanjo pa so začeli zidati šele l. 1613., torej po postanku te skice.⁸⁾ Trdnjavski venec pa nam, kakor rečeno, ta slika klub naglici, s katero je izvršena, precej točno označuje in tudi splošno značilno

⁵⁾ Gl. sliko v Ilustr. Slovincu IV., str. 114.

⁶⁾ Prim. Fr. Popelka, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich (1601—1605), Graz, Ulr. Moser, 1924.

⁷⁾ Popelka, o. c. tabla XXV., sl. 101 Laibach (Lubiana).

⁸⁾ J. Vrhovec, Laibach, str. 50.

obliko Ljubljane presenetljivo točno fiksira. V ozadju vidimo Grad, utrdbe na meščanskem bastijonu, visoka Karlovška vrata, očitno okrogla Vodna vrata, visoka Nemška vrata, okrogli stolp ob Vegovi ulici, ostrogo ob vicedomskem dvorcu, okrogli stolp ob Ljubljanici za frančiškani in visoka Samostanska vrata. (Sl. 58.)

Klub svoji neznatnosti ima torej ta sličica vseeno svoj pomen.

Takorekoč brez vrednosti pa sta dve drugi dekorativno porabljeni sliki Ljubljane, ena, starejša, iz 1. pol. XVII. stol. na naslovnem listu Kristusa na križu umirajočega⁹⁾, druga iz kon. XVII. stol. na naslovnem listu Bratovščine sv. Dizme.¹⁰⁾ Prva kaže nezanesljiv pogled od zapadne strani. Celota absolutno ne odgovarja resnici, grad je fantastičen, najrealnejša je nova cerkev sv. Jakoba in pa stolpa stolnice in frančiškanske cerkve.

Druga pa je vsaj splošno resnična in popolnoma sprejemljiva kot slika zunanje slike Ljubljane koncem XVII. stol. Grad s stolpom piskačev, lipa in jezuitska cerkev so precej resnično podani. Stolpa stolnice in frančiškanske cerkve nudita le bolj impresijo njune vloge v njih delu mesta. Na obeh teh dveh slikah je poudarjen špitalski most s špitalskimi vratmi.¹¹⁾

Večjo vrednost kakor te slike pa imajo slike in posebno načrti Ljubljane v zborniku „Relazzioni di A° 1639“ v Deželnem arhivu v Nar. muzeju v Ljubljani. Izdelal jih je, kakor izhaja iz pridejanih signiranih poročil, Giovanni Pieroni. Zbornik obsega poročila o obstoječih trdnjavah na Kranjskem, Hrvaškem, v Istri in na Goriškem ter končno še v Feldbachu in Fürstenfeldu. Redno je pridejana slika dotičnega utrjenega kraja, načrt utrdbe z eventualnimi predlogi za njih ojačitev in podrobna pismena ocena obstoječega in obrazložitev predlogov. Vse je izdelano v dveh izvodih.

Ljubljano predstavljata dve sliki mesta, katerih ena je od l. 1908 vzeta iz zbornika in razstavljena med slikami Ljubljane na hodniku muzeja v 1. nadstropju, dva celotna načrta mesta z utrdбами in dva načrta utrdb na Gradu s predlogom za njih ojačitev.

1. — Slika Ljubljane je 21,5 × 14,5 cm vel.; izvršena je v okorni perorisbi in prav rahlo lavirana z barvo v drevesnih partijah. Nudi nam pogled od zapada in je stališče dvignjeno toliko, da so utrdbe lahko pregledne. Utrdbe so risarju tudi glavno in to v glavnem njihov del od Nemških vrat do špitalskega mosta. Slika mesta v tem ozidju pa je proizvoljna in niti eno poslopje, kakor tudi splošna slika najmanj ne more aspirirati na kako zanesljivost. Vidita se sicer na levi stolnica, na desni pa križevniška cerkev, a brez najmanjšega sledu resnične slike. Isto velja na levi za izven ozidja ležečo cerkev kapucinov, ki pa ima vsaj toliko vrednosti, da nas pouči kako je bil urejen dohod k nji. Najbolj resničen je še Grad, vendar je popolnoma zanemarjena slika hriba proti desni. (Sl. 21.)

Ozidje ima od stolnice do Vicedomskih vrat tri nizke okrogle stolpe, katerih prvi naj pomeni bržkone špitalska vrata, četudi most ni narisani. Za druga dva vemo, da sta obstojala. Največ vrednosti za nas ima slika jarka in ostroge ob Vicedomski palači, ki nam kaže od še ohranjenega stolpa ob Vegovi ulici do ostroge s posebnim zidom zavarovane stopnjice na teraso

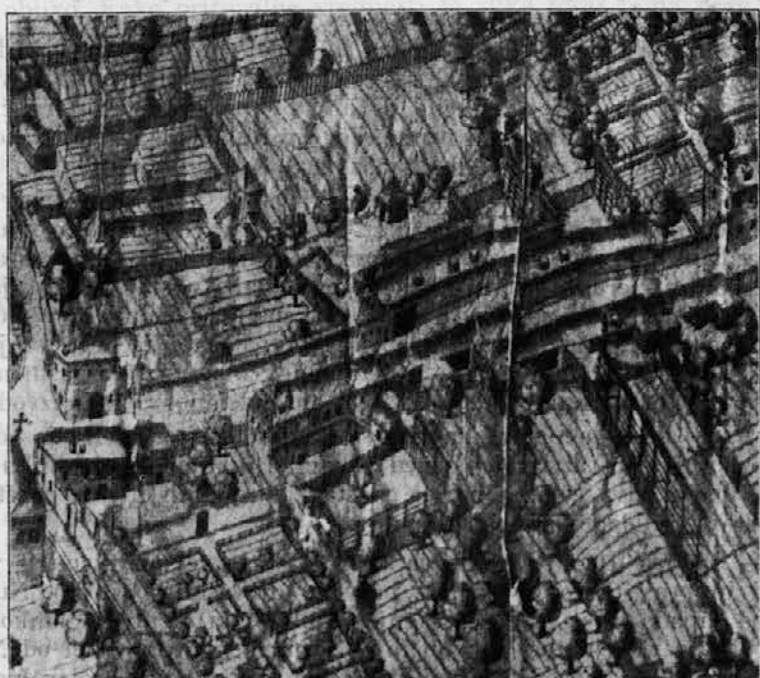
⁹⁾ Gl. sliko v Ilustriranem Slovcu, IV. str. 113.

¹⁰⁾ Gl. sliko v Ilustriranem Slovcu, IV. str. 120.

¹¹⁾ V okvir Valvasorjeve Ljubljane spada sicer čisto brezpomembna slika Ljubljane vtisnjena v usnjate platnice Vinogorskega registra iz Wagensperga, ki je bil 1686 že v Valvasorjevi posesti. Gl. o tem članek M. Dolenca, Valvasor in slovenska ljudska sodišča v pričujočem zvezku.

v ostrogi. Prav tako nam postane jasnejši položaj z dvojnim zidom za knežjim dvorcem, ko tu jasno vidimo, kako se zid pravokotno upogne proti cesti in se potem nadaljuje v novi, prvotni paralelni smeri do Nemških vrat.

2. — Načrt Ljubljane kljub onemu iz ok. 1657 ni nezanimiv, ampak ga v marsičem dopolnjuje; razen tega zasluži največjo pozornost kot najstarejši doslej znani načrt Ljubljane. Velik je $61,5 \times 50,3$ cm. Izvršen je v perorisbi, izpolnjeni z akvarelnimi barvami. Načrt objema ves utrjeni teritorij takratne Ljubljane. Za nas je zanimiv tlorisni obris Gradu s še obstoječimi stolpi in na rob brega nad Trančo pomaknjenim, za takratno Ljubljano tako značilnim stolpom poskačev. V tlorisu je označena dalje za takratni grad istotako tipično značilna planota z lipo — „Piano

Sl. 61. Ljubljana, ok. 1660: Schellenburgova ul., na levi cerkev klaris.

alto“. Zid od vhoda v grad nad Krekovim trgom do meščanskega bastijona ima dva polkrožna stolpa. Na mestu meščanskega bastijona je samo večji pravokotni stolp. Od njegovega jugozap. ogla gre neojačen zid do Karlovških vrat, ki imajo pravokoten tloris. Od tod se nadaljuje zid z rahlim zapognjenjem v smeri razdalje do Vodnih vrat, ki obstojajo iz okroglega stolpa. Od tega stolpa se vleče zid ob Ljubljanici dalje do tja, kjer zadene breg smer Hrenove ulice. V stolp vodijo od znotraj ob tem zidu s paralelnim kratkim zidom zavarovane stopnice. „Grablje“ segajo čez Ljubljanico od Vodnih vrat do začetka ozidja ob Cojzovi cesti. Ob Ljubljanici to ozidje nima ojačitve, pač pa v srednji razdalji napram Emonski cesti polkrožen stolp. Stolp na oglu Cojzove in Emonske ceste je okrogel. Od njega pa do konca knežjega dvorca sta dva vspešna zidova, med katera so vzdana najprej Nemška vrata, ki imajo kvadratičen tloris, ter na koncu tega dvojnega pasu zidu polkrožen stolp, ki se dobro vidi na opisanih slikah na levem oglu knežjega dvorca. Do okroglega stolpa za vicedomsko palačo gre zi-

dovje dalje samo v notranji črti, tam pa se zopet začne zunanji paralelni zid, ki tu varuje stopnjice, ki vodijo na ostrogo na oglu vicedomske palače. Od te ostroge gre zid do brega Ljubljane, kjer se v obliki kratke kljuke zapogne nazaj ob bregu. Na vhodu v Gosposko ulico je vrisan tloris Vicedomskih vrat, ki se odlikuje po bogati razčlenitvi od vseh drugih. Na desnem bregu Ljubljane se ozidje pričinja ob Čevljarskem mostu in gre po bregu do Špitalskega mosta. Vmes je ojačeno z dvema okroglima stolpoma. Špitalska vrata imajo zopet enostaven kvadratičen tloris; od tod gre zidovje dalje ob bregu do okroglega stolpa na oglu ob frančiškanskem samostanu. Kjer pride vstřic s samostanom, se pravokotno vpogne k samostanu, mogoče zato, da se združi z že poprej obstoječo utrdbo frančiškanskega samostana. Od ogla gre v ravni črti do Samostanskih vrat, ki imajo kvadratičen tloris in potem po hribu navzgor do gradu. Vmes je ojačeno z dvema manjšima stolpoma kvadratičnega tlorisa. Razdelitev hišnih blokov v ozidju je površno orisana, a nam vseeno nudi nekaj gradiva za takratno, večinoma do danes nespremenjeno komunikacijsko mrežo. Dalje je le nekaterim važnim objektom posvečeno nekaj pažnje, tako je n. pr. tloris jezuitske cerkve z razmeroma dolgim (ker starejšim) prezbiterijem in vrstami kapel ob ladji dobro označen. Prav tako sta pravilna tlorisa kapucinske in frančiškanske cerkve. Pri kapucinski cerkvi je bil prezbiterij razdeljen v dva dela in je stal oltar pred delilno steno. Gotovo nepravilen pa je tloris frančiškanske cerkve na Vodnikovem trgu in le približen tloris stolnice. Rotovž je naznačen z arkado, ki sega na trg. Detajlno je izrisan Čevljarski most s tržnicami ob straneh. Zanimivo je, da je vrsta tržnic na sredi mosta pretrgana in omogočen pogled na reko in dostop do roba mosta. Novi most, ki ga slika Valvasor, je imel na tem mestu dekorativne paviljone. (Sl. 18.).

Brez pomena za študij takratne Ljubljane je drugi tloris, izvršen v isti tehniki, $42 \times 26,5$ cm velik, ki vsebuje predlog za novo ureditev Gradu in celega vrha grajskega hriba.

Kedaj je nastal Pieronijev načrt in slika Ljubljane? Ali je stari zapis s tem, da l. 1639, zanesljiv ali ne? Načrt nam nudi v tem oziru samo dva momenta, ki nam omogočujeta kritiko tega podatka: sedanja frančiškanska cerkev in stolp na meščanskem bastijonu. Frančiškanska, takrat avguštinska cerkev je vrisana v načrtu točno na svojem sedanjem mestu in z istim načrtom, kakor ga ima še sedaj; ne moti nas, da ni označil stranskih kapel kakor pri šentjakovski, ker je bila prednica sedanje na tem mestu že l. 1494 iz strahu pred Turki odstranjena,¹²⁾ njena neposredna predhodnica, prva avguštinska cerkev po povratku reda v Ljubljano pa je ležala nekje ob začetku sedanje Wolfve ulice, bližje Zvezdi, in jo je že l. 1629 uničil požar.¹³⁾ Sedanje cerkev pa so začeli po Valvasorju (l. c.) zidati šele l. 1640 in so jo glasom datuma na glavnem portalu dovršili šele l. 1646. Ta govori torej proti l. 1639.

Prav tako tudi stolp na meščanskem bastijonu, če je zanesljivo Valvasorjevo poročilo (Ehre... XI. 671), da je bil sezidan šele l. 1644. Tako bi se čas postanka Pieronijevega gradiva premaknil nekoliko dalje proti sredi XVII. stol., kar pa za njegovo presojo ni bistveno važno.

Proti tem našim zaključkom pa bi govoril v prvi vrsti položaj pri knežjem dvorcu, kakor ga riše Pieroni, če ga imamo tako razlagati, da

¹²⁾ Valvasor, Ehre... XI. 694.

¹³⁾ Valvasor, Ehre... XI. 694. „Im Jahr 1628 ist die, von denen zurückgekommenen P. P. Augustinis nicht zwar auf den alten Platz, sondern auf der andern Seiten über, gegen der Gassen, bey denen Capucinern zu, wieder neubauete Kirche den 18. May von den Laybachischen Bischoff Thoma geweiht worden.“

dvorca še ni. Dvorec je bil po Vrhovcu¹⁴⁾ postavljen l. 1642. Pozneje je ta dvorec, kakor se jasno vidi tako pri Valvasorju na veliki sliki Ljubljane v Ehre... XI. in v sliki iz 1660—1670, segal s svojim desnim krilom prav do drugega zidu, levo krilo pa je dosegalo ogel z okroglim stolpom, nad katerim je bilo dozidano celo nadstropje. Prav tako je moral biti po sliki iz 1660—70 sodeč vrh dvojnega zidu med konci teh dveh kril spremenjen v nekako teraso. Pieronijev tloris riše pač knežjo ulico, dvorca, kakor drugih važnih poslopij pa ne upošteva. Določno pa riše dvojno ozidje od Knežje ulice do Cojzove ceste, ne da bi naznačil, da sega kako poslopje preko notranjega zidu do zunanjega. Ker pa n. pr. tudi pri vicedomski palači ne označa njenega obsega v razmerju do obzidja, mislim, da smemo preko pomisleka, da knežjega dvorca še ni in damo prednost onima dvema argumentoma, če pa dvorec obstoja, kar se pač ne da ugotoviti, potem imamo tu še en argument več za premaknitev datuma postanka.

Pisмено poročilo Pieronijevo, od katerega se je ohranil samo en list, in ki je pisano v italijanščini, ne vsebuje ničesar za nas porabnega in se peča samo z Gradom in njega utrditvijo.

Zal nam Matevž Merian v svoji *Topographia Provinciarum Austriacarum Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc.*, Frankfurt 1649, v kateri na str. 122 piše o Ljubljani („ist fein erbawt / vnnd sehr volckreich / aber der Luft ist sehr vngesund allda; ist auch die Statt wieder Feindes Gewalt schlecht versehen / vnd gegen dem Wasser Laybach gar offen...“), ni ohranil tudi njene slike, kakor Kranja in Škofje Loke in nas s tem oropal prevažnega dopolnila za več kot eno desetletje pred našo veliko sliko iz 1660—70.

Likovno gradivo za razumevanje in detajlno proučevanje Valvasorjeve Ljubljane, kolikor je doslej znano, bi bilo s tem izčrpno. Najdragocenejše in najbolj avtentično literarno dopolnilo svoje Ljubljane v sliki pa nam je podal Valvasor sam v svoji „*Ausführliche Beschreibung der Crainerischen Haupt-Stadt Laybach*“ v Ehre... XI. str. 664 do konca. Moderniziral je Valvasorja in ga za poznejši čas bistveno dopolnil I. Vrhovec v svojih dveh glavnih delih: *Die wohllöbl. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach* (Ljubljana, 1886) in *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih* (Ljubljana, 1886). Mnogo arhivalnega gradiva vsebujejo P. v. Radics - a *Alte Häuser in Laibach I., II., III.* (Ljubljana, 1908-1911) in I. Vrhovnika *Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske* (Danica 1903—1905). Marsikaka v tej zvezi porabna tradicija se bo našla tudi v Ivana Vrhovnika knjižici *Gostilne v stari Ljubljani* (Ljubljana 1926). Na osnovi teh spisov in slik, ki smo jih zbrali okrog problema Valvasorjeve Ljubljane, bo danes mogoče načeti marsikako detajlno vprašanje ljubljanske zgodovinske topografije, ki ga utegne sprožiti podrobno raziskavanje.

Končno se ustavimo nekoliko še pri splošni označbi Valvasorjeve Ljubljane in pri njeni važni vlogi v značaju in razvoju ljubljanske mestne slike.

Valvasorjeva Ljubljana in vse, kar je zvezano z njo, je osnovno važna tako za poznavanje Ljubljane preteklosti, kakor za razumevanje izrazito baročne Ljubljane XVIII. stol. in Ljubljane sedanjosti. Že prva resnična slika, ki nam nudi prav za prav samo le splošno površno impresijo o nji, Clobucciaricheva, nam podaja osnovni karakter zunanje slike Ljubljane

¹⁴⁾ O. c. str. 14.

popolnoma izrazito oblikovan, tak, ki ga ni mogla zabrisati niti tako temeljita notranja prenovitev, kakor jo je povzročila 1. pol. XVIII. stol. in v veliki meri še danes kljub temu, da se je mesto razlilo že daleč okrog takratnega jedra, ni dosti drugačen. Posebno jasno se nam kaže to trdovratno življenje osnovnih potez tradicionalne Ljubljane v tem, da je Valvasorjeva mala Ljubljana, ki je bila prvič objavljena na l. 127 v Topogr. Duc. Carnioliae l. 1679, še skozi celo XVIII. stol. pogosto služila za podlago za sodobne slike Ljubljane. Primeri n. pr. Ljubljano na glavah raznih diplom rokodelskih cehov v XVIII. stol., kjer je ta odvisnost v vseh nevažnih detajlih tako očividna, da odpade vsak dvom o tem, da bi bila vsaj poskušena kaka nova rešitev dane naloge. Z Valvasorjevo se skladajo v tem, kako sliko odrežejo na straneh in spredaj tesno za frančiškansko cerkvijo in za ozidjem v Vegovi ulici.¹⁵⁾ Posebno se ta odvisnost očituje tudi v načinu, kako nenaravno je poudarjen klanec v Florijanski ulici in izpeljan v ravni črti poševno navzgor h Karlovskim vratom. Edino, kar so osnovni in okvirni Valvasorjevi shemi dodali poznejši njeni ponavljalci, je, da so času primerno modernizirali zunanjsčino glavnih poslopij, kar nam tudi edino omogočuje relativno datiranje teh epigonskih slik Ljubljane, kjer ni drugih zunanjih momentov za to.

Valvasor je pa tudi zares zajel svojo Ljubljano v odločilnem trenutku, ko se je že prav močno napovedovala doba, ki sicer ni spremenila bistveno njenega zunanjega lica, ki je bilo po Gradu in trdnem pasu ozidja za stoletja nespremenljivo, pač pa skoro vse važne elemente, iz katerih je obstajala. In prav v tem, da so ohranile slike, ki jih priobčujemo, in pa Valvasorjeve, lice in pogosto tudi detajle, že za Valvasorjevega življenja ali pa vsaj kmalu po njegovi smrti temeljito spremenjenih ali sploh obnovljenih objektov, je njihov ogromni zgodovinski pomen. Pri opisu slik smo pogosto opozarjali na starinsko lice takratnih ljubljanskih ulic tudi tam, kjer so kmalu na to nastale sedanje občestne baročne fasade in ne samo v Florijanski ulici, kjer so se edino deloma še do danes ohranile. Opozarjali smo dalje na važne ostanke srednjeveške, gotske arhitekture, o katerih nova Ljubljana že zdavnaj nič ne ve. In ker je Valvasorjeva na meji, kjer odмира srednjeveška Ljubljana v svoji celotni obliki (ulične slike z ozkimi fasadami, staromodni trgovski lokali itd.) in v svojih zadnjih detajlih (stolnica, frančiškanska cerkev, križevniška cerkev, frančiškanski križni hodnik, spomeniki pri sv. Petru) in se od srednjega veka podedovana lupina še le polagoma polni z novo vsebino, zato je njen pomen dvakrat važen. XV. in 1. pol. XVI. stol. sta dala mestu ozidje in s tem dala definitivno obliko, trdno lupino temu, kar so stoletja pod vplivom realnih geografskih in posebnih socialnih razmer razvila iz malega jedra na Starem trgu in okrog cerkve sv. Jakoba. Trije vodilni stanovi takratne družbe so si ustvarili tri ločena središča, na katera so uprli vsak svojo moč in svojo mogočnost. Najstarejša oblikovalca sta bila tudi njena ustanovitelja: meščanstvo in plemstvo. Da je bil meščan bržkone prvi, to kaže že prastara nomenklatura Stari (meščanski) in Novi (plemiški) trg. To je tudi razumljivo: pod okriljem deželnega gospoda, čegar simbol in oporišče njegove moči je bil grad, je nastala okrog sv. Jakoba naselbina njegovih podložnikov in drugih, ki so jih privabile razne prednosti, s katerimi je obdaroval deželni gospod prebivalce naselbine ob svojem oporišču, v

¹⁵⁾ Prim. n. pr. Ljubljano, objavljeno v Ilustr. Slovencu, IV. l., str. 114. Ena taka slika se nahaja na diplomu usnjarskega ceha in je signirana: Joseph Leop. Wiser delineavit et scripsit Ao 1762. — Druga, diletantsko izvršena in mogoče po Wiserjevi posneta je tudi iz 2. pol. XVIII. stol. na diplomu lectarskega ceha.

kateri se je razvila obrt in trgovina in ž njo glavna meščanska stanova, trgovec in obrtnik. Ko je Ljubljana pozneje postala glavno mesto vojvodine Kranjske in sedež predstavnikov upravne oblasti, ni postala samo uradniško središče, ampak središče življenja dodeljenega ji teritorija in je naravno, da se je v njej zbralo v večjem številu tudi plemstvo, ki si je svojo naselbino postavilo na nasprotnem bregu Ljubljanice in ji dalo kot poznejši ime Novi trg. Z ustanovitvijo ljubljanske škofije pa je dobil tudi tretji vodilni srednjeveški stan, duhovništvo, svoje središče ob cerkvi sv. Nikolaja, kjer je Pred škofijo nastal mestni oddelek, ki je nosil in še ohranil po stolnici, škofijskem dvorcu, kanoniških hišah in frančiškanskem samostanu izrazito cerkven značaj. Meščanski del mesta pa se je proti koncu srednjega veka že tudi davno razlil preko ožine pri Tranči v smeri proti novi stolnici in ko so l. 1484. postavili na sedanjem mestu tudi novi rotovž, se je težišče meščanskega dela mesta preneslo s Starega trga na sedanji Mestni trg. Vsak teh zgodovinsko razvojnih in socialno struktivnih elementov pa je dal notranji grupaciji mesta svoj pečat z zunanjim reprezentantom svojega dostojanstva, moči in samozvesti v reprezentativnem poslopju, kjer se je osredotočalo njegovo življenje: meščanstvo v rotovžu, plemstvo v deželni hiši, duhovščina v stolnici in ž njo združenim škofijskim dvorcem. Nad vsemi pa je bdel in še bdi kot odmev iz najoddaljeneje preteklosti mesta, grad, simbol moči gospodarja dežele. Vsi ti notranji povdarki so se vidno izrazili tudi v zunanji sliki mesta in za stoletja ustvarili njene estetske osnove.

Važno vlogo pri medsebojni konstelaciji elementov razvoja mesta pa sta igrala dva geografska momenta, Grad in Ljubljana, tako da je notranja struktura Ljubljane kot mesta tako posledica družabne strukture dobe njenega postanka, kakor nič manj geografskega položaja ozemlja, ki je bilo izbrano za prizorišče tega razvoja. Geografska konstelacija je postala posebno važna za osnovni estetski značaj ljubljanske mestne slike naznotraj, ker je njena neposredna posledica estetska magistrala starega mesta od Krekovega trga preko Mestnega in Starega trga do cerkve sv. Florijana, pa nič manj na zunaj, kjer je dominantna Gradu povzročila tisti konstantni element v sliki Ljubljane, ki je kakor smo videli zgoraj, za stoletja določil okvir estetske zunanjščine mesta. Tem činiteljem, ki so določali po svojih imanentnih zakonih obliko Ljubljane, pa se je koncem srednjega veka pridružil še važen zgodovinski činitelj v turški nevarnosti, ki je par stoletij visela nad mestom kot Damoklejev meč. Njena posledica je bila, da je mesto v opisani tridelni notranji strukturi dobilo tudi na zunaj trdno lupino v obrambnem mestnem ozidju, ki je prav tako za stoletja (do zač. XIX. stol.) postalo poleg opisanih zadnji odločilni estetski element, brez katerega si Ljubljane do zač. XIX. stol. ne moremo misliti. Poleg lege, Gradu, razpoložitve mestnih delov in stolpov cerkva je ravno ozidje odločivo za zunanje in notranje lice stare Ljubljane. V njegovem okviru so se sicer spreminjali posamezni elementi, posamezni kristali in mesto njih nastajali novi, a splošna slika se na zunaj tudi po barokiziranju notranjščine Ljubljane ni spremenila, kar nam posebno zgovorno dokazuje trdoživost Valvasorjeve sheme ljubljanske slike. V notranjščini je pa Valvasorjeva Ljubljana kmalu odmrla, vendar pa je bil močnejši kot te zunanje spremembe fasad, okvir ulic in trgov in pod., še en element, to je mestni floris, mreža glavnih komunikacij in celo vztrajnost parcelnih kompleksov. O tem nam priča zgovorno primerjanje sedanjega načrta Ljubljane s Pieronijevim, ki nam žal le malo nudi in onim iz okr. l. 1657, ki nudi precej več, ter posebno s sliko v Valvasorjevi grafični zbirki, ki nam riše daleč za meje obzi-

danega mesta njegove komunikacije s svetom in mrežo njih medsebojnih zvez. V obzidanem mestu pač ni čuda, če so vstrajale ulice skozi stoletja; le neznatne spremembe bi mogli ugotoviti. Zanimivo pa je, da so se ohranile mnoge takrat še nezazidane parcele v zazidanih blokih poznejše in sodobne Ljubljane. Opazujte na pr. parcelo št. peterskega župnišča, ki je do najnovejše regulacije vedno obstojala iz vrtnega dela ob sv. Petra cesti in poljskega ali travniškega ob Ljublanici, nasproti ležeče škofovo posestvo je sicer prerezano ali vseeno merodajno za razdelitev tamošnjih blokov, Kravja dolina (Vidovdanska cesta) še kljub Taboru stremlji proti svojemu stiku z Martinovo cesto, Kolodvorska, Komenskega, Dalmatinova, Slomškova, Pražakova in Dunajska cesta so osnovno omrežje komunikacij severnega dela Ljubljane kakor so bile sr. XVII. stol. Posebno zanimiv je trikotni blok med Kolodvorsko, Prečno in St. Petersko ulico. Lega franč. samostana je postala merodajna za bodočo novo smer Miklošičeve ceste, ki si je priborila pot do Masarykove šole v naših dneh. Zanimive so dalje oblike trga pred Evropo (na Ajdovščini) ali razširitev Kolodvorske ulice pred stikom s Slomškovo, ali oblika Marijinega trga. Še danes ni zabrisana prečna zveza od Aleksandrove do Bleiweisove ceste, ob operi in okrog muzeja, ki iz vijuge postaja pravokotno lomljena zveza. Važno ozemlje Auerspergovih vrtov nam je ohranil uršulinski samostan, blok nekdanjega kapucinskega samostana pa sedanja Zvezda. Poučno je dalje Gradišče, posebno prečna zveza po Igriški ulici, ki iz vijuge postaja vedno bolj ravna; veleznimiv je od Soteske, Hilšerjeve in Vegove ulice objeti približno pravokotni blok, ki se je nespremenjen ohranil kljub temu, da o Valvasorjevem času še sploh ni bil zazidan. Zanimivo je dalje posebno Krakovo.¹⁶⁾

Opozarjam na te reči, ker so važne za sodobno Ljubljano. In kar ima Ljubljana kljub temeljitemu zunanjemu barokiziranju še tradicionalnega z njenim srednjeveškim licem zvezanega, temelji ravno na tej trdoživosti parcelacije in komunikacijskih smeri. Osnovno razporedenje, ki ga nudi obiskovalcu stare Ljubljane magistrala od Vodnikovega trga do sv. Florijana, je še isto kot je bilo pred barokizacijo, ki je pač spremenila takt, s katerim sodobnega potnika vodi nepretrgana prijetno napeta krivulja vsaj na levi strani skoro brez pavze po vsi cesti, dočim je še potnik Valvasorjeve dobe bolj po kratkih stopicah ozkih fasad doživljal približno isto, le da je pri tem takrat bolj deloval slikoviti element grupacije in posebno nazobčana črta k cesti obrnjenih zatrefov, dočim je novi baročni takt bolj monumentalen in bi skoro lahko smatrali vso črto fasad od Študentovske ulice do Tranče na levi za eno samo fasado z estetsko nujnim kontrastnim poudarkom pri rotovžu, kjer ti silna arkada z energičnim korakom stopi naprej kakor poveljnik pred fronto svojih vojakov. Prav tako deluje posebno v mesečnem svitu, ki ugodno zabriše detajle, desna stran Mestnega trga kot ena sama fasada in od ogelne velike hiše pri Tranči ima Stari trg do sv. Jakoba na obeh straneh estetsko vzeto eno samo fasado, ki se postopoma razvija kot neprestano se menjajoča skupna slika. Le sv. Jakob s svojim oklepom v levi fronti hiš Florijanske ulice in spoštljivo od cerkve v loku umaknjeni

¹⁶⁾ V tej zvezi opozarjamo na problem, ki ga je vzorno načel dr. Marian Sidaritsch v svoji *Geographie des bauerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark* (Graz, Ull. Moser, 1925), posebno na pobude oddelka VI. Die Wandlungen des Siedlungsbildes seit hundert Jahren. Naša slika nudi za ljubljanska predmestja in njih razvoj prezanimivo gradivo, ki bi se dalo z gradivom poznejših slik in sedanjim stanjem predmestij izborno dopolniti in izrabiti.

Rožni ulici diše še, četudi že precej zastrto razpoloženje, kakor ga je dihala v detajlih in celoti še precej srednjeveška Valvasorjeva Ljubljana.

Valvasorjeva Ljubljana in v njenem žarišču osredotočeni žarki, s katerimi prihaja k nam luč srednjeveške, v sliki žal neohranjene, Ljubljane, pa ne živi samo v starem mestu svojega življenja dalje, ampak tudi v novi Ljubljani s tem, da je, kakor smo videli, dala osnovno mrežo za njeno sedanjo delitev. Primerjajte samo sedanji načrt s sliko iz Valvasorjeve zbirke, pa Vam bo povedano takoj jasno. In kakor je pravokotnik rimske Emone v tlorisu Gradišča in Mirja preživel srednjeveško in Valvasorjevo Ljubljano, tako je ohranjen še v današnji že razmeroma utrjeni komunikacijski in obrisni mreži tega dela Ljubljane.

Z odkritjem Valvasorjeve Ljubljane, ki je bilo namen tega spisa, katerega nam je omogočil s svojim neprecenljivim gradivom zbiratelj Valvasor, smo predstavili lečo našega spoznanja o Ljubljani nazaj v sredo XVII. stol.; od tod naj sedaj pionirji njene lokalne zgodovine kopljejo naprej in naj iztrgajo nemi preteklosti nova spoznanja o nji.¹⁷⁾

Valvasor in slovenska ljudska sodišča.

Dr. Metod Dolenc, Ljubljana.

Résumé. Valvasor und die slovenischen Volksgerichte. Neuere slovenische rechtsgeschichtliche Forschungen haben die Tatsache festgestellt, dass seit dem 16. Jahrhunderte die unterste Schichte der Bevölkerung in Krain die niedere Justiz autonom geübt hat: In Dörfern und Märkten durch die Wötschengerichte (veča), die später Quatterbergerichte genannt wurden, in den Weingebirgen aber auf den Bergtaidingen, die sich bis in das 19. Jahrhundert erhalten haben. Valvasor hat in seiner „Ehre des Herz. Krain“ im IX. Buche sieben verschiedene Gerichtsinstanzen, die zu seiner Zeit (Ende des 17. Jahrh.) in Krain bestanden, angeführt, die Bergtaidinge, sowie das Kellergericht mit Stillschweigen übergangen, ja nicht einmal die Geltung der Bergrechtsartikel registriert. Der Verfasser unternimmt es urkundlich zu beweisen, dass Valvasor selbst Bergherr und als solcher an der Bergtaidingjustiz seiner Untertanen beteiligt war. Die auffallende Tatsache, dass Valvasor wohl von den „hölzernen Urteilen“ der Volksgerichte Istriens und in der Wind. Mark erzählt, die schon Mitte des 16. Jahrh. abgeschafft wurden, von der Existenz der noch funktionierenden Volksgerichte in Unterkrain aber keine Notiz nimmt, glaubt der Verfasser dahin aufklären zu können, dass Valvasor als gebildeter Mann und glühender Verehrer seines Heimatslandes die mehrerwähnte Volksjustiz als eine Schmach für die Landstände empfunden hat, die er der auswärtigen Leserschaft gegenüber lieber unerwähnt lassen wollte.

I.

Baron Ivan Vajkard Valvasor je bil sin svoje dobe, ki gotovo ni mrzil slovenskega ljudstva, med katerim je živel in deloval. Za njegovih časov nacionalnosti v današnjem pomenu besede sploh še ni bilo. Če mu pripisuje Radics vedoželjnosti in pravicoljubnosti do slovenskega naroda (Novice, l. 1852., str. 252), niti te sodbe ne bi hoteli izpodbijati, dasi je slovenskemu ljudstvu kot takemu v svojem delu v počaščenje Kranjske uskratil eno izmed njegovih najznačilnejših potez — namreč tisto žilavost, s katero si je vedelo ohraniti avtonomna nižja sodišča.

Ni, da bi morali šele na dolgo in široko razlagati, da je imelo vse slovensko ozemlje v 16. stoletju še svoja ljudska sodišča, na katerih je sodilo

¹⁷⁾ Za Ljubljano je postala n. pr. skrajno aktualna podobna študija, kakor jo je za Maribor izdelal Fr. Baš v Geografskem Vestniku II. in III. letnik.

po svojih predstavnikih tako, kot je smatralo po starih šegah in navadah za pravično, pa po pravilu, da naj „samo kmeti sodijo kmetu“. Mi vemo, da so še v 15. in 16. stoletju eksistirale večje po Dolenjskem, po Gorenjskem, Primorskem; da so v trgih in mestih sodila poslej kvatrna sodišča, ki jih smemo smatrati za naslednike preosnovanih več; mi poznamo že do dobra ustroj in poslovanje vinogorskih zborov (*Bergtaiding*), ki so na njih sodili po večkrat na leto vinogradniki v spornih zadevah iz svojega okoliša in to ne samo kmetom, ampak tudi pripadnikom višjih stanov, ki so imeli le-tam vinograde. Celo za polšje pravdne zadeve so v dolini Krke ob Gorjancih imeli svoja ljudska sodišča (*Pillichrecht*). Pri vseh teh sodiščih so se zapisovale pravde v posebne zapisnike ter je dosedaj znano listinsko gradivo za kvatrna sodišča in vinogorske zbore za čas daleko preko smrtnega leta Valvasorja 1693. Kvatrna sodišča so bila n. pr. na Bledu, v Kostanjevici, v Pleterjah takorekoč sestavni del ljudskega življenja. Izginila so tu prej, tam pozneje, vobče nemara začetkom 18. stoletja. Toda vinogorski zbori kot ljudska sodišča so se krepko uveljavljali ves čas od 16. stoletja pa do začetnih let 19. stoletja. Naj še opomnimo, da je bila eksistenca vinogorskih zborov s sodnimi kompetencami oprta na vinogorski zakon z dne 9. februarja 1543, ki je veljal za vso Notranjo Avstrijo; dalje, da je Nicolaus de Beckmann v svojem velikem delu „*Idea juris statutarii et consuetudinarii stiriaci et austriaci*“, ki je izšlo v Gradcu l. 1688. (torej eno leto, preden je izdal Valvasor svoje glavno delo o Kranjski), obravnaval vinogorska sodišča kot nekaj, kar se smatra za vsakdanji pojav v ljudskem življenju. Vemo, da Valvasor Beckmannove knjige ni poznal, niti je ni poznati mogel. Ali, kar je Beckmann opazoval kot vsakdanjo prikazen, tega naj bi Valvasor nikdar ne bil opazil, dasi je prepotoval ljubljeno Kranjsko križem in po večkrat in prebrskal skoro vse arhive dežele, v katerih so se nahajali seveda tudi protokoli o pravnih ljudskih sodiščih.

II.

Nič ne stoji v Valvasorjevem remek-delu o vinogorskih bukvah in imetnikih gorske palice (*Bergstab*), o vinogorskih pravnih, o gornikih, niti ne o kvatrnih sodiščih. Niti eksistenca vinogorskega zakona (t. zv. gorske bukke) ni registrirana! Pač pa navaja Valvasor v IX. knjigi, str. 98, sedmero različnih sodnih instanc, med njimi kot šesto: zemljiške gosposke, ki imajo sodstvo nad svojimi lastnimi podložniki („*Unterthanen*“) in služničadjo („*ihre Diener*“). Za 7. instanco smatra pa mesta in trge, ki sodijo svojim meščanom in prebivalcem, kakor tudi obrtnikom (če vsi ti niso plemiškega stanu). Med ta sodišča pa Valvasor gotovo ni štel več ali kvatrnih sodišč kot ljudskih sodišč. Valvasor je njih eksistenco, prav kakor tudi eksistenco vinogorskih zborov kot ljudskih sodišč na zanimiv način — **zamolčal**.

V X. knjigi pripoveduje (str. 95, 96), da so nekdanj v Slovenski Krajini in v Istri sodili župani in prisledniki (lahko pa je bila tudi še kakšna druga oseba, ki je imela sodno palico — *Gerichtsstab* — v svoji roki) na ta način, da je župan (ali njegov namestnik) zamislil dvoje možnih rešitev spora in vprašal svoje prislednike, kateri od obojih rešitev se priključijo. Dobljeni odgovor je zarezal na rovašu. Pritožbe zoper izrek, ki je dobil večino po zarezah, sploh niso bile dopustne. Tiste rovaše imenuje Valvasor „*hölzerne Protokolle*“, misli pa, da je imel župan zadevo v rokah, da je s primernim naglašanjem razlogov za eno ali drugo rešitev, ki se mu je zdela prava, dosegel sodbo v zmislu svojih želja „*mehr nach Gunst weder nach der Gerechtigkeit*“.

Toda: „Diese wunderliche Rechtssprecher wollte auch das Schranken-gericht in Crain keineswegs erkennen noch dessen Erkenntnis oder wider sie abgeführte ansetzen und Spannungen Gehorsam leisten“. To da je dalo povod, da je v slovenski krajini Maksimilian I., v Istri pa Ferdinand I. tamkajšnja ljudska sodišča „aus Mangel der Beisitzer zu den Schranken in Krain verordnet und selbigen Gerichtszwang incorporiert. Dabei es also bis noch beständig verblieben.“

To je vse: O vseh drugih tipih ljudskih sodišč izven Slovenske Krajine in Istre — niti besede! Torej po Valvasorju v Slovenski Krajini od l. 1519. dalje, ko je umrl Maks I.; v Istri pa od l. 1564., ko je umrl Ferdinand I., ni bilo več — ljudskih sodišč, drugod na Kranjskem pa jih sploh nikoli ni bilo, kajti inace bi jih vesten historiograf Valvasor pač omenil...

Tudi tega ni zapisal, da je v Ljubljani sami obstojala zakonito urejena višja instanca za pritožbe zoper vinogorska sodišča kot kletarsko sodišče (Kellergericht).

III.

Utegnil bi kdo ugovarjati, da Valvasorju ni prišlo do znanja, da eksistira avtonomno ljudsko pravosodstvo. Ali ta ugovor ne drži! —

Grad Vagensperg leži v bližini vinskih gor in mi lahko z listino докаžemo, da je bil lastnik Vagensperga hkratu vinogorski gospod, ki je imel „gorsko palico“ nad vinogradniki, in da so le-ti živeli po gorskih bukvah, (t. j. po zakonu iz l. 1543.), torej imeli svoje zakonito ustanovljene vinogorske zборе kot sodne zборе in sicer brez vsakega dvoma baš o času, ko je gospodoval na Vagensperku pisatelj dela „Die Ehre des Herzogthums Krain“.

Med staro šaro na gradu Vagensperku se je ohranila v usnje vezana knjižica 22 listov v izmeri 20 cm × 16 cm (sedaj last g. tovarnarja Henrika Franzla v Ljubljani). Od listov sta dva izrezana, vsi drugi pa so bili vezani v platnice že ob času postanka knjige. Na platnicah so utisnjene zlato-barvani napisi in slike. V sredini je grb dežele Kranjske, spodaj ob robu slika Ljubljane, zgoraj pa napis:

„DEM VORSTEHENDEN HERREN HERREN ZOHANNEN WENZESLAUHEN WENZESLAUHEN KNEZHERREN ZU GALLZENTEN UND NEUDORFF HERREN ZU WAGENSENEN RATHENHERREN UND GEBIRGENHERREN ZUMER. VANDERSTATT ZU WENZEN ZU ANDEREN WENZEN HAUPTMANN. 1686.“ (Valvasor je bil drugi stotnik na Kranjskem; kdo so bili ostali, glej *Die Ehre des H. Kr.*, IX. knj. str. 6). Ob straneh grba se nahajate dve figurici, zdolaj pa napis: (Pi) *etas et Justitia sunt firmamenta regnorum*. Ta napis je že obrabljen, deloma nečitljiv. Le na ta način, da se primerja zadnja stran platnic, ki ima isti klišé utisnjen kot prva, toda brez glavnega napisa, grba in slike Ljubljane, se dá zadnjenavedeni napis za silo razbrati. V notranjščini so na prvi strani prvega lista nerazrešljive čačke, na drugi strani pa se nahaja v velikih črkah napisan naslov — vpisovalne knjige: „WAGENSEPERGZENTEN PERG- UND GEHEND NEUGRECHT“. Drugi list je na prvi strani prazen, na drugi strani pa se prično vpisi registra. Najprej je napisano „Berg Rerichte“, nato v zaglavju: „butichen“, potem stoji „Bergrecht“, na to dalje na 3. listu „Behendt“ s podrubrikami: Emper, Quart, Biertel. Pod napisi gornina („Bergrecht“) in desetina („Behendt“) so razpredelnice za leta 1747., 1748. in 1749. Pod označbo gorice „Berg Rerichte“ slede imena in priimki vinogradnikov drug za drugim, pod označbo dajatve pa število jedinic, ki ga je

dal dotični vinogradnik. To se ponavlja na naslednjih listih 3—7 za „Berg Grafft“ dalje za „Berg Preßfith“, Vseh vinogradnikov je s črnilom vpisanih 66, vendar je nekoliko prečrtanih, nekaj imen pa na novo pripisanih. Na drugi strani 7. lista pa pričenjajo zaznambe, istotako kot prej, glede „Berg Nova Gora“, za katerimi se nahaja 17 imen; pri enem je dodano „Bergrecht noch nicht aufgemacht worden“. Na drugi strani 8. lista pa stoji „Neu-Berg vulgo Nuova Gora“ s 17 imeni. Razpredelnice, ki veljajo zopet za l. 1747.—1749., pa niso več s črnilom, ampak le s svinčnikom popisane, in še to samo za l. 1747.

Pripomnimo, da se še danes v karti - specialki nahajajo imena vinogradnih krajev Kržiše, Preska in Nova Gora; celò precej skupaj leže. Le za Hrastje se ni dalo dognati, kje je bila ta vinska gorica.

IV.

Sledi v knjižici najvažnejši del zapiskov: Deseti list na drugi strani in ves enajsti list sta prazna, dvanaesti list je na prvi strani deloma s svinčnikom počeckan, na njegovi drugi strani pa pričinja tekst, ki je pisan očitno od iste roke, ki je napisala na prvem listu „WONNEBENGESEN BENEN UND GESEND-ROGSESEN“. Z velikimi, umetno zverženimi črkami stoji napisano „DIE PERKS DRUMMER“, s kurzivno-nemškimi črkami pa je nadaljevano „Ausß der Theutschen in die Granarische Sprach vertollmatsch wie folgt“ — Smatramo za potrebno, da naslednje besedilo priobčimo *in extenso*: ker še doslej nikjer ni bilo tiskano in ker nam služi za glavno oporo naših zaključnih izvajanj. Pa tudi slov. dialektologom utegne biti priobčilo dobro došlo. Popravke v tekstu izvirnika vpoštevamo, ne da bi to posebej zaznamovali. Besedilo se glasi točno tako-le:

My Ferdinand od Boshie gnade Rimski kralj vzakymu Zhasu en gemirar siga tega Rimskiga Kralestva: V reimshkhi Jenu V-vogerekhi desheli. V-pegamih v Dalmaty v: Harvaskhi Jenu v Slavony krall ino Svetli Zesar Ferst Steierskhe, Koroskhe Jenu Kranske Dusele Magozhen od Boga Celiga Kerfanstva.

Sposnama ozhitno Stem Listam Jenu Strimio vediozhe Vsakaterimu, da Se Nnas ti Zhasite Shlahtniki postheni dvhovni. Nnashi lubi andohtliivi Jenu Svesty, Jenunasha zhasitita Landschaft nashe firetave Shtaierse deshle teh treih Stanou od prelato gosposki stan jenu od Slahtnih pohlevnih klizali ienu prosili, de bi nim lete Sagorke buqvi ali artikelne Vshtaierkimu: kir so yeh Snashim naprei vedeinem ienu gnadlivo devolshino Svetvali, gori postavili Jeno vpismi naprei pernesly poterdily, katere smo tudi koker en deshelski fierst, Jenu Cesar vshlishali gnadlivo poterdili ienu confurmivali, Jenu provuo tiste buqve ali artikelni od besede do besede letoku

Wie mann die Bergff Thaidung halten soll.

Ta prvi artikhel. Jmaio vse Sagorske pravde v Shtaieriu alle dergodt Vmeid veliko nozhio Vinkushtmi Ali kader ie navada Vsaku Leitu obsoine biti na tih Memeisth kier od starishih sem perschlu Jenu pres Kakove Sille volle ne obenu drugu Meistu Se Nnimaio voditi, htimo yma en vsaki gorski gospod toku pravda obsaditi Snegovimi Sogorniki kadar on pakh Neima tuliku Sagornikou More yeh ys druge Sagorshine vzeti Jenu to Sahorska pravdo obsaditi.

2

Wie mann Bmb Erb wegen undt dss recht Erghen soll.

Ienu Ima en vsakhi gorski gospod, them kateri Sa erbschino toshiti Jimaio vselei vleiti pravdo postaviti Nemu Spismam ali vbeseidah naprei Klizaine striti. Tudi neima kvsakimu zhasu zakat. Temezh teim hitreishi pravdo pustiti yti. Sekai te pravde po zakuaina terpeti nemoreio.

3.

Koku Leti Sagorskhe Vsivozih V letemi sagorskimvih vinogradeh nad letem Boiam jenu vdarzah se sadersadt ima.

Kateri pride hti Sagorski pravdi, ta ima Svoie oroshie od Sebe diati. Kador pak bi eden enu oroshie per Sebi yemell taku se nima on Shnim Nespodobno seder-shati sa teigavola obeniga frevelna tribat Jeno nikar Vrshah dati hkreigu, kir pak eden zhes tistu sturi, ienu Se Sbeseidami Jenu udrugih potih Nespodobnu Sa dershi, ima Strafan biti eno Marko dinariu. Sedere eden pak Mez h Jma Strafan biti 2 marka dinariou jenu nizh Maine.

4.

Wie man von Erster Instanz Weg handeln soll.

Jini ima tudi vsakteri hti pravdi instanzy pred Suojo ordnana rihto, koker ie od starishih Sem perslu Vserizhi kir Sagorshina am tizhejo naprei nesti Jennu ravnati

5.

Von Einem der Bergherr das reh verzieht.

Jenu kader pak ta gorskhi gospudt enimu pravdo sadersi de bi vidiozhe blu, potemu more on tuistu pred tiga fiersthoviga Kellernaistra naprei pernesti ienu Naznaine date, da ima letu sprashat, aku Se toku naide toku More ta Kellernaister pravizo vtemo ravnate.

6.

Von Rechts Sprechen dessKellern aisters.

Taku ima tudi ta Kellermeister keder eno reizh pred Nega pride (: katero on sposnainam te pravde ravnate Jma :) Takova pravdo More on Sd

7.

Von anzaigung der gewalt vndt Fraueff.

Tvdi per te Sagorski pravdi Se Jimaio povedat vse pravize Jenu Fraihaite the Sagorshine notri Sagaineine Notri Taikaine, Frevelni ienu gvalti, od nesnanih lvdri, Ali od koga Se taksni Frevel ali gvalt se Sturi de se Nemoreio meldati, kateri pak en frevel ali gvalt Se Sa Malzhi, Jenu gamelda ta ie gorskimo gospodu 72 dinariou sapade.

8.

Ta 8 Articul od letih potov Khvinogradam.

Lete Vsi krivi poti h tem Vinogradam Jenu od tih vinogradov kir od starish neiso nevadni, ti ymajo po Svetimu Martinu vpostu vsi prepovedani bitti, kir pak Se taku prepavei Jenu ne mara Ampakh zes taistu Sturi, ie temu gorskimu gospodu Se padau 72 denariou.

9.

Leta 9 Articul svpet opamina Le the gornekhe khtem potam Nih vinogradam.

Tuie kirie potreba te pote htim Vinogradam popraviti Se yma tim sagornikam osnaniti Jenu per Strafnge ene Marka dinariou strafati. Jenu taisti poth popraviti, kateri bi pak napershav ali koga Neposlau ta yima od sledniga Samuicniga dne koker Je Sgorai Jmenuvanu Strafan biti.

10.

Ta 10 Articul Nam na prei postavi Letu Sadersaine Leteh Mey, alli Sagrad.

Se ymaio plotovi Jenu te Meye pertih vinogradih per vsih stirih krayh Jenu pousodt kier ie potreba, precei po Svetem Mathio Sturiti Jenu Sagraditi ieno sameyti: katere ie Letu sledni dausan sturiti, Jenu Akh en takisni Letega naspaune Je temu gorskimu gospodu 72 dinariou sapadel ienu timu, katerimu Se ie shkoda sturila plazati more.

11.

Leta 11 Articul gavari od Leteh erbsen katere erbsne Se iseio per teh vino-

gradeh. Letoku

Jma taisto Meldate uti Sagorski pravdi. Jenu Salositi Js enem dinariam, nepolosi on tega, Taku se nemo nima zes tu obena pravda alli praviza obsoditi. Namerz kir bi entaksni Js dobrih, resniznisnih vrsahau Js te desehe biv.

12.

Ta 12 Articel pove kai Seima is enem takem vinogradam storiti, kir ta gospodar taistiga pusti Jnu is desehe pobegne

Kateri pres Suoiga gruntenga gospuda volle alli bres derlavbnast ys te deshele vleizhe, taistiga Vinograd temu gorskimu gospodu is pravda sapade: ienu Nemu vlestnost pade. Jeno ta iste erbe imao od versene bite. Vendrei Ak ty iste erbe is enem pravem resniznim pismam pred gorska gosposka naprei pridaia Se ima nem gnada sturiti.

13.

Ta 13 Articel gavari od letih kateri bres derlavbnaste tega gorskiga gospuda Mast, vinu ali Sito ven predado ale pelleio. Kateri toku Most, Vinu alle Sito, Veliku ali Malu zes prepuid tega gorskiga gospuda ys te gorsine ven pella, taku ie ta furman 72 dinariou sapadl, ienu ta drugi, to vinu, Most, ali Sito temu gorskimu gosp. slise. Kader pak ta gorski gospud taistu nasoin gruntu sapopasti nemore, taku on Svoie Sapadeine vleteh vinogradeh ali na grunteh iskati samore Jenu leta gornik taistu sapadeine v 14 dneih yma temu gorskimu gospuda vse perpravit Jenu danu bitu.

14.

Leta 14 Articel Je sasilat od le teh ketere naprideia khtem Sagorskim pravdam.

Le ta Jma sledni na ta dan, na kateri ie ta Sagorska prauda osnainena, Sam priti. Jenu Nobeniga Ne posiladt, aku ta gorski gospud ali drugi enga tagsni naprei vabit ymou ienu bi ga nablu Sraven, Sapade gorskimu gospodu 72 denariou Jenu oku bi eden is em takem eno pravda iemou iemete Ga Samore Sadobite. Vendrei oko en taksne is Velikih ienu praviznih Vrzahau ven ostane Jma sa Sonnam biti

15.

Ta 15 Articel koku pravizno Jmaio Lete Sagorniki Leto gorsina ienu desetina temo gorskimu Gospodu daiate. Le ta, kateri od eniga vinograda Most Shlushi, ta yma Soimu gospodu ta pravi zhizti Most Isteh drosh. Jenu Neima ta most veno Smerdezhio pohsodo dian biti ienu is nobeno rezio Skasiti, ienu bel koker More Nataisti ahtinga daiate ien andlat. Tudi suoimu gorskimu gospodu dati Js tega vinograda, od kateriga on nemu slusi. Jenu ako ga tulkein na perdela koker ga slise gorskimu gospodu taku More on drugi kupiti taku dobri Most alle vinu koker ga sam Narbel perdelou.

16.

Von Verfallung dess Beingartens.

Kader en Sagornik Svoimu gorskimu gospodu Vtreih letah Saporet to gorsino Naplaza. Taku more ta gorski gospud Spasnainam tih Sagornikou se tega vinograda alle Lesa na zhetertu Letou dobru potstopiti obrati, No Noter Spravit

Tu preneha prevod, ki je imel brez dvoma nemški izvorni tekst — bržčas po eni izmed tiskanih izdaj — pred sabo, ki je bil opremljen, kakor original iz leta 1543. z nemškimi marginalnimi rubrikami, katerih ni noben drug prevajalec na slovenski prevedel.

Takoj na prihodnji strani pričjenja pa nov rokopis, očitvidno od druge roke. Glasi se tako-le:

Gorszke Freyeste

Ad Cefarje Ferdinando 2 : 3.

1. En Sleherni Mejasch ima oroschie od sebe diati, alli dolli poloschiti Kateri tega nastori ta je straffan peth Mark.

2. Kateri Vgory pres toschbe Vdary, ta je straffan peth Mark.

3. Kateri ima kei toschiti ta ima po ordinge pred Prauda katera se Derschi priti.

4. Kateri enga Mejascha Sin alli Hschzi pres veidit gorschiga gaspuda, jes Deschelle se usdigne Jenu negovimu Atschetu napamaga negovich Vinogradu Delati, taisti je Suoi erb Sapadu.

5. Kateri pres gorschkiga gaspuda Sveta Uoile Most ali Schitu Vankaje Sgore usame, taisti je use sapadu.

6. Kateri Mejasch gorschki Praudi ne pride, je straffan 1 Marka alli 16 xr.

7. Kateri Mejasch kaku hudu dellu, kateru se je ugori Daperneslu Vei, jenu taistega gorskimu gaspudu nasnaine nada, je straffan peth Mark.

8. En slehern kateri per suoim vinogradu od S: Jurij pota napravi, Jenu navadne Leifse nasturi je straffan peth Mark.

9. Kateri po S: Mathie ta dan, plotu nasagradi, Straffan peth Mark.

10. Kateri gorskimu gospudu praviga zistega Mosta nada, ta je vinograd sapadu.

11. Kateri enu Leitu gorschine naplatstta ta je more ukleite topelt dati.

12. Kateri u trich leitah gorschine na plazhe, ta je vinograd sapadu.

13. En Sleherne kup jen Menna More Sveitam jenu Dopuschzainam gorskiga gaspuda Sterjenu biti.

Kateri Super sturij je straffan peth Mark, Jenu teista menna ali kup nizh navella.

14. Kader en Mejasch pres erba Umerje, taku tisti Vinograd gorskimu gaspudu pade.

15. Kateri Ugori gorskimu gospudu alli Mejasche kei Skrivei ad Tegne alli usame, ta je Sui Nograd sapadu.

16. Kader en Mejasch Soiga gorskiga Gaspuda Versmagueie alli hudu govorij taisti je Vinograd Jenu use kar je pod nim Sapadu.

17. Kateri en pelzar usame alli poschge alli taistiga koker pade ferderba; ta je peth Mark straffan.

18. En vinski koll straffan pet Mark.

19. Kateri enimu drughimu Nega Leihs poseka, je straffan pet Mark.

20. En Sleherni Mejasch Jma per praudi sam suoja Neiz naprej pernestij Nekar skuzij Wesednike.

21. Kateri krade alli Notri Lomi ta je use zapadu.

22. Kateri Mejasch enimu Drugimu perst kopa, je straffan pet Mark.

23. Kateri tega Drusiga poschge, ta je use zapad.

24. Kateri Meinik un versche, straffan pet Mark.

25. En Slehern Leihs alli dervu kateri Vinogradu Scklodu Deilla se ima posekat.

26. Kateri Suoi Vinograd predaje, ta ima narpoprej gorskimu gaspudu ponudetga.

Ende.

Na tem mestu se ne morem spuščati v kritiko ali primerjanje prevodov, ampak ugotovim samo sledeče: Graščina Vagensperk je bila za časa Valvasorja prav tako imeteljica gorske palice kakor veliko število drugih dolenjskih graščin in so se v njenem okolišu vršili vsakoletni vinogorski zbori s pravedami. Res da datirajo prevodi gorskih bukev bržčas iz srede 18. stoletja. Ali slovenski prevod je mogel imeti samo ta namen, da so se gorske bukve, kot vsepovsod drugje v vinogradskih krajih, čitale kot pravno napotilo (*Weistum*) uvodoma vinskogorskega zbora. Če se je to vršilo še sredi 18. stoletja, ko so vinogorski zbori vobče že izgubljali na svojih kompetencah, tem prej so se vršili enaki zbori 60 let poprej, t. j. za časa, ko je sestavljal Valvasor nekoliko let svoje veliko delo. On je dobival od vinogradov gornino; on je sprejemal na vinogorskih zbora sklenjene denarne globe — morda tudi globe v vinu; on je moral potrjevati sodbe teh zborov, le on sam je smel pritožbe zoper sodbe, ako jih je bilo kaj — predlagati na višjo instanco v Ljubljani. On je imel z vsemi gorniki svojih vinogorskih okolišev veliko in obilga posla — vse, kakor je bilo pač predpisano

v gorskih bukvah, torej s cesarskim zakonom. Glede vsega tega nikakor ni mogoče misliti, da bi moglo Valvasorju ostati prikrito! Saj tudi ni bilo nekaj, kar bi bilo veljalo samo za njegovo graščino: Vsepovsod, koder je uspevala trta, so bile iste razmere; vinogradniki so imeli svoje vinograde in zore in sodili kmetom ter tudi nekmetom (plemičem, duhovnikom, meščanom itd.), če so imeli vinograde v njihovem okolišu.

Okolnost, da nosi naša knjižica posvetilo Valvasorju in da datira iz leta 1686, seveda ni odločilna, ker ni dokaza za to, da je bila knjižica tudi v tem letu popisana. Ali v posesti Valvasorja je bila že leta 1686 in je ostala na Vagensperku, pa bodisi iz kateregakoli vzroka. Dejstvo, da je bila posvečena izključno vagensperskim vinogorskim zadevam, ne pripušča prav nobenega dvoma, da so se prevodi gorskega zakona napravili iz nujne potrebe, ker je bil vagensperski graščak pač imetnik vinogorske palice. Dobesedno prevajanje gorskih bukev je bilo težko; vrhu tega bi bil popoln tekst za čitanje na vinogorskih zborih predolg. — Zato se je napravil drug prevod, kratek ekscerpt iz gorskih bukev, kot prikladno — **pravno napotilo**.

V.

Ni drugače mogoče, nego da je Valvasor zavestno opustil prikazati pravne razmere po gorskih bukvah, ki so veljale za časa njegovega življenja. Da bi bil istotako zavestno opustil prikaz kvaternih in poljših sodišč, za to nimamo dokazov, čeprav je težko verjeti, da tako razborit raziskovalec ne bi bil slišal o teh domačih ljudskih sodiščih ničesar, dočim je slišal in registriral vzporedni pojav iz preteklosti Istre in Slovenske Krajine.

Zakaj je Valvasor omenjeno zavestno opustitev zakrivil? Če premotrimo njegova izvajanja iz X. knjige (glej gori II.), priobčena dodatno k omembi ljudskih sodišč v Istri in Slovenski Krajini, potem se nam vsiljuje sama po sebi misel, da je Valvasor čutil potrebo polemizirati zoper avtonomna ljudska sodišča vobče, opravičujoč hkratu — nekako med vrstami — svojo opustitev, o kateri je bilo ravnokar govora. On je izpregovoril nemilo besedo o „*Fehmgerichte*“ na Nemškem; citiral Plauta o pravilnem sodstvu, a v glavnem zatrjeval: „*Denn aus einem mehrmals hölzernem Bauernhirn erwachsen gemeinlich wo nicht hölzerne Protocolle, doch gewiss oftmals hölzerne klobigt - stumpffe, grobverständige und unvernünftige Urtheilsprüche*“. Nato pride pa zopetna filipika: Za sodnika ne zadošča samo razum, ampak učenost, izkustvo in vaja; bistroumnost vsega tega ne more nadomeščati. Prav posebno napada Valvasor kratkost kmečkih pravnih, ki da je v težkih in zapletenih zadevah skrajno nevarna. Če se celo pri sodiščih učenim sodnikom pripetijo krivične sodbe, tem lažje pri „nevajenih“ sodiščih...

Iz vsega tega sklepamo: Valvasor ve, da mu bodo poznavalci domačih razmer smeli očitati, da je eksistenco avtonomnih ljudskih sodišč zamolčal. On opravičuje to svoje zamolčanje napram domačinom med vrstami, češ sodišč, ki so samo karikatura pravilnosti sodišča, neče niti omenjati. Napram zunanjemu svetu pa se ljudskih avtonomnih sodišč ni hotel niti dotakniti, ker se mu zde še veliko slabša, neumestnejša, kot je nemški „*Fehmgericht*“, a vrhu tega so mu pomenila nekakšno mučno zadevo plemstva Kranjske, ki ni znalo izviti kmečkemu ljudstvu iz rok

izvrševanja pravosodja. Ako bi bil Valvasor gori pod I. omenjeno Beckmannovo delo poznal, bi morda ne bil smatral slovenskega avtonomnega ljudskega sodišča za sramoto, ki je ni iznašati pred tuji. Tako pa je rajši stvar odpravil s tem, da je polemiziral zoper sodišča, ki jih po njegovih lastnih navedbah že preko 100 let ni več bilo.

Valvasor je bil visoko izobražen plemič, ki je čutil v sebi potrebo pred germanskim tujim svetom veljati za deželana nemškimi provincam enakovredne dežele, ljubljene Kranjske dežele. Da doseže ta svoj cilj, je bilo treba stališče objektivnega poročevalca zapustiti, pa — tisto po njegovem mnenju abotno, plemiške patrimonialne gosposke že po sami svoji eksistenci žaleče kmečko avtonomno sodstvo preiti — z molkom.

Ko je avtonomno ljudsko pravosodstvo začetkom 19. stoletja izginilo, porazgubil se je v znanstvenem svetu celó spomin na tista slovenska avtonomna sodišča, ki so sodila po slovenskem običajnem pravu. Trebalo je skoraj sto let, preden je bilo mogoče tako rekoč na novo odkriti, s kakšno jako odporno silo je slovensko ljudstvo vsaj za potrebe svojega vsakdanjega prometa odklanjalo sodstvo gosposkinih uradnikov, ki so sodili po tujerodnem pravu.

O Schoenlebnovih in Valvasorjevih čeških virih.¹⁾

Dr. V. Burian.

Šele sto let po Bohoričevi slovnici najdemo v slovenskem slovstvu zopet sled direktne rabe češke starejše in sodobne knjige, in to v delih obeh kranjskih historiografov: v Schönlebnovi Carnioliji 1681 in Valvasorjevi Ehre 1689.

Češke vire, ki jih oba navedena zgodovinarja v svojih delih „in margine“ navajata, sta uporabljala oba dovolj kritično; posebno Schönleben jih pogosto izpopolnjuje, oziroma popravlja, včasih pa ž njimi celo polemizira. Med starejšimi češkimi viri mu je predvsem služila Dubraviusova Historia (uporabljal je najbrž hanausko izdanje 1602) in deloma tudi Silvijsva kronika (hanausko izdanje 1602), od sodobnih čeških zgodovinarjev pa je rabil Pešinov „Mars moravicus“ (1677) in Bog. Balbina „Epitome rerum bohemicarum“ (1677). Preko Pešine in Balbina je črpal tudi iz starejših čeških kronik: Hajkove, Kuthenove in Veleslavinovih. Polemično je proti svojim češkim virom, Pešini in Balbinu, nastopil že v principialnem vprašanju o poreklu Slovanov; kot pristaš severno-germanske teorije je zagovarjal nazor o germanskem pokolenju Slovanov in je zato zavrnil (VI. pogl. 203) zlasti Pešinov passus, da Slovani nimajo nič skupnega z Germani.

V zvezi s tem pa je tudi napadel Bohoriča (str. 201) očitajoč mu, da v svoji slovnici ni določil, ali so njegovi Vandali — Slovani germanskega ali sarmatskega izvora. V istem poglavju (na str. 205) se je dalje izjavil proti Dubraviusovi in tudi Bohoričevi razlagi imena Slovanov od besede „slava“ naglašajoč, da je njihovo ime izvajati od reke Sava, odtam torej Svavi, Slavi. Tudi v cirilo-metodijskem vprašanju se v vsem ne strinja s Peši-

¹⁾ Izvleček iz daljše razprave.

novimi in Balbinovimi sporočili; tako jima na pr. v III. delu 1. knj. na str. 437. popravlja letnico prihoda slovanskih apostolov na Moravsko od l. 866. na l. 868., ker sta po njegovem prepričanju prišla sv. brata najprej v Dalmacijo in Hrvaško in šele potem na Moravsko; na str. 449. pa z njima polemizira in pobija njuno sporočilo, da sta Ciril in Metod z dovoljenjem sv. Stolice vpeljala na Moravskem slovanski jezik v bogoslužje.

Še bolj odvisen je od svojih čeških virov tam, kjer se dotika politične češke in moravske zgodovine; ker pa vsebuje njegova Carniola le dobo prvega tisočletja po Kr., ni v njej pravzaprav veliko odnošajev k češki zgodovini in njegovi dodatki so v tem oziru sumarično brezpomembni. Z navedenimi češkimi viri se semtertje srečavamo še v njegovih genealogičnih delih, tako na pr. v njegovi „Dissertatio polemica de prima origine aug. domus Habsburgo — Austriacae“ (Labaci 1681) in v njegovem rokopisnem „Appendixu“ (1764).

Iz istih čeških virov je črpal tudi njegov naslednik Valvasor, ki je razen njih rabil tudi Hajkovo kroniko (nemško izdajo v Pragi 1596) in pa zlasti Balbinova „Miscellanea“ (izšlo je samo osem knjig v l. 1679—1688), s katerimi se njegova Ehre strinja tudi kar se tiče programa in razdelitve snovi. Iz omenjenih Miscellanij je Valvasor črpal marsikatero analogijo prirodnih pojavov že v 1. delu, v katerem obravnava istotako kakor 1. Balbinova knjiga prirodne razmere svoje domovine. Tako je od tam sprejel na pr. razlago besede „tabor“ kot mesta, ki je po Žižkovem načinu nastalo iz vojne utrdbe. [Ehre I (VI) X. kap. 539; ibid. III. XI. kap. 213].

S češkimi viri pa se zlasti zлага v vprašanju o poreklu Slovanov (II. kap. XII. str. 186—196), ker vključuje svojemu prizadevanju, spraviti v sklad severno - germansko teorijo s sarmatsko, pri njem vendar prevladuje nazor sarmatske teorije (str. 193—195), ki so jo temeljito zagovarjali baš njegovi češki viri: Dubravius, Pešina in tudi Balbin. To soglasje z njimi se kaže tudi v njegovem odobravanju Dubraviovega in v zvezi z njim tudi Bohoričevega prepričanja [II. (V) kap. XIII. str. 199—200], da je namreč ime Slovanov najprikladneje razlagati baš iz njihovega lastnega jezika, t. j. od besede *slava* — gloria. In na podlagi tega tudi pobija Schönlebnovo mnenje kot nevezdržno. S Pešinom (Mars mor. 23) se sklada tudi v nazoru o nadaljnjem razvoju prvotnih Slovanov, namreč v predstavi o njihovi razdelitvi v dve veji: severno in balkansko, ali kakor to on imenuje: v zapadno in vzhodno [II. (V) XIII. 202].

Kakor njegovi češki viri, tako je tudi on dalje prepričan o skupnem izvoru Slovanov, ki se mu najbolj kaže (kakor že pred njim Bohoriču) baš v njihovi jezikovni sorodnosti. V dokaz tega navaja očenaš v 13 slovanskih jezikih, med njimi tudi češki [II (VI) I. 274—5], ki ga je, kakor se vidi iz nekaterih pomot in jezikovnih posebnosti, sprejel baš iz Bohoričeve slovnice. Slično se tudi v cirilo - metodijskem vprašanju stavlja na stran svojih čeških virov, s katerimi proti Schönlebnu veruje, da je bilo sv. bratoma od rimske Stolice res dovoljeno uporabljati slovanski jezik pri bogoslužju ne samo na Moravskem, temveč tudi na Češkem, kamor se je krščanstvo razširilo zlasti vsled delovanja sv. Metoda. Poleg Silvijeve kronike mu je bil v tem vprašanju priznana avtoriteta posebno Dubravius, kakor to sam priznava [II (VII) V. 417] in kakor je to razvidno tudi iz njegovih številnih sklicevanj nanj [II (VIII) 545—548].

Iz češke zgodovine same pa je posvetil največjo pozornost vzniku češke reformacije, t. j. Husu, Jeronimu in Podjebradu [II. (XII) kap. VII. str. 426—8]. Toda svojih sporočil o tem kočljivem vprašanju ni črpal niti iz če-

ške eksulantske, t. j. nekatoliške književnosti niti iz svojih čeških protireformacijskih virov (Pešina, Balbin), temveč iz Silvijeve kronike, katera pa vkljub svojemu odporu proti češkemu husitskemu gibanju (ki ga je njen avtor poznal iz avtopsijske) vendarle z občudovanjem in priznanjem govori (kap. 26) o Husu in njegovem žrtvovanju življenja za lastno prepričanje, zaradi česar skoro da ni zapadla ravno na češkem jezuitski konfiskaciji. Iz nje je torej Valvasor pretiskal skoro cel stolpec in je popolnoma pravilno tudi poudaril, da je Hus celih 100 let prej pokazal vzgled baš Lutru. Sicer njegovi priložnostni ekskurzi iz češke zgodovine niso številni in ne nudijo ničesar novega.

Schönleben in Valvasor sta torej po Bohoriču zopet prva pisatelja med kranjskimi književniki, ki sta zopet neposredno segala po čeških virih. Posebno v Valvasorjevi (kakor prej v Bohoričevi!) formulaciji slovanske misli zasledujemo na mnogo mestih popolno soglasje s češkim in sploh severnoslovanskim (rabil je tudi poljske zgodovinarje) pojmovanjem. Dasi je njegov patriotizem v svojem jedru predvsem teritorialnega značaja in dasi je njegovo slovansko orijentacijo razlagati bolj iz polihistorskega interesa, vendar je njegova domoljubna kranjska zgodovina nedvomno mnogo vplivala tudi na slovensko narodno-buditeljsko stremljenje ne samo v njegovi dobi, temveč tudi pozneje, zlasti pa v Pohlinozem razdobju.

Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?

I. Vrhovnik.

Dragocena Valvasorjeva knjižnica, ki je štela nad 10.000 komadov in obsegala vse stroke tedanje vede, se nahaja zdaj v zagrebški metropolitanski odnosno vseučiliški knjižnici. Kako je prišla tja? V izvadku vizitacijskega dekreta zagrebške nadškofije, T. XVI. III. de Archivo et Bibliotheca stoji poročilo, da jo je kupil za veliko svoto (magno aere) škof Ignacij [recte Aleksander] Mikulizh (1688–1694) in ž njo položil temelj sedanji bogati metropolitanski knjižnici (Radics, Valv. 103). O Aleksandru Mikuliću poroča Schemat. Cleri Archidioec. Zagradiensis 1909, XXXI: Vir fuit hospitalissimus, literarum et literatorum amantissimus, quare bibliothecam Valvasorianam in Carniolia emit et aliquot librorum millia in ecclesia cathedrali inter pulveres neglecta resuscitavit novisque involucris restituta simul in classes redegit, domum pro illis ex fundo extruxit et pro bibliothecarii sustentatione augendisque libris foundationem ordinavit.

Trditvi, da je prišla Valvasorjeva knjižnica po nakupu v Zagreb, nasprotuje izjava njegovega sina Volbenka Vajkarda, ki je 10 let po očetovi smrti zapisal, da je Valvasor svojo knjižnico zagrebški škofiji podaril.

Prvorojeni sin iz drugega Valvasorjevega zakona, Volbenk Vajkard, rojen 25. IX. 1679, l. 1692/93. učenec druge latinske šole in hkrati konservatorist pri jezuitih v Ljubljani, je stopil kot novic z imenom Fr. Alojzij v frančiškanski samostan v Karlovcu; po dovršenih modroslovnih in bogoslovnih naukih v Ljubljani in moralke v Karlovcu ter po prejetih nižjih redovih in subdiakonatu je prosil 19. VIII. 1703 zagrebškega škofa Martina Brajkovića (1703–1708), da bi ga posvetil za diakona in mašnika kvaterni teden meseca septembra, ker bo tri dni po kvaternem tednu dosegel leta,

zahtevana za mašništvo, in bi mogel potem na sv. Frančiška dan darovati novo mašo. Ta milost bi osrečila njega in njegovega sorodnika, najboljšega škofovega prijatelja kapetana Janka Budačkega (Wudazchi), za katerega hoče opraviti prvo daritev. Prosilec se sklicuje zlasti na to, da je njegov pokojni oče mnogo dobrega storil zagrebški škofiji, posebno tedaj, ko ji je znano knjižnico prostovoljno podaril za večni spomin, kar upa, da se obistini.

Pripomnim, da je bil Fr. Alojzij Valvasor učen in pobožen redovnik; spisal je: *Dominicale, Festiuale seu proprium de sanctis in Quadragesimale* (IMK 1900, 171).

Prepis prošnje bogoslovca Fr. Alojzija za podelitev mašništva je napravil Radoslav Lopašić; ni sicer podpisan, a razodeva ga pisava, zlasti črka r. Imenovani zgodovinar je podaril prepis dekanu Antonu Koblarju, v čigar zapuščini se je našel. Izvirnik se nahaja v zagrebškem metropolitanskem arhivu. Prošnja se glasi:

U Karlovcu 1703. augusta 19.

Ill. et reverend. dom. dom., maxime collendissime. Praemissa reverenti salutatione, significo cel. et rev. d. d., me non sine exiguo animi pauore leuissima haec lineamenta exarandi compulsum fuisse. Contemplabar enim sagacioni mentis acie claritatem, celsitudinemque indiuidui sui, dignitatem et excellentiam muneris pastoralis, ob quam iure merito exaninis factus, quam ego mendicantium pauperrimus, indignissimus Seraphici patris filius illustrissimum et reverendissimum dom. dom. hisce lineolis reuereri non destiterim, sed potius spe fretus confidens de bonitate, affectuque suo ueniam enixe expostulandi gratiam, inspirante ter optimo maximo bonum esse iudicari. Cum enim decedente ad immortalia meo illustrissimo domino parente Joanne Waichardo a Valvasor ex Wagensperg ego dictante altissimo ad Seraphicum hunc claustrum me contulerim, in quo iam sextum annum agere uideor, ac fruito studio filosofico, tum et theologico speculativo Labaci absoluto, denuo Carlostadij s. s. theologiae morali ualo ut miser adhuc clericus, cum mihi deesse uideas numerus acquisitus annorum, quoad suscipiendum s. ordinem presbyteratus, adeoque hanc solummodo procedens ad genera enixe precabor gratiam, quatenus ill. et rev. dominus ob amorem altissimi et ob demissam etiam instantiam ill. dom. capitanei Janko Wudazchi, cui ego meas primitias offerere intendo, hanc gratiam et fauorem exhibere dignares, ut ad ipsa 4 tempora in septembri occurrentia, quando ueniam pro diaconatu (de facto enim habeo primo subdiaconatum) etiam in aliquo festo duplici presbyteratum confere dignares, recte enim post 3 dies post ista 4 tempora complebo physicos annos requisitos ad statum sacerdotalem, ut saltem in festo seraphici patris Francisci primum meum missae sacrificium cunctorum Dominationi offerre ualeam. Sperabo igitur huius gratiae et fauoris specialis particeps fieri, qua gratia cedet tum mihi tum ill. d. capitaneo Janco Wudazchi, consanguineo meo, intimo amico ill. et reverendissimi domini, domini in fauorem, praesertim uero, cum et dominus meus defunctus parens episcopatu Zagradiensi multa bona praestiterit, maxime uero tunc, quando certam bibliotecam spontanee pro perpetua memoria donauerit, quam, ut suppono, de facto reperietur (izprva reperies). Hoc igitur motiuo spe fretus non dubito, quin ill. et rev. dom. dom. mihi indignissimo Seraphici patris filio tum in gratiam mei defuncti parentis, tum in fauorem consanguineorum meorum, hanc gratiam liberaliter et misericorditer inparties, quo assecuto effectu, quam hac alio obsequiorum genere recompensare

adnitar, in ipsismet nimirum missar(um) sacrificijs ill. et rev. dom. patroni mei colendissimi obsequiosissimus filius aut seruus:: Fr. Aloysius a Valvazor S. S. theologiae, studens, Carolostadij Franciscanus.

Iz vana: Ill. ac rev. d. d. Martino Brajkovich, episc. Zgrab.

Epistolae, vol. XXXIV, N. 23.

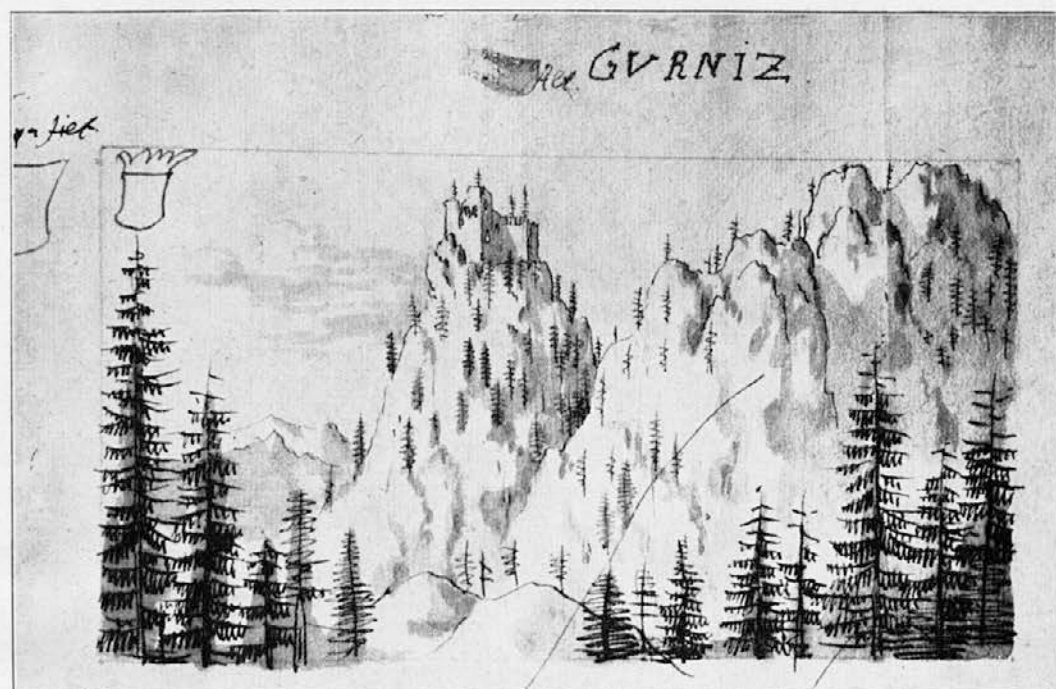

Valvasorjeva spominska plošča. (Plečnikova šola.)

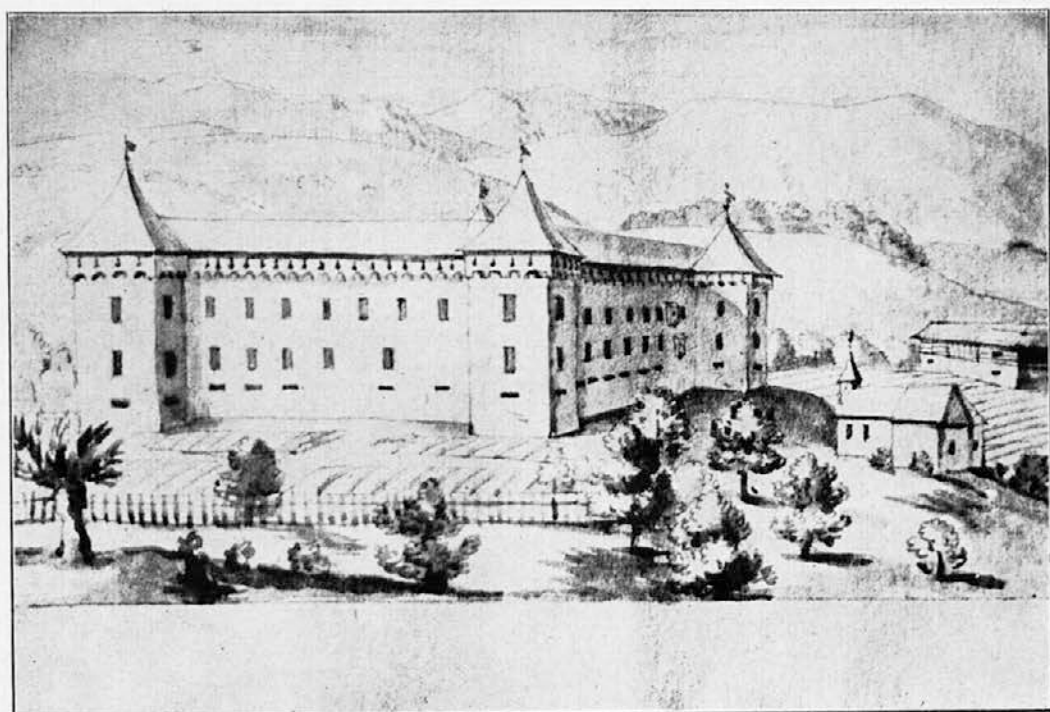
Detajlni ris spominske plošče, ki se bo vzdala spomladi 1929 v pročelje rojstne hiše J. V. Valvasorja na Starem trgu v Ljubljani. Plošča bo iz belega lazenskega marmorja ter merila 0.90 m v premeru. Črke v brušenem in loščenem polju bodo globoko v kamen vrezane in pozlačene, obrobne črke vzvišenega okraja pa sekane na ven (bodo plastične).

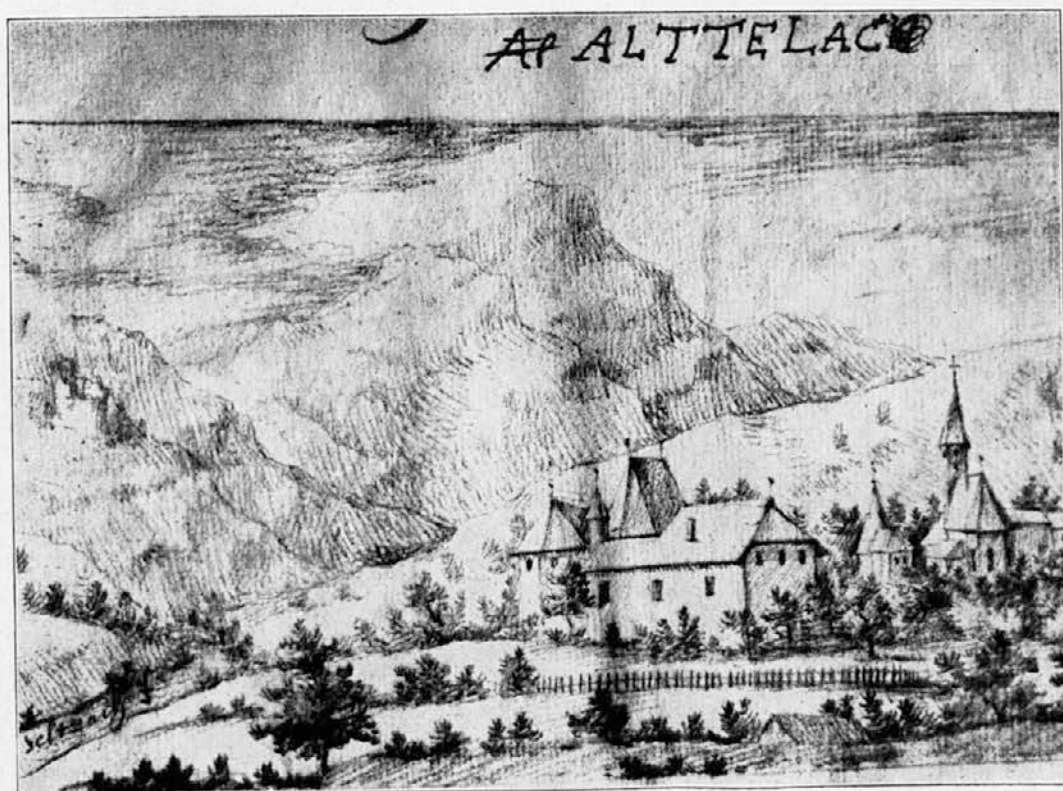
Sl. 1. — Valvasor, Pičan v Istri.

Sl. 2. — I. Valvasor, Podkrnos (Alt Gurniz) na Koroškem.

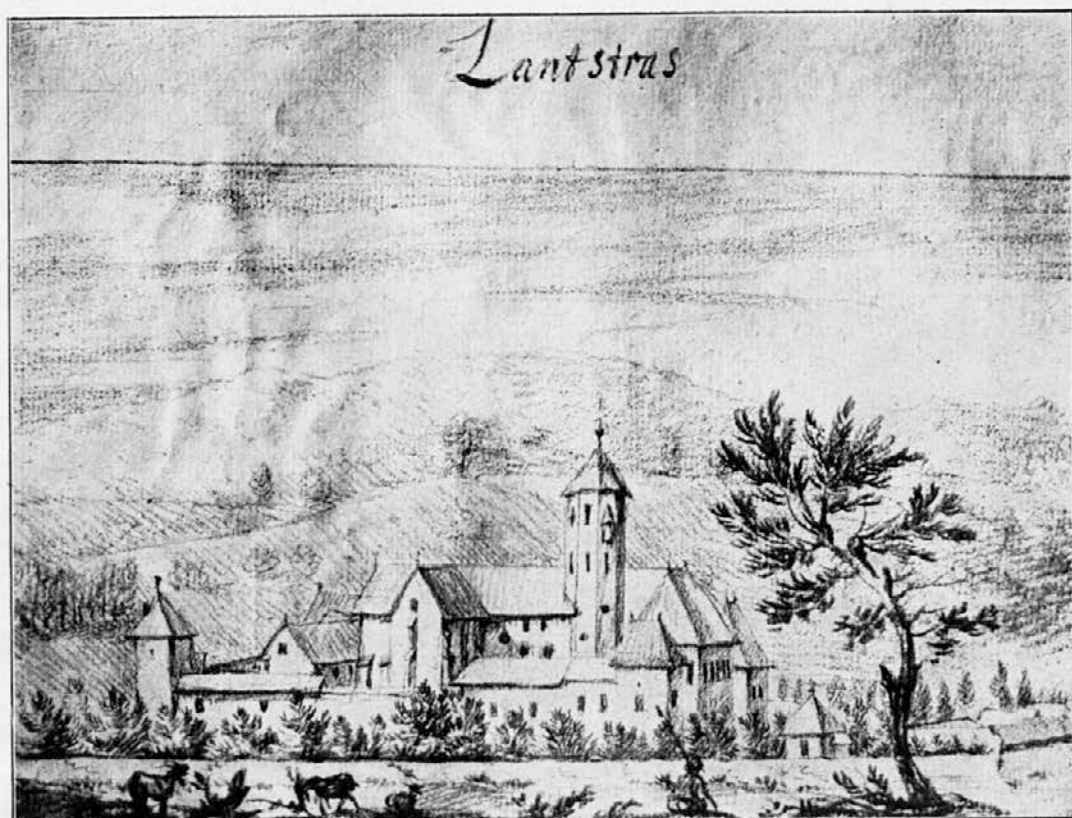
Sl. 3. — I. Valvasor, grad Brdo pri Domžalah.

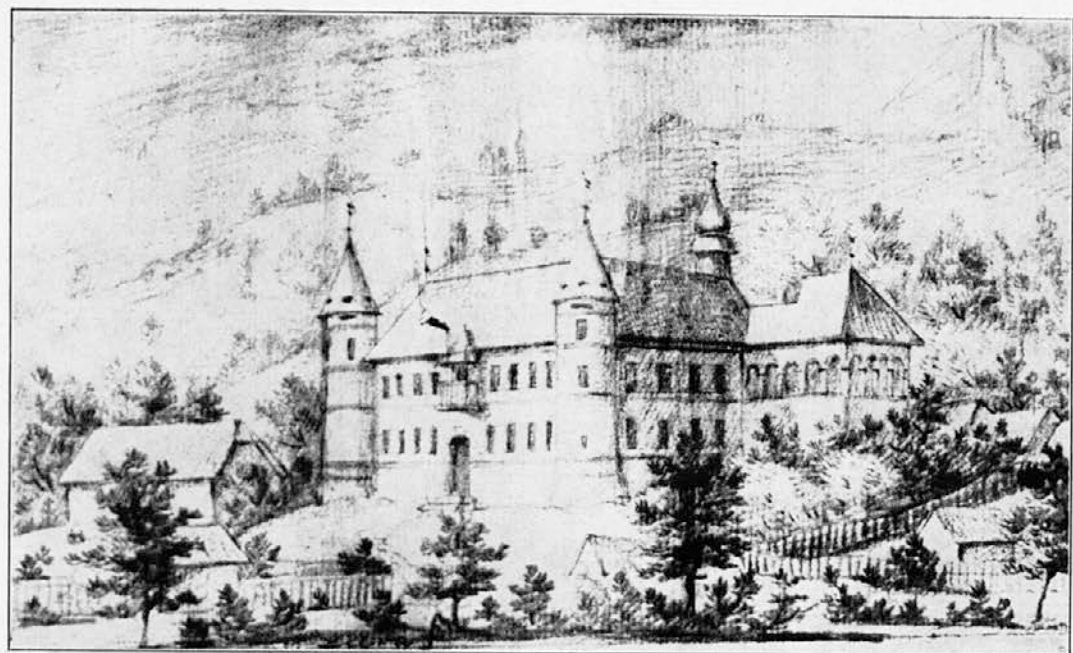
Sl. 4. — I. Valvasor, grad in cerkev v Stari Loki.

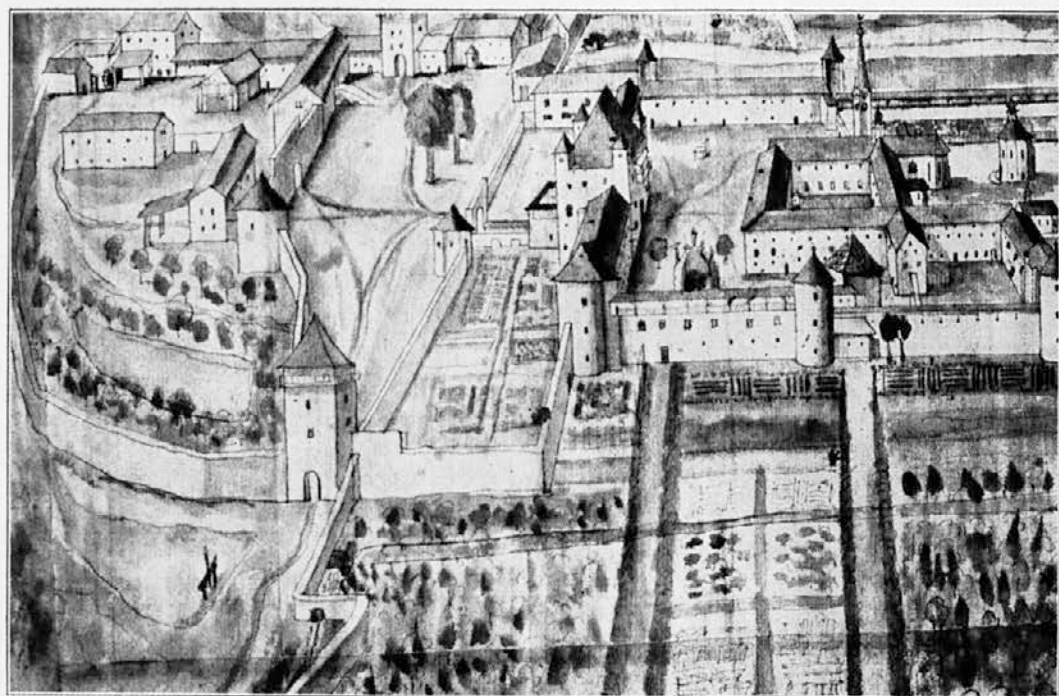
Sl. 5. — I. Valvasor, Kostanjevica.

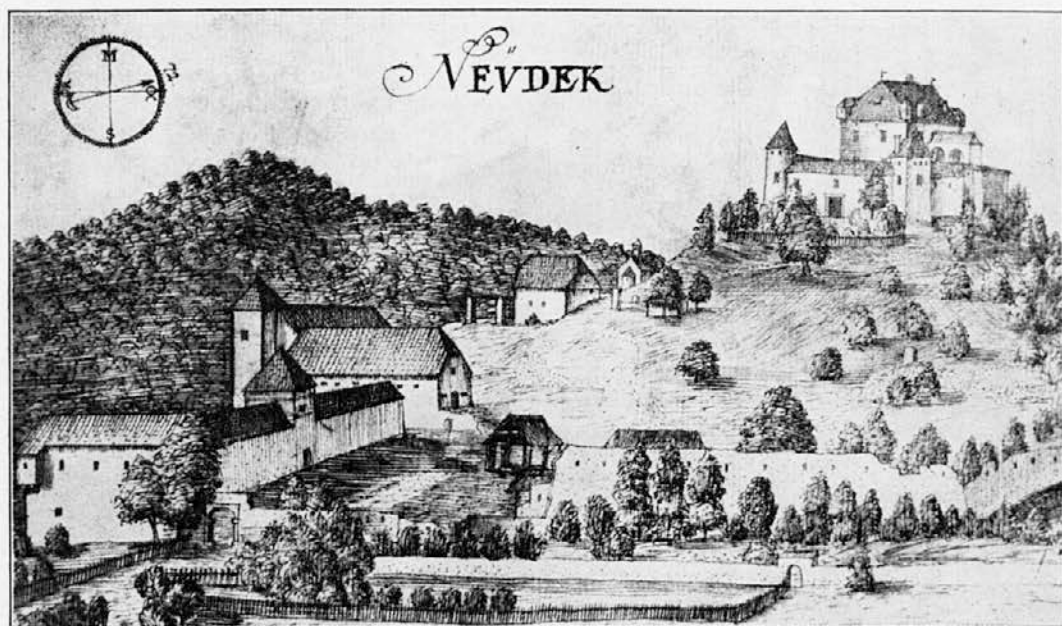
Sl. 6. — I. Valvasor, Kostanjeviški samostan.

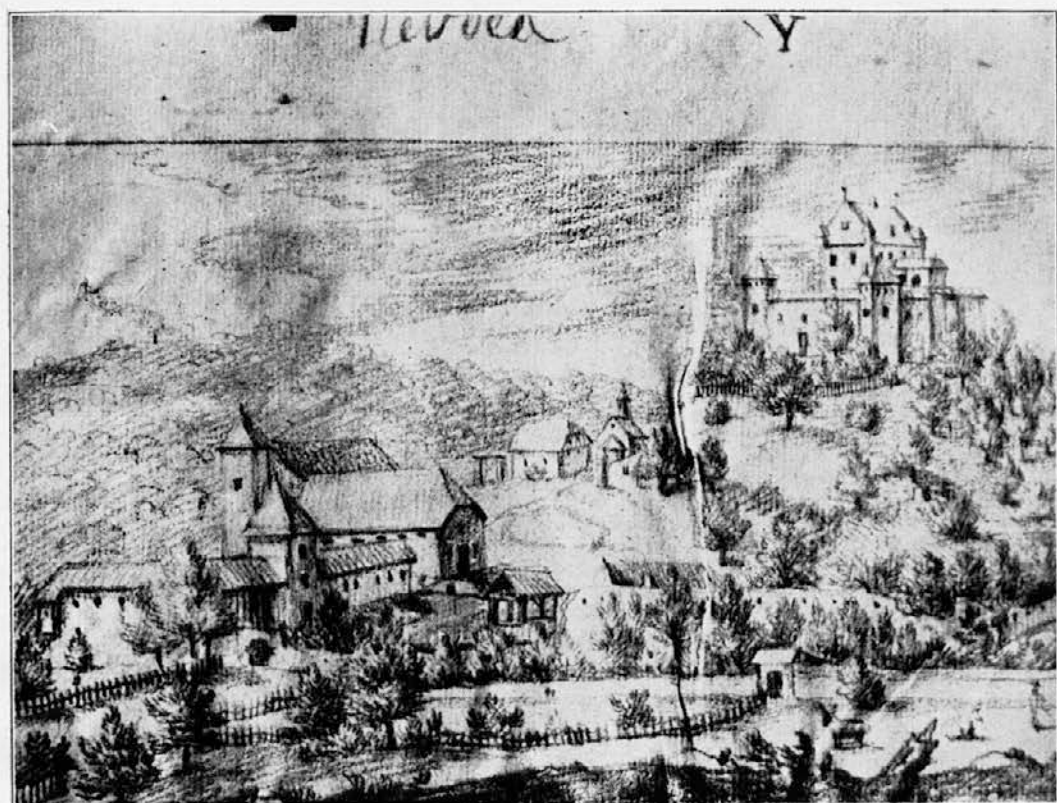
Sl. 7. — I. Valvasor, grad Goričane.

Sl. 8. — I. Valvasor, samostan Vetrinj (Victring) na Koroškem.

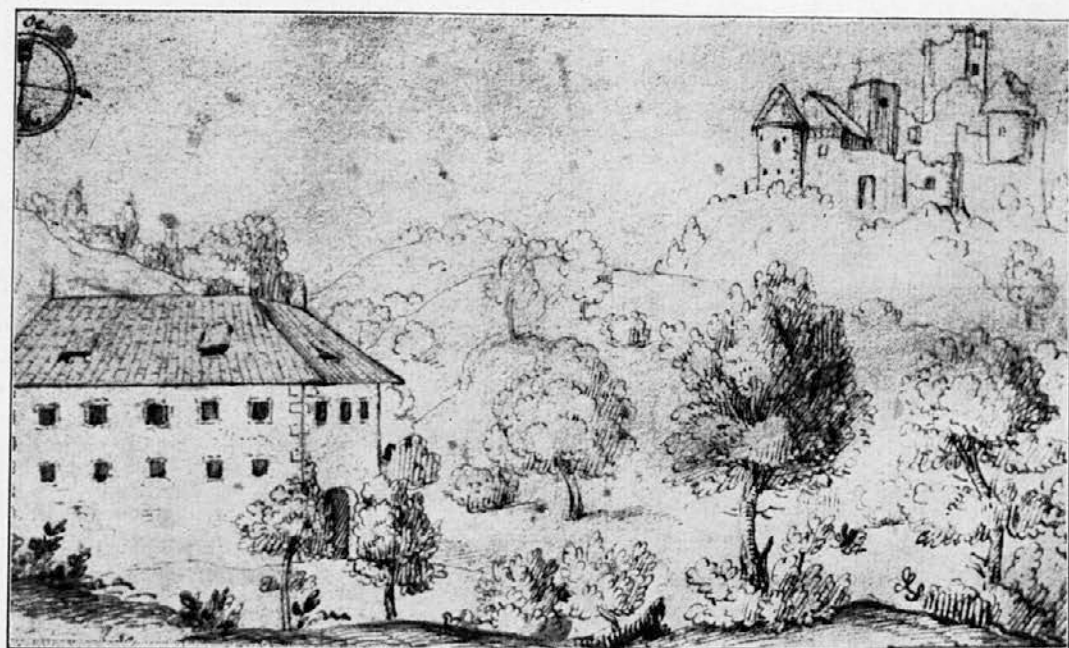
Sl. 9. — I. Valvasor, grad in vas Mirna, risba — vzorec za bakrorez.

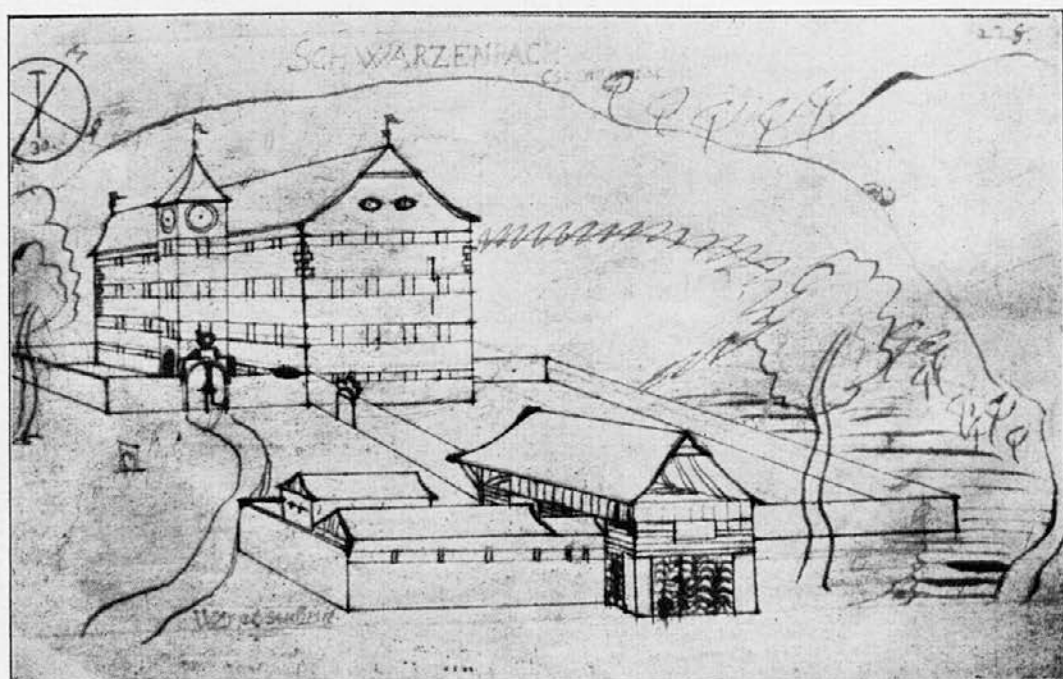
Sl. 10. — I. Valvasor, grad in vas Mirna.

Sl. 11. — I. Valvasor, Gradič Boštanj ob Savi, perorisba kot predloga za bakrorez.

Sl. 12. — I. Valvasor, Gradič Boštanj, perorisba po naravi.

Sl. 13. — I. Valvasor, grad Črni potok, perorisba kot predloga za bakrorez.

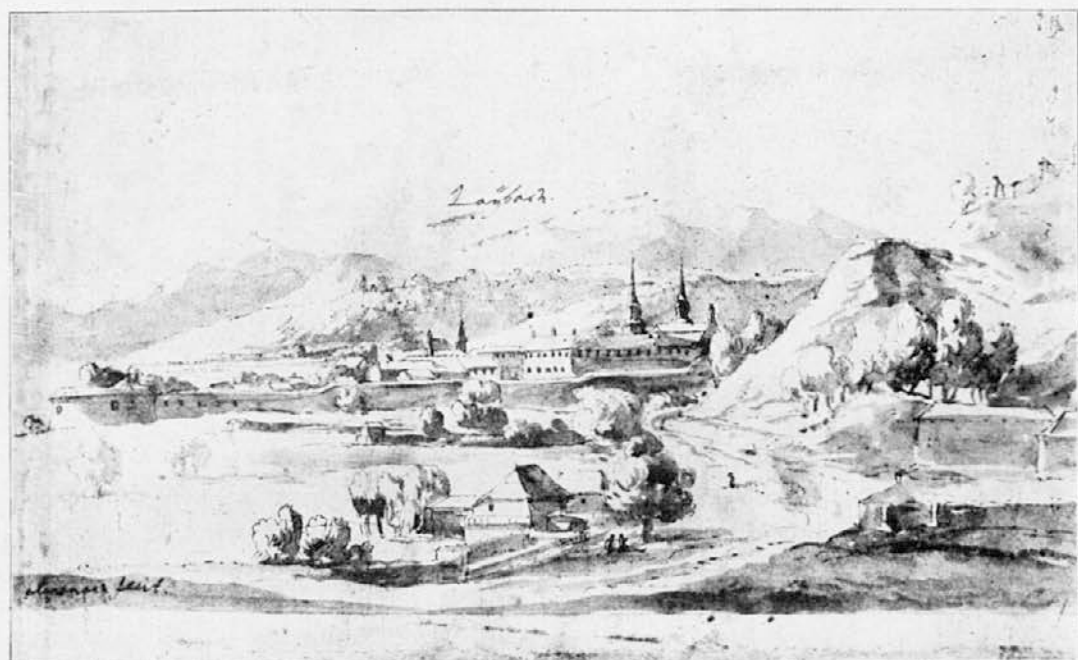
Sl. 14. — I. Valvasor, grad Črni potok, lastnoročno izvršen grafični tisk.

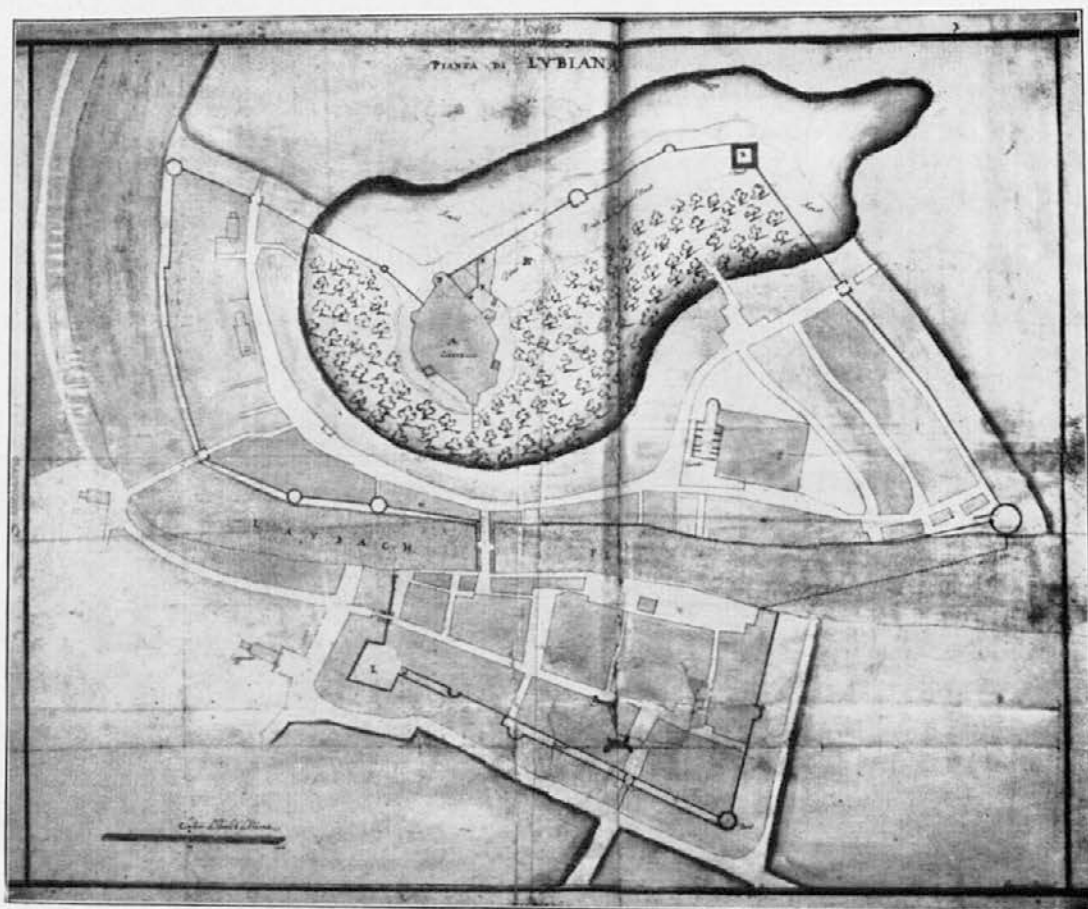
Sl. 15. — Elija Wolf, alegorična kompozicija.

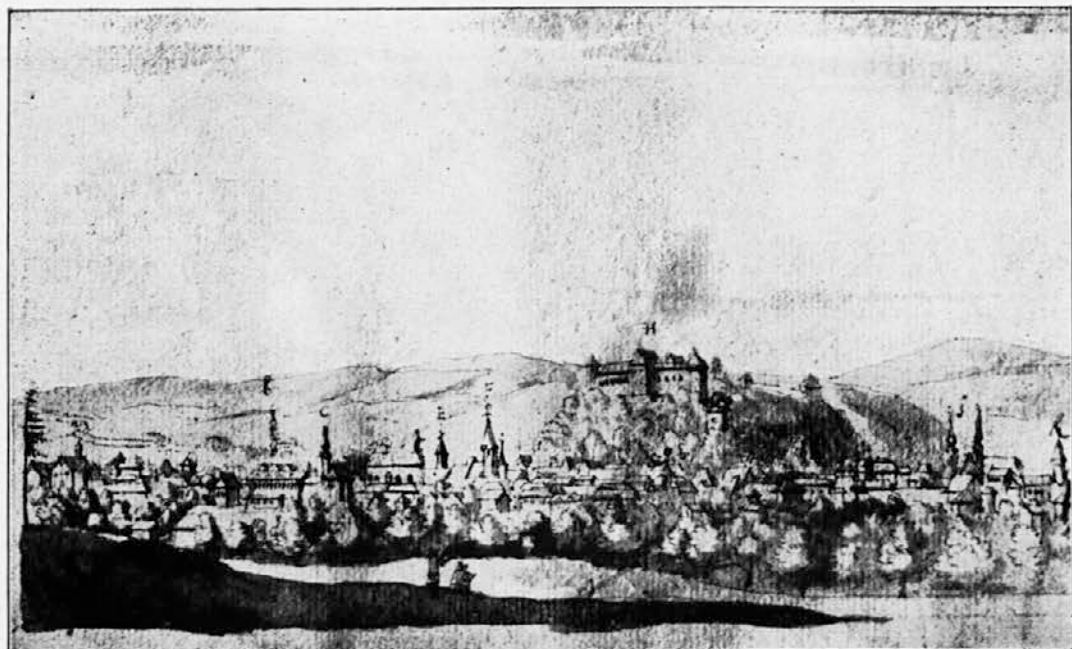
Sl. 16. — Justus van der Nypoort, prizor iz nizozemske gostilne, risba s lušem.

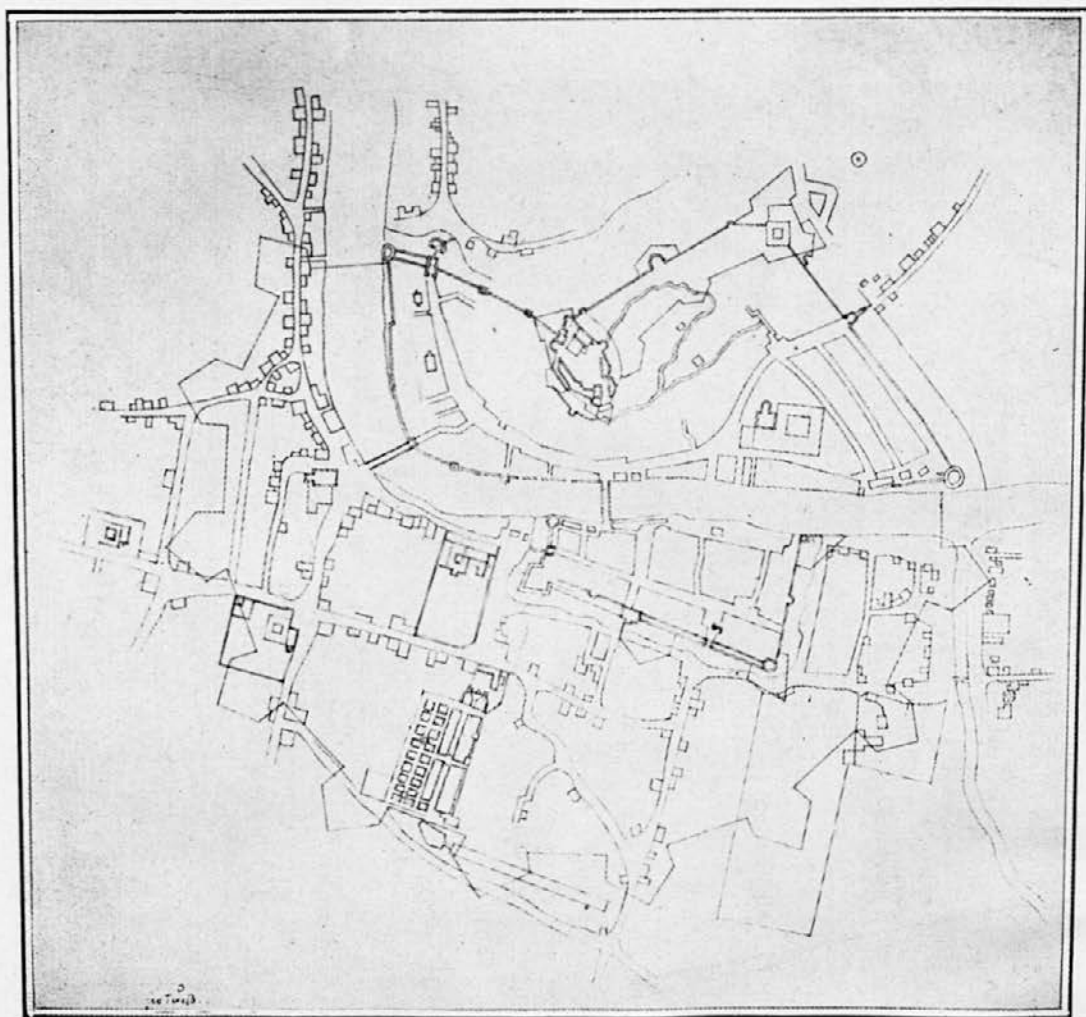
Sl. 17. — Almanach, Ljubljana, pogled na Št. Jakob (2. p. XVII. stol.).

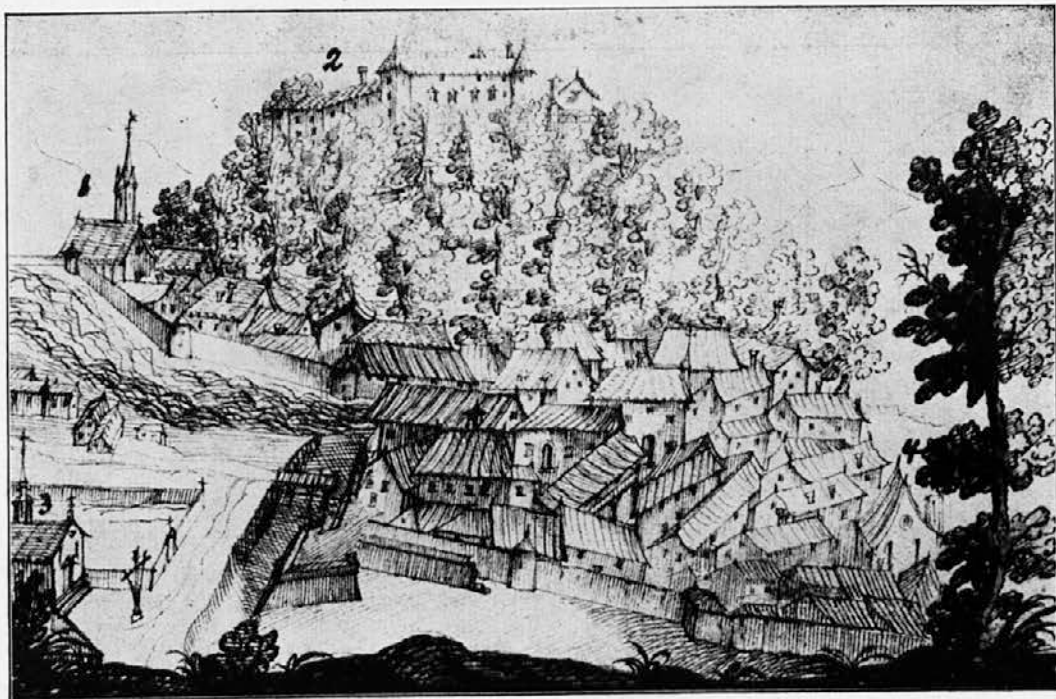
Sl. 18. — G. Pieroni, Ubris Ljubljane, ok. 1650.

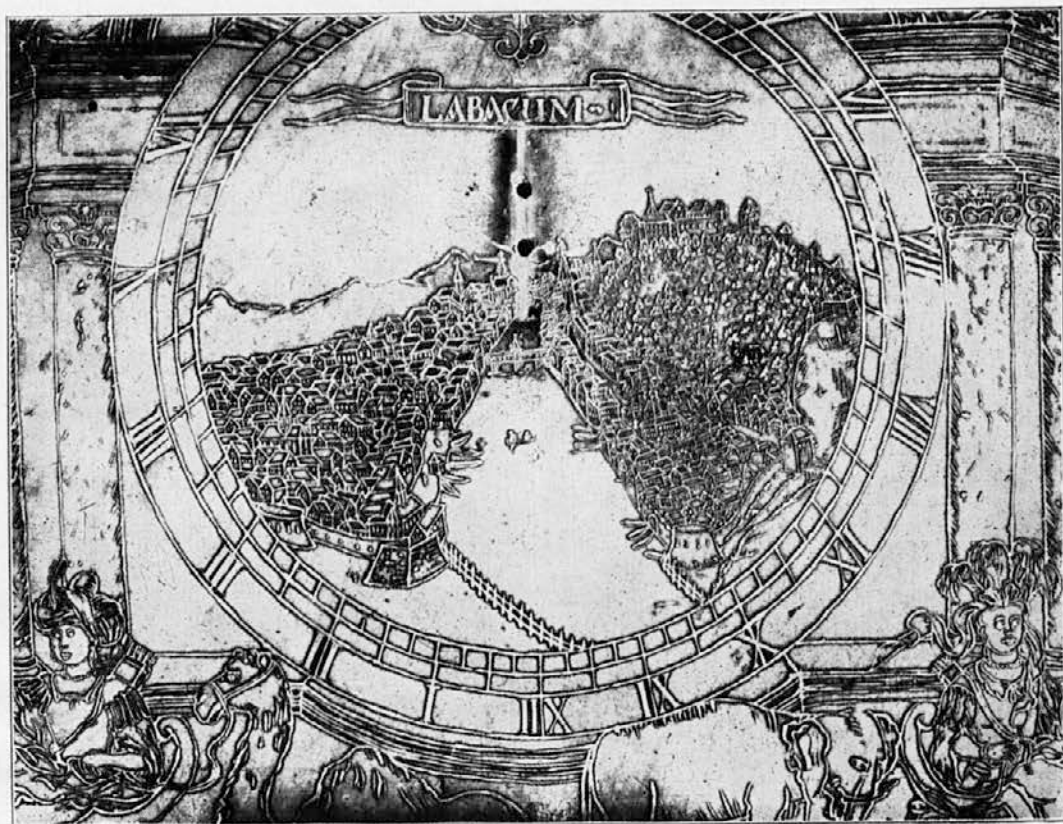
Sl. 19. — *I. Valvasor, Ljubljana od severozapada.*

Sl. 20. — *Tloris Ljubljane s projektom novih utrdb iz sr. XVII. stol.*

Sl. 21. — G. Pieroni, Ljubljana od zapada (okr. 1650).

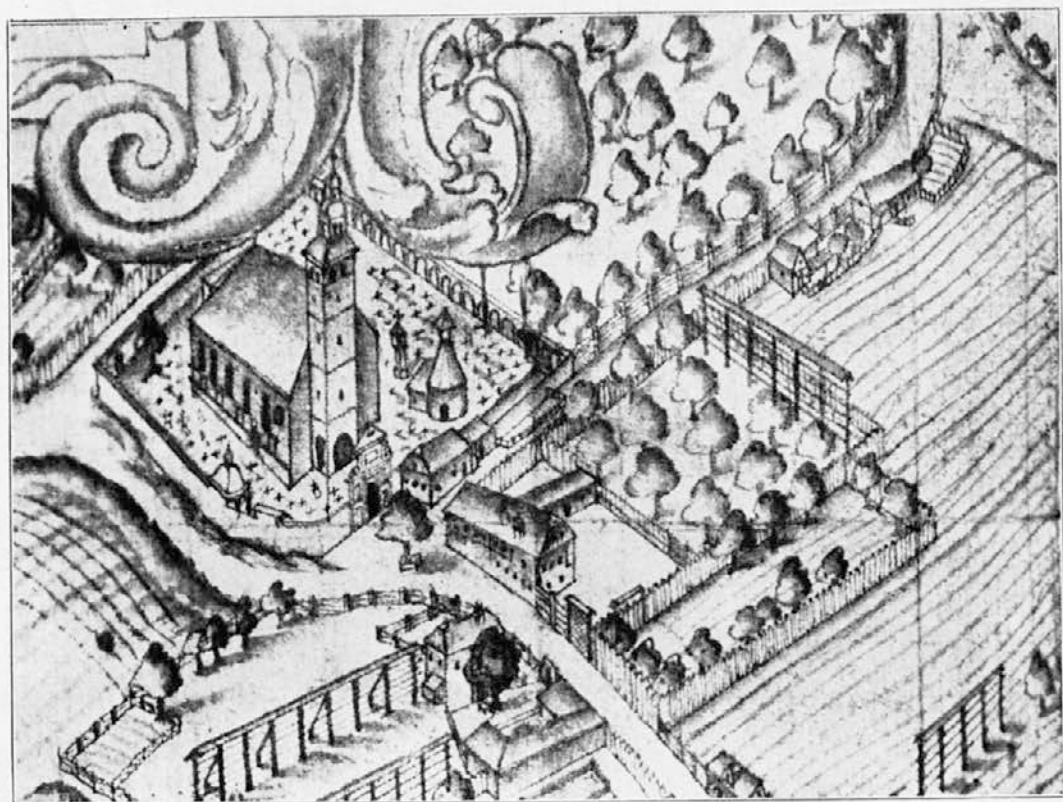
Sl. 22. — Ljubljana okr. 1680 na uri v muzeju v čeških Libercach.

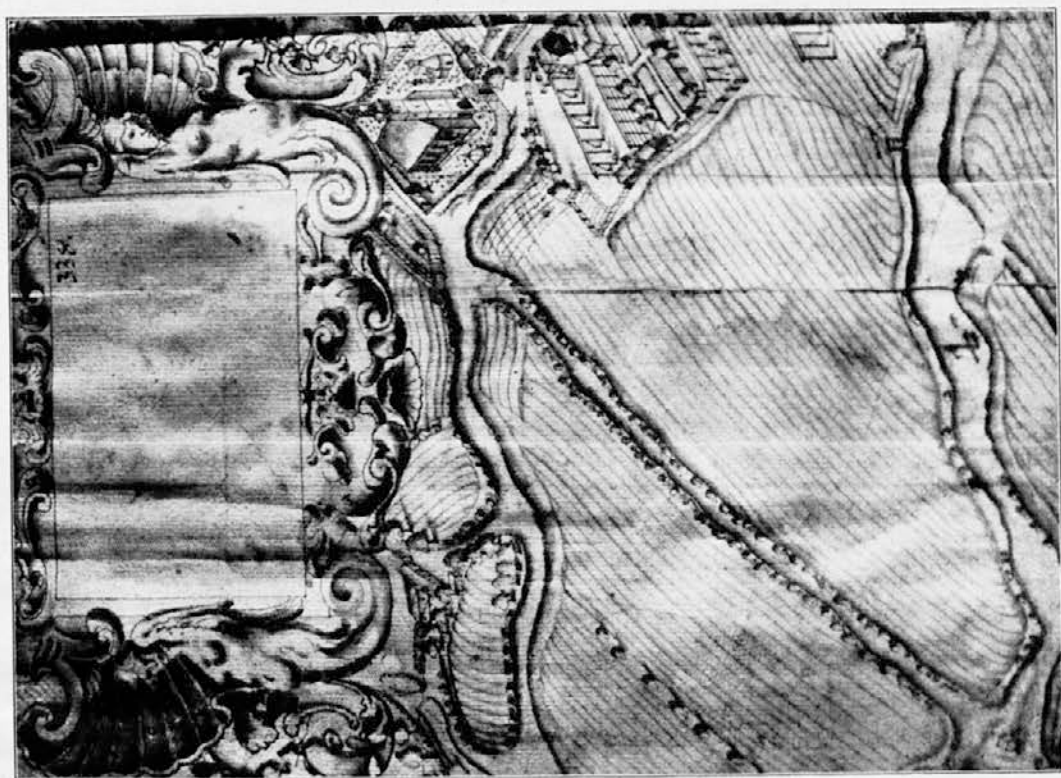
Sl. 23. — Ygidius van der Heyden, Ljubljana, 2. pol. XVII. stol.

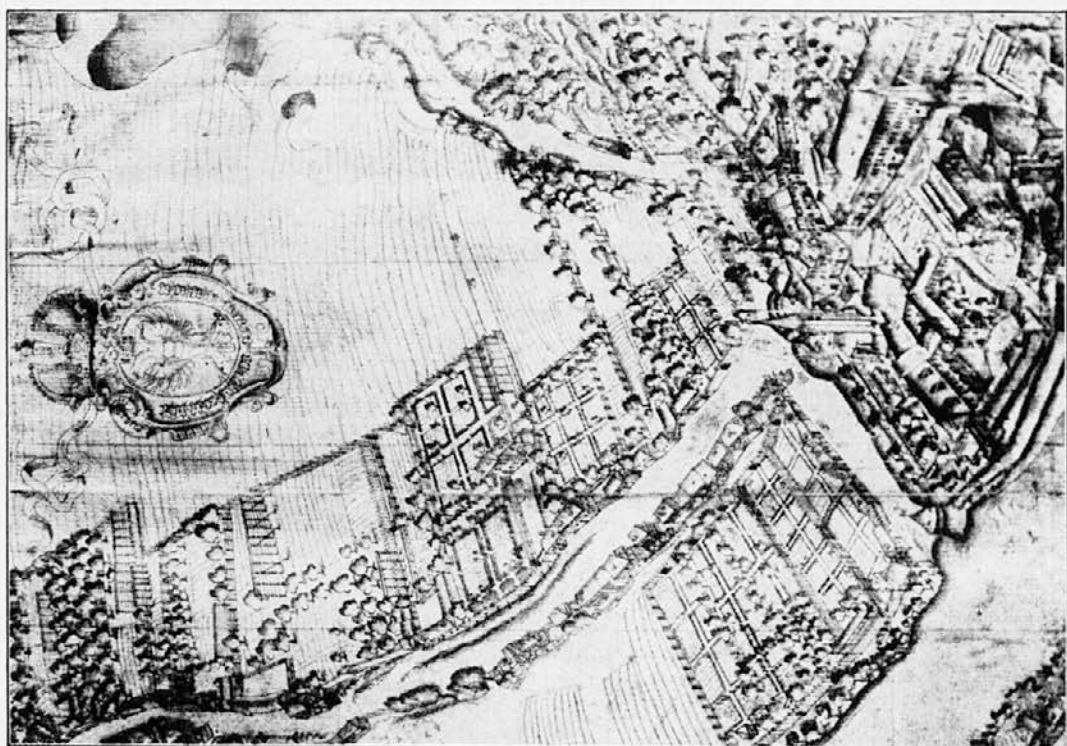
Sl. 24. — M. Greischer, Ljubljana, okr. 1680.

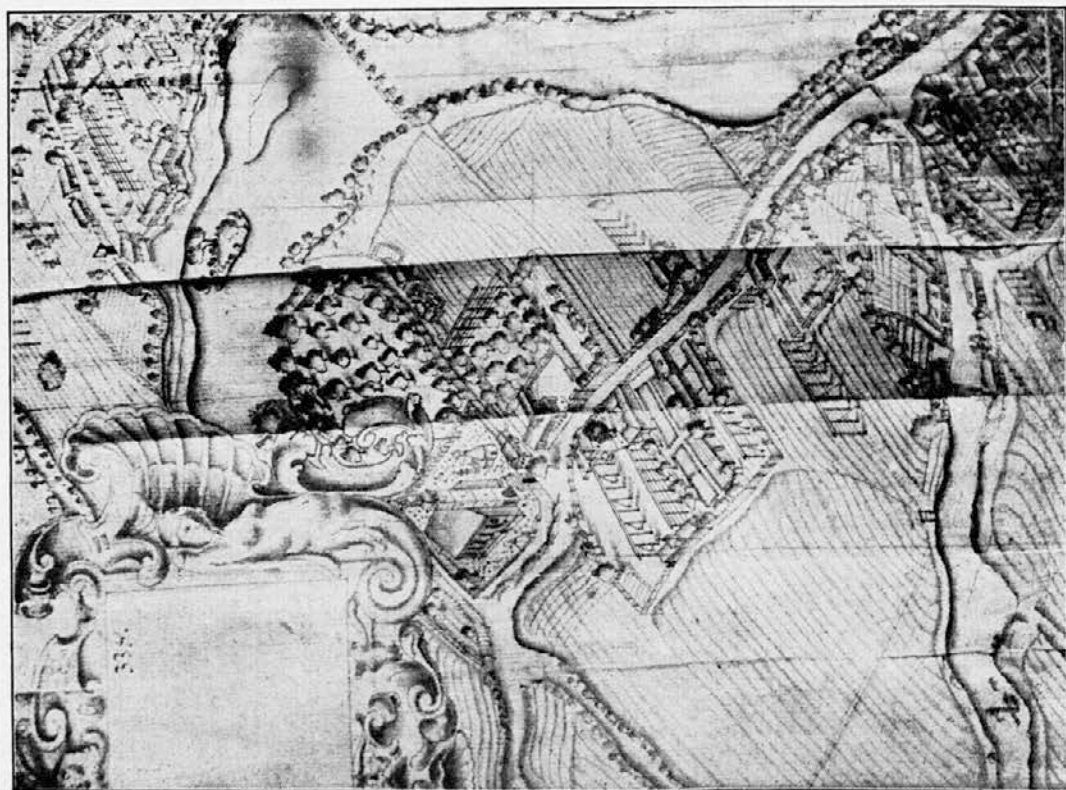
Sl. 25. — Ljubljana, ok. 1660: Cerkev sv. Petra in župniški vrt.

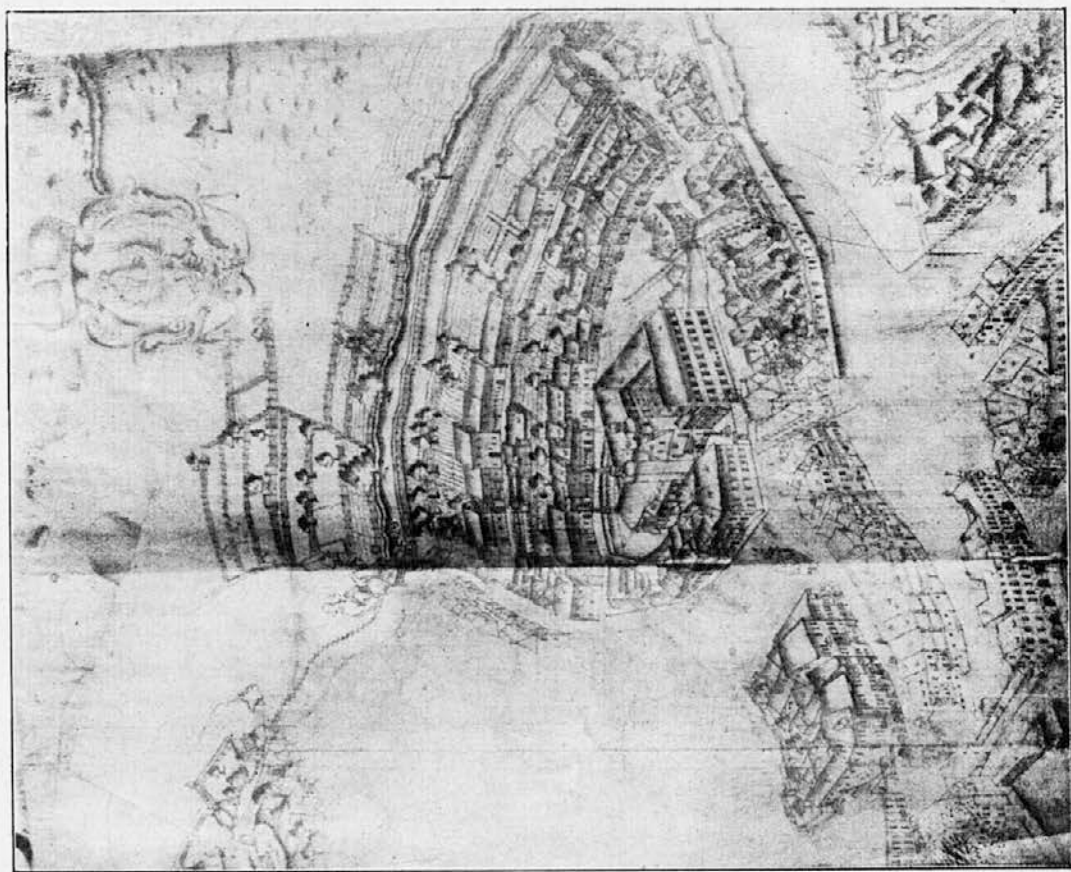
Sl. 26. — Ljubljana, ok. 1660: Sv. Peter, Udmat, Ahacijeva in Vidovdanska cesta.

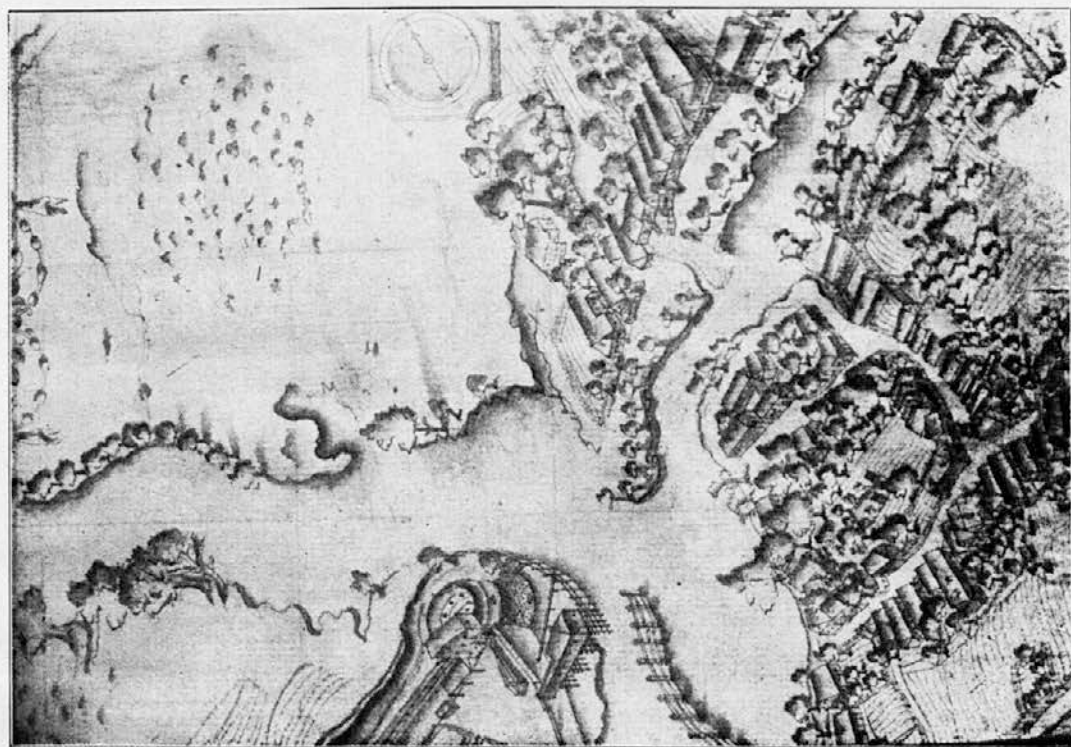
Sl. 27. — Ljubljana, okr. 1660: Poljane, Kopitarjeva in Streliška ulica, Vodnikov trg in Pred škofijo.

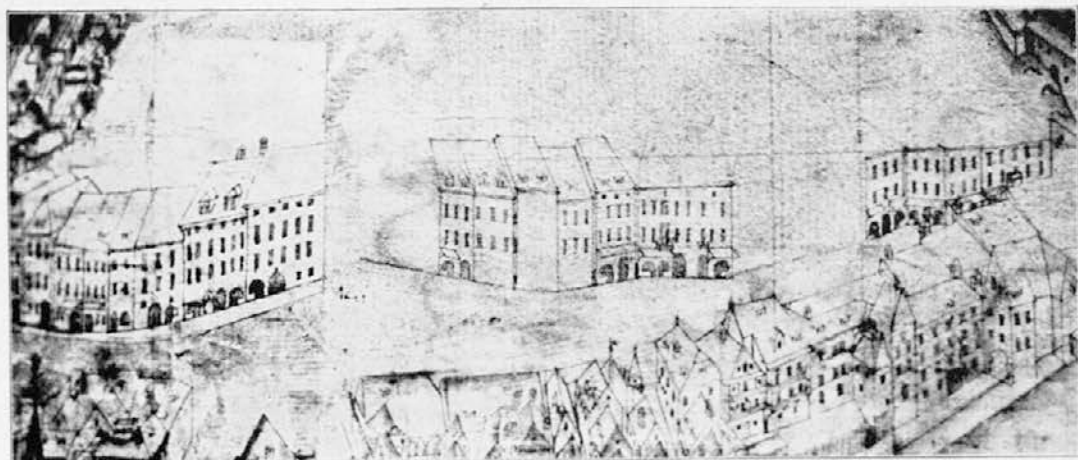
Sl. 28. — Ljubljana, okr. 1660: Sv. Peter, Ljubljanska, most, Ambrožev trg, Sv. Petra in Vidovdanska cesta.

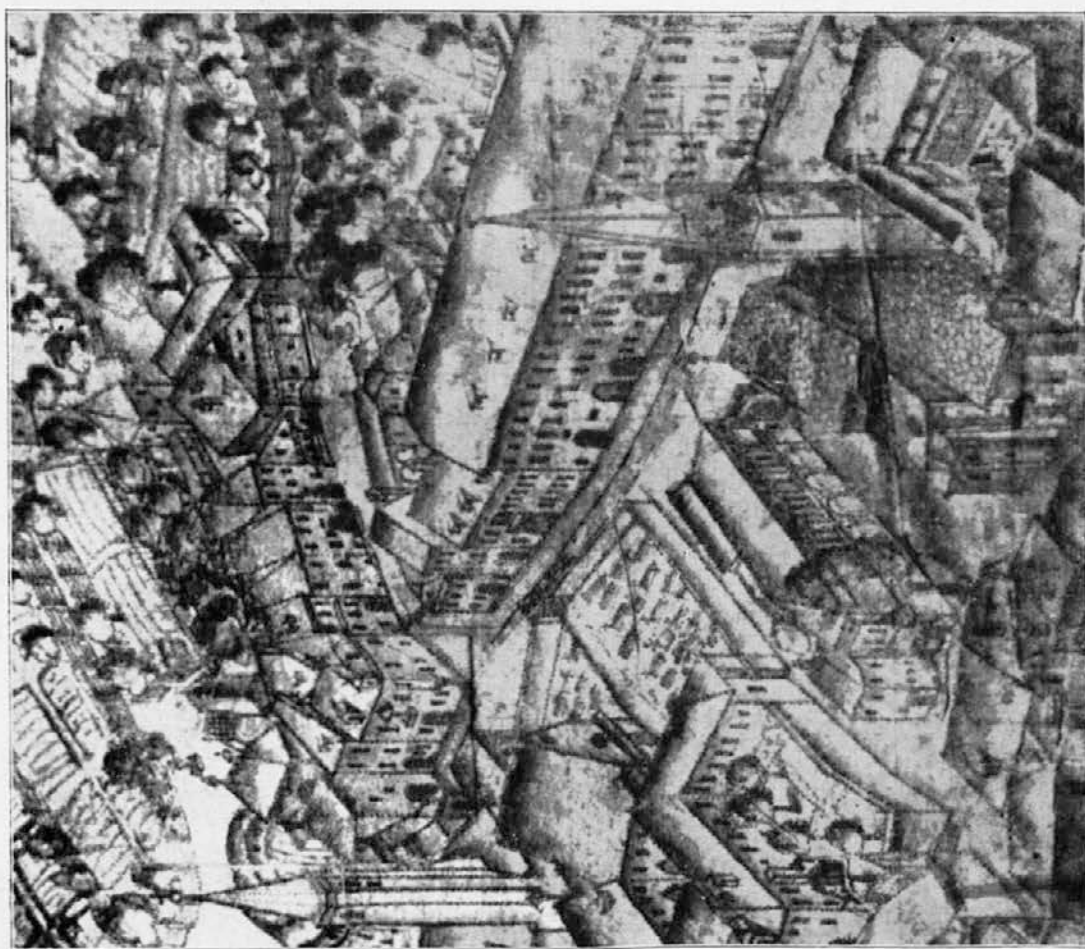
Sl. 29. — Ljubljana, okr. 1660: Sv. Jakob, Prule, ozidje, Ljubljanica, Breg, Stari trg, Florijanska ul.

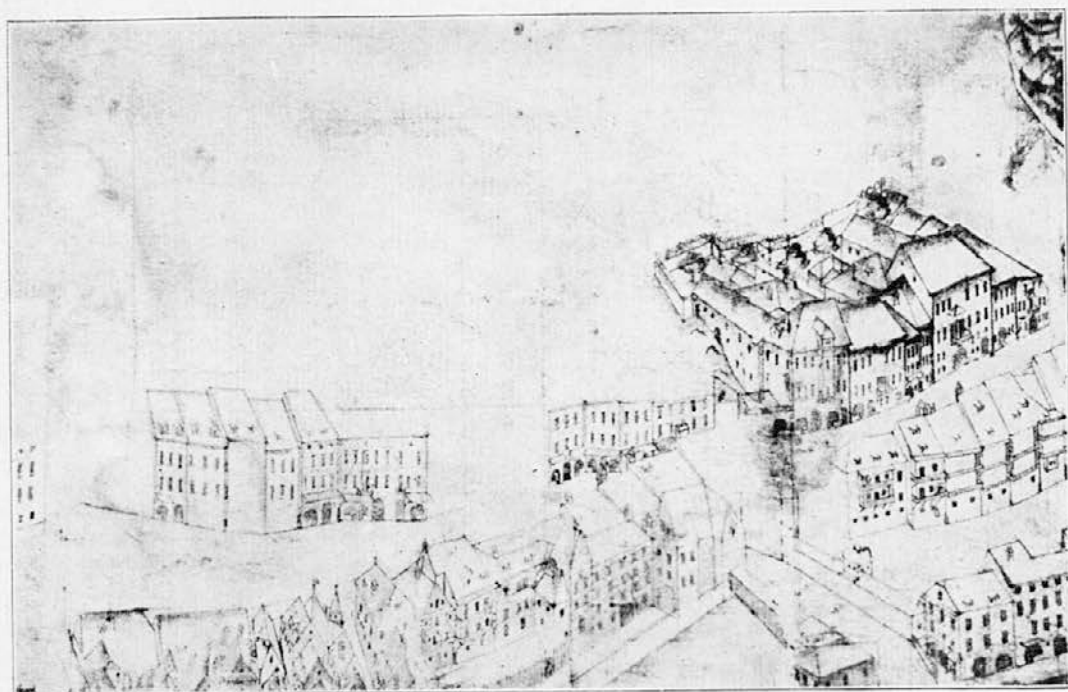
Sl. 30. — Ljubljana, okr. 1660: Vodna vrata, Ljubljanica, ustje Gradašče, Trnovo in Krakovo.

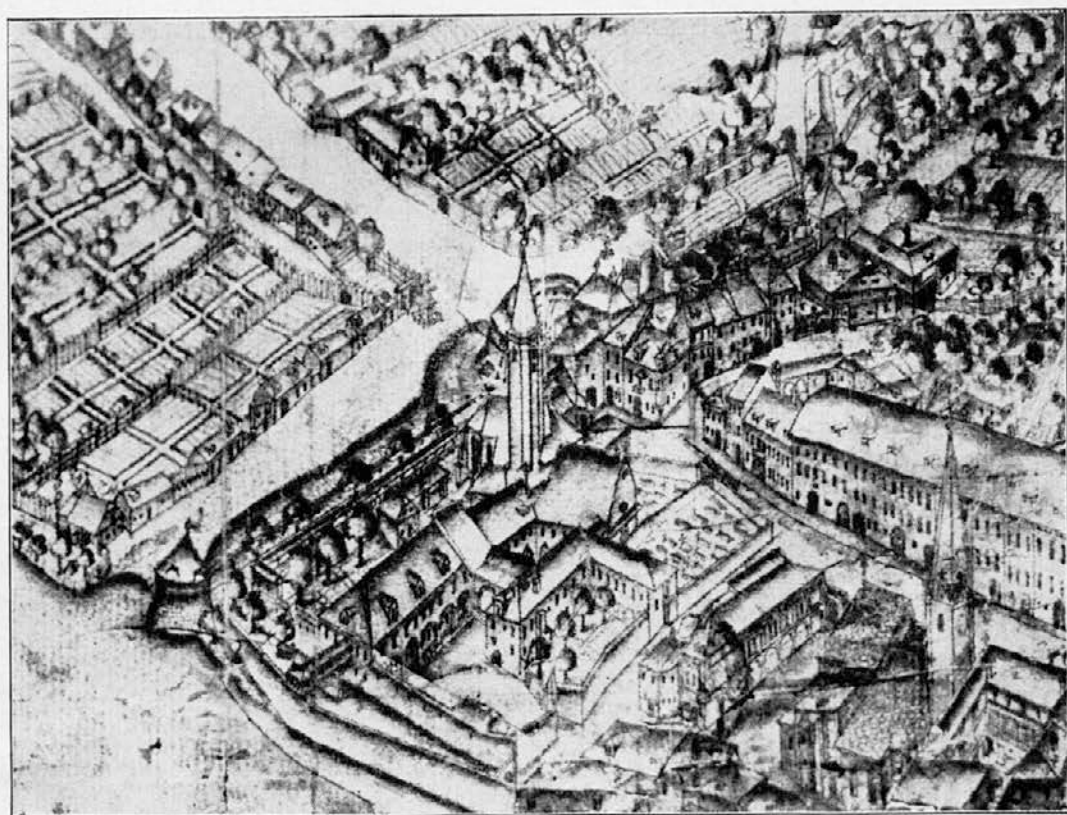
Sl. 31. — Ljubljana, ok. 1660: Mestni trg.

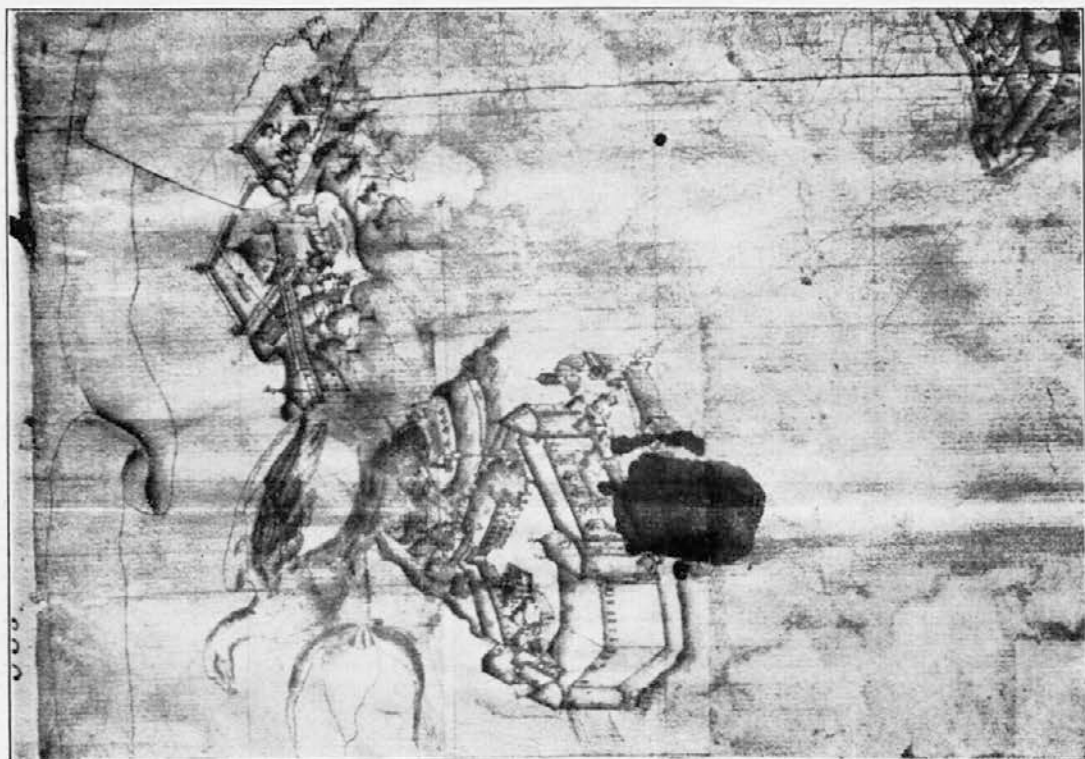
Sl. 32. — Ljubljana, ok. 1660: Stolnica in Pred škofijo.

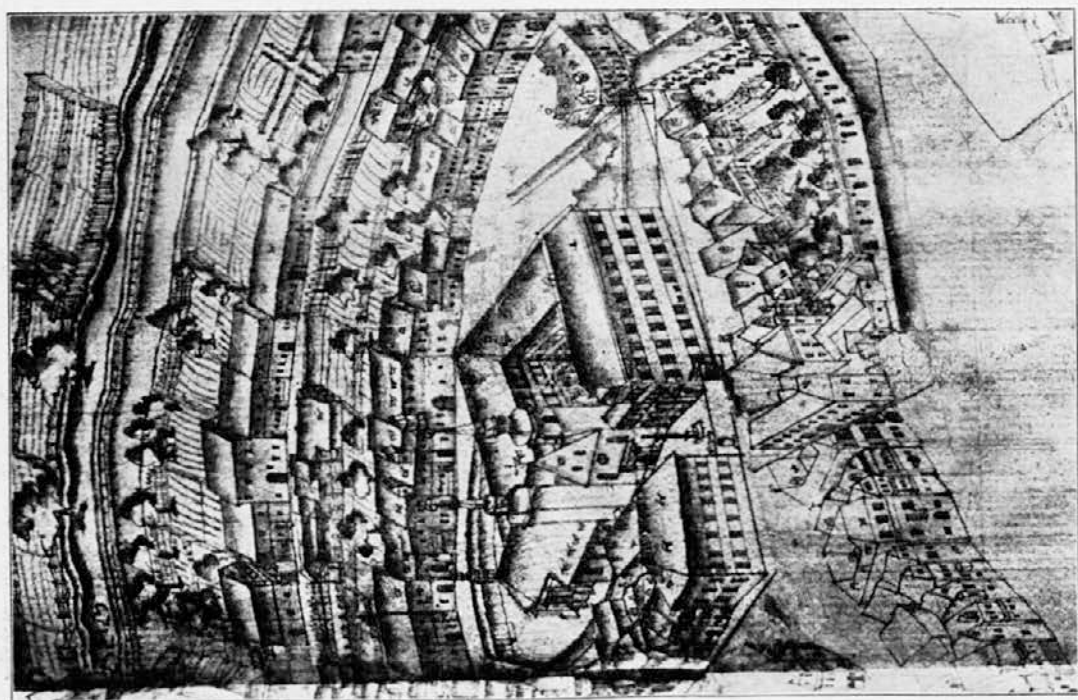
Sl. 33. — Ljubljana, ok. 1660: Mestni trg, Čevljarški most, Stari trg.

Sl. 34. — Ljubljana, ok. 1660: Stolnica, frančiškanski samostan (Vodnikov trg), Studentovska ul., Pred škofijo in ozidje.

Sl. 35. — Ljubljana, ok. 1660: Grad s stolpom piskačev in Meščanski bastijon.

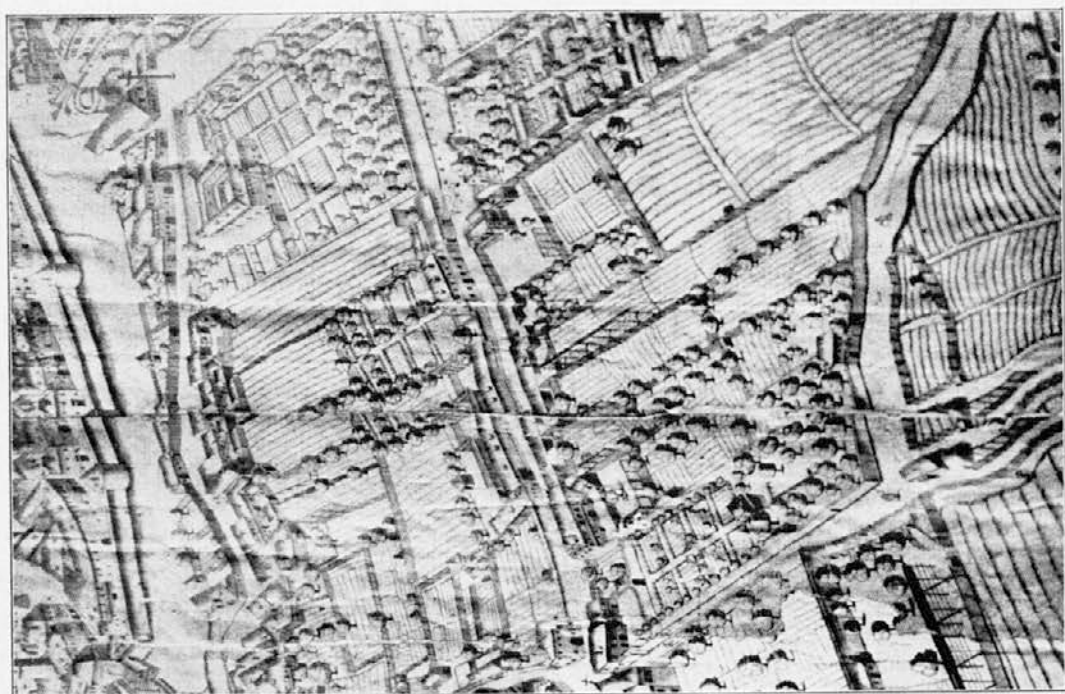
Sl. 36. — Ljubljana, ok. 1660: Cerkev sv. Jakoba, jezuitski samostan, mestno ozidje.

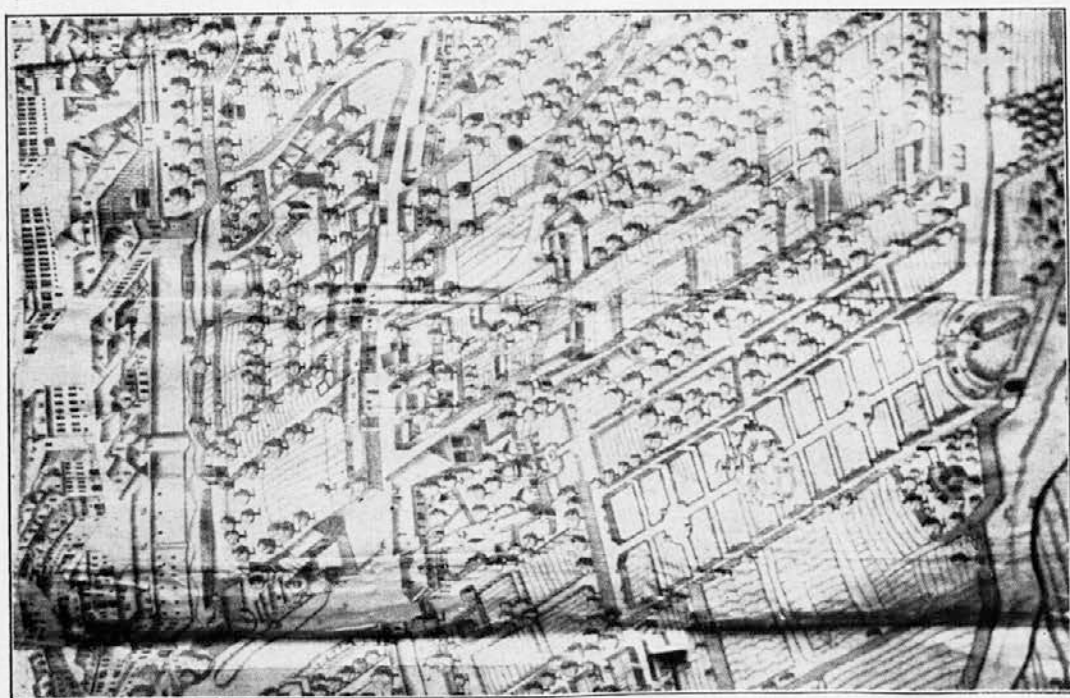
Sl. 37. — Ljubljana, ok. 1660: Dunajska cesta, nedozidani samostan diskalceatov, Dalmatinova, Kolodvorska, št. Peterska, Prečna in Komenskega ulica.

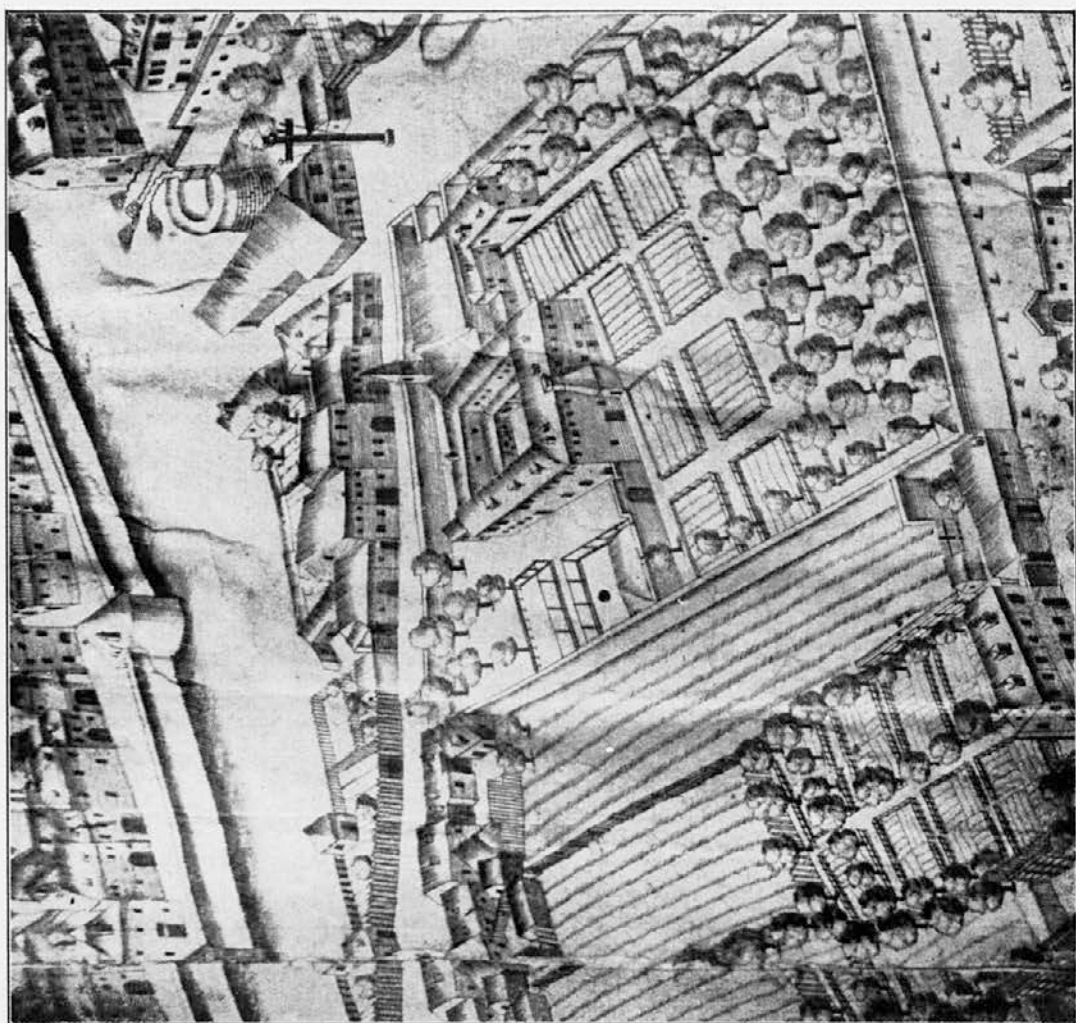
Sl. 38. — Ljubljana, ok. 1660: Dunajska cesta, Frančiškanska in Prešernova ulica, samostan klaris in frančiškanski samostan.

Sl. 39. — Ljubljana, okr. 1660: Aleksandrova cesta, Gledališka - Šubičeva ulica, Schellenburgova in Wolfova ulica, cerkev klaris, kapucini (Zvezda), Kongresni trg, jahalnica (Filharmonija) in Ljubljanka.

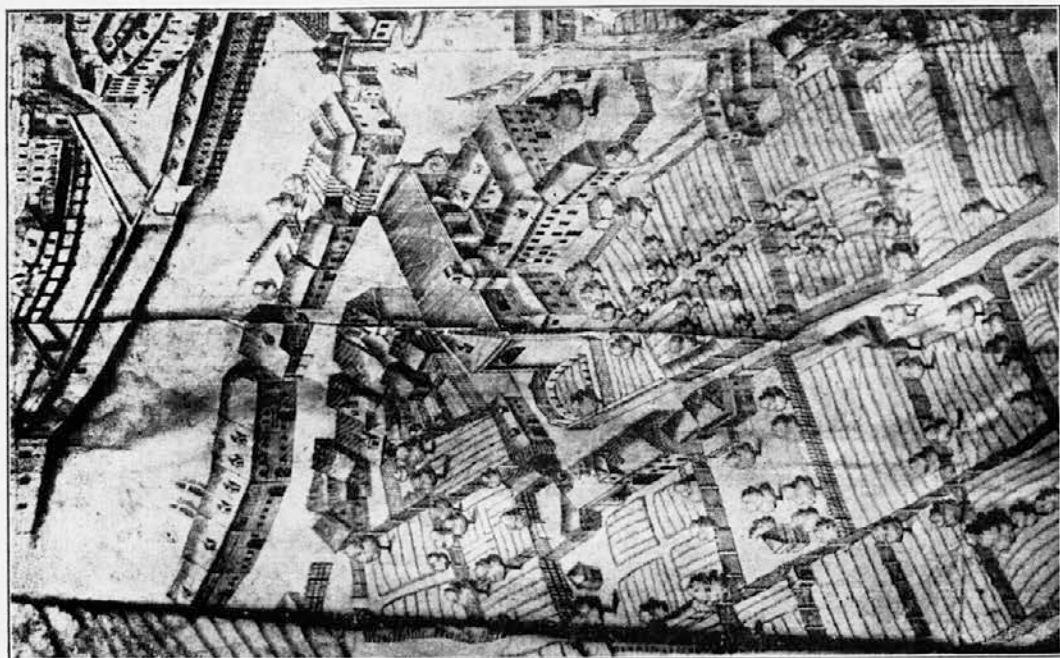
Sl. 40. — Ljubljana, okr. 1660: Gradišče, Auerspergovi vrtovi (nune), vicedomska in Auerspergova palača, Križanke, ozidje ob Vegovi ulici.

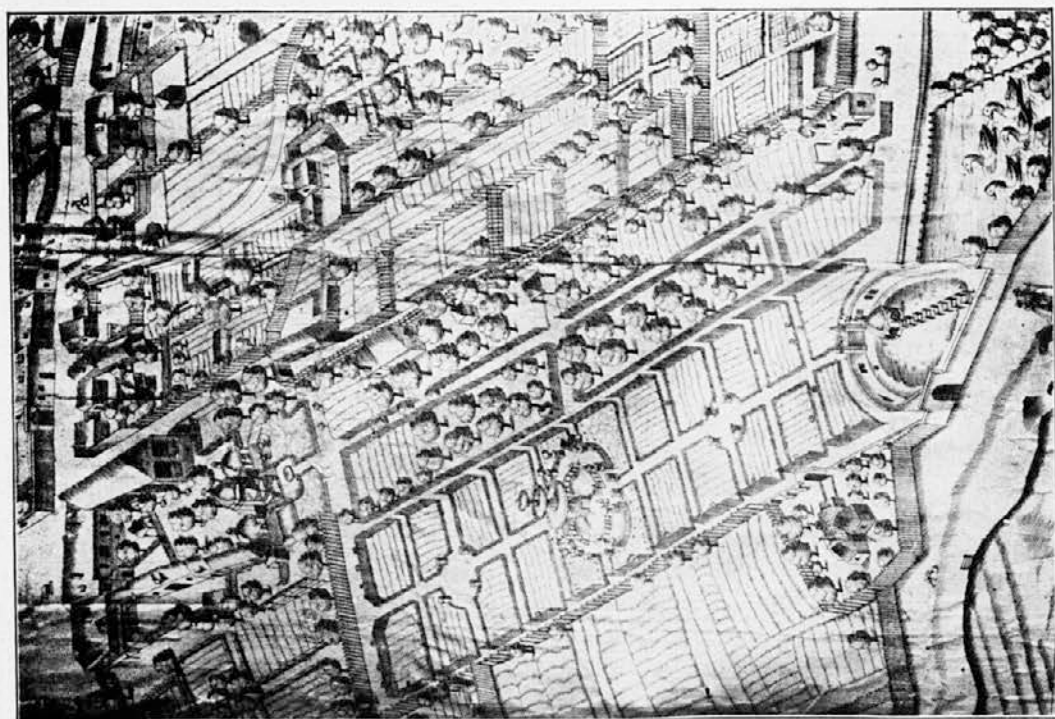
Sl. 41. — Ljubljana, okr. 1660: Kapucinski samostan (Zvezda), utrdbe ob Ljubljanci.

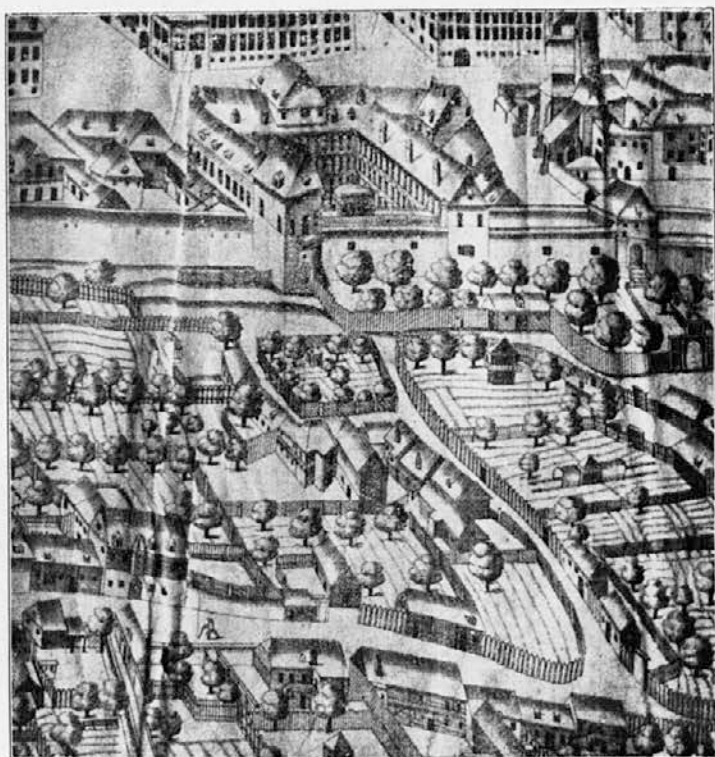
Sl. 42. — Ljubljana, okr. 1660: drevored ob Bleiweissovi cesti, Igriška ulica, Rimska cesta, stolp ob Cojzovi cesti, Krakovo.

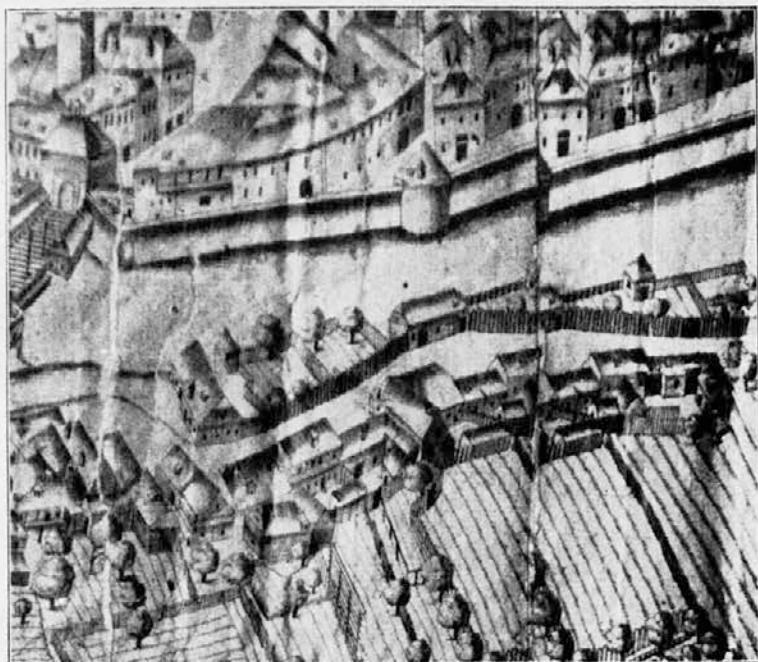
Sl. 43. — Ljubljana, okr. 1660: Frančiškanski samostan, Sv. Petra cesta, Marijin trg, most, Ljubljanica.

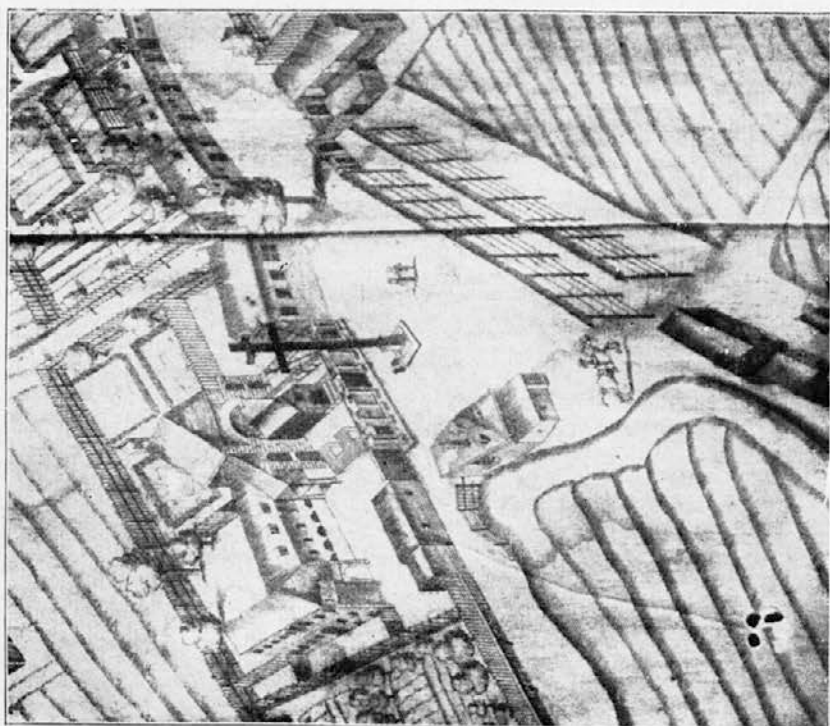
Sl. 44. — Ljubljana, okr. 1660: Auerspergovi vrtovi (sedaj uršulinke).

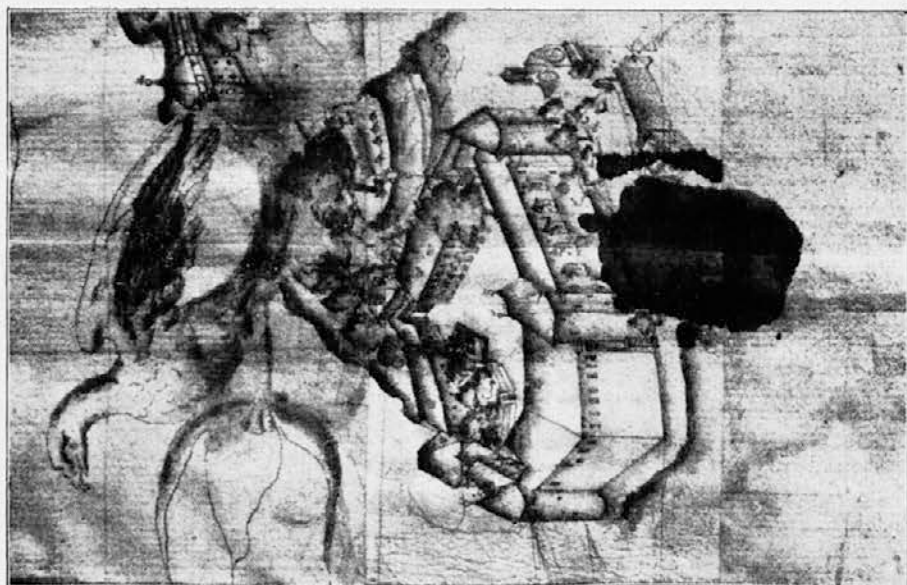
Sl. 45. — *Ljubljana, okr. 1660: Knežji dvorec in Križanke.*

Sl. 46. — *Ljubljana, okr. 1660: Ljubljaničica, frančiškanski most, špital s cerkvijo sv. Elizabete.*

Sl. 47. — Ljubljana, okr. 1660: Nedožidani samostan diskalceatov (Dunajska cesta, Evropa).

Sl. 48. — Ljubljana, okr. 1660: Grad s stolpom piskačev in planota z lipo.

Muzejsko društvo za Slovenijo

oddaja članom poprejšnje letnike svojih publikacij — dokler traja zaloga — po sledečih cenah:

Carniola n. v. I. (1910), VII. (1916); **Glasnik** Muzejskega društva za Slovenijo IX. (1928) à 40 Din.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo I. (1919/20), II.-III. (1921/23), IV.-VI. (1924/25), VII.-VIII. (1926/27) à 30 Din.

Mitteilungen des Musealvereins für Krain I. (1866), XI. (1898), XV. (1902); **Carniola**, n. v. II. (1911), IV. (1913), VI. (1915) à 25 Din.

Mitteilungen des Musealvereins für Krain II. (1889), III. (1890), X. (1897), XII. (1899), XIII. (1900), XIV. (1901), XVI. (1903), XVII. (1904), XVIII. (1905), XIX. (1906); **Izvestja** Muzejskega društva za Kranjsko VII. (1897), VIII. (1898), XI. (1901), XII. (1902), XIII. (1903), XIV. (1904), XV. (1905), XVI. (1906), XVII. (1907); **Carniola** n. v. V. (1914), VIII. (1917), IX. (1918/19) à 20 Din.

Muzejsko društvo odprodaja tudi **posamezne** številke svojih publikacij, v kolikor jih ima na zalogi več kot je posameznih celotnih letnikov in sicer navadne snopiče à 5 Din, večje dvojne pa po 10 Din.

Od posebnih odtisov more društvo še nuditi:

Gratzy, Repertorium zur 50 jähr. Geschichtsschreibung Krains, à 30 Din.

Gratzy, Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogthums Krain«, à 20 Din.

Gruden, Šola pri Sv. Nikolaju, à 5 Din.

Mal, Razvoj naše pisave, à 2 Din.

Sajovic, Kranjski mehkušci, à 5 Din.

Sajovic, Herpetološki zapiski, à 7 Din.

Stele, Valvasorjeva Ljubljana, à 25 Din.

Pri nečlanih se računijo cene za 25% višje.

Ponebšek, Naše ujede (v komisijski prodaji knjigarne Lav. Schwentner v Ljubljani).

Ustanovljena l. 1889.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

(Gradska štedionica)

Telefon štev. 2016.

Poštni ček 10.533.

Stanje vložnega
denarja nad
360 milijonov
dinarjev

Stanje vloženega
denarja nad
1440 milijonov
kron

Ljubljana, Prešernova ulica
sprejema vloge na hranilne knjižice kakor
tudi na tekoči račun, in sicer proti najugod-
nejšemu obrestovanju. Hranilnica plačuje zlasti
za vloge proti dogovorjeni odpovedi v tekočem
računu najvišje mogoče obresti.

Jamstvo za vse vloge in obresti, tudi teko-
čega računa, je večje kot kjerkoli drugod,
ker jamči zanje poleg lastnega hranilničnega
premoženja še mesto Ljubljana z vsem pre-
moženjem ter davčno močjo. Vprav radi
tega nalagajo pri njej sodišča denar nedo-
letnih, župnijski uradi cerkveni in občine
občinski denar.

Naši rojaki v Ameriki nalagajo svoje pri-
hranke največ v naši hranilnici, ker je denar
tu popolnoma varen.